

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS DOKUMENTUMAI

Barangoló Kiadó

323
257

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS DOKUMENTUMAI

Csorba Győző Könyvtár

B 0 0 0 0 5 8 9 9 5 3

Barangoló Kiadó

Pilisszentkereszt

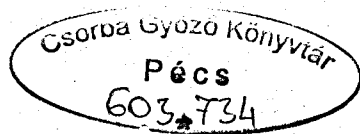
2018

© SZEREDI PÁL, 2018

Lektorálta: SZEREDI PÉTER

A könyv megjelenését támogatta a *Nemzeti Kulturális Alap*.

A kötet a *Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum* szakmai támogatásával készült.

A könyv egészének és részleteinek sokszorosítása, reprodukálása kizárólag a kiadó írásos hozzájárulásával lehetséges.

Kiadó: Barangoló Kiadó Kft.

Felelős kiadó: Szeredi Mária

Nyomás: G-Print nyomda

Felelős vezető: Wilpert Gábor

ISBN 978-615-5745-07-2

BEVEZETÉS

A magyarországi rendszerváltoztató évek óta immár harminc esztendő telt el. Az akkori viharos hetekben, hónapokban szinte minden nap született valamilyen javaslat, program, zajlottak olyan események, melyek kisebb-nagyobb mértékben befolyásolták a rendszerváltoztatás folyamatának előre menetelét. Ezeknek a dokumentálása természetesen kevéssé volt fontos az abban részt vevőknek, hiszen az állandó tárgyalások, konzultációk, az utcai spontán megmozdulásokban és a személyes megbeszélésekben írták a történelmet. Mindennek ellenére a magyar rendszerváltoztatásról számos eredeti dokumentum, forrás fennmaradt, szorgos kutatómunkával ezek előkeríthetők. A rendszerváltoztatás dokumentálása sajnálatos módon azonban elmaradt, vagy hézagosan történt az elmúlt évtizedekben. Tisztelet illeti azon vállalkozásokat, melyek felkutatni, archiválni próbálták a még elérhető dokumentumokat, ezeken keresztül értelmezni a lezajlott eseményeket. Nem tagadható ugyanakkor, hogy a szelekció, a források csoportosítása sok esetben napi, vagy elvi politikai célokat szolgált, melynek következtében számos értékes gondolat kirostálódott, feledésre ítéltetett.

Kiadónk ebben a kötetben és a nyomtatott kiadvány kiegészítéseként létrehozott elektronikus web-oldalon közzétett eredeti dokumentumok közzétételével ahhoz kíván hozzájárulni, hogy az objektív és a lehetőségek szerint minél szélesebb körű forrásból merítő dokumentációt tárjon a jelen és a jövő érdeklődői elé. Szándékunk szerint minden előítélet, minőségi szelekció nélkül, eredeti szövegezésükben és megjelenésükben mutatjuk be az általunk összegyűjtött anyagokat.

Sajnos a nyomtatásban megjelenő kötet terjedelmi okokból nem tartalmazhatja minden dokumentum teljes szövegét, igyekeztünk a legfontosabb részleteket kiemelni, ám az elektronikus felületen a szövegek eredeti formájukban is megismerhetők.

Nem állítjuk, hogy munkánk eredménye teljes és nem illelhető kritikával. Vélhetőleg sok fontos dokumentum még hiányzik ebből az összeállításból. Amint azt is elfogadjuk, ha valaki a dokumentumok elé fűzött értelmező, a keletkezés körülményeit bemutató kommentárjainkban talál kivetni valót. Mi úgy tekintünk erre az összeállításra, mint egy olyan kezdeményezésre, amely inspirálni, ösztönözni szeretné a kutatókat, az események egykori résztvevőit a további dokumentálásra, a források nyilvánosságra hozására. Tudjuk, hogy sok olyan magángyűjtemény van még, mely rejtetik. Hisszük, hogy harminc év távlatából már vállalható ezen anyagok nyilvánosság elé tárása.

Kezdeményezzük tehát minden érintett felé, tegye lehetővé a rendszerváltoztatás dokumentumainak egy helyen történő összegyűjtését, és nyilvánosságra hozatalát.

Pilisszentkereszt, 2018. szeptember 27.

Szeredi Pál

A SOROS-ALAPÍTVÁNY

A rendszerváltoztatás előkészítéséhez jelentős szellemi és anyagi háttérrel biztosító budapesti Soros¹ Alapítvány születésének története 1983-ban kezdődött.

Előzetes diplomáciai egyeztetéseket követően Soros György, aki mind anyagi kondíciói, mind karitatív tevékenysége révén ismert szereplője volt a nyugati társadalom közéletének, 1983 szeptemberében Budapestre érkezett. Soros azzal a szándékkal jött Magyarországra, hogy hivatalosan bejegyeztet, nyilvános alapítványt létesítsen. Tárgyalt egyebek között Aczél Györggyel az MSZMP Központi Bizottsága kulturális titkárával és Marjai József miniszterelnök-helyetttel. Habár e négy szemközti találkozási hivatalos dokumentum nem maradt fenn, a bekövetkező eseményekből az feltételezhető, hogy Soros alapítványtevő szándékát mindketten támogatták.

Hamarosan kiderült azonban, hogy Magyarországon nem könnyű alapítványt létrehozni – kiváltképp nem egy amerikai magánszemélynek! A szocialista jogrendszer az alapítványt, mint önálló jogintézményt nem ismerte el, azaz életre hívásának nem voltak meg a jogi feltételei.

Marjai – Sorossal való tárgyalása után – a további egyeztetésekkel Bartha Ferencet bízta meg, aki ez idő szerint államtitkárként a Minisztertanács Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Titkárságát vezette, és az MSZMP KB Gazdasági Bizottságának volt a titkára. Bartha ettől kezdve Soros első számú hivatalos tárgyalófele és csakhamar segítőkész, bizalmi partnere lett. Miután kiderült, hogy a hatályos törvények alapján alapítvány bejegyeztetése nem lehetséges, a szándék megvalósításához két út vezethetett. Vagy megváltoztatják az érvényes jogrendet, vagy Soros Györgynek kell

¹ Az alapítványt tevő Soros György 1930-ban született Budapesten. 1947-ben emigrált Angliába. A London School of Economics-on szerzett diplomát. 1956-ban az Egyesült Államokba települt át, ahol sikeres üzleti karriert futott be.

elállnia eredeti elképzelésétől. Bár Dornbach Alajos, Soros György jogi képviselője, kidolgozott egy javaslatot, amely alapján törvénymódosítás nélkül, alacsonyabb szintű jogszabályok megalkotásával is lehetett volna intézményesíteni a magyar jogrendben alapítvány létrehozását, mégis a második változat valósult meg, mégpedig az alapító, Soros György döntése alapján. Felismerte ugyanis, hogy az általa alapított, hivatalos, önálló és nyilvános alapítvány erőteljesebb politikai támadásoknak lenne kitéve, mint egy szakmai szervezet védőernyője alatt működő. A kérdés az volt, hogy mely intézmény lehet társa egy ilyen típusú alapítványnak?

A Magyar Tudományos Akadémia megfelelő partnernek látszott. Az Akadémia akkori elnöke Szentágotthai János volt, ám Bartháék nem őt, hanem az akadémiai külkapcsolatokért felelős főtitkárhelyettest, Láng Istvánt, vonták be az előkészítő megbeszélésekbe, majd idővel a másik – társadalomtudományi – főtitkárhelyettest, Kulcsár Kálmán² is.

A Magyar Tudományos Akadémiával aláírandó megállapodást a végleges jóváhagyás előtt egy pártszakértő-csoporttal még külön is véleményeztették, bár a végső szót nyilván az MSZMP KB Titkársága és személy szerint Kádár János mondta ki az ügyben. 1984. május 22-én az MSZMP Politikai Bizottsága áldását adta a megállapodásra. A jegyzőkönyv szerint az ülés 20. napirendi pontjaként „Aczél György elvtárs szóbeli bejelentése alapján a Politikai Bizottság tudomásul veszi a Magyar Tudományos Akadémia és a Soros-Hungarian Foundation [sic!] közötti együttműködési szerződésről adott tájékoztatást...”³

1984. május 28-án az Akadémia Tudós Klubjában Láng István és Soros György számos meghívott előtt ünnepélyesen szignálta az MTA és a New York-i Soros Foundation együttműködési megállapodását – az Alapítvány voltaképpen alapokmányát.

² Utóbb mindketten fontos szerepet játszottak az alapítvány létrejöttében: Láng mint az előzetes tárgyalások konstruktív partnere, majd az 1984 május végi megállapodás aláírója, Kulcsár mint az alapítvány első – Soros mellett közel négy éven át funkcióban lévő – társelnöke.

³ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1984. május 22-én megtartott üléséről, MOL 288. fond 5/911, 6e.

MEGÁLLAPODÁS – AMELYET EGYRÉSZRŐL A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, MÁS RÉSZRŐL A SOROS ALAPÍTVÁNY A MAI NAPON AZ ALÁBBIK SZERINT KÖTÖTTEK.⁴

– részlet –

1. Szerződő Felek megállapodnak abban, hogy együttműködnek a magyar tudomány és kultúra támogatása érdekében, különösen az alábbi célok megvalósításáért:

- a magyar gazdasági, tudományos és kulturális szakemberek és diákok tanulmányútjainak, külföldi kongresszusokon való részvételének támogatása és előkészítése;
- külföldi találmányi jogok megvásárlásának segítése;
- tudományos-kutató műszerek, alkatrészek és anyagok beszerzésének támogatása;
- a magyar tudomány és kultúra támogatása ösztöndíjakkal, adományokkal.

2. a) Az 1. pontban meghatározott célok elérése érdekében Szerződő Felek az MTA-nál működő „MTA-Soros Foundation Bizottságot” alakítanak (a továbbiakban: Bizottság). A Bizottság összetétele: Soros György úr, elnök, Kulcsár Kálmán, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkárhelyettese, hivatalos minőségben társelnök, továbbá tagok: Csizmadia Ernő, Hankiss Elemér és Vámos Tibor. A Bizottság tagjai személyes minőségükben vesznek részt a munkában. A bizottsági tagság egy naptári

⁴ A megállapodás megjelenési helye: Nóvé Béla: Tény/Soros. A Magyar Soros Alapítvány első tíz éve, 1984-1994. Balassi Kiadó, Budapest, 1999. Az aláírásról az MTI adott ki rövid hírt, melyet a napilapok közöltek, de a megállapodás tartalmáról nem jelent meg információ.

évre szól, ennek elteltével az elnök és a társelnök minden naptári évre írásban jelölik ki a Bizottság tagjait.

b) A Bizottság dönt, hogy milyen programok finanszírozására milyen feltételekkel tesz javaslatot a Soros Foundation-nak, illetve milyen programokat, milyen feltételekkel finanszíroz az MNB-nél e célra nyitott számlára a Soros Foundation kezelményezettei által befizetett forintösszegekből és annak kamataiból.⁵ A Bizottság javaslatokat fogad el és dönt a támogatást igénylő pályázatokról, programokról. Szükség szerint a Bizottság pályázatokat ír ki és azok elbírálására albizottságokat, szakértői csoportokat nevez ki. A Bizottság iránymutatást ad a Titkárság munkájához.

c) A Bizottság döntéseit szótöbbséggel hozza, amelyhez elengedhetetlen, hogy a döntés meghozatalában személyesen, vagy meghatalmazottja útján az elnök, a társelnök és személyesen legalább egy tag részt vegyen. Nem hozható döntés az elnök, vagy a társelnök, vagy meghatalmazottaik kívánságával szemben.

d) A Bizottság üléseit az elnök, vagy a társelnök kérésére szükség szerint, de legalább félévenként tartja.

[...]

4. Jelen megállapodás nem érinti a szerződő Feleknek harmadik felekkel kötött hasonló célkitűzéseket tartalmazó szerződéseit.

5. a) A megállapodás meghatározatlan időre szól és a Felek közös elhatározásával módosítható.

Kelt Budapesten, 1984. május 28. napján, két-két példányban, angol és magyar nyelven.

a Magyar Tudományos Akadémia

nevében

Láng István

a Soros Foundation

nevében

George Soros

⁵ Soros György arra tett ígéretet, hogy az Alapítvány működéséhez évente kétfélmillió dollárral járul hozzá.

VÁLASZTÁSI TÖRVÉNY 1983-BAN

Az Országgyűlés 1983 decemberében fogadta el az új választójogi törvényt. Ez számos változtatást tartalmazott az 1966-ban született és 1970-ben módosított választójogi szabályozásban. Az elfogadást megelőző hónapokban a Hazafias Népfront széles körű társadalmi vitát hirdetett a törvény tervezetéről, ám azokon valós javaslatok, vélemények nem merültek, nem merülhettek fel. A formális gyűléseken csak néhány, az akkori ellenzéki csoportokhoz tartozó személy próbálkozott érdemi észrevételek megfogalmazásával, sikertelenül.⁶

Az elfogadott új törvény három lényeges újítást tartalmazott:

– A régebbi törvény csak lehetővé tette, ez újabb viszont előírta, hogy a választókerületekben több képviselő illetve tanácsstagjelöltet állítsanak, így a törvény kötelezővé tette a többes jelölés intézményét.

– Az 1966-os törvény nem rendelkezett a választásokon alulmaradt jelöltek jogairól, az új törvény azonban kimondta, hogy az a jelölt, aki megkapta az érvényes szavazatok legalább 25 százalékát, az pótképviselő (póttanácsstag) lesz, és a nyertes bármilyen akadályoztatása esetén automatikusan – külön választás nélkül – annak helyébe lép.

– Az előző törvény csak a területi elvű választást tartalmazta, azaz minden képviselőt egy-egy választókerületben kellett jelölni és megválasztani, míg az új törvény bevezette a választási lista fogalmát, és úgy intézkedett, hogy az országos listán a jelöltek mintegy tíz százalékát lehet indítani.

A törvény elfogadásának időpontjában még nem lehetett látni azokat a lehetőségeket, amelyeket ez az új törvény a későbbi rendszerváltoztató erők számára megte-

⁶ Lásd: Fürge Jonathán: Egy választó feljegyzései... Beszélő 9. szám 560. old. (Fürge Jonathán=Varga István)

remtett. Az akkori ellenzéki csoportokon belül is komoly vita bontakozott ki arról, hogy ez a lépés elősegíti-e a demokratikus átalakulást. Kétségtelen, hogy a változtatások egyfajta reformgondolkodás szellemében születtek, ám a törvény paragrafusai még távol álltak egy többszektorú választási rendszer képétől. Ékes bizonyítéka ennek például, hogy a jelölteknek a Hazafias Népfront programját kellett elfogadniuk, s a jelölőgyűléseken erről nyilatkozniuk is kellett.

Mindenesetre a módosított választási törvény lehetővé tette a demokratikus átalakulást szorgalmazó csoportok számára, hogy kilépve a „második nyilvánosság”⁷ szűk köréből, jelölteket állítsanak az 1985-ös választásokon, s hangot adjanak a jelölőgyűléseken a hivatalos állásponttól eltérő véleményeknek. Az ott megjelenő és indulási szándékukat kinyilvánító ellenzéki jelölteknek azonban szembesülniük kellett a hatalmon lévő erők politikai „agresszivitásával”. A hivatalos jelöltség megszerzéséhez a jelölőgyűléseken kellett megfelelő számú támogató szavazatot megszerezni. Ám a gyűlések helyszínét a Népfront jelöltjei mellett kiálló párttagok töltötték meg, így a jelöléshez szükséges szavazatszámot egyetlen ismert ellenzéki személyiség sem tudta megszerezni, mégis az 1985-ös országgyűlési választás mintegy előképe volt a később történeteknek. Tény, hogy ezen a választáson a képviselők 63 százaléka kicserélődött, s 41 olyan jelölt is mandátumot szerzett, akik nem hivatalos jelöltek voltak. Bár ők nem az ellenzék politikai törekvéseit szóltatták meg a Parlament falai között, de feltétlenül új színt jelentettek, s többük véleményalkotását nem kötötte gúzsba a pártfegyelem.

Az új választási törvénynek és az 1985-ös választásnak volt mellékterméke az is, hogy a hatalmon lévő párt, az MSZMP, tagságán belül erős polarizálódás indult meg. Több kérdésben – különösen a gazdaság területén – vált érzékelhetővé a reformerek és a konzervatívok egymásnak feszülése. Lényeges változás volt továbbá, hogy egyes kutatóintézetek, szakmai műhelyek (közgazdászok, szociológusok) gazdasági és társadalompolitikai elemzéseikkel pontos képet rajzoltak a mélyülő válságról, elősegítve ezáltal a monolit rendszer lebontását.

⁷ A hivatalos engedély nélkül megjelenő, úgynevezett szamizdatokat, nevezték „második nyilvánosság”-nak

1983. ÉVI III. TÖRVÉNY AZ ORSZÁGGYÜLÉSI KÉPVISELŐK ÉS A TANÁCS TAGOK VÁLASZTÁSÁRÓL⁸

– részlet –

Az országgyűlési képviselők és a tanács tagok választását az Országgyűlés a szocialista demokrácia továbbfejlesztése, a választási rendszer demokratizmusának szélesítése, a népképviselői testületek tevékenységének hatékonyabbá tétele, a választások előkészítésének, lebonyolításának egyszerűsítése érdekében – az alkotmányos alapelveknek megfelelően – az alábbiak szerint szabályozza:

ELSŐ RÉSZ

ALAPVETŐ RENDELKEZÉSEK

I. fejezet

A választójog

1. § Az országgyűlési képviselőket, valamint a községi, a városi és a fővárosi kerületi (a továbbiakban együtt: helyi) tanács tagokat a választópolgárok általános, egyenlő és közvetlen választójog alapján, titkos szavazással választják.

2. § (1) A választójog a Magyar Népköztársaság minden nagykorú állampolgárát megilleti.

[...]

(3) Országgyűlési képviselővé vagy tanács taggá mindenki megválasztható, akinek választójoga van.

(4) A választáson minden szavazásra jogosult állampolgárnak egy szavazata van. Minden szavazat egyenlő.

3. § A fővárosi és a megyei tanács tagokat a helyi tanácsok titkos szavazással választják.

⁸ Magyar Közlöny 1983. évi 60. szám. 1135. o.

II. fejezet

A választás

4. § (1) Az országgyűlési képviselőket választókerületenként és országos választási listán választják. A választókerületenként és az országos választási listán megválasztott országgyűlési képviselők jogai és kötelezettségei azonosak.

(2) A helyi tanácstagokat választókerületenként választják. A községi közös tanácshoz tartozó nem székhely társközségekben a megválasztott tanácstag egyben a község elöljáróságának is tagjává válik.

5. § (1) Minden országgyűlési választókerület egy országgyűlési képviselőt, minden tanács választókerület egy tanácstagot választ.

(2) Az országos választási listán a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (a továbbiakban: Elnöki Tanács) által meghatározott számú képviselőt választanak.

(3) A helyi tanácsok meghatározott számú fővárosi, illetőleg megyei tanácstagot választanak.

6. § (1) Az országgyűlési választókerületek számát, területét, székhelyét és sorszáma az Elnöki Tanács állapítja meg.

(2) A tanács választókerületek számát – e törvényben meghatározott keretek között – a helyi tanács, a tanács választókerületek területét és sorszáma a helyi tanács végrehajtó bizottsága állapítja meg.

7. § A választópolgárokat állandó lakóhelyükön nyilvántartásba kell venni; a nyilvántartásból való kihagyás vagy a nyilvántartásba vétel miatt kifogást lehet emelni, amelyről végső soron a bíróság határoz.

8. § (1) A választókerületekben az országgyűlési képviselők, valamint a helyi tanács tagok jelölésének jogát a választópolgárok jelölő gyűlései gyakorolják; **minden választókerületben két vagy több személyt jelölnek.**

(2) A jelölő gyűléseken a választókerület lakosai és a választókerület területén levő vállalatok, szervezetek, hivatalok, intézmények (a továbbiakban: munkahely) dolgozóinak képviselői, vehetnek részt.

9. § (1) A választókerületben képviselőjelöltek, illetőleg tanács tagjelöltek azok lesznek, akik **megkapták a jelölő gyűléseken megjelent választópolgárok egyharmadának a szavazatát.**

(2) Az országos választási listán a képviselőjelölteket a Hazafias Népfront Országos Tanácsa jelöli a Hazafias Népfrontba tömörült politikai, társadalmi és érdekképviseleti szervek javaslatai alapján.

(3) A képviselőjelöltek és tanács tagjelöltek a választást megelőző napig – egyenlő feltételek mellett – tevékenységüket és elképzeléseiket választóikkal ismertethetik; ebből a célból a Hazafias Népfront bizottságai gyűléseket szervezhetnek.

10. § (1) Mindenki személyesen szavaz.

(2) A jelöltre szavazni a szavazólapon a jelölt nevének meghagyásával, a jelölt ellen szavazni nevének áthúzásával lehet.

11. § (1) A fővárosi és a megyei tanács tagjává a helyi tanács tag vagy más választópolgár választható.

(2) A jelölésnél tekintetbe kell venni, hogy a fővárosi és a megyei tanács tagoknak legalább a kétharmada a helyi tanács tagok közül kerüljön ki.

A MONORI TANÁCSKOZÁS

A Monori tanácskozásra 1985. június 14-16.-a között, közvetlenül az országgyűlési választások után került sor. Az MSZMP értékelése szerint ezen a beszélgetésen a rendszerkritikusok, a rendszerbírálok, (a későbbi rendszerváltoztatók) kapcsolatfelvételének nyilvános demonstrálására, valamilyen közös fellépés előkészítésére került sor. Amint már említettem, a jelölőgyűléseken induló „másként gondolkodó” jelöltek már szélesebb nyilvánosságot teremtettek az ellenzéki gondolatok megjelenéséhez, s elősegítették azt is, hogy az addig elkülönült csoportok egy konkrét akció érdekében összehangoltan működjenek. A monorierdői kempingben megrendezett beszélgetéssorozat azonban már nem csak akció volt, hanem politikai cselekvés is, abban az értelemben, hogy elképzelésekről, célokról és az együttműködés lehetséges útjairól cseréltek gondolatokat. A tanácskozást megszervező Donáth Ferenc szándéka az eszmecsere volt, melynek eredményeképpen lehetővé válik az ország válságos helyzetéből való kiút keresés főbb vonalainak megfogalmazása. Nem politikai programalkotás volt a cél, hiszen ennek lehetősége még fel sem merülhetett, hanem az egyes csoportok elképzeléseinek felvázolása, a közös pontok megkeresése, az egyeztetés, annak felmutatása, hogy Magyarországon létezik egy olyan értelmiségi kör, amely morálisan szemben áll a monolit rendszerrel, s vannak elképzelései a torz rendszer megváltoztatására.

A részt vevők köre figyelemre méltó. Mind a mai napig vita tárgyát képezi, kiket hívott meg erre a tanácskozásra Donáth Ferenc, s kiket nem, ám így is tagadhatatlan, hogy a meghívottak reprezentálták a későbbi rendszerváltoztatókat. Ott voltak az úgynevezett demokratikus ellenzék képviselői, azaz a Beszélő-körhöz tartozók, megjelentek a reformközgazdászok és reformszociológusok továbbá a nemzeti demokratákhoz tartozó írók és értelmiségiek. Nem kaptak ugyanakkor meghívást az

akkor még csak kibontakozóban lévő politikatudomány képviselői, a radikális fellépés mellett kardoskodók, a pártreformerek, az alternatív művészetek képviselői és a fiatal egyetemi-főiskolai hallgatók sem. Érdemes felsorolni a jelenlévőket: Antal László, Bauer Tamás, Bence György, Benda Gyula, Benda Kálmán, Csengey Dénes, Csoóri Sándor, Csurka István, Demszky Gábor, Donáth Ferenc, Elek István, Fekete Gyula, Für Lajos, Halda Aliz, Haraszti Miklós, Havas Gábor, Kenedi János, Kis János, Kiss Ferenc, Konrád György, Kósa Ferenc, Laki Mihály, Lengyel László, Levendel László, Litván György, Mészöly Miklós, Perjés Géza, Radnóti Sándor, Rajk László, Réz Pál, Sára Sándor, Sinkovits Imre, Solt Ottilia, Szabó Miklós, Szalai Erzsébet, Szücs Jenő, Tamás Gáspár Miklós, Tardos Márton, Tornai József, Varga Domokos, Vargha János, Vági Gábor, Vargyas Lajos, Vásárhelyi Miklós, Vekerdí László. (Három fő MSZMP-tag volt közöttük, ellenük a tanácskozás után pártfegyelmi indult)

A beszélgetésnek négy fő témája volt: 1. az ország helyzete általában, 2. a határon túli magyarság helyzete, 3. a gazdasági problémák elemzése, 4. a politikai kiút keresése, egy lehetséges ellenzéki program elemei. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a tanácskozást előkészítők mind az előadók személyének kiválasztásában, mind a meghívottak körének meghatározásában figyéltek a paritás elvére. Így két előadást tartottak a nemzeti demokraták képviselői, ám az előadásaik opponensei a polgári radikálisok szakértőiből kerültek ki. Lényeges az is, hogy a tanácskozáson jelen voltak az 1956-os felkelés gondolatának ébren tartói, akik az ellenzéki (rendszerváltoztató) csoportok körében külön egységet alkottak. A beszélgetésen végigvonult az 1956-os remények és törekvések vállalásának gondolata, ám a számvetés nem terjedt ki a szovjet típusú monolit rendszerek általános minősítésére, inkább a Kádár-korszak értékelését tartalmazta.

Az előadók és opponensek mondandójukat előre megírták – ez alól csak a kiütkezés opponense, Vásárhelyi Miklós volt kivétel – 1985 őszén, ezek nyomtatásban (szamizdatkiadásban, stencilezve) is megjelentek. Gyűjteményünkben ezen kiadás anyagából közlünk részleteket.

DONÁTH FERENC⁹

– részlet –

Gondolatainkat kicserélni jöttünk össze, mivel nyomós körülmények sürgetik, hogy keressük a kiutat társadalmunk romló állapotából és az ország nehéz helyzetéből. Ez jogunk és kötelességünk is. Az országban nő a feszültség és erősödik a bizonytalanság. Nagy társadalmi rétegek évek óta tartó életszínvonal romlása az, ami a feszültséget okozza. A bizonytalanságot pedig az erősíti, hogy az emberek egyre inkább fölismerik, hogy a kormány nem ura szavának. A feszültségek növekedése látható az emberek azt kérdik: mégis, meddig gondolja helyénvalónak az állam, hogy gyakoroltatja velünk a lemondást? Holott jóval többet dolgozunk, mint a hetvenes esztendőkből. A bizonytalanság több forrásból is fakad. A kormányzat is bizonytalan. A gazdaság hatalmán kívül eső tényezők kijelölté kényszerpályán mozog. Hol van már a vezetésnek az a biztonsága, amellyel évekkel ezelőtt bejelentette, hogy az olajárrobbanás hatásait távol tartja határainktól? Ez az önbizalom rég a múlté. A kormány bizonytalanságát növeli a félelem. A félelem attól, hogy a gazdasági válság politikai válságba torkollik. Tegyük hozzá: ez a félelem nem alaptalan. A vezetés elmulasztotta a kedvező időpontot, hogy egy következetesen demokratikus és nemzeti kívánalmakat kielégítő programmal álljon a nemzet színe elé. Bizonytalanság árad a világból is. Nem tudjuk, nem is tudhatjuk, hogy a fegyverkezési versenyt sikerül-e korlátok közé szorítani vagy elszabadul. Mi szívvel lélekkel a megegyezés mellett vagyunk, ez népünk elemi érdeke. De tanácskozásaink során a rosszabb lehetőséget is figyelembe kell vennünk – amire a jelek talán inkább mutatnak, mint a megegyezésre –, hiszen egy hidegháborús légkör olyan korlátozásokkal jár együtt, amelyek természetesen valamennyiünket érintenének.

⁹ A Monori tanácskozás, 1985. június 14-16. számadatkiadás 1985. szeptember.

CSURKA ISTVÁN: ÚJ MAGYAR ÖNÉPÍTÉS

– részlet –

A mai magyar társadalom kultúrája egy vesztes, agonizáló és ugyanakkor önkiszákmányoló és idegbeteg társadalom kultúrája, egy úgynevezett quasi-kultúra. Ennek a kultúrának éppen az a legjellemzőbb tulajdonsága, hogy a maga quasi mivoltában maga is besorol, s nem is utolsó helyen, a társadalom betegségei közé. A kultúrának ez a quasi mivolta fejezi ki leginkább a nemzet vesztes voltát, függetlenség – és szabadság – hiányát. Mint a halálos beteg, akinek vannak jobb napjai, világosabb pillanatai, ez a kultúra is képes ragyogó teljesítményekre; létrehoz, kiforr, kiizzad és kiállít magából értékes alkotásokat – noha egyre kevesebbet –, de nem képes rendeltetésszerű működésre. Valamely kultúra rendeltetésszerű működésén a huszadik század végén is csak azokat a hagyományos megfeleléseket érthetjük, mint amelyeket az elmúlt korok és társadalmak kultúrájának minősítésekor a tudományok már meghatároztak, vagyis, hogy a kultúra milyen erővel fejezi ki, hatja át a társadalmat és megadja-e a korszerű válaszokat. Egy egészséges nemzeti kultúrának sajátosnak és összetéveszthetetlennek kell lennie, saját kérdésekre saját válaszokat kell adnia. Ha ebből a szögből tekintjük a mai magyar kultúrát, csak azt állapíthatjuk meg, hogy nem működik rendeltetésszerűen.

[...]

A világ, az élet, az élet stílusa, kerete annyira megváltozott, hogy a régi magatartások, a régi minták, a régi célkitűzések már érvénytelenek és hatástalanok.

Erre a kicsiny magra vár most a feladat, hogy kidolgozza az önépítés új magyar programját. Mégpedig nem kiáltványszerűen avagy az ismert határozatok mintái szerint; amelyeket eszébe sincs betartani senkinek, hanem elsősorban is a saját maga által megélhető, lebonyolítható és kivitelezhető életprogramként. Persze megfogal-

mazásra is szükség van, de végső soron ennek az új magyar önépítésnek hittel megélt életek példájával, mintegy mintakollekcióként kellene szétsugárzódnia a bús, eszménytelen, vergődő, de mégiscsak fogékony magyar társadalomban.

Milyen alapelvekre kell ennél az új programkidolgozásnál tekintettel lenni?

1. Ki kell lépni a politikai-hatalmi koordináták közül, Belátva, hogy a hatalmi viszonyokon, a földrajzi helyzeten, de még a belső hatalmi helyzeten sem tud a magyarság önjelét gyökeresen változtatni; meg kell teremteni, ki kell dolgozni a politikától függetlenül ember életstratégiáját. Annak az engedelmes, szorgos, szolid állampolgárnak az életelveit kell kidolgozni, aki a hatalom, az uralom kérdéseit nem vitatja, s ezáltal nem is készíti félelem szülte, idegesen erőszakos lépésre a hatalmat, de aki a saját belső függetlenségét, önépítő munkáját, egyéni életének a kiterjedését maga szabja meg. Aki úgy áll ellen a minden oldal felől rázúduló befolyásolásnak, hogy nem ellenállása tényét tolja előtérbe, hanem egyszerűen csak éli az adva lévő keretek között élhető, független önépítő életét.

[...]

Az önépítés tehát a megmaradás ultima ratiója.

2. Az önépítés programjának alapvetően és hangsúlyosan magyar programnak kell lennie. Ezt a magyar nemzeti jelleget nem a veszélyeztetettség indokolja, hanem a siker igénye. Nem lehet sikeres itt a Duna-tájon semmilyen mozgalom, amelyik nem nemzeti.

[...]

A mostani kiábrándultságnak éppen az az egyik oka, hogy a magyarság, mint életlehetőség, mint jövő tragikusan csökkent értékűvé vált. Magyaroknak születni nem kimondottan szerencse. S ezt maguk a magyarok érzik legjobban. Szenvednek tőle, még akkor is, ha nagyokat tudnak kacagni sorsuk képtelen fordulatain. Ettől a szenvedéstől, ettől a kisebbségi érzülethöz kellene megszabadítania és kiemelnie ennek az önépítő mozgalomnak a mostani és főleg a következő nemzedékeket.

SZABÓ MIKLÓS: MÉG NÉHÁNY SZÓ A MAGYAR ÖNÉPÍTÉSÉRŐL

– részlet –

Az elhangzott előadás diagnózisával maradék nélkül egyetértek. Nem csupán egyetértek, ez nagyon kevés. Az 56 utáni vereséget, annak következményeit, azoknak elhivatottságát, akik „azt a szót” soha ki nem mondták, mindezt így éltem át magam is huszonöt-egynéhány éven át, ha nem is tudtam így elmondani. A magyar önépítés itt vázolt programjához – a „kivezető úthoz” tennék néhány észrevételt.

[...]

Mit javasolok viszont? Én sem kontesztációt¹⁰, konfrontáló ellenállást. A társadalomnak pusztán közegellenállása magában is sokat el tud érni. A fennálló rend sokra értékeli a társadalmi feszültség hiányát, azt, hogy nem kell éles ellenállással szembenéznie. Ezért könnyen tesz engedményeket, ha ellenállásba ütközik. Konfrontálódó, harcias ellenállásnak persze nem enged presztizs okból, de ha valamiről érzékeli, hogy nagyon népszerűtlen – magától visszakozik, sőt, annak is módját keresi, hogy jóvátegye. Ehhez az kell, hogy a társadalom közegellenállása kemény legyen. A képlekeny közeg nem készíti engedményekre, sőt elkényelmesíti a hatalmat, azt sugalmazhatja neki, hogy mindent megengedhet magának.

[...]

Az öntudat szükséges ahhoz is, hogy az atomizált társadalom tagjai közösségként éljék át összetartozásukat. Az elveszített méltóság másból, mint ellenállásból nem születhet. Nem kell ezt az ellenállást fitogtatni, de ahhoz, hogy létezzék, valamiképp ki kell nyilvánítani. Ebből az összetartozás érzésből, ennek méltóságából kiépülhetnek újra a szolidáris kapcsolatok is. Ennek is egyik lehetősége a jogtudat: Ha az egyén a hátrányos intézkedés alól ki tud bújni valami informális praktikával, mégis

¹⁰ kontesztáció=lázadás

sérelmének érzi felebarátai jogsérelmét, azokét, akik nem tudtak kibújni, megjelenik a szolidaritás, a szeretet. Ehhez szükséges az is, hogy a formális jog megszűnjön a feladott, kiürített hatalmi szféra része lenni. A jogot, mindenki jogát csak formalizált intézkedések biztosítják, csak ezek és ezek igénye, követelése éleszti a jogtudatot.

Az előadás megengedte magának, hogy olyan fordulatokkal éljen, amelyeket a közfelfogás naivnak szokott érezni. Hadd fejezzem be én is Bajcsy-Zsilinszky – szabadon idézett – naiv szavaival, végrendeletével: „Legyen a magyar gerincesebb, mint a múltban volt”.

CSOÓRI SÁNDOR ELTEMETETLEN GONDOK A DUNATÁJON

– részlet –

Nem múlik el egyetlen nap se, és már lassan a harmadik éve nem múlik el, hogy a Csehszlovákiában s a Romániában élő kisebbségi magyarok sorsáról ne hallanék valami újabb lehangoló vagy vérlázító hírt. Egyik hétfőn például tizenöt éves, riadt kamaszokat hívtak be Nagyváradon a Securitátéra és a bozotos faggatózások közben váratlanul azt kérdik tőlük: mit láttak utoljára a Román Televízióban, s ha kiderül, hogy a család a magyarországi adásokat nézi, a titkosrendőrség, mint az állam, a nemzet pedagógusa nem csak a magyar kamaszokat oktatja ki arról, hogy hol élnek, de a révükön megleckézteti a szülőket is. Kedden egy Zilah-környéki református pap állít be hozzám, s roncs-emberként panaszolja, hogy az állambiztonsági szervek hónapokon át arra akarták kényszeríteni, ő legyen saját hívei besúgója. Szerdán a letartóztatott Durayról hallok és a megfélemlített csehszlovákiai tanítókról. Csütörtökön egy marosvásárhelyi katolikus pap haláláról, aki karácsonyi fohászában Isten irgalmát kérte a mostoha sorsú erdélyi magyarokra. A templomban nyíltan elhangzó imádságért a Securitáté emberei titokban elhurcolták és halálra verték. És pénteken és szombaton zörgőcsontú statisztikákat zúdítanak elém arról, hogy a határainkon kívül élő három milliónyi magyarság 1958 óta az egész térségben nem rendelkezik egyetlen magyar nyelvű egyetemmel sem, egyetlen magyar nyelvű főiskolával; fokozatosan elsorvasztották vagy fölszámolták őket és tisztán anyanyelvű középiskolája is már csak egy van. Ki tudja meddig?

[...]

Úgy jutnak el hozzám, és másokhoz is, ezek a hírek, mintha illegitimitásban élénk. Szánalmas és részvétre méltó illegitimitásban. Amikor a hetvenes évek elején egy-két kiváló erdélyi magyar értelmiségi áttelepült Magyarországra, az ottmaradók és az

itthon élők egybehangzóan még drámai vétségként értelmezték az ideköltözők döntését: bűn cserbenhagyni azt a szorongatott kisebbséget, amelynek nincsenek védelmet nyújtó intézményei, csupán erkölcsileg és szellemileg nagyra nőtt képviselői.

Mára már teljesen eltompultak ezek az aggályok. Szinte minden értelmiségi jönne, hogy ha jöhetne. Főként ők, akik alól úgy rángatták ki érzelmeik hazáját, mint durva szabadrablók lepedőt, párnát, szőnyeget.

[...]

Azok közé a kevesek közé tartozom, akik a hatvanas évek végén az elsők között mérték föl, hogy milyen sors vár a szlovákiai és a romániai magyarságra. Mindkét ország kormánya néma egyetértésben félrevezetett tömegeivel, igen kevés belső ellenzővel, a magyarok visszaszorítására s eltüntetésére szavazott. Vagyis kíméletlen asszimilálásukra. A szocializmus és a civilizáció vadházassága számukra olyan kedvező feltételeket teremtett ehhez, amit talán maguk sem képzeltek soha. A szocializmus a diktatúrát s a politikai körítést szolgáltatja, a civilizáció pedig a gyorsaságot és a ridegséget.

Ez már komorabb gondnak látszik és valóságosnak is. Mégis azt hiszem, rossz helyzetfelismerésre és helyzetelemzésre vall. Nekünk nem támadnunk kell, csak a világ nyilvánossága elé lépünk a gondjainkkal és tényeinkkel. Azaz: demokratának lennünk. Lehet, hogy haragot gyűjtünk a fejünkre ezzel is, de ha hatásosabb megoldásra nem vállalkozhatunk, ez az erkölcsi nyíltság az egyedüli jó megoldás. Már csak azért is, mert Magyarország 1956 óta és a meghirdetett gazdasági reform következtében annyira a világfigyelem elé került, hogy a száz esztendő óta ránk dobált gyalázatot most rázhatnánk le magunkról leginkább. Végre hisznek nekünk!

[...]

Nem árt megjegyezni: aki nem időben szól, holott szólhatna, elveszti erkölcsi jogát a későbbi szóemeléshez. Vagyis: mai hallgatásaival a holnapit készíti elő.

KENEDI JÁNOS DEMOKRATÁNAK LENNI: IGEN, DE MIÉRT?

– részlet –

[...] Kis túlzással élve, a mai panaszok Csoóri Sándor szájából jutnak el a demokratikus világba, s ha még sem közelítik az ENSZ elfekvő iratainak tárházát, az inkább csak fokozza Sanyi személyes fáradtságának súlyát úgy, ahogy a hét minden napján érkező megemészthetetlen élményeiről előadásának elején beszél. Határon innen és túl a magyarok képzeletvilágában ő az intézmény, mely a kisebbségi sors továbbromlását feltartóztathatja, a valóságban pedig ő a magánszemély, aki e feladatra hívatott intézmények tehetetlenségét átéli, egyetlen testre méretezett szívvel, idegrendszerrel, gyomorral. A mai előadás, mely kiegészítése és folytatása, Duray Miklós könyvéhez írott előszavának,¹¹ alighanem 1948 óta a legjelentősebb írói cselekedet a nemzeti kisebbségeink védelmére fölszólító hazai szavak közül.

[...]

Ellenvéleményemet azzal a kérdéssel kezdeném, hogy szerencsés dolog-e a nemzeti a nemzeti kérdés megoldásának azt az előfeltételét, hogy „legyünk demokraták” összekapcsolni a gazdaság eredményes működésének nem is csak a belpolitikai visszhangjával, de még azzal a külpolitikai bizalommal is amelyet a „meghirdetett reform” a nemzetközi közvéleményben és a nyugati kormányoknál föltámasztott? Sanyi magától értetődőnek tekinti ezt az árukapcsolást.

[...]

Mielőtt érinteném az előadás egyik ilyen igazságát, hadd mondjam ki: ez a veszélye annak, hogy nem támasztjuk magunkkal szemben a demokráciának ugyanazokat a követelményeit, amelyeket a nyugati demokráciáknak egymással és velünk szemben is támasztaniuk kellene, ha egyféle, etalonnal mérnék a demokráciát. Ez az a hiba,

¹¹ Duray Miklós: Kutyaszorító. Püski Kiadó, New York, 1983

amiről Szabó Zoltán beszélt, amit nem Hitler, hanem a nyugati demokráciák követ-
tek el a párizsi béketárgyaláson. Ám a hibát ma már mi is a sajátunknak mondhatjuk.

[...]

A veszélyt tehát úgy is megfogalmazhatnám, hogy megengedjük-e magunknak,
hogy hozzá zülljünk a nyugati demokráciák értékcsuszamlásához. Vagyis, míg Sanyi
azzal a reális veszéllyel számol, hogy gazdaságunk „hozzáromlik szomszédainkéhoz”,
addig én azzal a veszéllyel számolok, hogy értelmiségünk értékrendszere hozzáazul a
nyugati demokrácia kettős értékrendszeréhez.

Miért tartom ezt közel egyenrangú veszélynek? Három okból. Először azért, mert
a nyugati demokráciáknak inkább csak a külpolitikáját – s még ezen belül is inkább
csak a „keleti politikáját”, illetve a velük „nem egyenrangú országokkal” folytatott
politikáját – jellemzi a kettős értékelés jóvoltából kialakult züllés. Belpolitikájuk
megújítására viszonylag szilárdan állnak a polgári demokrácia intézményei. S nemze-
ti kisebbségek kérdése is alapfokon a belpolitika kérdéskörébe tartozik, hiszen csak
akkor vállalhatnánk magunkra a határon túli magyarok jogainak demokratikus kép-
viselétét, ha a magunk életének demokráciájára hivatkozhatnánk megföllebbezhetet-
len igazságként.

[...]

Másodszor azért tartom veszélyesnek, hogy az értelmiség engedjen a nyugati de-
mokráciák léha, már-már elvtelen készítésének, mert középfokon a nemzeti kisebbsé-
gek kérdése már külpolitika.

[...]

Harmadsorban pedig azért veszélyes engedni annak az igénytelenségnek, hogy a
nyugati demokráciák bizalmára rászolgálhatunk tényleges demokratikus teljesítmény
nélkül is, mert a nemzeti kisebbségek kérdése az érintett országok aktív külpolitikája
csakugyan. És mindegyik közép- és kelet-európai országban az értelmiségi elit lelki-
ismereti kötelessége, hogy a demokrácia egyetemes elveinek szerezzen érvényt, ha az
egy-egy ország kormányai föláldozni készülnek nemzetiségi kisebbségeiket a nagy-
hatalmi politika oltárán. Európának maradni akkor is, amikor Európa már nem
ragaszkodik úgy se önmagához, se mihozzánk? Igen. Mert a védekezés a demokrácia
fogalmának kiüresedésével szemben, egyenlő a nemzeti kisebbségek védelmezésével.

KIS JÁNOS: KORLATAINKRÓL ÉS LEHETŐSÉGEINKRŐL

– részlet –

Egyre több jele van, hogy az ország belefáradt a fél évtizednél régebb óta húzódó
válságba. Amíg hinni lehetett, hogy a gazdasági megszorítások rövid időre szólnak, a
propaganda megtette a hatását. Ki ne vállalta volna az átmeneti áldozatokat, hogy a
még rosszabbat, az összeomlást elkerülhessük. De az életkörülmények lassú hanyat-
lását nem lehet a végtelenségig sikerként elfogadtatni. A felgyorsult infláció a lakos-
ság nagyobb részét erőfeszítéseinek növelésére vagy fogyasztásának csökkentésére
kényszeríti – némelyeket mind a kettőre egyszerre. Az életszínvonal süllyedése fo-
kozza a társadalmi egyenlőtlenségek iránti érzékenységet. Jelentős rétegek csúsznak
vissza a szegénységi küszöb alá. Tovább romlanak az amúgy is elmaradott közszol-
gáltatások. Ahogy a háztartások gyarapodása megállt, már nincs ami ellensúlyozza az
egészségügyi ellátás, az iskolarendszer lezüllesztését, a súlyos lakásgondokat, a minden-
nap élet sivárságát, a tárgyi környezet elcsúfítását. Az emberek most már látni sze-
retnék a sovány esztendők végét. Programra várnak.

A vezetésnek nincs programja. A legfelül kormányzó csoport egyik napról a má-
sikra egyensúlyoz a gazdasági követelmények, a társadalom hangulata, a szakemberek
sürgetései, az apparátusok törekvései és a külső elvárások között. Mindenkinen en-
ged egy kicsit, de senkinek nem annyira, hogy másokkal nyílt harcba kerüljön.

[...]

De vajon a hatalom szféráin kívül, a közügyekben gondolkodó értelmiség köréi-
ben születnek-e kibontakozási programok? Javaslatokban, tervezetekben nincs hiány.
A gazdasági reform koncepciója kiérleltebb, mint bármely más szovjet rendszerű
országban. Részletesen kidolgozott indítványok vannak a szociálpolitika, az egész-
ségügy, az iskolarendszer, a területfejlesztés reformjára, a helyi önkormányzatok

újjaépítésére, hatásosabb környezetvédelmi intézmények teremtésére, a sajtójog, a munkajog megújítására. Ám mindez nem áll össze átfogó programmá. A gazdasági reform a szak-közgazdászok ügye. A szociálpolitika reformja, az iparosodás-városodás során hátrahagyott hatalmas rétegek – köztük a hazai cigányság – gondja úgyszólván csak szociológusok szakmai lelkiismeretét terheli. A család válságáról és a nagyobb közösségek széthullásáról, az értékpusztuláson és a nemzeti azonosságtudat zavarain át az alkoholizmus és az öngyilkosság veszedelmesen kiugró arányszámaiig és a népességfogyásig terjedő jelenséghalmoz – a kisebbségi magyarok sorsával együtt – főként a népi írókat-közírókat foglalkoztatja. Még szűkebb az a kör, amely az emberi jogokat képviseli: a mai harmincasok-negyvenesek közül kivált maroknyi értelmiségi, akik a '70-es évek végén a marginalizálódást is vállalva független intézményeket, cenzúrázatlan sajtót próbáltak teremteni.

Az érdeklődés specializálódása önmagában nem rendkívüli jelenség. A politika egész Európában átalakulóban van: gyengül az átfogó programok köré szerveződött pártok befolyása, erősödik az egy-egy ügyre összpontosító mozgalmaké (pacifistáké, környezetvédőké). De nálunk többről van szó. A különböző ügyek elkötelezettjeit nem csupán az érdeklődés választja el egymástól, hanem elvi ellentétek is.

[...]

Az ellentétek a legkritikább esetben kerülnek nyilvános megvitatásra. E helyett, mint kölcsönös ellenérzések, gyanakvások, balítéletek gomolyognak a sajtóhagyományban. Távol áll tőlem, hogy általános összeborulást prédikáljak. Nem az osztatlan egységet hiányolom; azt kifogásolom, hogy a tisztázó viták elmaradása miatt a választóvonalak nem ott húzódnak, ahol húzódnuk kellene. Nem jönnek létre programok, amik egymástól nem a célba vett ügyek természete szerint, hanem az ügyek sokaságán végiggondolt elvek szerint különülnek el. A sok részletes javaslatból és tervezetből nem bontakoznak ki széles ívű koreszmék, amelyek – egymással vitában – egyszerre adnának választ a legégetőbb gazdasági és szociális és jogi és nemzeti kérdésekre. Ezt az állapotot a mai értelmiség széttagoltságának nevezném.

Az eszmék széttagolódásának van egy gyakorlati vetülete is: a különböző érdeklődésű és elköteleződésű csoportok között gyenge az érintkezés és átjárás.

VÁSÁRHELYI MIKLÓS A MAGYAR ÚT A VILÁGBAN

– részlet –

Mint opponens sajátságos és kissé kényelmetlen helyzetbe kerültem. Egyetérték Kis János előadásának gondolatmenetével, amelynek végső konklúzióját így értelmezem: A reform szükséges és lehetséges, bár megvalósításának útja rögös és bizonytalan. A kritikus értelmiségi feladata, hogy ennek a folyamatnak az ellentmondásait feltárja, megtorpanásait, következtelenségeit bírálja, szorgalmazza a perspektíva tisztázását, nyíltan beszéljen a gazdasági fejlődés elkerülhetetlen politikai és társadalmi következményeiről általában – az eddigi kudarcok, elutasítások, az elzárkózás ellenére – tovább folytassa erőfeszítéseit a széleskörű, demokratikus szellemű vita kibontakozása érdekében.

[...]

Én azonban most Kis János előadásának nem erről az aspektusáról kívánok beszélni, nem egyes részlet-megállapítások helyességét kívánom vitatni, hanem olyasvalakiről szeretnék szólni, aki hiányzik nemcsak az előadásból, hanem egész tanácskozásunkból, sőt szemléletünkől is. Tudom, egy vitában nem éppen eszményi az a megközelítés, amikor a hozzászóló nem a tartalmas, elemző gondolatmenet mondanivalójához kapcsolódik, hanem látszólag más irányba kalandozik, új problémát vet fel. E referátum tanulmányozása azonban mégis arra késztetett, hogy vállaljam ezt a kitérőt és az itteni tanácskozás csak megerősített szándékomban. Párbeszédünk ugyanis szembeszökően nélkülözi a nemzetközi kitekintést. Nem érdekelné ez a hiány különös figyelmet, ha csupán esetleges az idő, a körülmények és a tematika megszabta jelenséggel állanánk szemben. Én azonban ezt a hiányosságot szimptomatikusnak vélem, sőt bizonyos mértékben történelmileg meghatározottnak.

Az előadás címe pontosan magában foglalja e tanulmány témáját. Az okfejtés va-

lóban arról szól, amit a cím ígér és a jelen belső kérdéseinek ez a koncepciózus összefoglalása gondolatébresztő, ám a címben jelzett megközelítés gondokat is okoz. Nekünk természetesen az a dolgunk, hogy saját sorsunk alakulásának eshetőségeit elemezzük, saját társadalmi, és gazdasági problémáinkat vizsgáljuk, ezekre keressünk megoldást. Nem is volna érdemes erre a témára szót vesztegetni, ha a „magyar út” fogalmának nem lenne sajátos, magyar szemantikus tartalma. Ennek lényege pedig az útkeresésnek egy szűkített értelmezése, a világméretű útvesztőnek redukálása arra a talpalatnyi zugra, amelyen mi élünk. Referensünket nem érheti szemrehányás, hogy megfeledezett volna arról, mennyire függ belső alakulásunk külső tényezőktől, hisz tételesen kimondja, és minden során érződik, hogy a magyar reformot, az átalakulást meghatározza helyünk egy szövetségi rendszerben, de mivel az előadó Magyarország külpolitikai viszonyait lényegében a Varsói Szerződésből eredő adottságokra és a szovjet-magyar viszonyra korlátozza, nem árt erről a kérdésről néhány szót ejteni. Nem külpolitikáról kívánok itt értekezni, hanem szemléletünkről, illetve annak történelmileg kialakult, tehát hagyományokra visszatekintő beszűküléséről. Ebben a sajátosságban helytelen és történelmietlen valami specifikus magyar kórt, torzulást vagy sorscsapást sejteni, hisz hasonló jelenség észlelhető sok más kis nemzetnél, sőt nagyoknál is. Bennünket azonban ez a kérdés most magyar szempontból érdek.

Az elmúlt közel másfél évszázad sorozatos tragédiái nyomán közvélekedésünkben kialakult egy elzárkózási pszichózis, amely csalódásainkért, kudarcainkért a felelősséget elsősorban az ellenséges vagy közönyös, esetleg gonoszán ostoba külvilágra hárítja, a nemzeti sorsszerűség elemeit kutatja ezek számbavételekor és a befelé fordulást ajánlja, amely így értelemszerűen nem a tettekre serkentő önvizsgálatot, hanem a bele-törődést igazoló önsajnálatot vonja maga után. A balsors-komplexum nem egy kiváló romantikus gondolkozónknak is eltorzította a látóhatárát, s a szerencsétlenséget historizálva valóságos mítosszá avatta, a beállítottságot a magyar fátum fogalomkörébe zárta. Az emocionális felindulást persze elkeseredés, elfogultság, idegrendszeri túlérzékenység motiválja, de – mint minden hatékony, irracionális tömegképzetnek – ennek is van racionális eleme.

BETHLEN GÁBOR ALAPÍTVÁNY

A Bethlen Gábor Alapítvány az első olyan országos kiterjedésű szerveződés volt, amely a határon túli magyarság sorskérdéseinek nyilvánosság elé tárását, sorsuk segítését tűzte ki célul. Az Alapítvány létrehozásának gondolata Bakos István fejében született meg, aki akkoriban a Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottságának Titkárságán dolgozott. 1978-ban egy dániai tanulmányútja során ismerkedett meg az ottani népfőiskolák és civil szerveződések közösségépítő és problémamegoldó erejével. Az 1979-es esztendőben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem halálának 350. évfordulójáról, 1980-ban pedig születésének 400. évfordulójáról emlékezett meg az ország. 1979 őszén Bakos ötletével felkereste barátait, többek között Csoóri Sándort, majd együtt kérték a népi irányzat elismert szellemi vezérének, Illyés Gyulának a segítségét egy alapítói üzenet szövegének megalkotásához. 1979 végére elkészült Bakos István és Kiss Ferenc közös fogalmazásában egy beadvány, amelyben az aláírók kezdeményezik a Bethlen Gábor Alapítvány létrehozását.

Az engedélyezést kérelmező beadvány aláíróinak összegyűjtését 1979 karácsonyától 1980 húsvétjáig tervezték. 1979. december 27-én Csoóri Sándor, Kiss Ferenc, Kósa Ferenc és Veress Bulcsú Illyés Gyulánál járt, ahol megegyeztek a kezdeményezés elindításában. Németh László özvegye minden évben rendezett szilveszteri összejövetelt, s ez abban az évben – Vekerdi László művelődéstörténész vitte el magával a beadványt – a Bethlen Alapítvány kezdeményezésének emelkedett hangú ünneppé vált. A szervezők törekedtek elismert és közismert személyiségek bevonására, de nem fordultak olyanokhoz, akik ellen politikai büntető eljárás folyt, és nem keresték a kapcsolatot az állami hivatalokban dolgozókkal, valamint az egyetemista fiatalokhoz. A beadványt vidékről is sokan aláírták, s végül a 65 személyiség által jegyzett beadványt 1980. április 14-én Bakos István személyesen adta át Pozsgay Imre műve-

lődési miniszternek. Pozsgay gyors választ ígért, azonban hosszú éveket kellett várni arra, amíg az Alapítvány legálisan is elkezdhetette működését. Az elhúzóó engedélyezési eljárás nem jelentette azt, hogy a kezdeményezők ne kezdtek volna hozzá céljaik megvalósításához. 1982 karácsonyára megalkották az Alapszabály tervezetét, Illyés Gyula, Csoóri Sándor, Németh Lászlóné és Kodály Zoltánné letétbe helyezték a százezer forintos alapítói tőkét. A kezdeményezők meghatározó szerepet játszottak a Bibó- emlékkönyv összeállításában, határozottan kiálltak a támadások sorozatának kitett erdélyi magyar írók mellett, aktív szervezői voltak az 1985 nyarán megrendezett Monori-tanácskozásnak.

Bár Pozsgay 1980 szeptemberében az MSZMP Politikai Bizottsága elé terjesztette a kérelmet, ám annak jóváhagyására csak 1985. június 11-én került sor.

Az engedélyezést követően kezdte el hivatalos működését a Bethlen Gábor Alapítvány. Kuratóriuma a következő személyekből állt: Márton János (agrárközigazdász) elnök, Juhász Gyula (történész), Király Tibor (jogász), Kiss Ferenc (tanár-irodalomtörténész), Kósa Ferenc (filmrendező), Szabó Gábor (orvos), Vekerdi László (tudománytörténész). A kuratóriumot 1985 szeptemberétől titkárság segítette, melynek vezetője Nagy Gáspár (költő), tagjai pedig Bakos István, Kiss Gy. Csaba (irodalomtörténész), Krasznai Zoltán (közgazdász), és Lezsák Sándor (költő-tanár) lettek.

A Bethlen Gábor Alapítvány engedélyezése áttört egy addig megbonthatatatlannak vélt falat, a nyilvános működés megteremtésével. Az illegalitásban működő ellenzéki csoportokkal ellentétben nyilatkozataival, kezdeményezéseivel szélesebb körhöz jutott el, elévülhetetlen érdemeket szerzett a kisebbségi magyarság megrendítő körülményeinek bemutatásával, megerősítette azt a tudatot, hogy a fennálló rendszerrel való szembenállásnak létezik legális formája is. Ezáltal a nemzeti demokratáknak szervezeti bázisa és ereje lett, erre támaszkodva folytathatta felvilágosítói, támogatói, rendszerkritikai tevékenységét, mely elvezetett az 1987. szeptemberi első Lakiteleki találkozóhoz, majd az MDF 1988. szeptemberi megalakulásához. Az Alapítvány a rendszerváltoztatás óta is működik, az Alapító dokumentumban foglaltak szerint támogatja a magyarság értékeinek megőrzését és gyarapítását.

A BETHLEN GÁBOR ALAPÍTVÁNY KEZDEMÉNYEZÉSÉT ALÁÍRÓK NÉVSORA ¹²

1980. április 14-én

ÁGH ISTVÁN (költő), BAKOS ISTVÁN (tudományszervező), BARCSAY JENŐ (festő), BENDA KÁLMÁN (történész), BERÉNYI DÁNIEL (atomfizikus), BESSENYEI FERENC (színész), BODNÁR GYÖRGY (irodalomtörténész), BORSOS MIKLÓS (szobrász), CZINE MIHÁLY (irodalomtörténész), CSIKAI GYULA (atomfizikus), CSOÓRI SÁNDOR (költő), CSURKA ISTVÁN (író), FEKETE GYULA (író), FODOR ANDRÁS (költő), FÜR LAJOS (történész), GERGELY ANDRÁS (történész), GOMBÁR CSABA (szociológus), HANÁK PÉTER (történész), HORVÁTH LAJOS (mezőgazdász), HUSZÁRIK ZOLTÁN (filmrendező), ILLYÉS GYULA (költő), JANCsó ADRIENNE (előadóművész), JÉKELY ZOLTÁN (költő), JÓCSIK LAJOS (író), JUHÁSZ FERENC (költő), JUHÁSZ ISTVÁN (orvos), JUHÁSZ PÁL (orvos), KIRÁLY TIBOR (jogász), KISS FERENC (irodalomtörténész), KISS GY. CSABA (irodalomtörténész), KOCSIS ZOLTÁN (zongoraművész), KODÁLY ZOLTÁNNÉ (énekművész), KODOLÁNYI GYULA (költő), KOVÁCS ANDRÁS (filmrendező), KÓSA FERENC (filmrendező), LEVENDEL LÁSZLÓ (orvos), MAKKAI LÁSZLÓ (történész), MÁRTON JÁNOS (agrárközigazdász), MÉSZÖLY MIKLÓS (író), NEMECZ ERNŐ (vegyész), NEMES NAGY ÁGNES (költő), NÉMETH LÁSZLÓNÉ, OROSZ JÁNOS (festő), PÁSKÁNDI GÉZA (író), PETROVICS EMIL (zeneszerző), RÁBA GYÖRGY (költő), SÁNTHA FERENC (író), SÁRA SÁNDOR (filmrendező), SINKOVITS IMRE (színész), SOMOGYI JÓZSEF (szobrász), SOMOGYI TÓTH SÁNDOR (író), SZABÓ GÁBOR (orvosbiológus), SZERVÁTIUSZ TIBOR (szobrász), SZÉCSI MARGIT (költő), SZOKOLAY SÁNDOR

¹² A Bethlen Gábor Alapítvány negyedszázada. 1980–2005. (szerk: Bakos István) Püski Kiadó, Budapest, 2005.

(zeneszerző), SZÖLLÖSY ANDRÁS (zeneszerző), TORNAI JÓZSEF (költő), UJFALUSSY JÓZSEF (zenetudós), VARGYAS LAJOS (zenetudós), VAS ISTVÁN (költő), VEKERDI LÁSZLÓ (tudománytörténész), VÍGH TAMÁS (szobrász), ZELK ZOLTÁN (költő), ZELNIK JÓZSEF (néprajzos), ZSEBŐK ZOLTÁN (orvos).

Később csatlakoztak:

ÁCS MARGIT (író), BÍRÓ ZOLTÁN (tanár), DOMOKOS MÁTYÁS (irodalomkritikus), GOMBOS KATALIN (színész), GYURKOVICS TIBOR (író), HALÁSZ PÉTER (agrármérnök), HERNÁDI GYULA (író), ILIA MIHÁLY (irodalomtörténész), JUHÁSZ GYULA (történész), KEVICZKY LÓRÁND (közgazdász), KOVÁCS ISTVÁN (költő), KRASZNAI ZOLTÁN (közgazdász), LEZSÁK SÁNDOR (költő), MADARAS JÓZSEF (színész), NAGY ANDRÁS (grafikus), NAGY GÁSPÁR (költő), NOVÁK GIZELLA (előadóművész), PÖLÖSKEI FERENC (történész), SZAKONYI KÁROLY (író), TAMÁSI ÁRONNÉ, TÓBIÁS ÁRON (irodalomtörténész).

FELHÍVÁS A BETHLEN GÁBOR ALAPÍTVÁNY TÁMOGATÁSÁRA

1985. szeptember 20.

1979 karácsonyán Illyés Gyula kezdeményezésére egy Bethlen Gáborról elnevezett alapítvány létrehozását határoztuk el írók, tudósok, művészek – szám szerint hatvanötön. A fejedelem születésének négyszázadik évfordulója érlelte meg a felismerést: égető teendőink természete bethleni munkát kíván. Olyan tehetséget, hűséget, szívósságot, bölcsességet, amilyennel ő – nagy veszedelmek között – Erdélyt oltalmas várra, a benne élő nemzetiségek és felekezetek otthonává építette. Alapítványunkkal az ilyen képességek és szándékok feltételeit szeretnénk jobbitani. Azokat a vállalkozásokat óhajtjuk ösztönözni és támogatni, határainkon belül és azokon túl, melyek a magyarság történelme során felhalmozott értékeit tudatosítják, hitelesen értelmezik, őrzik és gyarapítják, s amelyek e térség népeinek megbékélését elősegíthetik.

E szándék megvalósítását a Művelődési Minisztérium 1288/1985. 1. számú intézkedésével jóváhagyta. A Bethlen Gábor Alapítvány: „kötelezettségvállalás közérdekű célra”, tehát sajátos lehetőségekkel rendelkező magánalapítvány, melynek alapösszegét mint alapítók Csoóri Sándor, Illyés Gyula, Kodály Zoltánné és Németh Lászlóné ajánlották fel. Ennek gyarapítása révén kell összegyűlnie annak az összegnek, melynek kamataiból a Bethlen Gábor Alapítvány az alapító okiratban rögzített célok elérését ösztönözheti, tehát – állampolgárságra való tekintet nélkül – díjakat, ösztöndíjakat és megbízási díjakat adhat.

Az alapítvány ügyeinek intézésére az alapítók és a Művelődési Minisztérium (mint felügyeleti szerv) közös akarattal kuratóriumot létesítettek.

EURÓPAI KULTURÁLIS ALTERNATÍV-FÓRUM MAGYARORSZÁGON

Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet 1975. augusztus 1-én aláírt záróokmánya történelmi jelentőségű megállapodás volt, amely az európai országok kulturális együttműködésének kereteit is meghatározta. A Helsinkiben megrendezett konferencián 35 európai ország állam- és kormányfője vett részt, s vállalta az ideológiai és politikai ellentétektől mentes együttműködés feltételeit. A második világháborút követően a két világrendszer egymáshoz történő közeledése útján mérföldkönek tekinthető ez a konferencia, még akkor is, ha a későbbiekben világrengető eredményeket, produktumokat nem is tudott felmutatni. Meghatározó jelentősége volt azonban a tudományos és kulturális közeledés előlendítésében, valamint a békés gazdasági építkezés feltételeinek megalapozásában.

A helsinki értekezletet követő konferenciák sorába illeszkedett az Európai Kulturális Fórum elnevezésű tanácskozás is, amelynek rendezési jogát Magyarország kapta meg 1983-ban. Mind a magyarországi hatalmi körök, mind az ellenzéki szervezetek számára jelentős eseménynek tűnt a találkozó, hiszen a monolit rendszer demonstrálni kívánta kulturális nyitottságát, a kulturális értékteremtés szabadságát, az ellenzék ezzel szemben a találkozó alkalmából a nyugati demokráciák figyelmét szeretne volna felhívni a szabadságjogok magyarországi korlátozottságára.

1985. október 15-én 850 résztvevő jelenlétében nyílt meg az Európai Kulturális Fórum. A több hetes párbeszéd különböző szekciókban folyt, ám sem igazi meglepetést, sem eredményt nem hozott. Nem sikerült közösen elfogadásra kerülő zárónyilatkozatot megalkotni a részt vevő küldötteknek, s Románia képviselőjének ellenállása miatt még egy rövid közlemény sem került elfogadásra. A hivatalos Fórum üléseit nem is követte különösebb érdeklődés.

Mivel a magyarországi értelmiségi csoportok jelentős része – különösen a polgári radikális demokraták – nem kaptak lehetőséget a Fórum ülésein való részvételre és felszólalásra, ezért a Nemzetközi Helsinki Emberi Jogi Szövetség és a magyar ellenzéki szervezetek alternatív fórum rendezéséről döntöttek. Terveik szerint a hivatalos fórummal párhuzamosan került volna sor rá. A magyar állami szervek a találkozót közvetlenül megelőző órákban megakadályozták, hogy az alternatív fórumot a Duna Intercontinentál szálló különtermében megrendezhessék, ezért Eörsi István lakásán találkozott egymással az Európa különböző országaiból érkezett 150 értelmiségi. Az október 15-17 között lebonyolított megbeszéléseket a nyugat-európai sajtó élénk érdeklődése kísérte. Különösen nagy visszhangot váltott ki Csurka István előadása, amely a cenzúra, öncenzúra témakörében hangzott el, s erősen kritikus nézeteket fogalmazott meg a nyugati demokráciák társadalmi viszonyaival kapcsolatban.

Dokumentumkötetünkben azt a felhívást adjuk közre, amelyet a magyar értelmiségiek bocsátottak ki a hivatalos Fórum megnyitása alkalmából, és Csurka István előadásának szövegéből közlünk részleteket.

A MAGYAR DEMOKRATIKUS ELLENZÉK FELHÍVÁSA AZ EURÓPAI KULTURÁLIS FÓRUMHOZ¹³

Most, midőn Budapesten tanácskozik az Európai Kulturális Fórum, hogy az 1975-ben kötött helsinki megállapodások fényében megvizsgálja, mit értek el az európai államok a kulturális közeledés terén és mit tesznek azért, hogy a kultúra értékei szabadon áramoljanak a határokon át, felhívjuk a Fórum és a magyar társadalom figyelmét:

Hazánkban a kultúra eszközeit és terjesztőit olyan korlátozások sújtják, amelyek a kultúra integritását és nemzeti művelődésünk, önismeretünk érdekeit veszélyeztetik. Ezek a korlátozások mind a Magyar Népköztársaság által nemzetközi konvenciókban vállalt kötelezettségekkel, mind az ország Alkotmányában biztosított jogokkal ellentétben állnak, ezért kétszeresen törvénytelenek.

Sajtószabadságot!

A kormányzat azzal kérkedik, hogy nálunk nincs cenzúra. Aki ezt mondja, tudva valótlan állít. Igaz, cenzúrahivatal, cenzornak nevezett tisztviselők nincsenek. De könyvelkobbások, könyvetiltások, könyvcsontkítások, szerzőkre és alkotóművészekre kimondott szilenciumok útján, szerkesztők és lektorok hatósági «sugalmazásra» történő elbocsátásával, a szamizdat elleni rendőri zaklatásokkal (házkutatásokkal, bírságokkal) is hatékony cenzúrát lehet érvényesíteni. A nyomdaipar, a könyvkiadás, a filmgyártás, a rádió és televízió feltétlen állami monopóliuma és pártirányítása ugyancsak a cenzúra eszköze.

Magyarországon nincs sajtószabadság! A tömegtájékoztatást titkos és jogilag körülhatárolatlan cenzúra torzítja el.

¹³ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1985. 15. szám. 105. o.

Követeljük:

1. Alkosson az Országgyűlés törvényt a tömegtájékoztatásról, és ez mondja ki: szabad minden olyan eszme és nézet bármi békés eszközzel történő terjesztése, mely az erőszakot és a háborút, mint olyat nem magasztalja, és nem hirdeti népfajok vagy nemzetek diszkriminációját. A kormánynak el kell tennie az állami és társadalmi rend megváltoztatásának követeléséig menő nyilvános bírálatát.
2. E törvényben kell megszabni, hogy milyen rendkívüli feltételek között (pl. háború esetén) és milyen mértékben engedhető meg a tájékoztatás korlátozása. A cenzúra minden más, nyílt vagy burkolt alkalmazását meg kell tiltani, és a tilalom megszegőit meg kell büntetni.
3. Szüntessék meg a tájékoztatás állami monopóliumát. Napi- és hetilapok, valamint folyóiratok kiadására magánszemélyeknek és csoportoknak is engedélyt kell adni, függetlenül attól, milyennek találja politikai álláspontjukat a kormányzat. Engedélyezni kell magánjellegű film- és videofilm-stúdiók működését és az ezekben készülő filmek szabad forgalmazását.
4. Véget kell vetni a könyvkiadás állami monopóliumának is. Az élet, a könyvpiac mutassa meg, van-e szükség magánkönyvkiadókra.
5. Engedélyezzék magánnyomdák létesítését. Töröljék el a sokszorosító- és fénymásoló-gépek rendőri ellenőrzését.
6. Hagyjanak fel a szépirodalmi és tudományos művek politikai okból történő megcsonkításával, nonkonformista szerzők és művészek zaklatásával, mellőzésével, kitiltásával, külföldre tanácsolásával, alkotásaik be-, illetve kitiltásával.
7. Vessenek véget a vámkezelés ürügyén gyakorolt cenzúrának, vagyis annak a szégyenletes eljárásnak, hogy vámőrök újságokat és könyveket, sőt államtitkot nem tartalmazó kéziratokat koboznak el magyar vagy külföldi állampolgároktól.
8. Számolják fel a közkönyvtárakban a «zárt osztályok» botrányos rendszerét, a levéltárak teljes anyagát tegyék hozzáférhetővé minden kutató számára.
9. Vezessék be a nyugati nem-kommunista hírlapok, folyóiratok utcai árusítását. Ne akadályozzák a külföldön élő szóránymagyarság, a demokratikus emigráció irodalmi alkotásainak és újságjainak, folyóiratainak hazai terjesztését. Gondoskodjanak a Jugoszláviában megjelenő magyar nyelvű sajtótermékek zavartalan behozataláról.

Szabadságot a tudománynak és az iskolának!

A valaha autonóm magyar egyetemek ma sem szervezetileg, sem a tananyag összeállításában, sem pedig tanári karuk összetételének meghatározásában nem önállóak. A Magyar Tudományos Akadémia a tudományos élet centralizált bürokratikus irányításának eszköze.

Követeljük:

1. Állítsák helyre, ill. biztosítsák az egyetemek és más felsőoktatási intézmények, valamint a Magyar Tudományos Akadémia autonómiáját. A tudományos intézetek és a tanszékek szellemi spektrumát és személyi összetételét hatósági és ideológiai korlátozás nélkül, a társadalom és a tudomány fejlődése által megszabott széles keretek között alakítsák ki.

2. A tudományos minősítéseknél mellőzzék a politikai-ideológiai szempontokat, egyedül a szaktudást, a tudományos eredményeket vegyék figyelembe.

3. Az állam ne avatkozzék hatalmi szóval az egyetemek és tudományos intézetek döntéseibe külföldi tudósok hazai meghívását és magyar tudósok külföldi tevékenységét illetően, amennyiben ezek nem veszélyeztetik az állam fontos gazdasági vagy katonai érdekeit.

4. Szűnjék meg a pedagógusokra nehezedő lelkiismereti kényszer, az iskolákban is váljék lehetővé a világnézeti pluralizmus. Ennek érdekében meg kell fontolni, van-e lehetőség a felekezeti iskolák számának növelésére és magániskolák létesítésére.

Szabad kulturális kapcsolatokat!

A különféle főhatóságok és monopólium jellegű csúcsszervek (KKI, ORI, Koncertiroda stb.) gyakran a nemzetközi kulturális csere kerékkötői. A hazánk és a külföld között a kulturális kapcsolatok szempontjából is oly jelentős közvetlen, személyes érintkezést még mindig korlátozhatják, és sokszor korlátozzák is önkényes rendőri intézkedések.

Követeljük:

1. Szűnjék meg az állam monopóliuma a művészeti kapcsolatok terén: magán-személyek is kapjanak engedélyt hangverseny és előadásrendező irodák létesítésére.

2. Hozzanak törvényt arról, hogy minden magyar állampolgár állandó útlevele

jogosult, melynek birtokában külön kérelmezés és kiutazási engedély nélkül külföldre utazhat. Ettől csak bírói ítélet foszthatja meg. Valutagazdálkodási szempontok ürügyén sem szabad gátolni Magyarország és a külföld személyes kapcsolatait.

A nemzeti és etnikai kisebbségek védelmében

A hazánkban élő nemzeti kisebbségek védelme és művelődése terén elért bizonyos eredmények mellett hiányosság, hogy a kisebbségek kulturális és politikai jelentőségét elvileg megállapító, jogaikat és támogatásuk céljait részletező nemzetiségi törvényünk még mindig nincs. A számszerűleg legnagyobb etnikai kisebbségtől, a cigányságtól megtagadják az etnikai alapon történő országos szervezkedés jogát és a társadalmi integráció helyett egyoldalúan az önfeladással járó asszimilációt szorgalmazzák.

A Csehszlovákiában, Romániában és a Szovjetunióban élő magyar nemzeti kisebbség kultúráját, sőt létét is fenyegető jelenségek hazai ismertetését és bírálatát gátolják, és megakadályozzák, hogy a magyar társadalom tevőlegesen segítséget nyújtson nemzetünk e csoportjainak. A jugoszláviai magyarsággal fenntartott kulturális kapcsolatokat politikai okok miatt korlátozzák.

Követeljük:

1. Az Országgyűlés törvényben állapítsa meg a nemzetiségi politika elveit, az országban élő nemzeti és etnikai kisebbségek jogait, és e törvény alapján dolgozza ki az e jogok megvalósításával, e népcsoportok kulturális helyzetével összefüggő tennivalók programját.

2. A cigányság emancipációját ne csak asszimilációs úton, hanem ezzel párhuzamosan etnikai-integrációs úton is mozdítsák elő. Ennek érdekében fejlesszék és támogassák anyanyelvi kultúráját. A cigánykérdés megoldatlansága súlyos konfliktussal fenyegetheti az ezredforduló magyar társadalmát, a cigányság kulturális helyzetének javulása azonban csak általános szociális helyzetének javulásával együtt képzelhető el. Ezért indokolt lenne erről tizenöt éves komplex programot kidolgozni.

3. A szlovákiai, erdélyi és kárpát-ukrajnai magyar kisebbség kulturális állapotát, iskoláinak helyzetét a kormány tárja a közvélemény elé. A kisebbségi sérelmekkel kapcsolatban az érdekelt kormányokkal folytatott tárgyalásokról tájékoztassa az or-

szágot. Állami erőből és a magyar társadalom önkéntes segítségét nem elfojtva, hanem buzdítva, támogatást kell adni a kisebbségek gyermekeinek tanulásához szülőföldjükön és Magyarországon. Fokozottan kell segíteni könyvtáraik, színházaik, múzeumaik és egyéb kulturális intézményeik működését. Ha az érdekelt kormányok ezt megakadályozzák, vagy ha az esetleg létrejövő megállapodások ellenére sem szűnnek meg a magyar kisebbségek sérelmei, a kormány forduljon nemzetközi fórumokhoz.

4. Magyarországon jugoszláv, Jugoszláviában magyar kulturális intézetet kell felállítani.

Vallásszabadságot!

A nemzeti kultúra sajátos és fontos területét képező felekezeti életben elnyomják az új áramlatokat, kezdeményezéseket. Akadályozzák a hitfelekezetek kulturális és szociális tevékenységét. Még mindig tapasztalható – főleg vidéken – a hívők diszkriminálása.

Követeljük:

1. Engedélyezzék és ismerjék el a vallásfelekezetek társadalmi és kulturális tevékenységét a vallást közvetlenül érintő kérdések körén túl is.

2. Tegyék lehetővé a vallásban gyökerező közösségek kulturális működését az egyházi-felekezeti kereteken kívül.

3. Vessenek véget a katolikus bázisközösségekre kifejtett nyomásnak.

4. Ne gátolják tovább az engedélyért eddig hiába folyamodó szabadegyházak, vallási közösségek (karizmatikus és evangéliumi keresztények) működését, hagyjanak fel adminisztratív zaklatásukkal.

5. A felekezetek azon fontosabb vallási ünnepnapjait, amelyek ma nem minősülnek fizetett munkaszüneti napnak (így a pünkösd hétfőjét és az Úrnapját a katolikusok számára, az Engesztelés Napját és a zsidó újév napját a zsidók részére) fakultatív (nem fizetett) munkaszüneti nappá kell nyilvánítani, hogy a hívek eleget tehessenek vallásuk előírásainak.

Több kultúrát, kevesebb államot!

A kultúra szabadságát érő sérelmek fő forrása a kulturális élet monopolisztikus állami irányítása, ami gyökeresen ellentétes az újkori kultúra jellegével és az európai kultúra hagyományaival. A politikai hatalmat féltve féltő állam az elriasztó jogszabályok sokaságát tartja készenlétben azok ellen, akik nem tisztelik az állami kulturális csúcsszervek monopóliumát. E jogszabályok skálája a büntető törvényektől a nem parlamentárisan hozott rendeleteken át a közigazgatási és rendőri előírásokig terjed.

Az irodalmi, művészeti és tudományos alkotásokban kifejezésre törekvő gondolat szabadságát az államrend védelme nevében csonkítják meg a jogszabályok. Cikkelyekik tág teret adnak a hatalom mindenkori érdekei szerinti önkényes értelmezésnek, és börtönnel fenyegetik mindazokat, akik nem a hivatalos felfogással egyezően akarnak élni a gondolat, a szó, a vélemény, a vallás és az egyesülés szabadságával.

A legutóbbi években rock-zenészekre politikai tartalmú szövegek miatt, valamint egy színpadi rendezőre közszemérem megsértése címén kirótt börtönbüntetések jelzik: a hatalom ezt az eszközt sem tette félre. A legtöbbször azonban kedvezőbb optikájú módszerekhez folyamodik, pénzbírsággal sújtja, elbocsátja állásukból és egzisztenciálisan tönkretesz azokat, akik síkra szállnak a kultúra szabadságáért.

Aggasztó tény, hogy épp a helsinki megállapodások óta vezettek be több olyan rendszabályt, amely széles utat nyit a közigazgatási és rendőri szervek önkényének, mégpedig anélkül, hogy a bírói jogorvoslatot lehetővé tenné. Ilyen rendszabály volt

- a rendőrség hatáskörének kiterjesztése,
- a sajtórendészeti szabálysértés fogalmának bevezetése,
- a sokszorosító eszközök rendőri nyilvántartásának megszigorítása.
- a rendőri felügyelet rendszerének súlyosbítása,
- a «közveszélyes munkakerülők» elleni intézkedések megszigorítása.

Mindezek szinte tetszés szerint alkalmazhatók azok ellen, akik megtörik az állami kulturális és tájékoztatási monopóliumát, illetve azok ellen, akiket emiatt már megfosztottak megélhetésüktől.

Ha mindehhez hozzászámítjuk még a bürokratikus hatalmaskodás és huzavona olyan eszközeit és lehetőségeit, amelyekhez még jogszabály sem kell, nyilvánvalóvá lesz: az állami megfélemlítés és monopolisztikus hatalom árnyékában nem bonta-

kozhat ki az a szabad, sokrétű társadalmi kezdeményezés, ami nélkül nem teljes kultúra. Ez a helyzet különösen a társadalmi-kulturális egyesületek működését gátolja.

Amikor az Európai Kulturális Fórum ajánlásokat dolgoz ki az államközi kulturális kapcsolatok fejlesztésére, ezt szem előtt kell tartania. Ilyen körülmények között ezek a kapcsolatok könnyen a politikai manipuláció eszközeivé válhatnak. Ezért

követeljük

a kultúra szabadságának helyreállítását, a társadalmi kezdeményezés és ellenőrzés kiterjesztését a kulturális életben és az államközi kulturális kapcsolatokban.

Budapesten, 1985. október 15-én

*Bokros Péter, Demszky Gábor, Endreffy Zoltán, Gadó György, Gondos Béla,
Haraszi Miklós, Kardos András, Kenedi János, Kis János, Konrád György,
Krassó György, Molnár Tamás, Nagy András, Nagy Jenő,
Pákh Tibor, Petri György, Radnóti Sándor, Rajk László, Solt Ottilia,
Szalai Pál, Tamás Gáspár Miklós, Vajda Mihály.*

CSURKA ISTVÁN AZ ELFOGADHATATLAN REALITÁS¹⁴

–részlet–

«Elfogadni a realitásokat» – jó évtizede áramlik oda-vissza ez a politikai jelszó a telekommunikáció szennyezett és itt-ott eldugaszolt csatornáiban. A mindennapi ember pedig, aki hallja ezt, és aki kénytelen együtt élni az úgynevezett realitásokkal, hiszen tetemes részüket ő maga hozta létre, mint termelőerő vagy mint sztrájkoló hazafi, egyre gyámoltalanabb lesz ettől a rossz szagú áramlástól. A fülének éppen az a szokatlan, hogy most erre bízatták. Eleddig éppen fordítva volt. Minden valamire való fórumról azt a felszólítást hallotta, hogy ne fogadja el a realitást, hanem változtassa meg a világot, teremtsen jobbat.

Az következik ebből, hogy feltétlenül rosszhiszeműnek kell tartanunk mindazokat a fórumokat, ahonnan ma a realitások elfogadásának szükségszerűségét hirdetik? Nem. Annál is inkább nem, mert a realitások elfogadását a hirdető centrumok magukra nézve is kötelezőnek tartják. S még azt a tényt is nehéz elvitatni tőlük, hogy egy olyan bölcsességet ajánlanak, ami régi idők óta benne van a történelemben. Olyan ez, mint valami jóindulatú figyelmeztetés: ne tessék fejjel a falnak menni. Az emberiség mindig is együtt élt a realitásaival. A polgári vagy a paraszti élet józanságához mindig is hozzátartozott a lehetőségek pontos számbavétele, az «addig nyújtózz, ameddig a takaród ér» filozófiája.

Ez a mostani realitás-jelszó azonban más jellegű.

Ez lefegyverző jelszó. A kezdeményező készséget akarja elvenni az embertől, aki ráirányítják. Együtt élni a realitásokkal ma annyit tesz: elfogadni az elfogadhatatlant. Együtt élni a realitásokkal ma a szabadság hiányának különböző fokozatait jelenti. Együtt élni a realitásokkal ma önfeladást jelent. Olyan súlyos korlátozottsá-

¹⁴ Megjelent: Csurka István: Elfogadhatatlan realitás. Püski Kiadó, New York, 1986.

gok halmazát, ami már végzetes lehet az emberi természetre nézve.

A realitás az, hogy az ember beteg? Európa nagyon beteg?

Hát, igen. A mai ember realitása az, hogy elhízott szívével nem lehet alpinista, visszeres műlábával nem lehet futóbajnok, kábítószeres agyával nem lehet fejszámoló művész. Ez a realitás. Tehetünk szép sétákat kies parkokban, örvendezhetünk atlétáink sikereinek a televízióban, és jegyet válthatunk a cirkuszba, ahol a fejszámoló művész produkálja magát. De a teljes élettől, a cselekvéstől, a csúcok meghódításától megfoszt bennünket az a realitás, amit elfogadtunk.

A realitás, ahogy ma átéljük, egész nemzetekre, földrészekre és a nemzedékek sorára telepszik rá. Mint egy súlyos, vastag felhőtakaró, ami egész tavaszokra és egész nyarakra takarja a napot. Igen, barátaim, a realitásnak nincs tavasza, csak füst ködje és korma.

[...]

A Nyugat, ahogy innen látszik, valljuk be: irigykedően sóvár szemmel, a Pénz bűvöletében élő, önkielégítő társadalommá vált, s mintha teljesen elherdálta volna azt az egykori képességét, hogy a társadalomszervezés mintájává váljék. Az árubőség nem azonos az ember felszabadításával és a liberális demokrácia sem sokkal több egy könnyed francia szalonvígjátéknál, egy olyan ember szemében, aki a rivaldán túlról nézi, és aki vérrel váltotta meg a jegyét az előadásra. Nekünk itt úgy tűnik, meglehet tévedünk, hogy a Nyugat erősít az önfenntartás gondja köti le, s amit még szét tud sugározni a világba, az egy divatcikk: a «fogyasztói ember». Erkölcsileg tulajdonképpen csak egy szálnalmas negatívum. S ha eztán az ember, eliszonyodva más irányba néz, délnek, keletnek, akkor éhezést lát, nyomort és kiszolgáltatottságot. S hiába bizonyítja be a közgazdász, hogy a kettő között nincs okozati összefüggés, a keresztény lélek – Európa fundamentuma – nem fogadhatja el a jóléti társadalomnak ezt a kegyetlen díszletét.

Ma már Nyugaton nem készül új életprogram. Ma már a Nyugat sem tud hivatást ajánlani fiainak. Nem születik új társadalom-minta, nem tör fel új eszmé. Ma már a Nyugat nem kezdeményező fél.

A DEMOKRATA FOLYÓIRAT RENDSZERVÁLTÓ PROGRAMJA

A Monori találkozó és a Budapesten megtartott ellenzéki Kulturális Fórum felgyorsította az egypártrendszer ellenzékének programalkotó tevékenységét. 1986-1987-ben szinte minden markáns politikai gondolkodói csoport igyekezett megfogalmazni a kibontakozásról vallott nézeteit.

A nyolcvanas évek közepére immár a harmadik ellenzéki generáció színrelépését lehetett megfigyelni. 1983 közepétől indult el az ABC kiadó, Nagy Jenő vezetésével. E kiadó 1985-ben több mint húsz ellenzéki, szamizdat kiadványt jelentetett meg. Az év végén a kiadó kísérletet tett egy új, elsősorban irodalmi és kritikai folyóirat megjelenítésére, Vakond címmel. Nem sikerült azonban megfelelő mennyiségű és minőségű irodalmi anyagot gyűjtenie, s így – belátva, hogy a rendszeresen megjelenő Beszélő című ellenzéki orgánium mellett csak egy markáns politikai lap maradhat életben – 1985 március elsején útjára indította a Demokrata című politikai folyóiratát. A szamizdat folyóirat beköszöntője jelezte a szerkesztő szándékát, azaz, hogy a lap minden demokrata (polgári-, keresztény-, szociál- és népi-demokrata) felfogást megjelentet, még akkor is, ha vannak közöttük viták és nézeteltérések. Cikkében Nagy Jenő – a lap kiadója és szerkesztője – fontosnak tartotta ugyan az ellenzéken belüli eszmei vitákat, de legalább ilyen fontosnak a különböző árnyalatú demokraták eszmei közösségét is. A Demokrata másfajta szemléletet tükrözött, mint a többi ellenzéki kiadvány. Gyakorlatiasságával, rugalmasságával nem versenytársává vált a már létező szamizdatoknak, hanem inkább kiegészítette őket a mindennapokból vett konkrét példákkal. Nagy Jenő – ahogy saját magáról mondta, a „nonkonspiratív” utat járta, azaz kiadványaiban – megjelölte címét, elérhetőségét. Ha valamilyen meghatározást kellene alkalmaznunk, akkor leginkább egy gyakorlatias, plebejus lap fog-

lomkörébe sorolhatjuk a Demokratát, amely az ellenzéki gondolatok iránt fogékony társadalmi réteg körében szinte néplap jellegű kiadványként forgott.

Természetes tehát, hogy a Demokrata indulásától törekedett egyfajta kézzelfogható, könnyen megérthető és követhető követeléssor összeállítására. Mivel az egyes ellenzéki eszmei áramlatok szót értésére nem mutatkoztak jelek, ezért Nagy Jenő a Demokrata 3. számában megjelentette a demokratikus magyar megújulás programjára tett javaslatát, illetve ezen számban javaslatot tett egy új Márciusi Front létrehozására, amely az összefogás kereteit szolgálta volna.

A javaslat kevés visszhangot kapott, elsősorban azért, mert a második nyilvánosság egyéb szervezetei saját programjavaslataik kidolgozásával voltak elfoglalva. Mivel a folyóirat eleve kis példányszámban jelent meg, ezért a javaslat is szűk körben vált ismertté. Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy e programban már megjelenik a közszószólói intézmény, az ombudsman lehetséges bevezetésének gondolata ugyanúgy, mint például az orvosi magánpraxis és a magánklinikák létesítésének szükségessége.

A lap gyakorlatiasságára jó példa, hogy a következő számában megjelent egy kritikai elemzés a programról, amely amellett, hogy eklektikusnak és közös programként vállalhatatlannak tartotta azt, ugyanakkor megjegyzései között először bukkant fel a Munkásörtség és az Ifjú Gárda feloszlításának gondolata, illetve a független párttitkárok üzemeken belüli jelenlétének megszüntetésére tett javaslat.

A DEMOKRATIKUS MAGYAR MEGÚJULÁS PROGRAMJA¹⁵

– részlet –

A) ÁLLAMPOLGÁRI JOGOK

1. Követeljük a sajtó és az összes tömegtájékoztató eszközök szabadságát, a cenzúra valamennyi – nyílt, burkolt vagy titkos – formájának a megszüntetését. El kell törölni a sajtótermékek előállítását korlátozó rendőri előírásokat. Be kell tiltani és meg kell akadályozni bárminő rádió- és televíziós adás korlátozását az ország légtérben. Új sajtótörvényt kell alkotni.

2. Hatályon kívül kell helyezni a szólás-, vélemény-, gyülekezési és egyesülési szabadság gyakorlását korlátozó, illetve kriminalizáló jogszabályokat. Senkit se lehet sen meg büntetni azért, mert politikai véleményének adott kifejezést, amennyiben ezzel nem erőszakra, faji megkülönböztetésre, mások megsemmisítésére vagy köztörvényes bűncselekmények elkövetésére hívott fel.

3. A minimálisra kell csökkenteni az igazgatási és rendőri szervek azon jogkörét, amelynél fogva bírósághoz való fellebbezés kizárásával korlátozzák állampolgárok jogait.

4. A munkára való jogot a sztrájkjog törvénybe iktatásával kell alátámasztani. Az általános hatósági munkakényszerszert meg kell szüntetni, mert sérti az állampolgárok szabadságát.

5. A személyiség és a magánélet védelmében törvényt kell hozni az elektronikus adatnyilvántartásból az állampolgárokra származható veszélyek elhárítására. A népszámlálási törvényt ilyen értelemben kell felülvizsgálni.

6. A magánlevelezés és a telefonbeszélgetések titkosságát biztosítani kell. A hatóságok csak törvénysértés alapos gyanúja esetén, bírói vagy ügyészi határozat alapján

¹⁵ Megjelent: Demokrata (szamizdat), 3. szám, 1986. március.

ellenőrizhessenek magánleveleket és hallgathassanak le telefonbeszélgetéseket.

7. A mozgásszabadság teljes elismerése alapján új útlevéltörvényt kell alkotni. A kivándorlást nem szabad adminisztratív eszközökkel akadályozni. A büntető jogszabályokból törölni kell a „jogellenes külföldön tartózkodás” fogalmát.

8. Teljes vallásszabadságot kell biztosítani valamennyi felekezet egyenlő jogai alapján. El kell távolítani a hitterjesztés, hitoktatás és vallási propaganda hatósági akadályait, meg kell szüntetni az ateista propaganda monopolhelyzetét. Fel kell hagyni a vallásos pedagógusokra gyakorolt nyomással, hátrányos megkülönböztetéssel. Lehetővé kell tenni egyházi iskolák létesítését alap- és középfolokon. Véget kell vetni az egyházi élet állami ellenőrzésének, illetve az egyházi ügyekbe való állami beavatkozásnak. Felül kell vizsgálni az Állami Egyházügyi Hivatal jogállását és szerepét. A felekezeteknek jogot kell adni jövedelmező gazdasági tevékenység folytatására, és fokozatosan meg kell szüntetni költségvetési támogatásukat.

9. Törvényben kell biztosítani a hazai nemzetiségek és etnikai kisebbségek, népcsoportok kollektív jogait, ide értve a cigányságot is. Elő kell segíteni hagyományaik és nyelvi kultúrájuk önkéntes fenntartását.

B) KÖZÉLET

1. A kommunista párt vezető szerepe nem lehet a társadalmat kötelező dogma, sem alkotmányilag kimondott alapelv, legfeljebb a demokrácia gyakorlatában naponta újra kivívott eredmény. Még akkor sem szolgálhat elvi vagy jogalapul más demokratikus politikai irányzatok és szervezetek megsemmisítéséhez, önállóságuk elvételéhez.

2. Teret kell nyitni minden demokratikus politikai törekvés szervezett jelentkezése számára. A politikai, társadalmi, érdek-képviselői, szakmai és egyéb testületeket, szervezeteket, mozgalmakat engedélyezni kell (ide értve a párt jellegű tömörüléseket is), amennyiben nem hirdetnek, illetve nem alkalmaznak erőszakot céljaik elérésére, és nem állnak fajvédő vagy fasiszta elvek alapján.

3. A Hazafias Népfrent nem lehet a társadalmi szervezetek kötelező csúcsszerve működésük kötelező kerete.

4. Minden állampolgárnak és szervezetnek törvényes joga a fennálló társadalmi és

állami rend bírálata és megváltoztatásuk követelése. Törvényben kell elismerni az ellenzék létezésének jogát és szabályozni részvételének módját a parlament, illetve a helyi önkormányzati szervek munkájában.

5. A fentiek értelmében meg kell változtatni a választási törvényt, és át kell szervezni az Országgyűlés munkáját. Huzamosabb és gyakoribb ülásszakokra van szükség a nyilvánosság hathatós ellenőrzése alatt. Gyakorlatilag kell érvényt szerezni annak az elvnek, hogy a kormányt és az egyes főhatóságokat, illetve azok vezetőit és a minisztereket felelősség terheli a rájuk bízott szakterületekért. A rendeleti kormányzást a mainál jóval szűkebb térre kell korlátozni.

6. Növelni kell a helyi önkormányzatok önállóságát, politikai és anyagi felelősségét mind a községek, mind a megyék szintjén. Személyi ügyekben korlátozni kell a felső állami szervek beleszólási jogát, politikai téren biztosítani kell a helyi önkormányzati testületek horizontális kapcsolatainak és közös kezdeményezéseinek a lehetőségét.

7. Intézményes biztosítékokat kell teremteni a politikai kisebbség védelmére a többség abszolutzáloló törekvéseivel szemben.

8. A legnagyobb jelentőségű kérdésekben mind országos, mind helyi önkormányzati szinten élni kell a népszavazás alkotmányos lehetőségével.

9. Alkotmánybíróságot kell felállítani, ez lássa el a törvényesség védelmét a Legfőbb Ügyészség mellett vagy helyett. Meg kell vizsgálni a számos nyugati országban bevált közszószólói intézmény (ombudsman) létrehozásának célszerűségét.

10. Gondoskodni kell a bíróságok tényleges függetlenségéről, nagyobb szakszerűségéről. Meg kell szüntetni az ügyvédi munka adminisztratív korlátozásait (így a kötelező munkaközösségi tagságot, a politikai és katonai ügyekben választható védők névsorát stb.). A bűnügyi és börtönstatisztikát maradéktalanul nyilvánossá kell tenni.

11. A büntető törvénykönyvben előírt büntetési tételek súlyosítását az Országgyűlés kizárólagos jogkörébe kell utalni. A törvény burkolt megszigorítása (az úgynevezett szigorított őrizet bírói elrendelése) jogszerűtlen.

12. Felül kell vizsgálni a kormány rendkívüli helyzetre kapott felhatalmazásait, és biztosítani kell, hogy az állampolgári jogok és az alkotmányos intézmények ekkor is csak az elkerülhetetlen mértékben szenvedjenek korlátozást.

14. Az eddig elmondottakkal és a továbbiakkal összhangban új alkotmányt kell kidolgozni, és módosítani kell a polgári és a büntető törvénykönyvet, valamint a munkaügyi törvényeket.

C) KÜLPOLITIKA, HONVÉDELEM

1. A leszerelést általánosan szabályozó nemzetközi egyezmény megkötéséig a hatalmi egyensúlyt és ezen belül az ország tagságát a Varsói Szerződésben fenn kell tartani. Egy esetleges közép-európai atomfegyvermentes övezet is csak a hatalmi egyensúly fenntartása mellett fogadható el.

2. Ugyanakkor engedélyezni kell a Varsói Szerződésből való kilépés, illetve a semlegesség, mint alternatíva népszerűsítését.

3. Kíváncsú, hogy a kormánytól független társadalmi és politikai áramlatok (az ellenzék) kapcsolatokat tartsanak fenn a kelet-európai országok demokratikus ellenzéki tényezőivel, és a legfontosabb kérdésekben törekedjenek egységes álláspont kialakítására, illetve közös fellépésre. Emiatt a magyar ellenzéknek ne érhesse megtorlás a kormány részéről.

4. A külgazdasági kapcsolatokat az új módon működő országgyűlés és a közvélemény fokozott ellenőrzése alá kell helyezni. Szükség esetén felül kell vizsgálni külföldi létesítmények építésében vállalt kötelezettségeinket, illetve korlátozni kell további hasonló kötelezettségek elvállalását. Nem szabad megengedni, hogy az úgynevezett szocialista gazdasági integráció programja egyoldalúan függő helyzetbe hozza az országot a Szovjetuniótól.

5. A bős-nagymarosi vízlépcsőrendszerről Csehszlovákiával és Ausztriával kötött egyezményeket fel kell mondani. A létesítményt a legrosszabb esetben is csak a nagymarosi erőmű nélkül szabad elfogadni.

6. A kormány vegye védelmébe a szomszéd országokban élő magyar kisebbségeket. Tárja helyzetüket és gondjaikat a hazai és a nemzetközi nyilvánosság elé. Lépjen fel az érdekelt kormányoknál – elsősorban Bukarestben és Prágában –, valamint szükség esetén, nemzetközi fórumokon is a magyar kisebbségek sérelmeinek orvoslásáért.

7. Nem szabad katonai és politikai támogatásban részesíteni a harmadik világ

azon kormányait, amelyek a nemzetközi terrorizmus bázisai.

8. Helyre kell állítani az ország diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatait Izraellel. Aktívabb szerepet kell vállalni a közel-keleti béke létrehozásában.

9. A KGST együttes elhatározásától függetlenül szorosabbra kell fűzni a gazdasági kapcsolatokat az Európai Gazdasági Közösséggel.

10. A kormány adjon világos képet a honvédelem terheiről, úgyszintén azokról a terhekről, amelyek külföldi hadseregek és úgynevezett felszabadító mozgalmak katonai támogatásából hárulnak az országra.

11. Az Országgyűlés mondja ki törvényben, hogy magyar katonákat csakis külön felhatalmazás alapján szabad az ország határain kívül bevetni. Ilyen döntést se a kormány, se az Elnöki Tanács ne hozhasson az Országgyűlés megkerülésével.

12. Az Országgyűlés vizsgálja felül az országban állomásozó szovjet csapatok jogállását. Egyszer és mindenkorra zárja ki annak a lehetőségét, hogy ezeket az Országgyűlés felhatalmazása nélkül magyar belügyekbe vonják be. Ugyancsak törvényben, szankciók terhe mellett kell kizárni azt a lehetőséget, hogy magyar állampolgárok ügyeiben más állam – például a Szovjetunió – rendőri szervei magyar felségterületen önállóan járhassanak el, vagy hogy magyar bíróság engedélye nélkül külföldre vigyenek magyar állampolgárokat.

13. Törvényben kell bevezetni, illetve megerősíteni a fegyvertelen katonai szolgálat jogát azok részére, akik a fegyverfogást lelkiismereti okból elutasítják. Felekezeti megkülönböztetésnek ezen a téren sincs helye. Más honvédségi alakulatokat népgazdasági feladatokra csakis rendkívüli helyzetben (például elemi csapás esetén) szabad igénybe venni. Az eddigi úgynevezett építőezredek meg kell szüntetni, mert a törvényelőtti egyenlőtlenséget valósítják meg, és a leplezett kényszerszermunkát intézményesítik.

14. A nők katonai sorozását el kell törölni.

D) GAZDASÁG- ÉS SZOCIÁLPOLITIKA

I. Gazdasági reform

1. A nemzetet gyarapító tényezőnek kell elismerni a munka mellett a mások munkajét hasznosító vállalkozást.

2. A gazdaság minden területén meg kell szüntetni a monopóliumokat és monopolszerveket. Az állami, szövetkezeti és magánvállalatok között egészséges munkamegosztást és reális versenyt kell kialakítani.

3. Valóságos gazdasági reformot kell megvalósítani azzal a céllal, hogy a nemzetgazdaság legáltalánosabb állami irányítása mellett a piacgazdálkodás törvényei, a tényleges költségek, értékek, árak érvényesüljenek, és világosan kifejezésre juthassanak a különböző érdekek. Az ipari és mezőgazdasági termékek ártámogatását fokozatosan le kell építeni.

4. A vállalatmonstrumok helyett a közép- és kisvállalatok fejlődésének kell teret nyitni. Az innovációt és a magánkezdeményezést e célra létesítendő pénzalapokból támogatni kell.

5. A magánipar és a magánkereskedelem gazdálkodási feltételeit a piac szabta lehetőségek között állandósítani kell, és mentesíteni kell az adminisztratív önkénytől.

6. A munkaerő- és bérgazdálkodást szabadabbá kell tenni. Az exportmonopóliumot maradéktalanul fel kell számolni. Szabad utat kell nyitni magyar munkavállalók külföldi munkavállalása előtt. Meg kell engedni külföldi vállalkozóknak, hogy üzemeket nyissanak az országban, és maguk szabják meg a magyar alkalmazottaknak fizetett béreket.

7. Fel kell adni a teljes foglalkoztatottság elvét. A burkolt (kapun belüli) munkanélküliséget meg kell szüntetni, a nyílt munkanélküliséget rendszeres segéllyel és kedvezményes átképzéssel kell enyhíteni.

8. Fokozatosan el kell érni, hogy a hivatalos munkaidőben (heti 43 órában) elért kereset elegendő legyen a megélhetéshez. Az első és második gazdaság összefonódásának korrupt formáit (köztük a vállalati gmk-kat) ezzel párhuzamosan fel kell számolni. A munkabért világosan meg kell különböztetni a segélytől.

9. A hatékony munkát az aktív korosztályoktól kell megkövetelni, a nyugdíjasok munkába állítását fokozatosan meg kell szüntetni. Az alacsony nyugdíjakat az emberi megélhetés szintjére kell emelni; a nyugdíjakat a pénzromlás tényleges mértékében kell kiegészíteni. Nyolcezer forintnál nagyobb nyugdíjjal rendelkezők visszatérését a munkába csak kivételesen szabad megengedni.

10. Be kell vezetni a hivatalosan megállapított létminimum fogalmát. Ezt a kü-

lönböző segélyek megszabásánál is érvényesíteni kell. A létminimumon vagy annál alacsonyabb jövedelemszinten élők részére meghatározott kedvezményeket kell megállapítani, melyek szegénységi bizonyítvány alapján legyenek igénybe vehetők.

11. Az „első gazdaságban” végzett munka méltányos díjazásával elő kell segíteni a családfenntartók biztos megélhetését, és ezáltal lehetővé kell tenni a kényszerűségből munkába állt nők visszatérését a családi életbe.

12. Az adórendszer ne fossza meg értelmétől a nagyobb erőfeszítést, kezdeményezést és kockázatvállalást. Nem egyenlősdire van szükség, hanem a jövedelmek további differenciálására, de nem kiváltságok és látszatok, hanem tényleges eredmények alapján. Ugyanakkor ki kell építeni a szegények segélyezésének olyan rendszerét, mely elkerülhetővé teszi a súlyos nélkülözéseket, de az egyéni képességek kifejtésére és a gazdaságban kínálkozó lehetőségek megragadására sarkall.

13. A munka ellenértékét túlnyomólag pénzben és közvetlenül a dolgozók kezéhez kell kifizetni. A „borítékon kívüli” társadalmi juttatásokat az ingyenes alap- és középfokú iskolára, a közép- és felsőoktatás ösztöndíjasaira, illetve a kollégiumokra, az anya- és csecsemőgondozásra, az orvosi és gyógyszerellátásra, valamint a kisnyugdíjasok bizonyos kedvezményeire kell korlátozni. Minden más szolgáltatásért fizessenek azok, akik igénybe veszik. A fogyasztási alapoknak ezt az átcsoportosítását fokozatosan, a bérek és fizetések megfelelő emelésével párhuzamosan kell megvalósítani.

II. Mezőgazdaság

14. A termelőszövetkezetekben maradéktalanul érvényt kell szerezni a demokráciának. Az elnökök megválasztását nem szabad a felső tanácsai és pártszervek útján manipulálni. A tsz-ek területi tömörüléseinek autonómiát kell adni.

15. A mezőgazdaságban dolgozó népesség számára lehetőleg a hagyományos keretek között, a falvakban és a tanyákon kell biztosítani a korszerű életfeltételeket. Programot kell kidolgozni a falvak elnéptelenedésének megállítására. A tanyarendszert nem felszámolni kell, hanem a modern eszközökkel folytatott nagycsaládi gazdálkodás támaszpontjaivá kell tenni a tanyákat.

16. Létre kell hozni a termelőszövetkezeti tagok és a termelőszövetkezeteken kí-

vüli kistermelők valódi érdekképviselőit, ide értve a háztáji és kisegítő kisgazdaságok érdekképviselőit is.

17. Meg kell oldani a mezőgazdasági nagyüzemek munkaerő-problémáit, véget kell vetni a túrheteren helyzetnek, hogy bizonyos időmunkákat évről évre a katonasággal és a diákokkal végeztetnek el.

18. A mezőgazdasági termeléshez felhasznált eszközök és anyagok egyre tartó drágulását az ipar és az agrártermelők közötti közvetlen kapcsolat megteremtésével kell részben kompenzálni. A mezőgazdasági termékek értékesítését jobban meg kell szervezni: a kereskedelmi láncolatból ki kell kapcsolni a bürokratikus és élősdielemeket, másfelől gondoskodni kell a piacoktól távol eső területeken az eddig veszendőbe ment gyümölcs és esetleges más termények hasznosításáról.

19. Elő kell mozdítani egyes leromlott gyümölcs- és zöldségkultúrák feljavítását, a nemesebb fajták népszerűsítését és jövedelmezőbb értékesítését.

20. Népszerűsíteni kell és fel kell karolni az úgynevezett biotermékek, vagyis a kizárólag természetes körülmények közt, vegyi anyagok nélkül előállított termékek termelését.

III. Szociálpolitika

21. A családi pótlékok rendszerét úgy kell kialakítani, hogy a két-három gyermekes családok válhassanak átlagossá. A négyenél több gyermek után nyújtott kedvezményeket mérsékelni célszerű.

22. Az egészségügyi ellátást gyökeresen meg kell javítani, a korrupciót ki kell irtani. Az orvosok és más egészségügyi dolgozók fizetését fel kell emelni. Be kell vezetni a szabad orvosválasztás rendszerét a betegbiztosításban. Utat kell nyitni a magánorvosi gyakorlatnak, lehetővé kell tenni kisebb magángyógyintézetek létesülését. Az állami egészségügyi intézményekből ki kell zárni a magánbeteg-kezelést, valamint azt, hogy a biztosítottaktól bárminő címen anyagi ellenszolgáltatást kérjenek vagy fogadjanak el. Tizenöt év alatt véget kell vetni a kórházak zsúfoltságának és elhanyagolt állapotainak.

23. A lakáshiány enyhítésére rövid és hosszú távú intézkedéseket kell kidolgozni. Tetemesen növelni kell az állami erőből épülő lakások számarányát. A lakbéreket

tovább kell közelíteni a tényleges építési, illetve fenntartási költségekhez, a fenntartás terheit viszont nem szabad áthárítani a bérlőkre. A szövetkezeti és öröklakások igénylőitől, illetve vevőitől beköltözköskor követelt összeget mérsékelni, a később havonta fizetendő összeget növelni kell. A lakásépítkezést külföldi tőke és munkaerő bevonásával, továbbá tőkeshitelek révén is gyorsítani kell. A lakásállomány jobb hasznosítása végett jóval több nyugdíjasházat és albérlok házat kell építeni. A házfelügyelő-kérdést a jogrend követelményei szerint meg kell oldani, a házirendnek a lakókkal szemben feltétlenül érvényt kell szerezni.

24. A betegségi, baleseti, élet- és vagyonbiztosítást át kell szervezni: az SZTK és az Állami Biztosító monopóliumát meg kell szüntetni, és a biztosítási intézmények versenyével kell felváltani.

IV. Egyebek

25. Az általános munkaügyi és bérlpolitika fentiekben javasolt megváltoztatása mellett, a hatékonyság fokozásával és a díjtételek emelésével fokozatosan rentábilissá kell tenni a távolsági és helyi tömegközlekedést; továbbá a postát. Egyidejűleg gondoskodni kell szolgáltatásaik nagymértékű javításáról, úgyszintén az ehhez szükséges beruházásokról. Meg kell fontolni, milyen szerepet kaphat a magánvállalkozás a helyközi autóbusz-forgalomban és a postai jellegű kézbesítőszolgálatban, hogy az állami monopólium ezen a téren se maradjon töretlen.

26. Az üzlethálózat jelentős számszerű fejlesztésével el kell érni, hogy a különböző szaküzletek területi eloszlása arányosabbá váljék, megszűnjének az árueosztás zavarai, és elkerülhető legyen a zsúfoltság és sorbanállás. A fejlesztést a fent vázolt munkaügyi és bérlpolitika értelemszerű alkalmazásával, a magánkereskedelem hathatós közreműködésével és a családi vagy egyszemélyes kezelésben levő kis üzletek számának és átlagos fejlesztésnél nagyobb mérvű növelésével kell elérni.

27. A természeti erőforrások és környezet védelmét erőteljesebben kell biztosítani. A környezetet szennyező üzemeket a második bírság után be kell zárni, ha a szennyezés megszüntetéséről nem gondoskodnak. Külön állami alapról kell támogatni a környezetvédelmi beruházásokat.

28. Szigorú intézkedésekkel gátat kell vetni a Balaton és a Velencei-tó, valamint

környezetük további megterhelésének. Államközi megállapodások útján is biztosítani kell a Duna vize minőségének javítását. (A bős-nagymarosi vízlépcsőszerről lásd a C 15. pontot.)

29. A gépjárműveket 1992-ig ólommentes benzinre kell átállítani.

E) MŰVELŐDÉS, NEMZETI HAGYOMÁNYOK

1. Biztosítani kell a tanulás, művelődés, tudományos kutatás teljes egyéni szabadságát (az államtitkok jogos védelmezése mellett). Az ennek ellentmondó korlátozásokat el kell törölni („zárt anyag” a könyvtárakban, levéltárakban, numerus clausus a felsőoktatási intézményekbe történő felvételnél).

2. Meg kell szüntetni az ideológia államosítását és az állam ideologizálását, mert ez ellenkezik a lelkiismereti szabadsággal. A marxizmus-leninizmus nem lehet állami ideológia, kötelező oktatását és tanulását el kell törölni, illetve fakultatívvá kell tenni.

3. A nemzetközi kulturális kapcsolatokban növelni kell az egyének és az autonóm közösségek szerepét és lehetőségeit. A kulturális életben működő állami csúcsszervek monopóliumait és hatóságjellegét fel kell számolni.

4. Az iskolapolitikának a szociálpolitika eszközeivel együtt hatva elő kell mozdítania a társadalmi mobilitást, meg kell gátolnia a kasztképződést.

5. Gondoskodni kell a tanári, tanítói munka reputációjának helyreállításáról. A pedagógusoknak olyan fizetést kell adni, mely másodállásban, mellékfoglalkozásban való tevékenységüket fölöslegessé teszi; ezt nem is szabad megengedni. Ugyancsak biztosítani kell szellemi függetlenségüket és a pedagógiai kísérletezés lehetőségét.

6. Lehetővé kell tenni magániskolák létesítését. (Az egyházi iskolákról lásd az A 17. pontot.)

7. A munkaügyi politikában bevezetendő változásokkal párhuzamosan mind az oktatókkal, mind a tanulókkal, illetve a hallgatókkal szemben nagyobb követelményeket kell támasztani. Az iskolai oktatást – különösen anyanyelvtanítást és a matematika tanítását – hatékonyabbá kell tenni. Az alap-, illetve középfokú iskolákban 1995-re általánossá kell válnia a számítógépi technika elemi, illetve középszintű oktatásának.

8. Az orosz nyelv oktatását a valós szükségletek mértékére kell csökkenteni.

9. Helyre kell állítani az egyetemek és főiskolák autonómiáját, mindenképp a tanári kar összetételének meghatározásában és a tananyag megszerkesztésében.

10. A Magyar Tudományos Akadémia kapja vissza autonómiáját, legyen a tudományos közvélemény szabad, felelős fóruma, az állami tudománypolitika elveinek forrása, végrehajtásának ellenőre, de nem eszköze.

11. Az alapkutatásoknak nagyobb támogatást kell adni.

12. A nemzeti kultúra keresztény elemeit nem szabad tovább irtani. El kell ismerni a katolicizmus és a protestantizmus érdemeit a hazai műveltség megalapozásában és kibontakozásában. Gondoskodni kell a folyamatosság fenntartásáról e téren.

13. El kell ismerni a magyar zsidóság érdemeit az ország polgárosodásában, a magyar tudomány és kultúra előmozdításában. Meg kell adni a lehetőséget a zsidóság mint etnikai csoport világi jellegű kulturális életének kivirágzására. Felül kell vizsgálni a kormány anticionista állásfoglalásait.

14. El kell ismerni a hazai nemzetiségek szerepét a történelmi Magyarország civilizációjának létrehozásában: véget kell vetni azon szemlélet uralmának, mely mintegy visszamenőlegesen a magyarságba olvasztja az ország idegen ajkú lakosságát. (Egyebekben a nemzetiségekről lásd az A 18. pontot.)

15. Tizenöt éves, átfogó programot kell kidolgozni a cigányság helyzetének rendezésére, az egész magyar társadalom érdekében.

16. A Magyarok Világszövetségét valóban társadalmi szervezetté kell változtatni, ne legyen többé a kormány propagandaszerve. Tevékenységét terjessze ki a szomszéd országokban élő magyar kisebbségekre is. Működjék együtt a magyar emigráció demokratikus szervezeteivel.

17. Politikailag és erkölcsileg rehabilitálni kell mindazokat a demokratikus pártokat, szervezeteket és személyeket, amelyeket, illetve akiket az 1948/49. évi „fordulat”, valamint az 1956 októberét követő megtorlás eltávolított a politikai életből, börtönbe vetett, illetve belső vagy külső emigrációba kényszerített. Az 1956. októberi forradalmat a magyar nép nemzeti demokratikus forradalmaként kell elismerni. Hőseit és vértanúit ennek megfelelő tiszteletben kell részesíteni; még élő résztvevőit, illetve hozzátartozóikat minden hátránytól mentesíteni kell.

18. Véget kell vetni a magyar történelem napi politikai érdekekből, a fennálló

rendszer valós vagy vélt politikai szükségletei kedvéért történő meghamisításának.

19. Sürgősen gondoskodni kell a magyar múlt, a magyar művészet és tudomány azon ereklyéinek, forrásainak és kincseinek védelméről, állaguk további romlásának megakadályozásáról, amelyek a múzeumokban, levéltárakban és könyvtárakban ma pusztulás elé néznek ezen intézmények elavult körülményei következtében.

20. A műemlék épületek és a műemléki városképek védelmére hatékonyabb intézkedések szükségesek. Oktalan takarékoskodásnak e téren nincs helye, annál inkább a felelősség szigorú érvényesítésének.

21. A könyvkiadásban, a filmgyártásban, a színház- és zeneművészetben fenn kell tartani az állami szubvenciók rendszerét, de jobb gazdálkodással, társadalmi és üzleti kezdeményezésekkel el kell érni, hogy ezek az ágazatok közelebb kerüljenek a rentabilitáshoz.

22. A gazdasági és a közélet tisztaságának megteremtésévei, a társadalmi kezdeményezések felkarolásával; az állampolgárok közérzetének javítása alapján, az egyházak és társadalmi szervezetek ez irányú erőfeszítéseit is igénybe véve szorgalmazni kell a mindennapi élet stílusának a megváltoztatását, azt, hogy az emberek kapcsolatait, az állampolgárok és az állam érintkezését emberiesség, tisztelet, tapintat és udvariasság jellemezze. Társadalmi összefogással kell gátat vetni az élet további eldurvulásának.

E vázlatos javaslat összeállításakor a szerkesztők figyelembe vették a demokratikus ellenzék felhívását, mely az Európai Kulturális Fórum alkalmából a kultúra és a vele összefüggő szabadságjogok hatósági korlátozása ellen emelt szót.

A szerkesztők tudják, hogy vázlatos javaslatuk sokban – főleg a mezőgazdasággal és a tudománypolitikát illetően – hiányos. Reméljük, hogy ez a tény még inkább hozzászólásra és e javaslatok továbbfejlesztésére indítja majd mindazokat, akik a kormányzat tevékenységét bírálni kívánják.

SAJTÓTÖRVÉNY

Magyarországon nem létezett sajtótörvény. A sajtó egyfajta propagandaeszközként működött, fő feladata az MSZMP politikájának bemutatása és népszerűsítése volt. A nyolcvanas évek közepére azonban ez a helyzet már tarthatatlanná vált.

Provokatív céllal ugyan, de az 1981-es írószövetségi kongresszuson felvetette Eörsi István, hogy be kellene vezetni Magyarországon a cenzúrát, mert akkor világosak lennének a határai annak, hogy miről, mit lehet írni, s mit nem. Köztudott volt, hogy a magyar határon elkobozták azokat a magyar és idegen nyelvű lapokat tulajdonosuktól, amelyek a fennálló rendszertől idegen ideológiai gondolatokat tartalmaztak, a postán Magyarországra küldött emigrációs kiadványokat nem kézbesítették a címzetteknek. Újságíró csak az lehetett, aki tagja volt a Magyar Újságírók Országos Szövetségének – amely szervezet, hasonlóan a megjelenő napilapok, folyóiratok szerkesztősejéhez – közvetlen pártirányítás alatt működött. Havonta tartott az MSZMP KB kulturális és agitációs propaganda osztálya főszerkesztői értekezletet, ahol nemcsak tájékoztatást kaptak a betartandó szabályokról, hanem a pártapparátus vezetői kemény retorziókat is kiosztottak a sajtó irányítóira, hiszen többségük párttag volt. Egyes lapokat az időleges vagy végleges betiltás is fenyegette. Így szűnt meg például a Mozgó Világ című alternatív folyóirat, s vált állami kiadvánnyá. Újságírók, írók, költők számíthattak arra, hogy „eltévelyedésük” miatt hetekre-hónapokra eltiltják őket a nyilvános közlés lehetőségétől (így például Csúrká Istvánt, Nagy Gáspárt), avagy állásukat, jövedelmüket is elveszthetik (így például Annus József a Tiszatáj főszerkesztő-helyettese, Kulín Ferenc a Mozgó Világ főszerkesztője).

Léteztek olyan „tabutémák”, melyeknek megjelentetése nagy biztonsággal vont maga után retorziót. Ilyen volt például a Szovjetunió bármilyen típusú bírálata, a katonai szövetségi rendszerhez (Varsói Szerződés) való tartozás, vagy a szovjet csapa-

tok magyarországi tartózkodásának megkérdőjelezése, a szocialista politikai-gazdasági rendszer bármilyen rendszerszemléletű kritikája, a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) megkérdőjelezése, illetve az 1956-os népfelkelés forradalomként történő említése, az azt követő megtorlások vizsgálata. Az egész korszakra jellemző „tabutémák” mellett voltak időszakos tiltások is. Így a szegénység említése, amely helyett a „halmozottan hátrányos helyzetű” kifejezést használta a sajtó, vagy a világgazdasági válságjelenségek magyarországi hatásainak bemutatása.

Az egész korszakra jellemző volt, hogy a többi szocialista országban történő eseményekről csak az adott ország központi hírügynöksége által kiadott anyagok alapján lehetett beszámolni. Így például a romániai magyar kisebbség elnyomtatásáról, sorskérdéseiről a magyar sajtó nem tudósíthatott, hiszen ilyen problémáról a román nemzeti hírügynökség nem számolt be.

A kiadványok, nyomtatott sajtótermékek megjelentetéséhez engedélyt kellett kérni az illetékes minisztériumtól, amely a fentebb említett elvek alapján sokszor megtagadta az engedély kiadását. Magán személy egyáltalán nem adhatott ki sajtóterméket, sem könyvet, sem lapot.

A tarthatatlan helyzet a nyolcvanas évek elejétől a számizdat, azaz az engedély nélküli kiadványok megjelentetéséhez, gyors terjedéséhez vezetett. Mind könyvek, mind folyóiratok jelentek meg engedélyezési eljárás nélkül. Illegális körülmények között, a hatalom képviselőinek (rendőrség) állandó zaklatása mellett készültek, s terjesztésük is veszélyes foglalatosság volt. Elsősorban klubokban, társas összejöveteleken kerültek terjesztésre, bár volt egy rövid időszak, amikor Rajk László építész lakásán úgynevezett „számizdat-butikot” működtetett, ahol e kiadványok megvásárolhatók voltak. A rendőrség rövid idő alatt megszüntette ezt a helyet is. Rendszerek voltak a jelentős mértékű pénzbírságok mind a kiadók, mind a terjesztők ellen. Azt is el kell mondani, hogy börtönbüntetést az engedély nélküli kiadvány-előállításért és terjesztésért senki nem kapott.

Az 1986-os sajtótörvény ebben a helyzetben próbálta az újságírás jogi feltételeit rögzíteni, megjelölni azokat a kereteket, amelyek az ellenőrzött, de szabadabb vélemény- és sajtószabadság határait rögzítették.

1986. ÉVI II. TÖRVÉNY A SAJTÓRÓL¹⁶

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya biztosítja a sajtószabadságot. Mindenkinek joga van a sajtó útján közölni nézeteit, alkotásait, amennyiben azok nem sértik a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét.

[...]

A sajtó feladata

2. § (1) A Magyar Népköztársaságban mindenkinek joga van arra, hogy tájékoztatást kapjon szűkebb környezetét, hazáját, a világot érintő kérdésekben. A sajtó feladata – a hírközlés más eszközeivel összhangban – a hiteles, pontos és gyors tájékoztatásról való gondoskodás.

(2) A sajtó nyújtson hiteles képet a Magyar Népköztársaság politikai, gazdasági, tudományos és kulturális életéről, a nemzetközi élet eseményeiről, más országok és népek életéről, így különösen a béke és a biztonság megóvása, valamint a társadalmi haladás érdekében kifejtett erőfeszítésekről.

(3) A sajtó segítse elő a társadalmi jelenségek közötti összefüggések megértését, és mozgósítson a társadalmi cselekvésre.

3. § (1) A sajtóban közölt tájékoztatás nem sértheti a Magyar Népköztársaság alkotmányos rendjét, nemzetközi érdekeit, valamint az állampolgárok és a jogi személyek jogait, törvényes érdekeit és a közérkölcset.

(2) A tájékoztatás nem sértheti az emberi jogokat, nem szolgálhatja az emberiség ellen elkövetett bűncselekmények igazolását, a háborús uszítást, a más népek elleni gyűlölet felkeltését, a sovinizmust, a nemzetiségi, a faji, a felekezeti és a nemek közötti hátrányos megkülönböztetést.

[...]

¹⁶ 1986. évi II. törvény a sajtóról. Magyar Közlöny. 1986. április 22. 429. o.

Felvilágosítási kötelezettség

4. § (1) A hiteles, pontos és gyors tájékoztatást az állami szervek, a gazdálkodó szervezetek [Ptk. 685. § c) pont], a társadalmi szervezetek és az egyesületek a saját kezdeményezéseikkel, továbbá a szükséges felvilágosításoknak és adatoknak a sajtó rendelkezésére bocsátásával kötelesek elősegíteni. Meg kell tagadni a felvilágosítást, ha az a 3. § (1) bekezdésében foglalt tilalmakba ütközik, illetőleg ha az állami, szolgálati, üzemi (üzleti) vagy magántitkot sért, és a titoktartási kötelezettség alól az arra jogosult szerv vagy személy nem adott felmentést.

(2) A sajtó részére felvilágosítást adó személy a valóságnak megfelelő felvilágosítást köteles adni.

(3) A felvilágosítást adó személyt a közérdekű bejelentést, illetőleg javaslatot tevő védelmére vonatkozó jogszabályokban meghatározott védelem illeti meg.

5. § A sajtó – az érdekeltek hozzájárulása nélkül is – tájékoztatást adhat az állami szervek, a gazdálkodó szervezetek, a társadalmi szervezetek és az egyesületek, valamint ezek bizottságai nyilvános üléséről, továbbá a bíróságok nyilvános tárgyalásairól.

Válaszadási kötelezettség

6. § (1) A sajtó által nyilvánosságra hozott közérdekű bejelentést és javaslatot az érintett állami szerv, gazdálkodó szervezet, társadalmi szervezet és egyesület – a sajtó kérelmére – köteles megvizsgálni és megválaszolni.

(2) A sajtó – az érintett szerv kérelmére – köteles a választ tartalmi változtatás nélkül nyilvánosságra hozni.

[...]

Az időszaki lap alapítója

7. § (1) Időszaki lapot állami szerv, gazdálkodó szervezet, társadalmi szervezet és egyesület alapíthat.

A Magyar Rádió és a Magyar Televízió

9. § (1) Rádió- és televízióműsort a Magyar Rádió, illetőleg a Magyar Televízió készíthet és közzölhet nyilvánosan. Jogszabály más szervet is feljogosíthat rádió- vagy televízióműsor készítésére és nyilvános közlésére.

(2) Helyi jellegű, önálló rádió- vagy televízióműsort készítő stúdiót (a továbbiakban: helyi stúdió) állami szerv, gazdálkodó szervezet, társadalmi szervezet és egyesület is alapíthat; e szervezetekre az időszaki lap alapítójára és kiadójára vonatkozó rendelkezéseket megfelelően alkalmazni kell.

(3) A helyi stúdió jogosult rádió-, illetőleg televízióműsort készíteni, és jogszabályban meghatározott módon nyilvánosan közölni.

[...]

Az újságíró

11. § (1) A sajtónál hivatásszerűen tájékoztatási tevékenységet végző személy (a továbbiakban: újságíró) hivatása gyakorlása során:

a) bármely szervezettől vagy magánszemélytől jogosult felvilágosítást kérni;

b) a felvilágosítást adó személy nevét jogosult – annak kérelmére köteles – titokban tartani; bűncselekményre vonatkozó felvilágosítás esetén a büntető jogszabályok rendelkezései az irányadók;

c) a kapott felvilágosítást, valamint megállapításait kellő körültekintéssel, ellenőrzéssel és a valóságnak megfelelően köteles közzétételre előkészíteni, a tényeket, eseményeket, a maguk teljességében köteles ismertetni;

d) köteles a nyilvános közlésre készített nyilatkozatot a nyilatkozatot adó személynek – kérelmére – bemutatni; azt nem közzölheti, ha ehhez a nyilatkozatot adó személy azért nem járul hozzá, mert nyilatkozatát az újságíró megváltoztatta;

e) köteles megtagadni az olyan közlés tartalmi kialakításában való közreműködést, amely ellentétben áll e törvény rendelkezéseivel.

(2) Ha a sajtó a nyilatkozathoz [11. § (1) bekezdés d) pont] vagy a válaszhoz [6. § (2) bekezdés] megjegyzést fűz, köteles az érdekelt erre vonatkozó észrevételét közölni.

(3) Ha a szerkesztő az újságíró által nyilvános közlésre átadott anyag tartalmát lényegesen megváltoztatja, az újságíró hozzájárulása szükséges a neve alatt történő közléshez. A nyilatkozatot adó személynek az (1) bekezdés d) pontjában előírt hozzájárulását ilyen esetben ismételtelen be kell szerezni.

[...]

Az engedélyezés

12. § Sajtóterméket előállítani és nyilvánosan közölni, valamint időszaki lapot, illetőleg helyi stúdiót alapítani – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – csak engedéllyel szabad.

13. § Nincs szükség engedélyre

a) az időszaki lap egyes lapszámainak, a Magyar Távirati Iroda tájékoztatási kiadványainak, a képújságnak, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió országos és körzeti műsorának, a helyi stúdió egyes műsorainak, valamint a Magyar Rádió és a Magyar Televízió által készített hang-, kép- és filmfelvételeknek;

[...]

14. § (1) Az engedélyt meg kell tagadni, ha

a) a sajtótermék tartalma a 3. § (1) és (2) bekezdésében foglalt tilalmakba ütközik;

b) a sajtótermék útján bűncselekmény vagy szabálysértés valósul meg.

(2) Az engedélyt meg lehet tagadni, ha a sajtótermék előállításához, illetve nyilvános közléséhez szükséges, jogszabályban meghatározott személyi, tárgyi feltételek nincsenek biztosítva.

[...]

(3) Az ügyész indítványára a bíróság megtiltja annak a sajtóterméknek vagy sajtóterméknek nem minősülő iratnak a nyilvános közlését, amely a 14. § (1) bekezdésében foglaltakba ütközik. Az ilyen sajtótermék vagy irat nyilvános közlését az ügyész azonnal felfüggesztheti. Az ügyész nyilvános közlést felfüggesztő határozata a bíróság érdemi határozatának a jogerőre emelkedésével veszti hatályát.

[...]

A nyilvános közlés tilalma

17. § (1) Nem szabad nyilvánosan közölni azt a sajtóterméket,

a) amelynek elkobzását a bíróság vagy a szabálysértési hatóság elrendelte,

b) amelyet a büntető ügyben eljáró vagy a szabálysértési hatóság lefoglalt addig, amíg a lefoglalást meg nem szüntetik,

c) amelynek nyilvános közlését az ügyész felfüggesztette vagy a bíróság megtiltotta [15. § (3) bekezdés]

AZ ÉGTÁJAK KÖZÖTT CÍMŰ FOLYÓIRAT RENDSZERVÁLTÓ PROGRAMJA

Az ELTE Bölcsészettudományi karán működő Fábry Zoltán-körből vált ki a nyolcvanas évek elején a magát Vox Humana Közép-európai Társadalomtudományi Körnek nevező csoportosulás. Folyóirata Égtájak Között címmel 1984 novemberében jelent meg először, 500 példányban, stencilezve. Szerkesztői: Császár Gyöngyi, Dobó Márta, Keszthelyi Zsolt, Rusai László, Talata József és Tálai Imre voltak, a második számtól csatlakozott hozzájuk Diószegi Olga is. A folyóiratot szerkesztői a szabad szellemiségű – 1983-ban megszüntetett – Mozgó Világ című folyóirat, valamint a vajdasági Szabadkán megjelenő Új Symposion című irodalmi-kulturális-politikai lap mintájára próbálták összeállítani a lapot. Céljuk az volt, hogy a lapban megjelenő írásokkal bizonyítsák, Magyarország nem Kelet-Európához, hanem Közép-Európához tartozik, kultúrája, identitása eltér a kelet-európai népekétől. Az Égtájak Között 1985 végéig az ELTE BTK KISZ-Bizottságának égisze alatt jelent meg, de a megjelenő írások miatt vitatott volt helyzete. Talata Józsefet és Rusai Lászlót többször retorziók érték a rendőrség részéről. A lap 1986 februárjától függetlenné vált s illegális körülmények között került előállításra.

A Vox Humana kör és az Égtájak Között című folyóirat új szintet hozott a rendszerkritikus csoportok palettájára. Más értékeket, célokat tűztek maguk elé, szellemi orientációjukban a pragmatizmus, az akcionálizmus irányzata erősen jelen volt. Rendkívül nagy érdeklődést mutattak a nyugat-európai alternatív mozgalmak eszméi és gyakorlati tapasztalatai iránt. Mind szubkulturális törekvések, mind a zöld- és békemozgalmak nyugati mintái megtalálhatók célkitűzéseikben. Megfigyelhető volt az is, hogy a nyugati példákat már nem pusztán átvették, másolták, hanem törekedtek beleilleszteni a sajátos magyar környezetbe, figyelembe vették a magyar hagyo-

mányokat, lehetőségeket. Nem véletlen, hogy a nemzeti-nemzetiségi témák a csoport beszélgetéseiben, a lap írásai között hangsúlyos szerepet kaptak.

Társadalomképük túlmutatott a „polgári demokrácia” intézményrendszerén, benne a közvetlen, önkormányzati demokrácia eszményképe tükröződött. Maga a folyóirat létrejötte, szellemi körének kialakulása jól példázza azt a szellemi forrongást, amely a nyolcvanas évek második felében jellemezte a magyar értelmiséget. Az Égtájak Között egy egyetemi lapból vált programadó szellemi körre. Tevékenységükben egyáltalán nem fogadták el, s nem is gyakorolták az önkorlátozást, egy sajátos közvetlen demokrácia-módellet, társadalmi parlamentet képzeltek el.

1986 tavaszán a szerkesztőség szinte minden tagját érte valamilyen retorzió. Talata József befejezni kényszerült egyetemi tanulmányait, egyik szerkesztő ideggyógyintézetbe került, ketten disszidáltak, többeket ítélték pénzbírságra.

Az Égtájak Között 1986. júliusi számában megjelent programadó írás a szellemi kör törekvéseit jelenítette meg. Az egyéni-közösségi fõlszabadulás útját baloldali-forradalmi úton keresték. Sem a létező szocializmust, sem a nyugati polgári demokrácia értékeit nem fogadták el, olyan közösségi társadalmat akartak létre hozni, amelyben nem a hatalmi küzdelmek képezik a folyamatok lényegét. Az alulról építkező társadalmat és az anarchizmust kísérelték meg összegyúrni.

Jó példa erre, hogy a nemzeti érdekek védelmét a Magyarországhoz hasonlóan kis országok szoros érdekvédelmi szövetsége segítségével, a belpolitikai reformokat pedig a különböző csoportok, a kommunisták, a szocialisták, a szabadgondolkodók, a közösségi és az individualisták közötti együttműködésben vélték felfedezni.

Hasonlóan a Demokrata programjához, az Égtájak Között programadó írása sem váltott ki nagyobb figyelmet. Igazi gyökerei az elképzelésnek nem voltak a magyar ellenzéken belül, sőt éppen ebben az időszakban erősödött fel a népi-urbánus ellentét a második monori konferencia előkészítése kapcsán. Hozzá kell tennünk még, hogy elképzeléseikhez nem tudtak olyan jogszabályi háttérrel megfogalmazni, amely az átmenet békés útvonalát kijelölte volna, forradalomnak, forradalmi átalakulásnak pedig sem a társadalomban, sem az ellenzéki csoportosulások körében nem volt bázisa.

FELADATAINK! TALATA JÓZSEF PROGRAMADÓ ÍRÁSA¹⁷

– részlet –

Ma, a nyolcvanas évek második felében Magyarországon az alábbi négy követelménynek átgondolt megfelelésére van szükség ahhoz, hogy az ország a vágyakozó álmódosásokkal eltöltött évtizedek következményeként ne maradjon le végleg az európai országoktól, és ne süllyedjen el a világ stagnáló, vagy gyengén fejlődő országai középmasszájában.

– A gazdaság jelenlegi állapotának nyílt kielemezése, mind minisztériumi, mind vállalati, mind gazdasági közösségek szintjén. A gazdaság továbbfejlesztésének együttgondolkodással történő meghatározása.

– Új demokratikus fórumok megteremtése, ill. a régi demokratikus fórumok visszaállítása mindenféle önszerveződésű csoportok, egyesületek, közösségek maximális társadalmi támogatása.

– A magyarországi nemzetiségek szabadságjogainak fennentartása és növelése, Magyarországról kényszerből Nyugatra távozott magyarokkal való legteljesebb természetességű kapcsolatok mihamarabbi kialakítása, a Magyarországtól határokkal elválasztott, szomszéd országok területén élő magyar lakossággal való természetes kapcsolatok visszaállítása anélkül, hogy a szomszéd népek nemzeti önérzetét sérelem érné.

– A függetlenség kérdése.

Mindezeket a feladatokat állandóan újra és újra megkötött, folyamatos konszenzus nélkül megoldani nem lehet. Mindenki, aki nem valamiféle társadalmi közmegegyezést szorgalmaz, hanem társadalmi konfrontációra törekszik, legyen az olyan állami apparátusi tag, aki a demokratikus erők erőszakos korlátozását szorgalmazza,

¹⁷ Megjelent: Égtájak között. 1986. július.

vagy legyen az, aki a tömegek nem békés felvonulására ösztönöz, az mind a jelenlegi akut bajok konzerválását vagy azok továbbmélyítését segíti elő.

Nekünk ma azt kell bizonyítani Európának és a világnak, hogy Magyarországon kommunisták és demokraták, szocialisták és szabadgondolkodók, közösségek és individualisták képesek egymás érdekeinek felfogására, azok tiszteletben tartására, képesek a természetes elhatárolódásokat tudomásul véve közös együttműködést kialakítani.

Képesnek kell lennünk a világ gazdasági és politikai nagyhatalmai jelenlétének – olykor nyomasztó realitásának – a tudomásulvételére, és belátni, hogy velük szemben csak a velünk hasonló nagyságrendű országokkal kialakított szorosabb érdekvédelmi kapcsolat óvhat meg, tarthat egyensúlyt.

- Gazdaság
- Demokrácia
- Nemzet
- Függetlenség

E négy kérdéskör bármelyik eltűlése, kiemelése a többi rovására elhúzódóan akadályozhatja a társadalom egészének a továbbfejlődését, ezt akkor is tudomásul kell venni, ha ugyanakkor természetesnek kell felfogni azt is, hogy az egyes gondolkodó személyekben hol az egyik, hol egy másik szempont érthetően dominánsabb. Mind a négy komponens olyan szorosan függ össze, hogy megoldásuk ma (nem végleges megoldásuk) csak időben egyszerre történhet, sorrendiséget felállítani nem célszerű. És egyik megoldás sem vonja maga után automatikusan a többi megoldását.

AZ INCONNU MŰVÉSZCSOPORT RENDSZERVÁLTÓ GONDOLATAI

1978-ban öt Szolnokon élő képzőművész, grafikus (Bokros Péter, Csécsey Mihály, Molnár Tamás, Mészáros Bánk és Sipos Mihály) alapította meg az Inconnu csoportot.¹⁸ A csoport a hetvenes évek végétől rendszeresen szervezett performance-okat, happeningeket és erősen vonzódott a politikai avantgárdhoz is. Egyenes volt útja tehát a politikai ellenzékhez. A csoport kapcsolatrendszere a mail-art¹⁹ önszerveződő információs csatornáin keresztül formálódott.

Már 1981 decemberében jelentettek meg *Ismeretlen Földalatti Vonal* címmel szamizdat-kiadványt, amelyben a hivatalos művészeti irányzatokat egyértelműen elutasítva az akcionalista művészet mellett álltak ki.

1983-ban a csoport tagjainak nagy része Budapestre költözött, a tagok egy része kicserélődött. Létrehozták Artéria néven önálló kiadójukat. Érdekes és látványos színfoltja lettek a hatalom hivatalosságát bíráló, elítélő csoportosulásoknak. 1983 őszén jelentették meg *Történetek és dokumentumok* című kiadványukat, melyben az ellenük irányuló hatósági fellépéseket ismertették, s melynek következtében újabb és erőteljesebb üldöztetésnek lettek kitéve. Bár az Artéria Galéria a demokratikus ellenzék találkozóhelyévé, művészeti és politikai centrumává vált, e zaklatások miatt 1985 végén az Artéria beszüntette működését.

Az 1956-os népfelkelés 30. évfordulójának megünneplésére *Harcoló város* címmel állított össze a csoport egy kiállítást, amelynek anyagát a rendőrség 1987 januárjában lefoglalta. A kiállítást üres falak előtt mégis megrendezték. A kötetünkben megjelenő írás alapján egyértelműen látszik, hogy a tekintélyelvű művészetet állították szembe a szabad gondolkodás, a művelődés és művészet eszményével.

¹⁸ Az inconnu kifejezés ismeretlent jelent.

¹⁹ mail-art=postai művészet

Az Inconnu programja azonban nem csak a művészet kritikáját fogalmazta meg, hanem a kultúra jellemzőin keresztül mind a totális hatalmi rendszerek, mind a polgári rendszerek bírálatát is tartalmazta. Álláspontjuk szerint a diktatórikus társadalmakban a művészet, de maguk az emberek is a puszta végrehajtó szerepkörbe kényszerültek, a polgári társadalmakban pedig az üzlet telepedett rá a művészetekre. Közösségi művészet így nem tudott létre jönni a XX. század társadalmában.

Bár társadalomkritikai vonatkozásai erősek az Inconnu nyilatkozatának, politikai programnak nem tekinthető. Ugyanakkor jól mutatja, hogy a kultúra, a művészetek hogyan kapcsolódtak össze a totális állam elleni fellépés politikai csoportjaival.

KÉNYSZER VAGY ILLEGALITÁS

GONDOLATOK A POLITIKAI MŰVÉSZETRŐL²⁰

– részlet –

1. Mivé lett a művészet? Hová lett az önmagáért való fenséges szárnyalása és lángolása, klasszikus arisztokratizmusa, szentimentális erkölcsse, a széplelkek bája és romantikája. Úgy tűnik Nietzsche „új ember”-e mint egy kegyetlen újkor hírnöke végleg távoli feledésbe sodorta. „Élj veszélyesen!” – harsog a XIX. századtól napjainkig a művész alapvető és meghatározó eszménye. „Élj veszélyesen!” – parancsolja egy hang, pedig az önmegvalósítás küzdelme veszélyes tett. „Tedd félre avított korok kétes ízlését és értékét, műveld a tiltottat, a kegyetlenség realizmusát!” A XX. század közepére a realizmus maga lett kíméletlenül kegyetlen.

[...]

3. A XX. század diktatórikus társadalmában politikailag feltöltötték, immunizálták a tömeget. Az ily módon önálló politikai akaratától részben megfosztott tömeg egyszerű végrehajtó eszközzé minősült. A hatalmi mecénatúra ezt a kétes szerepet szánta a nemzeti kultúrának is. A politikai csömör és az ebből adódó cselekvésképtelenség közéleti elfordulást eredményezett. Az avantgárd, amely a századelőn bizonyos társadalmi mozgásokban igen aktív szerepet játszott, idővel depolitizálódott. A „művészet a művészetért” kényelmes álláspontja nem rejtett veszélyeket. A művészek többsége számára a politika negatív elnyomó eszmék hordozója lett. Nem változtatt megítélésükön a magyar alkotók sajátos történelmi helyezte sem. Úgy alakult, hogy hazánkban az alkotás felsőbb szintjeit, értékeit legtöbbször a kritikai, az állásfoglaló művészet képviselte. A művész személyes sorsa és alkotása ebben a közéleti magatartásban szétválaszthatatlan egységgé formálódott. Ez a változásokra ösztönző

²⁰ 10 éves az Inconnu Művészeti Csoport. 1987. (Jelzet nélküli kiadvány)

felelős hang és magatartás rendre beépült – sokszor akarata ellenére – a fejlődő nemzeti kultúrába. Ennek ellenére a társadalompolitikai fejlődése mégis negatív, szélsőséges irányokba hatott. Úgy tűnt, a művészek tudják, mit és hogyan kell tenni, a politikusok nem.

[...]

4. A világ egyik felén a dekoratív esztétikai funkciókba süllyesztett művészetet az üzlet szervezi, a másik oldalon az eszmei harc sablonjába kényszerített művészetet a politika. Az előbbi szépművészetben, az utóbbi kultúrpolitikában gondolkodik. A világnézetek által meghatározott két pólus között kell lennie valahol egy emberért cselekvő közösségi művészetnek. A liberális demokráciák intézményes keretei között képesek megoldani emberi sérelmeket. A diktatúrák intézményrendszerei elnyomó, korlátozó jellegükből adódóan erre képtelenek. Ebben a nyomasztó közegben lép elő egy sajátosan kelet-európai művészeti kényszerpálya, az uralkodó ideológiával szembenálló, konfrontációra törekvő politikai művészet. Ez a művészeti alternatíva a diktatúrához láncolt annyiban, amennyiben intézményrendszeren kívül átveszi és szervezi a cselekvő humanista eszményeket. A politikai művészet itt elsősorban nem esztétikai kategória, hanem az általánosan emberi érték- és jogvédelem sajátos eszköze.

[...]

5. Mi hát valójában a politikai művészet? Bebizonyosodott, ha a lázadás kizárólag a művészet megváltoztatására törekszik, úgy az öncélú és értéktelen kísérlet csupán. Demokráciákban a művészetnek nem sok közösségi tennivalója akad. Diktatúrákban viszont az intézményesített művészet decentralizálása és szétrombolása, az alattomos cenzúra megtörése lehet feladata. A politikai művészetnek nem odavetett és megszerkesztett demokratizmus, hanem valódi népképviselői demokrácia kell. Ennek a művészetnek folyamatosan arra kell törekednie, hogy véglegesen felszámolja önmagát. Ez az önkorlátozó lépés azonban csak a demokratikus társadalmi viszonyok helyreállítását követheti.

A SALOM BÉKECSOPORT A RENDSZERVÁLTÁSRÓL

A Salom Független Zsidó Békecsoport 1983-ban alakult meg. Természetes következménye volt e csoport létrejötte annak a folyamatnak, amely a nyolcvanas évek elején erősödött meg, s mely a cigányság és zsidóság hosszú ideje elfojtott identitásigényében jelentkezett. A Salom megalakulását követően a hivatalos kisebbségi képviseltet ellátó Magyar Izraeliták Országos Képviselőtézéhez írt levelében már olyan kérdések megválaszolását kérte, hogy mi legyen a zsidóság viszonya a szocializmus-hoz, a Szovjetunióhoz, a magyar néphez és az egyes politikai elképzeléseket felvonultató csoportosulásokhoz, valamint hogyan viszonyuljon a magyar zsidóság Izraelhez és a világban élő más zsidó csoportokhoz? Érdemi választ kérdéseikre nem kaptak, levelüket a nyilvánosság fórumai elhallgatták, a Beszélő című szamizdat lap azonban teljes terjedelmében közölte.

1984 májusában ismét nyíltlevéllel jelentkeztek, amelynek apropóját a zsidóság deportálásának 40. évfordulója szolgáltatta. Ebben a magyar zsidóság nevében kijelentették, hogy lojálisak a többségi nemzet iránt, azonban ez nem jelentette a fennálló társadalmi rendszer elfogadását.

E nyilatkozat közvetlen folytatásának tekinthető az 1987. május 1-jén született állásfoglalás, amelyben a Salom programszerűen fogalmazta meg a magyar zsidóság helyzetéből és szerepéből következő feladatokat. Erősítette e nyilatkozat hatását, hogy kiadása időszakában Magyarországon ülésezett (szocialista országban először történelme során) a Zsidó Világkongresszus végrehajtó bizottsága, illetve, hogy pár nappal később avatták fel a II. világháborúban zsidók ezreit megmentő svéd diplomata, Raoul Wallenberg emlékművét.

A programszerű írás – egyedülként az abban az időben megjelent programok között – erőteljes történeti folyamatlelmzést végzett a magyar társadalom XX. századi

fejlődéséről. Egyértelműen elhatárolódott a hivatalos intézményrendszertől, saját autonóm, mind a hivatalos hatalomtól, mind a meglévő lévő ellenzéki erőktől elkülönülő intézményrendszer kialakítását célozta meg. A Salom csoport 1987 októberétől Magyar Zsidó címmel folyóiratot jelentetett meg Gadó György szerkesztésében, ám a lap három szám után megszűnt.

Kötetünkbe azért került be ez az írás, hogy a fennálló rendszer elleni programalkotás széles palettájáról egy sajátos, a tagoltságot jól reprezentáló gondolatcsomagot is bemutassunk.

AZ ANTISZEMITIZMUS ELLEN, A DEMOKRATIKUS MEGÚJHODÁSÉRT²¹

– részlet –

Az ország gazdasági és politikai állapota már-már válságos. Mindenfelől a mélyreható reform sürgető követelése hallatszik. Most mutatkoznak meg a következményei annak, hogy a kormányzat az elmúlt évtizedekben erőszak és manipuláció útján, a maga hatalmának zavartalansága érdekében látszattmegoldásokat kényszerített a társadalomra, és elmulasztotta létrehozni a fejlődés egészséges, szilárd alapjait. A tisztázatlan múltból kibomló fejlődés olyan tisztázatlanságokkal és kuszaságokkal volt terhelt, amelyek veszélyek forrásai ma, amikor ez a fejlődés megállt. E veszélyek egyike a faji és nemzetiségi gyűlölködés, amely ellen fel kívánjuk emelni a szavunkat.

Állásfoglalásunkat olyan időpontban tesszük közzé, amikor a magyar közélet két eseménye is emlékeztet az e vonatkozásban társadalmunkra háruló erkölcsi kötelezettségre: e napokban avatják fel Budapesten Raoul Wallenberg emlékművét, és ugyancsak e napokban ülésezik a magyar fővárosban a Zsidó Világkongresszus Végrehajtó Bizottsága.

[...]

Csak a demokrácia fegyvereivel

A magyar gazdasági élet súlyosbodó nehézségei egyre nagyobb tömegekben érlelik meg az elégedetlenséget. A kormányzat kellő előrelátás nélküli gazdaságpolitikája, felemás intézkedései, a KGST iránt vállalt túlzott kötelezettségei folytán szembeszökővé váltak az 1956 utáni gazdasági és politikai fejlődés alapvető gyöngéi, torz kérétei és hibás arányai. Ugyanakkor a politikai demokrácia hiánya, a pártdictatúra kizárta a bajok nyílt és őszinte feltárását, megvitatását, amíg nem volt késő.

[...]

²¹ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1987. 21. szám. 94. o., és Demokrata, 1987. 5. szám.

Szaporodnak az aggasztó jelek, hogy az antiszemitizmus erősödik. Nem szorítkozik az irigy szóbeszédré és hangulatkeltésre, már a tettegességtől sem riad vissza. Megtörtént Budapesten a közelmúlt hónapokban és hetekben, hogy az utcán megtámadtak egy rabbit; fényes nappal a forgalmas belvárosban hangos zsidózás közepette tettegleg inzultáltak egy zsidós külsejűnek vélt fiatal férfit; betörték a zsidó hitközség székházába, ahol két irodahelyiséget tüntetőleg feldúltak és összetörték (nem rabolták ki).

[...]

A demokratikus megújulásért folyó küzdelemben nem a zsidók állnak szemben a nem zsidókkal, hanem a demokrácia, a tiszta közélet és a nemzeti egyenjogúság hívei a párt-diktatúra védelmezőivel. És akik a kisebbségi sorsban élő magyar tömegek védelmében akarnak fellépni, idehaza nem engedhetnek az állampolgárok politikai jogegyenlőségét tagadó antiszemitizmusnak, cigánygyűlöletnek vagy más hasonló, elfogult nézeteknek. Ezek a zsarnokság fegyverei, és a zsarnokság fegyvereivel nem lehet nagyobb szabadságot kívánni.

[...]

Azoknak a magyar zsidóknak, akik elég gerincesek ahhoz, hogy ne akarják megtagadni zsidó mivoltukat, ugyanakkor gátat akarnak emelni a zsidógyűlölet egy újabb hulláma elé, a magyar demokrácia kivívásán munkálkodó és a hatékony politikai reformért küzdő erőkkkel kellene összefogniuk. Nem okvetlen valamiféle ellenzéki tömörülésben, hanem – például – a zsidó közösség autonóm szerveinek létrehozásával.

[...]

A magyar zsidóknak fel kell ismerniük: zsidóként való megmaradásukat nem biztosítja, hanem éppen hogy veszélyezteti a diktatórikus politikai hatalom. Ugyanaz a hatalom, amely elfojtja a nem zsidó magyar társadalom autonóm kezdeményezéseit is.

FORDULAT ÉS REFORM

Az 1987-es esztendő közepén élénk pezsgés jellemezte a szellemi életet, s bár a rendszerkritikus csoportoknak intézményi lehetőségei nem voltak, ám egyre több értelmiségi műhely vetette fel az átalakítás elkerülhetetlenségét, fogalmazta meg a reformfolyamat egyes állomásait, a követendő utat.

Az 1985-ben megtartott monori konferencián több reformközgazdász is részt vett, a gazdasági kérdésekről Bauer Tamás tartott előadást, opponensi véleményt pedig Laki Mihály ismertetett. A Pénzügykutató Intézetben és a Pénzügyminisztériumban dolgozó fiatal közgazdászok cikkekben, tanulmányokban fogalmazták meg a gazdasági átalakítás, a reform szükségességét. Átfogó gazdasági program azonban sem a reformközgazdászok, sem az ellenzéki csoportok körében nem született. Áttörést ebben az 1986-87-es esztendő hozott.

1986 áprilisában Antal László, Lengyel László és Tardos Márton a Műszaki Egyetem Münnich Ferenc Kollégiumában tartott előadást fiatal egyetemistáknak. Ottani tapasztalatuk alapján fogalmazódott meg bennük; kísérletet tesznek a megfogalmazott reformalternatívák összhangba hozásával. Májusban Nyers Rezső – a Pénzügykutató Intézetben tett látogatása során – további biztatást adott a fiatal közgazdászoknak. Még ennek a hónapnak a végén találkozott egy csoportjuk (Antal László, Bihari Mihály, Lengyel László, Matolcsy György, Tardos Márton) Pozsgay Imrével a Hazafias Népfront főtitkárával, aki erőteljesen támogatta, hogy a gazdaság átfogó állapotáról, a szükséges reformokról készüljön egy tanulmány. A Népfront létrehozta Társadalompolitikai Tanácsát, s ennek politikai védelmében kezdtek hozzá a tanulmány összeállításához.

A javaslat szándékoltan az MSZMP Központi Bizottságának készült, a döntéshozók befolyásolásának céljával. 1986 októberében, a Közgazdaságtudományi Inté-

zetben, két napos szakmai vitát rendeztek az addig elkészült fejezetekről, majd 1987 elején a HNF is szakvéleményt kért neves szakemberektől. Bihari Mihály, Gombár Csaba, Ferge Zsuzsa és Polgár Tibor fogalmazta meg véleményét, amelyek alapján a szerzők átdolgozták, kibővítették tanulmányukat.

Április elején az MSZMP KB Közgazdasági Munkaközössége vitatta meg a javaslatot. A meghatározó politikusok, az MSZMP KB gazdaságpolitikai ügyekkel foglalkozó titkára (Havasi Ferenc), Pozsgay Imre, Nyers Rezső egyetértettek a javaslatok fő irányával, a Központi Statisztikai Hivatal jelen lévő elnöke pedig jelezte, hogy az adatok, tendenciák és az abból tragikus következményeket leíró jövőkép hiteles számokon és adatokon alapul. Ettől kezdődően a tanulmány szélesebb körhöz is eljutott²², bár a politikai döntéshozók megállapításait, javaslatait nem vették át.

A tanulmány szerzői²³ mögött tényleges társadalmi erő, mozgalom nem állt, de azzal, hogy egyértelmű rendszerkritikát fogalmaztak meg, hogy a gazdasági kibontakozás útjaként a világ gazdaságához alkalmazkodó és kapcsolódó liberális gazdaságpolitikai fordulatot javasoltak, elősegítették az úgynevezett technokrata értelmiségi rétegek és az ehhez kötődő politikai személyiségek megerősödését a döntéshozó szervezetekben is. E tanulmány már nem csak javaslatokat tartalmazott, hanem utat jelölt ki. Lényeges eleme volt, hogy a gazdasági reform elkerülhetetlenségét összekötötte a politikai változások érvényesítésével.

A Fordulat és reform, amint címében is jelezte radikális átalakítást szorgalmazott mind a gazdaságban, mind a politikai intézményrendszerben, ám ezt a fordulatot a „felülről” kezdeményezett reformok útján képzelte el. Ezzel együtt olyan „szocialista alapértékekkel” való szakítást javasolt, mint például az életszínvonal folyamatos emelése, a tulajdonviszonyok megváltoztathatatlansága.

²² A Közgazdasági Szemle 1987/6. számában megjelent a *Fordulat és reform* egy kilügozott változata, valamint a Közgazdasági Munkaközösség állásfoglalása is.

²³ Több mint 70 közgazdász, társadalomkutató vett részt a tanulmány összeállításában, végső formájában Antal László, Bokros Lajos, Csillag István, Lengyel László és Matolcsy György szerkesztette.

FORDULAT ÉS REFORM²⁴

– részlet –

Bevezetés

A nyolcvanas évek – különösen az 1985–86-os évek tapasztalatai – azt mutatják, hogy a magyar gazdaság súlyos helyzetben van. E súlyos helyzetet a „felszínen” többek között a következők jellemzik:

- a nemzeti jövedelem növekedési üteme csökkent, egyes években visszaesett;
- a lakosság egészének életszínvonala egészében stagnál, miközben jelentős társadalmi rétegek helyzete romlik;
- az adósságállomány növekszik, a kamatterhek és a visszafizetési kötelezettségek rövidtávon is fizetéseképtelenséget idéznek elő;
- növekszik az inflációs nyomás, csökken az állampolgárok biztonságérzete;
- a külkereskedelmi mérleg egyensúlya romlik.

Ezek a jelenségek a magyar gazdaság alkalmazkodóképtelenségére utalnak. Ez arra utal, hogy a gazdaságon belül mélyebb strukturális feszültségek vannak, ami első sorban abban nyilvánul meg, hogy képtelen illeszkedni a világ gazdaság változásaihoz.

A gyenge alkalmazkodás háttérbe szorítja a korszerűségi és minőségi szempontokat, lassítja a műszaki és tudományos fejlődést, aminek következtében egyre inkább leszakadnak a világ gazdaság fejlődésének fő irányvonalától. Ugyanez vonatkozik a KGST-re is, ahol az alkalmazkodóképesség hiánya elbizonytalanodásra, a kapcsolatok naturális szinten való megrekedésére vezet.

Ezek a tendenciák végső fokon a gazdasági és társadalmi intézményrendszer működési zavaraira vezethetők vissza. Az adott intézményrendszer mellett pazarlóan használjuk fel az erőforrásokat (a munkaerőt, az anyagot, az energiát és a földet). A

²⁴ Megjelent: Medvetánc, 1987. 2. szám. Melléklet. 5–45. o.

gazdaságban egyre gyakrabban jelentkező feszültségek pillanatnyi oldásának kényszerétől vezérelve olyan döntések születnek, olyan életvitel alakul ki, amelyek hosszabb távon súlyos következményekkel fenyegetnek (a mortalitás növekedése, a környezetszennyezés fokozódása, a természeti erőforrások kimerülése, eladósodás stb.). Véleményünk szerint a jelenlegi gazdaságpolitika nem alkalmas sem a helyzet reális értékelésére, sem egy valószínű és szükséges fordulat megtételére.

[...]

Be kell vallani gazdasági helyzetünk nehézségeit is, el kell ismerni az egész társadalom előtt a felelősséget az idevezető gazdaságpolitikáért, és egy átfogó reformprogramot kell előterjeszteni.

Az anyag elkészítésével az volt a célunk, hogy figyelmeztessünk a helyzet nehézségeire, és visszatartsunk attól az úttól, amelyről már nem lehet visszafordulni. A jelenlegi gazdaságpolitikával csak úgy lehet szakítani, ha a párt- és állami vezetés **dialógust kezdeményez a társadalommal** a helyzet értékeléséről és a reformokról. Egy nyilvános, számon kérhető, vitatható program ad hitelt a jövő politikának. Jelen tanulmányunk a dialógus kezdete lehet.

A reformprogram nem korlátozható a szűken értelmezett gazdaságra. Mivel megvalósulása a társadalomba és nemcsak annak gazdasági szférájába beágyazott emberek magatartásán, cselekvésén múlik, ki kell terjednie a társadalmi viszonyok egyéb területeire, ezen belül a politikai viszonyokra. A gazdasági reform és egy társadalmi reform a legszorosabb összefüggésben áll egymással.

[...]

A válságkezelés, a reform bevezetésének lehetséges menetrendje

1. Az MSZMP Központi Bizottságának még 1987 folyamán meg kellene vitatnia az ország súlyos gazdasági helyzetét, ennek társadalmi következményeit. A Politikai Bizottságnak javasolnia kellene a Központi Bizottságnak egy rendkívüli és kibővített országos pártértekezlet összehívását. Ezen az értekezleten sort kellene keríteni a helyzet okainak feltárására és – legalább elvi szinten – az értekezletnek el kellene magát köteleznie egy átfogó gazdasági, társadalmi és politikai reformprogram mellett. A KB-ülésen elvi bírálatot kellene gyakorolni a kongresszus óta folytatott hibás gazdaságpolitika felett, levonva a személyes felelősségből származó következtetéseket is.

A Központi Bizottságnak

a) javasolnia kellene valamennyi pártszervezetnek az önvizsgálatot, a felelősség felvetését, az új irányvonal mellett való kiállást, az ezt segítő helyi személyi változások keresztülvitelét;

b) elvi síkon le kellene szögezni, hogy a párt, elveinek megfelelően mint politikai mozgalom, nem állami szervezetekkel összefonódva vagy azokkal párhuzamosan szervezett pártapparátusokon keresztül gyakorolja vezető szerepét, hanem alapvetően tagjai személyes részvétele révén;

c) javasolnia kellene a párt belső reformjára (választási rendszerre, nyilvánosságra, előjogokra, pártszervek egymáshoz való kapcsolatára, a képviselő, testület és a hivatásos apparátusok viszonyára stb.) vonatkozó nyílt párbeszéd lefolytatását a párttagokkal és a reform elemeinek előterjesztését a rendkívüli pártértekezleten;

d) javasolnia és támogatnia kellene egy új kormány parlamenti kinevezését;

e) felhívással kellene fordulnia valamennyi párttaghoz és a társadalom minden tagjához, hogy az ország súlyos gazdasági helyzetében álljon a bírálatot nyíltan vállaló és megkövetelő átfogó reformprogramja mellé.

2. Az átfogó reform, az átalakítási folyamat beindítása, majd továbbvitele új és komoly feladatokat ró valamennyi állami, társadalmi szervre. A társadalom széles rétegeinek mozgósítása érdekében – más szervekkel együtt – a Hazafias Népfront Országos Tanácsának javasolnia kellene

a) reformbizottságok létrehozását a munkahelyeken;

b) reformforumok biztosítását a tömegkommunikációban;

c) állami reformbizottság megalakítását a kormány elnökének vezetése alatt, a reformbizottságok javaslatainak egyeztetésére.

3. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának még 1987-ben – az említett KB-ülést követően – össze kellene hívnia az Országgyűlést, ahol meg kellene vitatni az ország társadalmi és gazdasági helyzetéről szóló kormányjelentést. A helyzet kendőzetlen értékelése mellett szólni kellene a helyzetért okozhatók felelősségre vonásáról. Az új kormánynak – kinevezése és parlamenti jóváhagyása után – egyhónapos határidővel új, részletes kormányprogram kidolgozása és parlament elé terjesztése mellett kellene magát elköteleznie. E programban kellene felvetni többek között:

a) Az új kormányzati, szervezeti és felelősségi rendszer kialakítását (kabinetjellegű kormányzati szerveződés, a reformbizottság beépítése, a kormánybizottságok felülvizsgálata, hatáskörük pontos és nyilvános elhatárolása; az egységes kormányzati felelősség megállapítása; a központi jegybanknak közvetlenül az Országgyűlés ellenőrzése alá helyezése).

b) Az országgyűlési képviselők szakmai és politikai beleszólási lehetőségeinek növelését: az ügyrend módosításával meg kellene teremteni a képviselők önálló interpellációs jogát, képviselő csoportok szabad alakítását, végül állampénzen a képviselők által foglalkoztatott szakértők egyéni vagy csoportos felkérését.

c) A válságáztatok kritériumait rögzítő szabályok kidolgozását, a válságáztatok körét, valamint a rendezés új intézményeit és formáit. Az Országgyűlés külön szakértői és törvényhozói képvisellel bizottságot alakít a kormányzat válságáztatokat menedzselő programjának folyamatos ellenőrzésére, értékelésére.

d) A nemzetközi szerződéseket is érintő állami nagyberuházások érdemi országgyűlési és társadalmi vitáját (feloldva a nyilvánosság mai korlátozását). E viták és elemzések alapján születő, szerződésmódosítási, leállítási stb. döntésekig az Országgyűlés felfüggeszti e nagyberuházások magyar részről történő teljesítését.

e) A kormányzati szervezet-korszerűsítés programját (állami intézkedések), valamint az új tulajdonosi formák bevezetését.

f) A kormány és az érdekképviseltek között folytatandó bér- és szociálpolitikai, munkanélküliségre vonatkozó tárgyalások formájának és ütemtervének kidolgozását.

g) Pontos menetrend felállítását a következő új törvényjavaslatok kidolgozására, megvitatására és elfogadására:

- a jegybankkal egyeztetett rövid távú monetáris korlátozásokon alapuló pénzügyi terv,
- a szervezet-korszerűsítési program jogi feltételeit megteremtő vállalati törvénymódosítás,
- a társulásokra vonatkozó törvényerejű rendelet kiterjesztése a jogi személyiséggel nem rendelkező gazdálkodó szervezetekre,
- az átmenetileg munkát keresők (munkanélküliek) jogi és pénzügyi helyzetének rendezése,

– a monopolelles szabályozás, valamint

– a külföldi működőtőke-bevonás engedélyeztetési formájának megváltoztatása (cégbíróság lépve a hatósági jóváhagyás helyébe).

h) Politikai szervezeti reform kidolgozása a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságával és a Hazafias Népfronttal együttműködésben. Ez a reform többek között érintené a pártszervezetek helyét és szerepét az alkotmányos szabályozásban, az érdekképviselési és egyesületi szabályokat, a választási rendszer továbbfejlesztését.

A program, az e felett folytatandó vita, illetve a végrehajtás kapjon teljes nyilvánosságot a tömegkommunikációban; ki kell dolgozni a nyilvánosság bevonásának feltételeit, intézményi rendszerét.

REFORM ÉS DEMOKRÁCIA

A Fordulat és reform valamint a hozzá tartozó háttér tanulmányok, amelyekről külön-külön is tartottak vitákat, a politikai közgondolkodásban komoly előrelépést jelentett. A tanulmányok elsősorban az egyetemeken, értelmiségi körökben terjedtek sokszorosított formában, viták százait tartották különböző klubokban, összejöveteleken, de később párttaggyűléseken, pártfórumokon is. Megerősödött a második nyilvánosság, a viták már nem csak az átfogó reformokról, hanem a reformok társadalmasításáról, egy széles körű társadalmi reformmozgalom kialakításáról szóltak.

A Hazafias Népfront Társadalompolitikai Tanácsa még 1986-ban felkérte Bihari Mihályt a politikai rendszer tematikus, politológiai elemzésére, a rendszer reformjára vonatkozó program alapjainak elkészítésére. Bihari a saját régebbi írásai, valamint az időközben megjelent reformkonceptiók felhasználásával készítette el Reform és demokrácia címmel tanulmányát. A cím azt az üzenetet volt hivatott közvetíteni, hogy szervesen kapcsolódik a Fordulat és reform című tanulmányhoz, ám egyúttal jelzi az attól való eltérést is, azaz, hogy e tanulmány kifejezetten a politikai rendszer reformjáról, a politikai reformmozgalom kiszélesítéséről értekezik, fordulatot sürget magában a reformban is.

1987 tavaszára-nyarára készült el a program, melyet a szerző a Magyar Demokrata Fórum 1987. szeptember 27-i alakuló ülésén is elmondott tézisekben. A tanulmány nyomtatásban először 1987 októberében 400 példányban a Budapesti Műszaki Egyetem Münnich Ferenc kollégiumának kiadványaként jelent meg.²⁵ Az egyetemi és kerületi pártszervezet csak úgy járult hozzá sokszorosításhoz, hogy belső használatú anyagként készül el, elsősorban a kollégium novemberben megtartott vitájára. Ez a lépés azonban nem tudta megakadályozni villámgyors terjedését. A Népfront Tár-

sadalompolitikai Tanácsa végül is nem vitatta meg a javaslatot, részben azért, mert a főtitkára Pozsgay Imre tagja lett a kormánynak és felmentették a Népfront főtitkári tisztségéből, részben azért, mert az állampártban a visszarendeződés erői megerősödtek.

Hányatott sorsa ellenére e javaslat adta 1988-ban mind az MSZMP, mind a kormányzat demokrácia-reform elképzeléseinek magvát. Alapjává vált azoknak a gondolatoknak, amelyek a szovjet típusú szocializmus-modell lecserélését célozták egy demokratikus-szocialista modellre.

A tanulmány a pártállamként definiált rendszer lebontását, a párt hatalmának alkotmányos korlátozását, a többszektörű politikai rendszer, azaz a pluralista társadalom kiépítésének útját festette le. Lényege abban állt, hogy az átalakítást törvényes, behatárolt keretek közé helyezte, az intézményrendszer átfőrmálásával javasolta megteremteni a többpártrendszer feltételeit.

A javasolt út törvények megalkotását kezdeményezte a polgári demokráciák emberi és állampolgári jogainak minden területére, így a szólás és véleménynyilvánítás, a sajtószabadság, a szabad szervezetalakítás, az egyesülés és gyülekezés, a tüntetések és szabad utazás jogára, a tanulmányi, vallás, és lelkiismereti szabadságra vonatkozóan.

A program az átalakítást egy folyamat részeként képzelte el, melyben mind az Országgyűlés jogállásának megváltoztatása, mind az államfői tisztség megteremtése, mind az Alkotmánybíróság, Közigazgatási Bíróság létrehozása, valamint a területi önkormányzatok önállóságának kiterjesztése szerepelt.

Bár egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a gazdasági reformot nem lehet a politikai rendszer átalakítása nélkül végrehajtani, az állampárt ezt nem ismerte fel. A gazdasági válságot pusztán jelenségként értelmezte, amelyeket a gazdaság működésének problémái okoznak, s a gazdasági reform folytatásával megoldhatók. A gazdaság liberalizálása, a nyugati orientáció megerősödése azonban szinte minden gazdasági reformlépésben megkövetelte a politikai rendszer merev falainak lebontását. A folyamatot az is támogatta, hogy a Szovjetunióban kibontakozó nyitás és változtatás politikája felgyorsult, a két világrendszer közötti közeledés visszafordíthatatlanná vált. A fegyverkezési verseny lelassulásával, a kedvező nemzetközi politikai légkörben a rendszerváltoztató erők hozzáláthattak az államszocializmus demokratikus keretek között történő lebontásához, a rendszerváltoztatáshoz.

²⁵ Később a Medvetánc 1987. évi 2. száma mellékleteként jelent meg.

REFORM ÉS DEMOKRÁCIA²⁶

Demokratikus reform és útkeresés

– részlet –

Alapvető célunk annak elősegítése, hogy a magyarság eljusson a szabadság, az egyenlőség és a demokrácia nagy történelmi élményéhez, megpróbálja és megtapasztalja végre saját történelem- és sorsformáló erejét a szocializmus keretein belül.

Erre a történelmi élményre és politikai szerepre senkinek, egyetlen szervezetnek vagy mozgalomnak, intézménnyé változtatott politikai vezetőnek sincs privilégiuma a néppel szemben. A demokrácia a szabadság és a sorsformáló politika alanya a társadalom egésze, és nem csupán a politikai vezetés.

A mai politikai vezetés jelentős része tapasztalataink szerint hasonlóan értékeli a helyzetet, hasonló megoldásokat keres a társadalom bajaira, de mivel foglya saját rendszerének és kollektív félelmének, ma még jórészt csak csendes szemlélője és elkötelezettje a valódi társadalmi-politikai reformoknak. A demokratikus reformmozgalom kibontakozása során a politikai vezetés reformelkötelezett tagjai a reformfolyamatok fontos organizátorai és vezetői kell hogy legyenek.

Az általunk kívánatosnak tartott **reform** a maga általánosságában:

- tudatos változtatások sorozata,
- a politikai rendszer minőségi átalakítása, és
- következetes elhatárolása a megreformálandótól.

A változtatások és tudatos átalakítások érintik a politikai rendszer funkcióját,

- struktúráját,
- működési elveit,
- rendszertipikus jellemzőit és értékeit,

- külső és belső funkcionális és strukturális kapcsolatait,
- a rendszert mozgató, fenntartó személyi állományt és annak etikai-politikai beállítódását,
- a rendszer működési mechanizmusát.

A politikai rendszer reformja tehát tartalmi és formai változások egymást erősítő sorozata, a rendszer egészének dinamikus stabilizálása, mélyreható változásokon keresztül.

[...]

Fordulat a reformban

Világosan látnunk kell, hogy a centralizált, bürokratikus, félig-meddig titokban, szűk körű politikai és szakértői bizottságokban kidolgozott és elfogadott reformok ideje lejárt. A nyilvánosság kizárásával előkészített és eldöntött bürokratikus reformok, a politikai vezetésen belüli személyi és hatalmi erőkonstellációk alapján elfogadott félmegoldások, „reformálgatások” és az ezek végrehajtásához erőkoncentrációt igénybe vevő reformkampányok és mozgósítások ideje lejárt. Az eddigi – főleg a gazdaságban és kisebb részben a közigazgatásban, az oktatásban – végrehajtott reformok hoztak jelentős részeredményeket, de a mechanizmus egészének radikális átalakítását nem akarták, és nem is lettek volna képesek rá.

Az eddigi reformok eredményeire támaszkodva **fordulatra van szükség a reformban**. A fordulat a reformban a reformok elmélyítését, felgyorsítását, kiterjesztését és jellegének megváltoztatását jelenti.

A fordulat a reformban nem a szocializmus elvetése politikai erőszakkal és anarchiával, hanem a szocializmus megváltoztatása a reform demokratikus erejével. Nem a szocializmus megszüntetése, hanem közösen elfogadott elvek alapján való megőrzése. A reform nem személyi hatalmi pozíciók, szervezetek és intézmények konzerválását és megerősítését, hanem a társadalmi berendezkedés megőrzését szolgálja. Tabuk és korlátozások nélküli reformgondolkodást és alternatívaállítást, megfontolt, és a közösen elfogadott megoldások megvalósítása érdekében demokratikus reformokat igényelünk.

A reformok korlátainak lebontását és a reformjavaslatok végiggondolását ki kell terjeszteni a társadalom túlsúlyos, meghatározó alrendszerére, a politikai rendszerre,

²⁶ Megjelent: Medvetánc, 1987. 2. szám. Melléklet. 165-226. o.

annak centrumára a párt és az állami vezetés egészére a politikai rendszer központi elemére: a pártra.

A gazdaságirányítási mechanizmus 1968-ban megindított reformja kifutotta magát, teljesítette feladatát: jelentősen racionalizálta a társadalmi újratermelés folyamatát, megnövelte a gazdaság teljesítőképességét, ezzel erősítette a politikai vezetés legitimációját és a politikai rendszert. Egyúttal azonban egyre élesebben mutatta meg a történelmileg kialakult szocialista gazdaság és gazdaságpolitika korlátait, működési zavarait, megoldatlan problémáit. A gondokat és a megoldatlan problémákat természetesen nem a gazdasági reform okozta, hanem élesebben és nyíltabban mutatta meg, hozta felszínre azokat, ezzel megteremtette az esélyeket azok megoldására, szemben azokkal a szocialista országokkal, ahol még a problémák, a feladatok megfogalmazásához sem jutottak el.

A gazdasági reform jegyében eltelt két évtized a demokratikus reformokhoz vezető történelmi előkészítő szakaszként értékelhető hazánkban. Ez a centralizált, bürokratikus, a rendszer racionalizálását célzó reform – mint minden ilyen – ki volt és ma is ki van szolgáltatva a bürokratikus hatalmi és személyi erőkonstellációk alakulásának, a rendszer egészét túldetermináló személyek politikai félelmeinek, ideológiai és tudati korlátainak, személyi pozícióik megőrzését szolgáló erőfeszítéseinek. A reform eddigi cikcakkos, megtorpanásokkal terhelt sorsa is ezt példázza.

A reformok eddigi menetében fordulatot előidéző változás az lehet, ha a reform kiterjed a politikai döntéshozatal centrumára, ha a reformfolyamatok kiterjednek az összes társadalmi alrendszerre, és ha a reformalternatívák kidolgozása, a döntések meghozatala a társadalom ügyévé válik. El kell érni, hogy a társadalom ne egyszerűen tárgya legyen a központban elhatározott reformoknak, hanem kollektív politikai akarátát érvényesítő alanya a változásoknak, azok elhatározásának és megvalósításának. Egyszóval, hogy centralizált bürokratikus és részleges reformok helyett demokratikus reformmozgalom bontakozzék ki.

A BESZÉLŐ KÖR PROGRAMJAVASLATA

Miközben az egyes társadalompolitikai műhelyekben élénk eszmecsere zajlott, javaslatok és programok születtek, a rendszerellenzék legerősebb csoportjában is kifarrott az a felismerés, hogy olyan átfogó politikai koncepciót kell kidolgozni, melyhez cselekvési program is köthető. Erre a feladatra a kétségkívül legnagyobb hatással rendelkező, a Beszélő című illegálisan megjelenő szamizdat körül csoportosuló szellemi kör vállalkozott.

A Társadalmi szerződés, avagy a politikai kibontakozás feltételei címmel megjelenő program 1987. június 10-én a Beszélő különszámaként jelent meg. Új korszak kezdődött. Ez volt első jele annak, hogy a rendszerkritikai fellépést felváltja egy politikai szerveződésként megjelenő önálló politikai erő. A programot Kis János, Kőszeg Ferenc és Solt Ottilia szerkesztették, szövegezték, de összeállításában felhasználták a Beszélő szellemi köréhez tartozó olyan gondolkodók írásait, javaslatait is, mint például Bauer Tamás, Demszky Gábor, Haraszi Miklós, Havas Gábor, Iványi Pál, Juhász Pál, Kenedi János, Konrád György, Magyar Bálint, Mécs Imre, Nagy Bálint, Pető Iván, Petri György, Rajk László, Szabó Miklós, Szilágyi Sándor, Tamás Gáspár Miklós. Fontos eleme volt a program megjelentetésének, hogy a különszámban feltüntették azoknak a nevét és pontos elérhetőségét is, akikhez a programmal kapcsolatos kérdésekkel és javaslatokkal fordulni lehetett, azaz társadalmi vitát kezdeményeztek a leírtakról, s megteremtették annak feltételeit. A különszám utánnyomásokkal együtt kb. 3500 példányban látott napvilágot. A Társadalmi szerződés megjelenését követően nem lehetett már az ellenzék programnélküliségéről beszélni.

Fontos ugyanakkor leszögezni azt is, hogy – amint a szerzői is rögzítették – a Társadalmi szerződés nem az egész ellenzék programjaként született meg. Amint az előző dokumentumokból is látható, többféle javaslat született már ezt megelőzően is,

ez azonban olyan kompromisszumos átmenet útját vázolta fel pontos elemzéssel és kidolgozottsággal, amelynek mentén reális esély mutatkozott a rendszerváltoztatás folyamatának végrehajtására.

A program címe egyben jelezte kiindulópontját is. Nem a gazdasági válság rendszerfelbontó elemeit boncolgatta, hanem az egész Kádár-korszak alapját képező közmegegyezést kérdőjelezte meg. Új szerződést, megállapodást, kompromisszumot követelt a társadalom és a hatalom között. Tömören fogalmazta meg a változtatás lényegét: „Kádárnak mennie kell!” Annak a rendszernek a lebontását vázolta fel, amely a viszonylagos jólét és biztonság, a nyugodt életkörülmények megteremtésének ellentételeként elfogadtatta az emberekkel, hogy a nép nevében a párt uralkodik.

Kétségtelen, hogy a Fordulat és reform gazdasági elképzelései sokkal kidolgozottabbak, mint a Társadalmi szerződésé, ám e program teszi egyértelművé, hogy a gazdasági reformprogram végrehajtása csak a politikai átalakulás megvalósulásával tud érvényre jutni. Hasonlóan a Reform és demokrácia javaslataihoz az intézményrendszer átforgalmazásával, a párt hatalmának törvényes korlátozásával, közhatalmi jogosultsági körének jogrendben meghatározott rögzítésével képzelte el az átmeneti kompromisszumot. Egyértelművé tette azt is, hogy ez csak átmenet lehet egy demokratikus és önálló, azaz a szocialista modellt feladó, a szovjet érdekövezetből kilépő Magyarország megteremtése útján.

Fontos felfigyelnünk, hogy a Társadalmi szerződés koncepciója a pluralizálást alulról szerveződő mozgalmakból kinövő ellenhatalom megjelenésével, míg a Fordulat és reform, illetve a Reform és demokrácia a fennálló hatalmi struktúra platformosodásával, differencializálódásával, átstrukturálódásával javasolta megvalósítani.

A Társadalmi szerződés a radikális polgári demokraták javaslatait foglalta össze és több elemében homlokegyenest ellentétes volt a nemzeti demokraták álláspontjával. Összeállításában nemcsak nem vettek részt, hanem számos tézisét kifejezetten elutasították a nemzeti demokraták. A Társadalmi szerződés megjelenésével nyilvánvalóvá vált, hogy átfogó, a teljes rendszerellenzék szándékait kifejező politikai program nem alkotható meg, végérvényessé vált a differencialódás, a politikai szándékok külön-külön történő artikulálása.

TÁRSADALMI SZERZŐDÉS

A POLITIKAI KIBONTAKOZÁS FELTÉTELEI ²⁷

— részlet —

A közmegegyezésnek vége. Az ország rádöbbsen, hogy a hatalom nem fogja teljesíteni ígéreteit. A gazdasági hanyatlás következményei már a munkásság elitjét és a szellemi középrétegeket is elérték. A közvélemény nem hiszi többé, hogy értelme volna az újabb és újabb áldozatoknak.

A vezetés elbizonytalanodott. Nem érti, miért képtelen megfordítani a romló irányzatokat. Sejtelve sincs, mit kezdjen a hirtelen fölerősödött elégedetlenséggel. Egyre kevésbé ura a tetteinek. Megosztottságát egyre kevésbé képes leplezni.

Az apparátusok nyugtalanok. Érzékelik az indulatok gyülekezését. Tapasztalják, hogy a szokott fogásokkal már nem mindig lehet engedelmeskedésre bírni az embereket. Nem találják a bevált közvetítőket: a párton kívüli tekintélyek visszavonulnak a hivatalos politika szolgálatából, a párttagság kezelhetetlenné válik.

Az általános elégedetlenség megszemélyesíti tárgyát. Ahogy korábban a konszolidációs korszak sikereit, most a korszakvég kudarcait azonosítja az ország Kádár Jánossal. A pártfőtitkár népszerűsége gyorsabban devalválódik, mint a forint. Egyetlen dolog van, amiben ma munkástói pártkáderekig mindenki egyetért: Kádárnak mennie kell.

Kádár János az arany középut jelképe volt Magyarországon. Nem próbált nagyszabású társadalomátalkító programokat ráerőszakolni a népre, mint Rákosi. Nem volt hajlandó elfogadni a kommunista párturalom korlátozását, mint Nagy Imre. A hatalom monopóliumának birtokában elkerülte, hogy bármely zúgolódásra képes csoport érdekeibe belegázoljon. Beérte apránként adagolt változásokkal. Hagyta,

²⁷ Megjelent: Beszélő, 1987. 20. Különszám.

hogy aki csak tudja, kárpótolja magát veszteségeiért.

A sztálinizmustól meggyötört, az 56-os felkelés ellenállhatatlan erejében csalódott, a megtorlás éveiben kivérzett és elfáradt ország helyeselte a konszolidáció politikáját. Biztonságos, nyugodt életkörülményeket kívánt. Cserébe tudomásul vette, hogy a párt uralkodik a nép nevében, és az apparátus uralkodik a párttagság nevében. Ez volt az úgynevezett közmegegyezés.

Csak hogy ma már senki nem hiszi, hogy a radikális döntések halogatása elhárítja a társadalmi érdekkonfliktusokat. Az óvatosság cselekvésképtelenségnek tűnik. A titkolózás a kudarcok takargatásának. A hatalom monopolizálása a kibontakozás akadályának. S ez így is van.

Kádár személy szerint felelős a vezetés tehetetlenné válásáért. Ő volt az, aki 1983-ban kijelentette: nem lesz második reform. 1984-ben ő követelte a VII. ötéves terv felelőtlen gazdaságélénkítési programját. Ő vezényelte az 1985-ös pártkongresszust, amely egyszerre ígért több beruházást, nagyobb fogyasztást, kiegyensúlyozottabb fizetési mérleget és mérséklődő inflációt. Döntő része volt abban, hogy a társadalom elől eltitkolták a bajok nagyságát, s hogy a kiútról folytatott vitákat elzárták a nyilvánosság elől. Amíg őhelyette a pénzügyminisztert meg a tervhivatal elnökét küldik nyugdíjba, nem lesz érdemi változás. Addig „politikánk” helyes, csupán a „végrehajtásba” csúsztak hibák.

Ám Kádár távozása önmagában semmit nem oldana meg. Ha utódai úgy próbálják meg kiigazítani az utolsó néhány év „tévedéseit”, hogy visszatérnek a párt „30 éve bevált” politikájához, akkor a válság megy tovább a maga útján. Marad a vegetálás, egyre rosszabb életkörülmények között. A háttérben pedig a katasztrófa rémképe: az állam pár éven belül fizetéseképtelenné válhat, eljőhet az áramhiányok, a vég nélküli sorban állások, a zuhanó reáljövedelmek ideje.

Nem kell az összeomlásnak valóban bekövetkeznie: szüntelen kísértése önmagában is tarthatatlanná teheti a helyzetet. Gyökeres politikai fordulatra van szükség.

[...]

A magyar gazdaság mai bajaira nincs egyszerű megoldás. Nem elég olyasmit mondani, mint 1953-ban, hogy hagyják abba a nehézipari beruházások erőltetését, és mindjárt több jut a fogyasztóknak. A tékozló iparpolitika feladása rövid távon a la-

kosságot is sújtaná. A legjobb stabilizációs és fellendülési program is átmeneti munkanélküliséggel, életszínvonal-csökkenéssel, társadalmi rétegek, iparágak, körzetek közötti feszültségekkel járna.

a) Mit kezdhet a vezetés ezekkel a konfliktusokkal? Az egyik lehetőség: szociális, nemzeti vagy faji demagógiával próbálja kárpótolni a tömegeket. Politikai hisztériával kombinált rendcsinálási, mozgósítási, központosítási kampányok, afféle észak-nyugati Románia. Látjuk, hogy ez az út hová vezet.

b) A másik lehetőség: érvényt szerezni a piac gazdasági követelményeinek, és vas-kézzel fojtani el a társadalmi elégedetlenség minden megnyilvánulását. Szabad versenyel kombinált rendőrállam, afféle magyar Dél-Korea. Csak hogy Magyarország nem Délkelet-Ázsiában van. Itt ugyanazok az intézmények keményednek vissza diktatúrává, melyek szorításából a piacot ki kellene szabadítani.

e) Végül a harmadik út: a hallgatólagos közmegegyezés felbomlásától eljutni a nyílt egyezkedéshez. Mozgósító diktatúra vagy leszerelő diktatúra helyett társadalmi szerződés. Az érdekeltek részessé válása a kompromisszumok létrehozásában. Társadalmi szerződés nélkül nem lesz nemzeti felemelkedés.

[...]

Ez a dokumentum a *Beszélő* című független folyóirat szerkesztőségében készült, 1987 márciusa és júniusa között. A szövegezés munkáját Kis János, Kőszeg Ferenc és Solt Ottilia végezte.

Tisztáznunk kell tehát, kinek a nevében szólunk. A *Beszélő* szerkesztői a demokratikus ellenzékhez tartoznak. Ám az ellenzék nem szervezet; egymással szolidáris, de önállóan tevékenykedő egyénekből és csoportokból áll. Nincs rá meghatalmazásunk, hogy minden ellenzéki nevében beszéljünk, és nem is tartunk igényt efféle meghatalmazásra. [...] A fentiek a *Beszélő* álláspontját foglalják össze, folytatva és továbbgondolva azokat az elemzéseket, indítványokat, melyeket lapunk korábbi számai tettek.

Kíváncsún tartjuk, hogy minél több kör és csoport fejtsse ki elgondolásait a kibontakozásról, ellenzéki és nem ellenzéki, hivatalos és nem hivatalos, szakmai és laikus társulások. Legyen nyilvános vita a különböző elgondolások között. Programjavaslatunkat a sok kezdeményezés egyikeként ajánljuk föl megvitatásra.

EGY CSURKA-LEVÉL 1987-BŐL

A Társadalmi szerződés című vitairat megjelenése megakasztotta azt a folyamatot, mely 1986 decemberétől zajlott, és célja az 1985-ös Monori konferencia folytatásának megrendezése volt. Donáth Ferenc halála után az ellenzéki körök Vásárhelyi Miklóst tekintették annak a személynek, aki képes lehet megszervezni egy újabb összejövetelt a rendszerkritikus erők teljes részvételével. Az úgynevezett második Monor előkészítésében részt vettek a nemzetépítő demokraták éppúgy, mint a radikális polgári demokraták, az előkészítő bizottságban képviseltették magukat a reformközgazdászok és az 1956-os nemzeti felkelés eszmekörét képviselő szerveződések is. Az előkészítő bizottság tagjai lettek: az 56-osok részéről Mécs Imre és Vásárhelyi Miklós, a reformközgazdász Bauer Tamás és Lengyel László, a polgári radikális ellenzék belső magjából Kis János és Kenedi János, a nemzeti demokraták közül pedig Für Lajos és Csurka István. A bizottság elnökének Vásárhelyi Miklóst tekintették. Az előkészítő tárgyalások 1987 júniusáig folytak. Többé-kevésbé sikerült megegyezni az előadók (Vásárhelyi Miklós, Lengyel László, Kis János, Csurka István) és a hozzászólók, valamint a korreferensek személyében.

A Beszélő különszámában megjelent vitairat azonban felborította a tárgyalásokat. A Beszélő-kör által összeállított programjavaslat megelőzte a széles körű egyeztetést. A tervek szerint a második úgynevezett Monori konferencián kellett volna megvitatni egy egységes programjavaslat téziseit. A Társadalmi szerződés nem tartalmazta sem a nemzeti demokraták, sem több rendszerkritikus erő álláspontját, jelentős kérdésekben elfogadhatatlan volt számukra.

Az egyeztetés félbeszakadt. A nemzeti demokraták értelmetlennek tartották a tervezett széles körű egyeztetést, különösen a Társadalmi szerződés tervezetének megvitatását, így döntöttek saját – hónapok óta tervezett – egyeztető tanácskozásuk

megszervezéséről. A nemzeti demokraták kiváltak a második monori konferencia szervezőbizottságából, így az végérvényesen zsákutcába torkollott.

A szakítás okairól és az 1987 nyarára kialakult helyzetről Csurka István egy terjedelmes levélben tájékoztatta Vásárhelyi Miklóst, az előkészítő bizottság elnökét. Csurka levelét kifejezetten magánlevélnek tekintette, az nem is kapott nyilvánosságot egészen 1990-ig, amikor is Csurka István és Kenedi János között egy rádióműsorban elmérgesedett vita lezajlása után Kenedi felvetette Csúrkának, engedélyezze az 1987-es magánlevele nyilvánosságra hozatalát. Csurka indulatosan válaszolt, ám megadta az engedélyt, és Kenedi már a másnapi Népszabadságban leközölte a levelet hozzatéve saját kommentárját.

Csurka István 1987 júliusában született levele a rendszerváltoztatás egyik fontos dokumentuma, mely jól érzékelteti miképpen kezdődött meg a nemzetépítő demokraták és a radikális polgári demokraták szerveződésének és politikai törekvéseinek eltávolodása. Hangsúlyoznunk kell, hogy Csurka István levele tükrözte a nemzeti demokraták vezető képviselőinek álláspontját, egyeztetette tartalmát Für Lajossal, Bíró Zoltánnal, Csoóri Sándorral is.

CSURKA ISTVÁN LEVELE VÁSÁRHELYI MIKLÓSNAK²⁸

Kedves Miklós,

szívem szerint azzal a kopottas hungar-bolsevista frázissal kezdeném, hogy nehéz helyzetben írom Neked ezeket a sorokat, de hát a „nehéz helyzet”-re való hivatkozást még az eltűnt drámaíró is megmosolyogja bennem. Minél többet gondolkodtam ennek a konfliktusnak, ennek a ránk váró feladatnak a megoldásán, annál inkább tetszett ez a „nehéz helyzet”, éppen azért, mert felszínre hozta ezeket a problémákat. Mert mi is történt ezeken az előkészítő üléseken, különösen a legutóbbiakon? Csak annyi: kibújt a szög a zsákból. Majdhogynem tisztázódott valami, ami csak az első látásra kínos, valójában egy természetes jelenség. Koalíciós pártpartnerek között felszínre kerültek elsimítottak vélt érdekellentétek.

Tisztázódott az, amit a mi kedves kis Pártunk már régóta hirdet és amit bölcs Knopp-Aczél fejével már évekkal ezelőtt kielemezett, hogy tudniillik ennek a mai magyar értelmiségnek, amely különböző szögekben áll szemben a fennálló hatalommal, két jellegzetes csoportja van: a demokratikus ellenzéknek nevezett, javarészt marginalizálódott elemekből álló „baloldal” és a nép-nemzeti írókból, történészekből álló és az őket sleppként követő „mezei hadaknak” is nevezett népi értelmiségből regrutálódó „jobboldal”. (Középütt vannak a röviden közgazdászoknak nevezett szakértelmiségiek vegyes csapatai, amelyek éppen szakértelmiségi voltuknál fogva nem tudhatnak olyan jellegzetes egyenruhákat csináltatni maguknak, mint amilyeneket a széleken viselnek a delikvenssek.) Remélem, sőt tudom is, hogy nem kell magyaráznom, hogy ez a bal- és jobboldalra való felosztás még egyaránt a történelmileg elfogadott nagy baloldal fogalmán jóval belül van; hogy ez a felosztás tulajdonképpen csak arra az asztalra érvényes amelyiknél együtt tárgyalunk.

Nos, ennek a bal- és jobboldalnak az elmúlt években volt egy-két nagyszerű közös vállalkozása, amely akármennyi belső súrlódás közepette jött is létre, szép emlékeket hagyott a résztvevőkben, és elterjesztette bennük azt a hitet, hogy a közös vállalkozások mindig hatásosabbak, nagyobbat szólnak, mint a saját akciók. S ez így is van. A Bibó Emlékkönyv és Monor sikere mind a két felet kötelezi. Valószínűleg az a helyzet, hogy ez a beteg magyar társadalom már csak két ellentétes hatású szerre, izgatóra és nyugtatóra mozdul meg – úgy, ahogy. Ezen túlmenően pedig a feleknek maguknak is szükségük van egymásra, egymás kontrolljára, hogy a népiekből ne szabaduljon fel túlságosan sok református-pap-verespéter, a baloldali gyerekekből pedig ne löködjék ki túlságosan sok Lukácsgyuri, ami katapultálhatná őket a magyar valóságból. Van tehát igény mindkét félben az együttműködésre, de van bizony sok indulat és hagyományos érzelm, amit éppen az együttműködés idején kell elfojtani. Bonyolítja a helyzetet, hogy a „szélek” „vezéralakjai” között baráti vagy barátnak mondható kapcsolatok is vannak s ebből születik meg az a vélekedés, hogy nem érdemes a rendes emberek, a barátok közötti ellentétecskével bíbelődni, amikor a vállvetett küzdelem a Nagy Gonosszal maga is kilátástalan ...

Már megszoktuk, hogy félretesszük és hazavisszük az ellentéteinket, amikor együtt melózunk, és ilyenkor csak a vasalt arcunkat fordítjuk egymás felé.

Ez eddig rendben is volt így, mert működött a dolog mintegy cserkészeti alapon. Fiatalok voltunk, a lelkesedésünk nagyobb volt a tudásunknál, és maga a tevékenység, a mozgás annyi örömet adott az általános mozdulatlanság közepette, hogy rá se rántottunk az ellentétekre. Mostanra azonban mind a két „szél” túl van az első csodálkozáson, és elérkezett arra a szintre, amikor – akár akarja, akár nem – egy politikai erő, egy tömb súlyával esik a latba. A cserkész korszaknak vége, baráti alapon most már nem lehet közös akciót szervezni, mert a két szél politikai arca közben olyannyira meghatározódott, olyan jellegzetes barázdák szántódtak rá, hogy már csak olyan közös akció szervezhető, amelyekben a politikai cél is közös. Tehát az ellentéteket nem elföldelni kell mostantól, hanem felszínre hozni, kibeszélni, és ha lehet, egészséges kompromisszumban feloldani.

Akármennyire különféle csoportoskából áll is a demokratikus ellenzék mostanra, a maga földalatti sajtójával és kiterjedt nemzetközi kapcsolataival, világ-

²⁸ Egy Csurka levél 1987-ből. Népszabadság, 1990. május 11. 6. o.

elismertségével egy komolyan számba veendő politikai tényező éppen ezen a mai Magyarországon, amelynek erőszakszervezete, ha fogvicsorgatva is, de eltűri a működését, és akármilyen laza és jobbadán csak érzelmi szálakkal összefűzött népség a népi tábor, a maga megtűrtiségével, hatalomban kint-bentlétével mégiscsak a század legnagyobb hatású és leginkább magyar értelmiségi mozgalmát tudhatja maga mögött, és mindennél nagyobb erőt képvisel azért, mert egy leigázott nemzetben képviseli a sokszor meggyalázott nemzetit. A politikai erő kifejtésnek ezen a szintjén már nincs és nem is lehet barátság vagy cserkész táborosdi. Itt már a közös akció szervezése előtt elsődlegesen tisztázandó a közös cél. Most már csak akkor lehet közös vállalkozást szervezni, ha mind a két fél tud nyerni valamit az üzleten. Ezt kell mindenképp előttünk világosan látnunk, akik ebben az ügyben buzgólkodunk, Most már a jámbor óhaj nem elég. Monorból nosztalgia lett.

NYÍLT LEVÉL AZ ORSZÁGGYÜLÉS TAGJAIHOZ

Bár a rendszerkritikus erők tervezett közös egyeztetése és remélt közös fellépése nem valósult meg, azért voltak olyan kezdeményezések, melyek keretében együttesen tudtak megszólalni. Ilyennek bizonyult a Grósz-kormány által tervezett reform-kormányprogram Országgyűlésben lezajló vitája. 1987 nyarán Grósz Károlyt választották meg kormányfőnek, aki hangzatos jelszavakkal a gazdaság és a politikai gyakorlat reformját hirdette meg. Figyelmeztető jelzés volt ugyanakkor, hogy a tervezett reformintézkedésekről sem a nyilvánosság, sem az alternatív javaslatokat megfogalmazó szervezetek nem kaptak tájékoztatást, annak megtárgyalása zárt körben, az egypártrendszer szokásos egyeztető fórumain történt, a szakszervezetekkel és a Hazafias Népfront Elnökségével ismertették meg csak a tervezetet.

1987 nyarára már több olyan programjavaslat nyilvánosságot kapott – igaz csak szűk, elsősorban szakmai körökben –, mint például a Reform és demokrácia, vagy a Fordulat és reform, melyek átgondoltan elemezték az ország gazdasági és politikai helyzetét, kézzelfogható javaslatokat fogalmaztak meg egy reformprogram kialakításához. A Grósz Károly által irányított kormány azonban ezeket a javaslatokat nem vette figyelembe, sőt azok megfogalmazóit sem vonta be a kormányprogram előkészítésébe. Így egyfajta titokzatosság lengte be azt a tervezetet, amely végül is az Országgyűlés elé került 1987 szeptemberében.

A kiszivárgott információk alapján, tapasztalva a Grósz-kormány elzárkózását a szakmai körök javaslataitól, 100 magyar értelmiségi bevonásával a rendszerkritikus erők nyílt levelet jelentettek meg az országgyűlési képviselőknek címezve, figyelmeztetve őket arra, döntésük hosszútávra meghatározza az ország sorsát. Ilyen mértékű összefogásra, közös fellépésre ezt megelőzően még nem került sor. Az aláírók között nem pusztán az ellenzéki értelmiségiek, hanem állami intézményekben dolgozók,

elismert művészek, értelmiségiek is megjelentek. A döntéshozók felelősségét hangsúlyozó levél megírását inspirálhatta az is, hogy az 1985-ben megválasztott Országgyűlésben több olyan képviselő is helyet foglalt már, akik nyitottan fordultak az alternatív javaslatok felé, több alkalommal képviseltek önálló gondolatokat. Bár kisebbségben voltak a képviselők között, de a széles körből összegyűlő aláírói kör azt remélte, hogy hangjuk eljut azokhoz is, akik a pártfegyelem alapján hozzák meg döntésüket, és megkísérelték a nemzet iránti kötelességük kihangsúlyozásával befolyásolni álláspontjukat.

SZÁZAK LEVELE²⁹

Tisztelt Képviselő!

Ön rövidesen szavazni fog a kormány gazdasági munkaprogramjáról. Választói valószínűleg próbakőnek fogják tekinteni ezt az aktust: meddig jutott az Országgyűlés azon az úton, hogy a kormányhatározatok utólagos szentesítőjéből a kormány fölötti társadalmi ellenőrzés szuverén szervévé váljon. A programtervezet újabb áldozatokat vár a társadalomtól; a közvélemény azonban nincs meggyőződve róla, hogy az áldozatokat indokolt vállalnia. Ön tehát nehéz helyzetben szavaz: nem biztos, hogy igen-jét a társadalom a saját beleegyezésként fogadja el. Levelünkben arról szeretnénk szólni, hogy megítélésünk szerint milyen feltételek teljesülése esetén számíthat társadalmi helyeslésre az áldozatok megszavazása.

1. Országunk állapota ebben az évben kritikus pontra érkezett. A társadalom eddig is súlyos terheket viselt. Az életszínvonal közel tíz éve stagnál, az életkörülmények romlanak. Bomladozik a munkamorál és általában a társadalmi együttélés morálja. Az egészségügyi ellátás rossz és romlik. A fiatal házaspárok egyre nehezebben jutnak lakáshoz. Az életfeltételek rohamos hanyatlását csak azok tudják ellensúlyozni, akik szabadidejük növekvő részét zsákmányolják ki, munkahelyükön túlórázva vagy a rejtett, második gazdaságban keresve többletjövedelmet. Mindez kétségkívül döntő szerepet játszik abban, hogy újra alacsony a születések száma, drámaian növekedett a halandóság, és tartósan csökken az ország népessége.

Most azonban azzal a veszéllyel kell szembenéznünk, hogy e hosszabb ideje tartó válságirányzatok hirtelen meggyorsulnak, és elviselhetetlen következményeket hoznak magukkal. A vezető politikai szervek, miután 1985 körül közeli fellendülést ígértek, most váratlanul az életszínvonal csökkenését helyezik kilátásba. Az áttekint-

²⁹ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1987. 21. szám 15. o.

hetetlen hatású pénzügyi intézkedések és adminisztratív beavatkozások a piac szétzilálódásával, termelési zavarokkal és súlyos fogyasztói hiányokkal fenyegetnek anélkül, hogy a fizetéseképtelenséget biztosan elhárítanák. Aggasztóak a távolabbi kilátások is. Nemhogy a Nyugat túlszárnyalásáról, ma már a Nyugathoz való felzárkózásról sem lehet komolyan beszélni. Inkább az a kérdés, hogy elkerülhetjük-e, hogy lesüllyedjünk a világ gazdaság peremén stagnáló, gyengén fejlett országok közé. S miközben a Nyugat utolérésében már senki nem reménykedik, sorban le kell mondanunk azokról az előnyökről is, melyeket az 1948 után bevezetett gazdasági-társadalmi rendszer korábban kínált. Kénytelenek vagyunk elfelejtkezni a foglalkoztatási biztonság, a stabil árak, az ingyenes oktatás és egészségügyi szolgáltatások, az értékálló nyugdíj ígéreteiről.

Hogy baj van, s hogy változásra van szükség, ezt a vezetés is elismeri. A külső adósságnövekedés megállításának és a költségvetési hiány csökkentésének szükségességéről, a gazdasági reform következetes folytatásáról beszél. De még mindig nem tárja fel teljes nyíltsággal a kialakult helyzetet. Nem veszi tudomásul és nem tárja fel a társadalom előtt, hogy milyen mértékű és mennyire tartós életszínvonal-csökkenés válik elkerülhetetlenné a gazdaságpolitikai hibák következtében. Nem néz szembe a '80-as évek gazdasági kudarcainak mélyebb okaival, és reformígéretei alig mennek túl azon, amit már többször tervbe vett. Nem csoda hát, hogy az emberek attól félnek: az új programból csak a reáljövedelmek drasztikus csökkentése, az állampolgárok jövedelmeinek adókkal és más módon való megkurtítása válik valóra.

2. Igaz, bajaink részben olyan nehézségekre vezethetők vissza, melyek a világ számos országát sújtják. A magyar gazdaság rossz teljesítménye azonban sajátos okokat sejtet. Ki kell mondani: az 1945-49 között létrejött, majd 1956 után restaurált és '58-61 között a mezőgazdaságra is maradéktalanul kiterjesztett gazdasági rendszer került válságba. Az erőteljes központosítás – az államosítás és szövetkeztetés s az erre épülő tervgazdálkodás –, valamint a KGST-országokkal való gazdasági összefonódás nem hozta meg a kilátásba helyezett eredményeket.

1968-ban megtettük az első lépéseket a hierarchikus gazdaságirányítás lebontása, a piaci mechanizmusok helyreállítása felé. A következő lépések azonban elmaradtak: 1972-74 között félbeszakították s részben visszavették a '68-ban meghirdetett refor-

mot. Bár 1979 után, a fizetési mérleg válságos állapotának nyomása alatt a vezetés teret nyitott a reformfolyamat újraindulása előtt, nem kötelezte el magát egyértelműen a halaszthatatlanná vált reformok mellett. S mihelyt úgy érezte, hogy az eladósodást e nélkül is meg tudja fékezni, megint a halogatást választotta.

Mind 1974-től, mind 1984-től az eltorzított szerkezetű gazdaság növekedésének felgyorsítása kísérte a reformok elodázását. Az élénkítést mindkét esetben gazdaságunk teherbíró képességét meghaladó külföldi hitelekkel finanszírozták. Az így felhalmozódott adósság nemcsak a ma élő nemzedékekre rak súlyos terheket, de még unokáinkat is nyomasztani fogja.

A bajok gyökerei tehát mélyen lenyúlnak a gazdasági rendszerbe és a vele összenőtt politikai-hatalmi szerkezetbe. Igazságtalan és sértő örökösen arra hivatkozni, hogy többet fogyasztunk, mint amennyit megtermeltünk. Különösen sérelmes ez az érv most, amikor a reálbérek közel egy évtizede nem emelkedtek, és a lakosság zöme elviselhetetlenül sokat dolgozik.

3. A Központi Bizottság júliusi állásfoglalása és a kormány programtervezete elismeri, hogy a vezetés kénytelen hozzányúlni az életszínvonalhoz és visszafogni a költségvetési kiadásokat. De még mindig nem mondja ki, hogy a gazdaság konszolidálása érdekében el kell vetni az 1985-ben elfogadott VII. ötéves tervet, és későbbre kell halasztani egy sor hosszabb távú feladat megoldását.

A kormány programtervezete elsősorban az adóreformoktól várja a gazdaság teljesítőképességének javulását. A jövedelemfelhasználás – ezen belül a lakossági fogyasztás – korlátozását nem köti össze egyértelműen a piac és az egységes pénzforgalom szabályozó erejének növelésével.

– Ahelyett, hogy az inflációt a forgalomban lévő pénz mennyiségének korlátozása és piaci mechanizmusok segítségével tartanák kordában, adminisztratív intézkedésekkel próbálkoznak: kiterjesztik az árbejelentési kötelezettségeket, általánossá teszik a kötött bérgazdálkodást, megerősítik a vállalati beruházások központi ellenőrzését, ami azt is valószínűvé teszi, hogy a fogadkozások ellenére az eseti kivételezésekkel sem lesznek képesek szakítani.

– Nem várhatók a különböző tulajdonformák teljes egyenjogúsítását célzó, hatékony lépések. Továbbra sem egyértelmű a kisipari és a magánvállalkozás kezelése, s

ezért nem oszlik el a vállalkozók bizalmatlansága, nem kielégítő a legális magángazdaság fejlődése, és a piaci verseny nem fogja visszaszorítani a fekete gazdaság ügyleteit.

– Lényegében figyelmen kívül hagyták az új adókkal szembeni erős társadalmi ellenérzést. Az adóreform következtében az egész árrendszer átalakult, miközben az árszabályozás adminisztratív kötöttségei fennmaradnak, és ez súlyos társadalmi megérzékenységeket fog okozni. A fogyasztói árak széles körű változása és a személyi jövedelemadó kivetése akkor is heves ellenkezést váltana ki, ha nem párosulna az életszínvonal süllyedésével. A főállásból származó bérek „bruttósítása” ma még átláthatatlan konfliktusokat fog előidézni a vállalatokon belül. A korábban többletmunkára ösztönzött rétegek várhatóan úgy fognak kibújni az adóprés alól, hogy visszatartják teljesítményüket, és a fekete gazdaság felé fordulnak. A legsúlyosabb kár a nagycsaládosokat fogja érni. E konfliktusok kezelésére a kormányzat mindeddig nem készült föl.

– Nem alakult ki új irányzat az ország külgazdasági stratégiájában. Bár általános a felismerés, hogy a KGST-országok várható teljesítménye és szállítóképessége nem fog rövid időn belül javulni, a vezetés mégis a KGST-n belüli együttműködéstől várja a műszaki fejlődés felgyorsulását, és nem ad elsőbbséget a világpiaci nyitásnak. Nincs szó az import adminisztratív szabályozásának leépítéséről, noha az ilyen beavatkozás nem az egyedüli út a fizetési mérleg egyensúlyhiányának mérséklésére. Nem ígér hatékonyabb, rugalmasabb gazdaságot az olyan program, amely nem vállalkozik legalább a nyersanyagok és félkésztermékek behozatalának fokozatos liberalizálására. A túlzott importigényeket a fizetőképes kereslet pénzügyi korlátozásával és reális árfolyampolitikával kellene visszaszorítani, nem adminisztratív tiltásokkal.

Nincs jele, hogy a kormányzat szakítana a társadalmi erőfeszítések eltérő irányú elmozdításának több évtizedes gyakorlatával. Nem vizsgálják felül a központi beruházások és támogatások programját, sem az olyan nagy létesítmények esetében, mint a bős-nagymarosi vízi erőmű vagy a jamburgi gázvezeték, sem a válságba jutott ágazatok és vállalatok vonatkozásában. Nem hallani a katonai és rendészeti kiadások és az államigazgatási költségek lefaragásáról.

– Nem gondolták át, hogyan hat a válság a szegény rétegekre, holott ezek elnyo-

morodása nem állítható meg a szociálpolitika alapos reformja nélkül. Nemcsak a nyugdíjasok és a nagycsaládosok helyzete kíván figyelmet, de bizonyos veszélyeztetett szakmai csoportoké is; ilyenek az építőiparból kiszoruló, ingázó segéd munkások. Szembe kell nézni az átmeneti munkanélküliség problémájával. Ha a vállalatok leállítják veszteséges tevékenységeiket vagy csődbe mennek, akkor – tetszik vagy sem – lesznek munkanélküliek, akiknek megélhetési biztonságát és állampolgári helyzetét jogokkal kell garantálni.

– A romló pénzügyi feltételek között is lépéseket kellene tenni a válságban lévő egészségügy helyzetének rendezésére, hogy meg lehessen fordítani a lakosság egészségi állapotának általános romlását és a halandóság növekedését. A kormányzat ezen a téren sem terjesztett elő világos javaslatokat.

4. A gazdaság konszolidálását és a kibontakozást leginkább az veszélyezteti, hogy a vezetés nem folytat nyílt párbeszédet a nemzettel a válságról, a kilábalás alternatíváiról és azok költségeiről. Így egyfelől nem tud társadalmi jóváhagyást szerezni a megsemmisítő intézkedésekhez, másfelől nem képes ellenállni a saját apparátusainak, amelyek a politikai nyugalom érdekében hivatkozva alkudnak ki újabb támogatásokat és mentességeket a válságáztatok, a csődben lévő nagyüzemek számára. Így aztán hiába húzzák össze a nadrágszíjat a fogyasztók, a lemondás nem vezet a gazdasági egyensúly helyreállításához, az áldozatok kárba vesznek.

Az apparátusokon belüli alkudozások rendszere, amely ma a konszolidációt veszélyeztetni, a '70-es években kezdett intézményesülni. Akárcsak a gazdasági reformot, az akkori vezetés a politikai nyitást sem vállalta. Ehelyett úgy igyekezett kiszélesíteni a bázisát, hogy fokozatosan bevezette az ún. társadalmi viták intézményét. Valójában arról volt szó, hogy a vezetés, megkerülve a nyilvánosságot, kormánysszervekkel és a hatalomba beépült érdekszervezetek (SZOT, TOT, Kereskedelmi Kamara, MTA stb.) vezető testületeivel egyeztetette programjait, majd elfogadtatta azokat az Országgyűléssel. A társadalom számára már csak a propaganda, a kész döntések megmagyarázása maradt. Ilyen körülmények között az érdemi kérdésekről még zárt körben sem folyhatott egyenrangú vita, viszont tág tere nyílt a különböző politikai érdekekre hivatkozó, bürokratikus alkudozásnak.

Ebben az egyeztetési mechanizmusban sajátos szerepet töltenek be a szakszerve-

zetek. 1968 óta következetesen ellenezték a vállalati önállóság, a vállalkozói verseny kialakulását. Olyan gazdasági szabályozást követeltek, amely útját állja a vállalati vezetés és a munkások közötti nyílt konfliktusoknak. Fent időnként agresszíven védtek az ún. munkásérdekeket, de minden erővel az ellen dolgoztak, hogy lent nyílttá válhassanak az érdekkonfliktusok, és a munkahelyi szakszervezeti csoportok önálló érdekvédelmi harcba kezdjenek. Így hát a szakszervezetek fékeztek a társadalmi haladást, és valódi érdekvédelem nélkül hagyták a dolgozókat. Erre leginkább a mérnökök és a művezetők fizettek rá, de a bányászat visszafejlesztésének idején a bányászok is.

A legjobb programnak is csak akkor lehet esélye a megvalósulásra, ha a kormány egyfelől elnyeri a társadalom bizalmi szavazatát, másfelől erős hatalommá válik önön apparátusaival szemben. Mindkét követelmény teljesülése ugyanattól a feltételtől függ: a társadalmat érintő vitákat ki kell vinni az apparátusokból a nyilvánosság elé; módot kell adni rá, hogy a különböző érdekcsoportok és véleményalkotó körök nyíltan kifejtsek álláspontjukat; lehetővé kell tenni, hogy nyilvános vitában dőljön el, kinek mit kell viselnie az elkerülhetetlen áldozatokból.

Sürgős szükség van tehát a politikai intézményrendszer reformjára, amiről a párt és a kormány állásfoglalásaiban csak néhány homályos általánosság található. Ezek hitelét is elveszi, hogy a politikai gyakorlat homlokegyenest ellenkezik velük. Így a vezetés legutóbb is kifejezetten elzárkózott a kormányprogram és az adóreform nyilvános vitájától. Fel kell hagyni azzal a szólammal, mely szerint Magyarországon széles körű szocialista demokrácia valósult meg, és kibontakozott a társadalmi közmegegyezés. Az apparátusokon belüli érdekegyeztetés kiépülése nem a demokrácia irányába tart, és sem a közmegegyezés biztosítására, sem a kormányhatalom megerősítésére nem alkalmas.

5. Akár akarja, akár nem, a társadalom kénytelen elviselni az elmúlt 15 év hibás gazdaságpolitikájának következményeit. De nem mindegy, hogy pusztán a csőd későbbre halasztásáért hozunk-e áldozatokat, vagy az ország felemelkedéséért. Ezért arra kérjük Önt, tisztelt képviselőnk, hogy ne adjon kitöltetlen csekket a kormánynak. Vegye számításba, hogy csak olyan program biztosíthatja a válságból való kilábalást, amely:

- az energetika és a közszolgáltatások kivételével minden gazdasági tevékenységet a piac kontrollja alá helyez;

- egyértelműen támogatja a különböző tulajdonformák gazdasági versenyét, és nem diszkriminálja a magánszektor;

- nyit a világpiac felé, a KGST-re is csupán a gazdasági ésszerűség határain belül épít;

- előbb a lehetséges, még ésszerű mértékig csökkenti az állami és társadalmi apparátusok kiadásait, és csak abban a mértékben korlátozza a fogyasztást, amennyire ezután is szükséges;

- az adóreform végrehajtása előtt megfelelően mérlegeli, hogy módjában áll-e következetesen megvalósítani elképzeléseit, és arányban van-e az intézkedéstől várt haszon a társadalmi költségekkel;

- a nehéz helyzetben is képes ésszerű lépéseket tenni a népegészségügy javítása, a leginkább veszélyeztetett rétegek, a munkanélküliek megélhetésének és állampolgári helyzetének biztosítása érdekében.

De a társadalom bizalmának elnyeréséhez ez még nem elég. A gazdaságpolitikai váltást politikai nyitásnak kell kísérnie. Ezért kérjük, fontolja meg, hogy milyen politikai reformokat kíván a helyzet. Megítélésünk szerint a következő főbb változásokra volna szükség:

- Mélyreható érdek-képviselési reformra. Demokratizálni kell az érdekvédelmi szervezeteket. Csökkenteni kell a szakszervezeti központok hierarchikus hatalmát, növelni a munkahelyi szakszervezeti csoportok önállóságát és befolyását. Biztosítani kell az egyesületalapítás szabadságát, és általában érvényt kell szerezni az egyesülési jognak.

- Fordulatra van szükség a sajtószabadság terén. Le kell bontani a lapalapítás jogellenes korlátait; a tájékoztatáspolitikai szervek cenzurális hatalmát szűk törvényes keretek közé kell szorítani; garanciákkal kell körülbástyázni a szóláshoz való általános jogot és az újságíróknak azokat a külön jogait, melyeket a közönség informálóiaként kell élvezniük.

- Meg kell szüntetni a kultúra bürokratikus irányítását, amely évtizedek óta tékozolja a nemzeti értékeket, és a kultúrát pillanatnyi érdekeknek veti alá. Helyre kell

állítani az alkotó műhelyek és a kulturális szövetségek autonómiáját.

– Meg kell erősíteni az Országgyűlés államhatalmi szerepét. Biztosítani kell, hogy a kormány felelősséget viseljen a parlament, a képviselők pedig a választóik előtt. Elengedhetetlennek tartjuk, hogy a képviselők gyakorolhassák jogait, s hogy fokozott nyilvánosságot kapjon az Országgyűlés tevékenysége. Vitathatatlanul szükséges az Országgyűlés ügyrendjének már javasolt felülvizsgálata és a választójog további demokratizálása.

– Meg kell alapozni és garanciákkal kell védeni a falusi és városi önkormányzatot.
– Érvényt kell szerezni a személyes szabadságjogoknak, valamint az államigazgatási szervekkel szembeni állampolgári jogoknak.

Meggyőződésünk szerint a társadalom csak így láthatja biztosítva, hogy áldozatai nem vesznek megint kárba, a kormány pedig csak így számíthat széles körű támogatásra. A rövid távú áldozatokat ezen az úton sem takaríthatja meg magának az ország. De így legalább van remény a romlás megállítására, a fellendülésre.

Tisztelt Képviselő!

Arra kérjük Önt, hogy az Országgyűlés őszi ülészakán választóit képviselve, legjobb lelkiismerete szerint, történelmi felelősségének tudatában foglaljon állást. Javasoljuk végül, vegye számításba, hogy nemcsak a helyzet súlyossága követel határozott kezdeményezést, de a külső feltételek sem voltak soha ilyen kedvezőek radikális reformok számára, mint éppen most, amikor a két világrendszer közötti feszültség enyhül, és maga a Szovjetunió is reformkorszakba lépett. Bűn volna elszalasztani az esélyt.

Budapest, 1987. szeptember 8.

Aláírók

Ágh István költő, Alexa Károly közgazdász, Antal László közgazdász, Balassa Péter esztéta, Balczó András műszerész, Bauer Tamás közgazdász, Bihari Mihály politológus, Buda Ferenc költő, Bába Iván irodalomtörténész, Bácskai Vera történész, Benda Gyula történész, Benda Kálmán történész, Béládi Miklósné bibliográfus, Bokros Lajos közgazdász, Bródy András közgazdász, Bródy János zenész, Czákó Gábor író, Csalog Zsolt író, Cserhalmi György színművész, Csurka István író,

Demszky Gábor szociológus, Eörsi János közgazdász, Erdélyi Dániel grafikai tervező, Erdődy Edit irodalomtörténész, Fekete Gyula író, Ferge Zsuzsa szociológus, Für Lajos történész, Gaál Gyula közgazdász, Gadó György újságíró, Gergely András történész, Göncz Árpád író, Gross Arnold grafikus, Haraszi Miklós író, Havas Gábor szociológus, Hegedűs József szociológus, Hernádi Gyula író, Jancsó Miklós filmrendező, Jeles András filmrendező, Jeney Zoltán zeneszerző, Juhász Pál közgazdász, Kende János operatőr, Kenedi János kritikus, Kerényi Imre rendező, Kis János filozófus, Klaniczay Gábor történész, Kocsis Zoltán zeneművész, Kodolányi Gyula író, Konrád György író, Köllő János közgazdász, Kőszeg Ferenc tanár, Kulin Ferenc irodalomtörténész, Laki Mihály közgazdász, Langmár Ferenc közgazdász, Lányi András filmrendező, Lengyel Gabriella szociológus, Lengyel László közgazdász, Lezsák Sándor író, Lukácsy Sándor irodalomtörténész, Maár Gyulafilmrendező, Magyar Bálint szociológus, Magyar Fruzsina dramaturg, Mándy Iván író, Mécs Imre mérnök, Mészöly Miklós író, Miszlivetz Ferenc szociológus, Nagy András közgazdász, Nagy András szociológus, Perczel Anna építész, Perjés Géza történész, dr. Polcz Alaine pszichológus, Pomogáts Béla irodalomtörténész, Rajk László építész, Rakovszky Zsuzsa költő, Rác Sándor szerszámkészítő, Rév István gazdaságtörténész, Révész Gábor közgazdász, Réz Pál irodalomkritikus, Rónay László irodalomtörténész, R. Takács Olga irodalomtörténész, Schiffer Pál filmrendező, Simon Éva óvónő, Simó Sándor filmrendező, Solt Ottilia szociológus, Soós Károly Attila közgazdász, Szabó G. Zoltán irodalomtörténész, Szabó Miklós történész, Szalai Erzsébet közgazdász, Szalai Júlia szociológus, Szenes Zsuzsa textiltervező, Szécsi Margit költő, Szilágyi Sándor kritikus, Szörényi László irodalomtörténész, Tamás Gáspár Miklós filozófus, Tardos Márton közgazdász, Tellér Gyula szociológus, Tóth Károly Antal levéltáros, Vági Gábor szociológus, Vásárhelyi Miklós sajtótörténész, Vezér Erzsébet irodalomtörténész, Závada Pál szociológus.

A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM MEGALAKULÁSA

A nemzetépítő demokrata csoport 1987 júliusában döntött arról, hogy megszervezik azt a konzultációt, ahol megtárgyalják a nemzeti demokraták rendszerváltoztatással kapcsolatos elképzeléseit, törekvéseit. Mivel a második monori konferencia elmaradt, ezért a szervezők – Bíró Zoltán, Csoóri Sándor, Csurka István, Fekete Gyula, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba és Lezsák Sándor – szeptember végére összehívták a nemzeti demokraták találkozóját. Helyszíneként Lezsák Sándor Lakiteleken található tanyája szolgált.

Lakitelekre előadónak meghívták Pozsgay Imrét, aki a Hazafias Népfront főtít-káraként az állampárton belüli reformerek, illetve az értelmiségiek körében kibonta-kozó, megújulást ösztönző csoportnak háttértámogatója volt. Előadónak kérték fel Csurka Istvánt, korreferálónak Gombár Csabát és Bihari Mihályt.

A meghívottak körét behatárolták egyrészt a helyszín befogadóképessége miatt, másrészt azon elhatározásuk alapján, hogy a tanácskozáson tényleges vita alakulhas-son ki, és nem pusztán előadások, deklarációk hangozzanak el. A szándék az volt, hogy megteremtse a rendszerkritikus erők folyamatos konzultációs fórumát, lehető-vé téve, hogy minden gondolat nyilvánosságot kaphasson, illetve ezek a gondolatok összekapcsolódhassanak, egységes igény- és követelésrendszerre formálódhassanak. Nem szerepelt szándékaik között politikai program alkotása, sem politikai szervezet megalakítása. Álláspontjuk szerint ez korai lett volna, első körben az egyeztetést tartották fontosnak.

Lakiteleken 184-en jelentek meg. Ott voltak a későbbi rendszerváltoztató szerve-zetek szinte mindegyikének képviselői, ám nem kaptak meghívást a Beszélő-kör tagjai, akik júniusban már megjelentették saját elképzeléseik esszenciáját, s azok nem illeszkedtek a nemzeti demokraták elképzeléseihez.

A Lakiteleki Tanácskozás résztvevői a vita végén elfogadtak egy nyilatkozatot, melyben további konzultációk, fórumok megszervezését kezdeményezték, s felkérték a rendszerkritikus erők szereplőit az azokon történő részvételre. Ezeknek a fóru-moknak a célja az egyeztetés, a nemzeti sorskérdések megtárgyalása, a rendszer re-formjának, átalakításának kidolgozása volt.

A Magyar Demokrata Fórum mind a Lakiteleki találkozót, mind a további fó-rumokat nyilvánosan hirdette meg, azokon bárki, az állampárt tagjai is részt vehet-tek. A nemzeti demokraták el kívánták kerülni a illegalitás árnyát, minden lépésük arra irányult, hogy minél szélesebb körhöz juthassanak el a Fórum szándékai, gondo-latai. A tanácskozás nyilatkozatát megküldték Grósz Károly kormányfőnek is, aki levélben válaszolt a szervezőknek, elhatárolta magát a tanácskozáson kifejtett gondo-latoktól, megtagadta a tanácskozáson elhangzottaknak, illetve az ott elfogadott nyi-latkozatnak a nyilvánosságra segítését.

A szeptemberi tanácskozáson részt vevő Pozsgay Imre azonban szembeszegült az állampárt elutasító álláspontjával és elősegítette a Lakiteleki nyilatkozat nyilvános-ságra kerülését. A Magyar Nemzet című napilap a Hazafias Népfront lapja volt. Pozsgay megkereste Tóth Gábor főszerkesztőt, hogy egy interjú keretében adjon lehetőséget a lap gondolatai kifejtésére. A Népfront és a Magyar Nemzet a reformok sürgetésében élen járt, érthető volt tehát, hogy az interjú az év során megjelent, vál-toztatást sürgető gondolatokról fog szólni. Pozsgay a Magyar Nemzetben 1987. november 14-én közölt interjújában – egy kérdésre reflektálva – szó szerint felidézte a Magyar Demokrata Fórum nyilatkozatát, azaz megtörve a hivatalos sajtó addigi hallgatását, a széles nyilvánosság előtt megismertette azt. Hozzá kell tennünk, hogy nem az újság közölte a nyilatkozatot, hanem Pozsgay Imre ismertette azt, az egyik kérdésre válaszolva. Ez személyes felelőssége volt, melyért később pártfegyelmit ka-pott, ám a nyilatkozat végül is nyilvánosságra került, amint az MDF megalakulásá-nak híre is.

Ugyanakkor a Magyar Demokrata Fórumról semmilyen más hír nem jelent meg egészen 1988 tavaszáig.

A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM NYILATKOZATA³⁰

1987. szeptember 27.

A magyar szellemi élet több mint másfél száz tagja baráti eszmecserére gyűlt össze 1987. szeptember 27-én, vasárnap Lakiteleken. Erre a találkozóra meghívták Pozsgay Imrét, a Hazafias Népfront főtitkárát.

A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejében megroppant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának kapcsai tragikusan meglazultak, önismerete megdőbbszerűen hiányos. Összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoeltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, a politikai intézményrendszer elégtelensége, a közérköls súlyosbodó gondjai, a kulturális élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai kaptak hangot az eszmecsere során. A magyarság esélyeit kutató jelenlevők és felszólalók a józanság és megfontoltság jegyében igyekeztek mérlegelni a kilábalás és a kikerülhetetlen megújulás, az igazán hatékony reformok módozatait.

Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakításában. Viták után a résztvevők egyetértettek abban, hogy egy ilyen közmegegyezés csak valamennyi progresszív társadalmi erő összefogásával teremthető meg. Az a véleményük, hogy csak a társadalom részvételével lehet megoldani a válságot, mégpedig mind a társadalom, mind az ország politikai vezetőinek részvételével. A politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és

³⁰ Megjelent: Lakitelek 1987. Antológia-Püski Kiadó, Budapest, 1991. 177-178. o.

független nézetek kifejtése. Ezért javasolják a Magyar Demokrata Fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne. Ez a fórum alkalmas lenne súlyos gondjaink megvitatására, egy-egy témakör elemzésére, alternatív megoldási javaslatok elkészítésére. A fórumot a résztvevők nyitottnak képzelik, egyszerre demokratikus és nemzeti szelleműnek. Munkájában különböző világnézetű és pártalású emberek együttműködésére számítanak. Fontosnak tartanak, hogy ezeknek az eszmecseréknek és elemzéseknek az anyagát megismerhesse az ország közvéleménye. Ezért szükségesnek érzik alkotmányos keretek között működő, független sajtóorgánumok létrehozását.

Hisszük, hogy a megújulás erőinek széles körű összefogásával kijuthatunk a válságból.

NYILVÁNOSSÁG KLUB

Az 1986-ban elfogadott sajtótörvény ugyan szabályozta a nyilvánosság kérdéseit, ám annak keretei egyben be is határolták, hogy a sajtó milyen feltételek mellett működhet. Magyarországon valójában nem volt cenzúra, ám a törvény előírásai lehetetlenné tették a szabad, demokratikus sajtónyilvánosságot. Engedélyhez kötötten lehetett csak lapot alapítani, újságot megjelentetni, a sajtótermékek többsége az állampárt propagandaszöcsökeként működött. Hiába törekedett például a Magyar Demokrata Fórum arra, hogy tevékenysége ne az illegalitás, hanem a nyilvánosság előtt legálisan folytatódjék, ha a magyar sajtó semmilyen formában nem tudósított létrejöttéről, törekvéseiről.

1988-ra Magyarországon már kialakult az úgynevezett „második nyilvánosság”, mely nem csak szamizdatlapok formájában, hanem kis példányszámú, stencilen előállított röplapok, kiadványok megjelentetésével próbálta megtörni az állami sajtómonopóliumot. Természetesen segítették a reális tájékozódást a külföldön működő magyar nyelvű rádióadások, a nyugaton megjelenő magyar nyelvű sajtótermékek is, ám nyilvánvaló volt, hogy a sajtónyilvánosság reformja, a szabad és demokratikusan működő nyilvánosság megteremtése nélkül nincs reális lehetősége a rendszerkritikus erőknél álláspontjuk széles körben történő elterjesztésére.

A hazai sajtómunkások körében számos olyan újságíró dolgozott, aki szimpatizált az ellenzéki nézetekkel, vagy álnéven publikált a szamizdatsajtóban, vagy a hivatalos lapokban jelentetett meg olyan írásokat, melyek sorai között felfedezhetőek voltak a rendszerkritikus gondolatok.

1988. január közepén a Magyar Újságírók Országos Szövetségének szervezésében került sor egy rendezvényre, melyen az egyetemi lapok szerkesztősegeinek tagjai vettek részt. Itt ismertethette Hirschler Richárd a Heti Világgazdaság főszerkesztő-

helyettese azt a tervezetet, melyet még 1987 őszén állított össze egy szociológusból, újságírókból álló csoport – Babus Endre, Breitner Miklós, Domány András, Emőd Pál, Farkas Katalin, Farkas Zoltán, Gálik Misi, Gombár Csaba, Hann Endre, Halmai Gabi, Hirschler Richárd, Kocsi Ilona, Kocsis Györgyi, Lázár Guy, Lengyel László, Mélykúti Attila, Pataki Judit, Rejtő Gábor, Szabó Gábor, Szekfü András, Terestyényi Tamás, Tibor Ágnes és Vásárhelyi Mária –, és amely a Javaslat a sajtónyilvánosság reformjára címet viselte.

A MUOSZ tanácskozásán részt vevők úgy döntöttek, hogy a reformtervezet megvitatására, illetve annak végig vitelének elősegítésére alapítanak egy szakmai szervezetet, s elfogadtak egy nyilatkozatot a Nyilvánosság Klub elnevezésű egyesület megalapításáról. Az egyesület bejelentette, hogy a Hazafias Népfront keretein belül kíván tevékenykedni, így – bár a nyilvánosság és a sajtómunka állt tevékenysége homlokterében – elszakadt a kormányzat Tájékoztatási Hivatalának és az MSZMP Agitációs és Propaganda osztályának felügyelete alól. A Pozsgay Imre irányította Népfront, amely már az előző évben is védőernyőt nyújtott hasonló reformtörekvésekhez, a nyilvánosság reformjára törekvő szervezetnek is felajánlotta azt. Az alapítók és a csatlakozók száma és összetétele feltételezte, hogy széles körű szakmai és közéleti támogatás áll az egyesület mögött.

FELHÍVÁS EGYESÜLET ALAPÍTÁSÁRA³¹

A magyarországi gazdasági-társadalmi-politikai megújuláshoz nélkülözhetetlen a nyilvánosság reformja. Ennek tudatában kezdeményezzük most egy országos egyesületként működő szervezet, a Nyilvánosság Klub megalapítását. Az egyesület fölött a törvényességi felügyeletet a Hazafias Népfront Országos Tanácsa gyakorolná.

Szándékaink szerint a Klubba bárki beléphet, aki az egyesület céljaival azonosul. A Klub

- fórumot kíván nyújtani a társadalmi haladást szolgáló gondolatoknak, véleményeknek, álláspontoknak, elősegítve publikálásukat;
- tágítani kívánja a nyilvánosság mai kereteit, hozzájárulva az állampolgárok tájékozódásának és tájékoztatásának kiszélesítéséhez;
- együttes fellépéssel elejét kívánja venni a társadalmi nyilvánosságot csorbító módszereknek, eljárásoknak, illetve orvosolni kívánja az ilyen eljárásokból származó sérelmeket.

Alapítók: Babus Endre (Heti Világgazdaság), Bálint B. András (Magyar Hírlap), Gálik Mihály (Magyar Rádió), Halmai Gábor (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Hirschler Richárd (Heti Világgazdaság), Kocsis Györgyi (Heti Világgazdaság), Lázár Guy (Tömegkommunikációs Kutatóközpont), Mélykúti Attila (Magyar Nemzet), Mézes Flórián (Heti Világgazdaság), Molnár Gabriella (Közgazdász).

Budapest, 1988. január 14.

Csatlakozók:

Aczél Gábor (Központi Sajtószolgálat), Andor Mihály (Művelődéskutató Intézet), Árva László (Tervgazdasági Intézet), Árvay Sándor (Magyarország), Ballai József (Petőfi Népe), Balog Imre (Pénzügykutató RT), Bán András (Magyar Nemzet), Bán Károly (Magyar Hírlap), Bánki András (Magyar Hírlap), H. Barta Lajos (Magyar Nemzet), Bayer József (Társadalomtudományi Intézet), Beck János (nyugalmazott nagykövet), Beke Pál (Művelődéskutató Intézet), Bihari Mihály (ELTE), Bika Julianna (Pallas Kiadó), Bodor Pál (Magyar Nemzet), Bognár Nándor (Magyar Nemzet), Bognár Róbert (Mozgó Világ), Bossányi Katalin (Népszabadság), Botlik József (Magyar Nemzet), Bozzai Rita (Világgazdaság), Braun Ágoston (Magyar Hírlap), Breitner Miklós (Verseny és Vállalkozás), Budai Katalin (Akadémia Kiadó), Csáki Judit (Színház), Csató Tanka Katalin (Hungria), Csillag István (Pénzügykutató RT), Csillag Tamás (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Csűrös Csilla (Magyar Rádió), Dallos Zsuzsa (Gyermekünk), Darányi Marianna (szabad foglalkozású újságíró), Deák Andrea (MKKE), Dénes Ferenc (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Emőd Pál (Világgazdaság), Endrész István (Heti Világgazdaság), Faludi Gergely (Világgazdaság), Fekete Gyula Attila (A Jövő Mérnöke), Forró Péter (Magyar Hírlap), Franka Tibor (Magyar Hírlap), Gádor Iván (Magyar Hírlap), Gálik Mihály (Magyar Rádió), Gallyas Ferenc (nyugalmazott dokumentátor), Gazsó L. Ferenc (Magyar Hírlap), Gergely László (Magyar Nemzet), Gerlóczy Ferenc (Heti Világgazdaság), Gömöri Judit (Képes Hét), Gremsperger Nándor (Magyar Hírlap), Gróf Róza (Szegedi Egyetem), Gyertyán Ervin (nyugdíjas újságíró), Hajduska Miklós (Világgazdaság), Hajnal László (A Jövő Mérnöke), Hann Endre (Tömegkommunikációs Kutatóközpont), Hámor Szilvia (Népszabadság), Sz. Halász Ágnes (nyugdíjas egyetemi docens), Hauszler József (Művelődéskutató Intézet), Hegedüs István (Szociológiai Intézet), Hegyes Zoltán (Magyar Hírlap), Hegyi Gyula (Magyar Hírlap), Hidy Péter (Művelődéskutató Intézet), Hollauer Tibor (Magyar Rádió), Horváth Dávid (Ország-Világ), Horváth István (Magyar Ifjúság), Horváth L. István (Magyar Nemzet), Horváth László (A Jövő Mérnöke), Horváth Mihály (Szépirodalmi Könyvkiadó), Horváth Zoltán (Heti Világgazdaság), Hüvös András (Budapesti Műszaki Egyetem), Ilovski Gabriella (Marx Károly Közgazda-

³¹ Megjelent: Mozgó Világ, 1988. 7. szám 24. o.

ságtudományi Egyetem), Józsa György (Magyar Nemzet), Juhász Pál (Pénzügykutató RT), Kapitány Ágnes (Művelődéskutató Intézet), Kapitány Gábor (Művelődéskutató Intézet), Karinthy Ferenc (író), Kerekes Zsuzsa (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Kertész Péter (Magyar Nemzet), Kéri László (Társadalomtudományi Intézet), Kindler József (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Kmetty Attila (szabad foglalkozású újságíró), Kocsi Ilona (Magyar Hírlap), Kocsis Károly (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Komócsin Sándor (Közgazdász), Kondor Katalin (Magyar Rádió), Korányi Tamás (Ötlet), Kovács Zoltán (Magyar Ifjúság), Kovalcsik József (Művelődéskutató Intézet), Körtvélyes Éva (Világgazdaság), Krémer Balázs (Szociológiai Intézet), Kukorelli István (ELTE), Kupecz Krisztina (Heti Világgazdaság), Kustán Sándor (ELTE), Lakatos Mária (Magyar Hírlap), Langmár Ferenc (Természetvédelem), László Ágnes (Képes Hét), Lengyel László (Pénzügykutató RT), Litván Károly (Világgazdaság), Lovas Zoltán (Világgazdaság), Lukácsi Béla (Magyar Rádió), Magyar Bálint (Medvetánc), D. Magyar Imre (Magyar Ifjúság), Márok Tamás (Szegedi Egyetem), Matolcsy György (Pénzügykutató RT), Mátyus Alice (Művelődéskutató Intézet), Megyesi Gusztáv (Élet és Irodalom), Melis Palma (Magyar Távirati Iroda), Merth László (szabad foglalkozású szociológus), Mezei András (Élet és Irodalom), Miklós Éva (Központi Sajtószolgálat), Miklós Gábor (Népszabadság), Molnár Csaba (Orvosi Egyetem), Murányi Gábor (Magyar Nemzet), Muzslai Zoltán (Magyar Hírlap), Nagy Béla (Országos Vezetőképző Központ), Nagy Béla (szabad foglalkozású újságíró), Nahalka István (ELTE), Némedi Dénes (ELTE), Németh Péter (Magyar Hírlap), Nonn V. György (Magyar Hírlap), Nyakas Szilárd (Magyar Rádió), Ómolnár Miklós (Magyar Rádió), Palugyai István (Magyar Hírlap), Papp Tibor (Magyar Távirati Iroda), Parti Nagy Lajos (író), Péli Tamás (festő), Péterfi Ferenc (Művelődéskutató Intézet), Péteri István (Magyar Hírlap), Pethő Lajos (Kisalföld), Pető András (Heti Világgazdaság), Pilhál György (Magyar Hírlap), Piz Katalin (Szociológiai Intézet), Polgár Tibor (Filozófiai Intézet), Rádai Eszter (Magyar Rádió), Rehák Aranka (Népszabadság), Rejtő Gábor (szabad foglalkozású újságíró), Réz Márta (A Jövő Mérnöke), Róbert László (Hungria), Rózsa Iván (Közgazdász), Rózsa Péter (Magyar Rádió), Rózsahegyi György (Pénzügykutató RT), Salamon

Gabriella (Világgazdaság), N. Sándor László (Magyar Hírlap), Scipiades Erzsébet (Magyar Hírlap), Seszták Ágnes (Képes Hét), Simon Ágnes (Heti Világgazdaság), Sólyom László (ELTE), Stépán Balázs (Magyar Hírlap), Stern Gabriella (VOR), Szabó Gábor (Világgazdaság), Szalai Erzsébet (Pénzügykutató RT), Szalai Júlia (Szociológiai Intézet), Szále László (Élet és Irodalom), Szántó Péter (Élet és Irodalom), Szász János (Művelődéskutató Intézet), Székely János (Élet és Irodalom), Szekrényessy Júlia (Élet és Irodalom), Szendrei Lőrinc (Magyar Nemzet), Szenté László (Magyar Rádió), Szényi Gábor (Magyar Nemzet), Szigethy András (Népszabadság), Szilágyi Eszter Anna (egyetemi hallgató), Szilágyi János (Képes Hét), Szoboszlai Péter (grafikus), Szöllősi Ferenc (Képes Hét), Szücs Gábor (IPV), P. Szücs Julianna (Mozgó Világ), Tálás Andrea (Heti Világgazdaság), Tarján Tamás (Tömegkommunikációs Központ), Tarnói Gizella (Magyar Rádió), Teőke Gábor (A Jövő Mérnöke), Terestyén Tamás (Tömegkommunikációs Kutató Központ), Tibor Ágnes (Verseny és Vállalkozás), Tibori Timea (Művelődéskutató Intézet), Tihanyi László (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Tóth Gábor (Világgazdaság), Török Györgyné (Művelődéskutató Intézet), Turi Gábor (Egyetemi Élet), Újszászi Ilona (Szegedi Egyetem), Váncsa István (Élet és Irodalom), Varga (Vasa) Zoltán (költő), Vargha János (biológus-újságíró), Várhegyi Éva (Pénzügykutató RT), Varjas Endre (Élet és Irodalom), Vásárhelyi Júlia (Heti Világgazdaság), Vásárhelyi Mária (Tömegkommunikációs Kutató Központ), Vaya Tamásné (Művelődéskutató Intézet), Vercseg Ilona (Művelődéskutató Intézet), Veress Pál (Heti Világgazdaság), Veres Lajos (Magyar Hírlap), Vértessy Péter (Magyar Nemzet), Veszprémi Miklós (Magyar Nemzet), Vicsek Ferenc (Magyar Rádió), Virág F. Éva (Magyar Hírlap), Voszka Éva (Pénzügykutató RT), Vödrös Attila (Magyar Hírlap), Zádor Erika (Magyar Hírlap), Závoda Pál (Szociológiai Intézet), Zay László (Magyar Nemzet), Zelei Miklós (Szabadidő Magazin), Zsolnai László (Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem), Zsubori Ervin (Magyar Nemzet). *(A lista a kézírásos ívről készült, ezért az esetleges elírásokért az érintettek elnézését kérjük)*

A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM ELSŐ NYILVÁNOS TANÁCSKOZÁSA A PARLAMENTARIZMUS KÉRDÉSEIRŐL

Az MDF 1987. szeptember 27-i Lakiteleki találkozásán összegyűltek döntöttek arról, hogy a nemzeti sorskérdésekről konzultációsorozatot tartanak. Két kérdés kívánczított leginkább megvitatásra. Egyrészt kisebbségi magyarság, elsősorban az erdélyi magyarság megmaradását veszélyeztető üldözések, másrészt pedig a parlamentáris demokrácia működésének, a választási rendszer reformjának kérdése.

1988. január 1-ével lépett érvénybe az 1987. évi XI. törvény, a jogalkotásról szóló első magyar jogszabály, mely a rendszerváltoztatás egyik legfontosabb jogi természetű előképe volt. Ez a törvény az, amely visszaállította az Országgyűlés törvényalkotó tekintélyét az Elnöki Tanáccsal szemben, és megszüntette a miniszteri körlevelek, államtitkári leiratok, valamint más, gyakran nem is publikus jogi eszközökkel való szabályozás lehetőségét. A Magyar Demokrata Fórum egyébként is a képviselőket, az Országgyűlést és a kormányzatot tekintette tárgyalópartnerének, nem pedig az állampártot, így adódott a lehetőség, hogy az Országgyűlés szerepéről szóljon az első nyilvános konzultáció. A decemberi szervezés tehát abba az irányba fordult, hogy az első összejövetel témája a demokratikus intézmények átalakításának, kialakításának megbeszélése legyen.

Mivel a sajtó sem az MDF megalakulásáról, sem a vita szervezéséről nem adott hírt, ezért a lakiteleki tanácskozás szervezőire hárult az a feladat, hogy helyszínt szerezzenek a rendezvénynek és értesítsék az azon részt venni szándékozókat a vitáról. A suttogó propagandaként terjedő hír számos emberhez eljutott. A Jurta színház, mely 1988-ban a rendszerkritikus erők egyik fellegrára lett, adott helyet a rendezvénynek.

1988. január 30-án – a regisztrációs ívek tanúsága szerint – 526-an gyűltek össze megvitatni Magyarország politikai intézményrendszere demokratikus átalakításának kérdését. A főelőadónak felkért jogászokat, politológusokat – Schmidt Péter alkotmányjogászt, Bihari Mihály és Kukorelli István politológusokat – az állampárt eltiltotta attól, hogy az MDF rendezvényén előadást tarthassanak, ennek ellenére számos ismert és elismert tudós és szakember fejtette ki véleményét a vitában. Összesen 30 hozzászóló kapott szót a kilenc órán keresztül tartó eszmecsere során.

A tanácskozáson közfelkiáltással elfogadtak egy nyilatkozatot is, amely az MDF szervezőinek megfogalmazásában, a vitában felmerült észrevételek figyelembe vételével összefoglalta a demokratikus intézményrendszer átalakításának legfontosabb területeit, irányait. A javaslatot az MDF szervezői megküldték a hivatalos sajtó szerkesztőségeinek, az Országgyűlés elnökének, a Hazafia Népfront főtítkárának és a Magyar Távirati Iroda vezetőjének is. Választ egyetlen helyről kaptak. Grósz Károly miniszterelnök írt egyedül válaszlevelet, melyben ismét elutasította a Fórum kezdeményezéseit, és hitet tett a szocialista rendszer keretei között lefolytatandó változtatások mellett, azaz nem a rendszer, hanem a politikai gyakorlat átalakítását tekintette egyedüli megváltoztatható feladatnak. Egyértelművé vált tehát, hogy a hivatalos szervektől, vagy azok intézményeiből kiinduló bármilyen változtatási javaslat továbbra is az egypártrendszer kereteit fogja erősíteni, így elkerülhetetlenné vált, hogy a rendszerkritikus erők immár rendszerváltoztató, rendszerellenzéki mozgalomként lépjenek fel.

A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM 1988 JANUÁR 30-I NYILATKOZATA³²

A fórum résztvevői (több mint 500-an) azért gyűltek egybe, hogy eszmecsere folytassanak a képviseleti demokráciáról, különös tekintettel az Országgyűlésre. A résztvevők a tanácskozás és a vita alapján az alábbi nyilatkozat közzétételéről döntöttek.

Társadalmunkban súlyos politikai válság van. A feszültségek növekedése elkerülhetetlen a szocializmus rendszerének mélyreható reformja nélkül. A demokrácia intézményes feltételei és garanciái nélkül nincs társadalmi fejlődés, nem érvényesülnek a személyiségi jogok, a politikai, vallási és etnikai kisebbségek jogai, nincs biztosítéka az erkölcsi-szellemi értékek gyarapodásának, közkinccsé tételeinek és a gazdasági fejlődésnek.

Ezért fel kell számolni az ellenőrizhetetlen hatalmi monopóliumokat és annak lehetőségét, hogy bármely szervezet vagy személy az alkotmány és a törvények fölé emelkedhessenek.

A résztvevők egyetértettek abban, hogy nyilvánosan működő, demokratikusan megválasztott, csak a választóknak felelős parlamentre van szükség.

A szocialista politikai rendszer demokratikus reformja érdekében javasoljuk:

I. Az Országgyűlés alkosson új, demokratikus választójogi törvényt. Az ennek alapján megválasztandó új Országgyűlés dolgozzon ki új alkotmányt. Az alkotmány fejezze ki a társadalomban létrejött változásokat, küszöbölje ki a jelen alkotmányunk ellentmondásait:

- a) tisztázza az állam és a párt közjogi viszonyát,
- b) tételesen sorolja fel az állampolgárok személyes és politikai jogait és ezek garanciáit,
- c) rendelkezze alkotmánybíróvági felállításáról.

³² Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1988. 23. szám. 60. o.

II. Kívánatosnak tartjuk már a jelenlegi Országgyűlés működésében is a következő reformokat:

1. A törvényhozási jogok gyakorlása és a végrehajtás ellenőrzése érdekében az Országgyűlés működése legyen folyamatos.
2. A párt vezető testületei hozzák nyilvánosságra a törvénytervezetekkel kapcsolatos javaslataikat és véleményüket.
3. A parlamenti nyilvánosságot és a képviselők interpellációs és javaslattevő jogát korlátozó szabályokat és gyakorlatot el kell törölni.
4. Az azonos véleményt valló képviselők – egy-egy vita kapcsán eseti jelleggel és folyamatos működés alapján is – parlamenti frakciókat alkothassanak.
5. Intézményesíteni kell a kormány programja és politikája, illetve egyes miniszterek feletti bizalmi szavazást. A bizalmi szavazás és a személyi választások titkosak legyenek. Bármely képviselő kezdeményezhesse a bizalmi szavazást.
6. Meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy a képviselők hivatásszerűen is el láthassák képviselői megbízatásukat, képviselői feladataik ellátásához képviselői irodát és szakértőkből álló döntés-előkészítő stábot tarthassanak fenn. Ennek anyagi és szervezeti feltételeit egyenlően kell biztosítani minden képviselő számára.
7. A parlamenti ülések és a bizottsági viták jegyzőkönyvét gyorsított eljárásban teljes egészében nyilvánosságra kell hozni.

A Magyar Demokrata Fórum előkészítő bizottságot kér fel a demokratikus parlament elveinek és működésének kidolgozására.

1988. MÁRCIUS 15-I BESZÉDEK

A radikális polgári demokrata március 15-én évek óta tartottak tüntetést, felvonulást, ellensúlyozandó a hivatalos ünnepi megemlékezés sematikus, és az 1848-as forradalom és szabadságharc nemzeti törekvéseit elhallgató tartalmát. Ezek a felvonulások egyre nagyobb tömegeket vonzottak az utcára, a Petőfi-szobortól indultak és a Bem-szoborig tartottak, érintve a Kossuth téren álló Kossuth-szobrot, valamint a Batthyány örökmécses.

1988. március 15-én kora délután mintegy ötezer fős tömeg gyűlt össze a Petőfi-szobornál, hogy a spontán vonulással hitet tegyen a rendszerkritikus ellenzék törekvései mellett. A létszám messze meghaladta az előző évek résztvevőinek számát, amint az előkészületek is sokkal szervezettebbnek bizonyultak. A belügyi szervek tudomást szereztek arról, hogy minden addiginál nagyobb tömegre számítanak a tüntetés szervezői, és ezért az ünnepet megelőző este őrizetbe vették Demszky Gábort, Haraszi Miklós, Solt Ottiliát, a Beszélő című szamizdatlap szerkesztőit, Gadó Györgyöt, a Salom független zsidó szervezet vezetőjét, Molnár Tamást és Pálkás Róbertet, az Inconnu csoport tagjait, Nagy Jenőt, a Demokrata című szamizdatlap kiadóját, és Rác Sándort, az 1956-os Munkástanács elnökét, akik ismert ellenzékiek és a tüntetés szervezői voltak.

A felvonulás mindennek ellenére lezajlott, a megfélemlítés már nem volt hatással az emberekre. Az egyes helyszíneken – ez évben először – beszédet mondtak a polgári demokrata ellenzék ismert képviselői, melyekben a rendszerkritikus erők főbb törekvéseit ismertették. A tüntetés résztvevői órákon keresztül vonultak Budapest utcáin, skandálták a rendszert bíráló jelszavaikat. Március 15-e napja nem volt munkaszüneti nap. A felvonuláson többségében diákok voltak, egyetemisták, középiskolások, de sokan munkájuk befejezését követően csatlakoztak a tömeghez. Bár durva

rendőrségi beavatkozásra nem került sor a felvonuláson, ám a belügyi szervezetek hatalmas készültséggel próbálták megrémíteni a vonulókat. Nagyobb atrocitásra ebben az évben nem került sor, az őrizetbe vetteket egy nap múlva elengedték.

A Magyar Demokrata Fórum nem vett részt a felvonulás szervezésében és képviselői nem tartottak beszédet az utcai megmozduláson. Március 15-e megünneplését este a Ráday-kollégium épületében tartották, ahol Csengey Dénes író, a szervezők nevében elhatárolta magát attól, hogy a demokratikus átalakítás kérdését utcai megmozdulásokkal próbálják egyesek elérni, illetve, hogy a nemzeti szabadságharc emléket politikai viták színterévé kívánják tenni a polgári demokrata ellenzék képviselői. A Demokrata Fórum a legális párbeszéd híve volt, bízott a rendszerváltoztatás békés és tárgyalások útján megvalósuló formájában.

1988. MÁRCIUS 15-I BESZÉDEK³³

– részlet –

Kis János beszéde a Petőfi szobornál

Barátaim!

Száznegyven évvel ezelőtt ennek a városnak az ifjúsága az utcára vonult, mert sajtószabadságot akart, szólás- és gyülekezési szabadságot akart, állampolgári jogegyenlőséget, népképviselést és felelős kormányt akart. Azóta sokat változott a világ, de ezekért a célokért még mindig az utcára kell menni. Ezért mi most itt vagyunk. Az utolsó néhány évben ez az ország újra megtanulta, hogy nincs jólét szabadság nélkül, nincs anyagi biztonság jogi biztonság nélkül, nincs haladás demokrácia nélkül.

Éljen a demokratikus Magyarország!

Tamás Gáspár Miklós beszéde a Kossuth téren

Magyar honpolgárok!

Nem egy, hanem három forradalom (az 1848-i, az 1918-i és az 1956-i) próbálta már elérni ugyanazokat a célokat: szabadságot, a nép beleegyezésén nyugvó jogrendet, egyenlő jogokat, nemzeti függetlenséget, a választott parlamentnek felelős kormányt – s ezzel helyet a civilizált nemzetek közösségében. Ezekről a céloktól ma is távol vagyunk. A diktatúra legtorzabb kinövéseinek lenyesegetése nem elég. A magyar nemzet ma legalább annyit kíván, mint 140 évvel ezelőtt. Mi békés átmenetet óhajtunk. Ez csak egyféleképpen lehetséges: választásokkal. Az önmagukat kinevező kormányzatok ideje lejárt. Új alkotmánnyal és szabad választásokkal kell megteremteni a modern magyar demokráciát. A nép bizalmát elvesztett vezetők mondjanak le. A nemzet higgadt és erős politikai akarata megteremtheti a szükséges intézménye-

³³ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1988. 24. szám, Melléklet.

ket: a szabadság intézményeit. Ezt nem lehet rendőri és katonai eszközökkel megakadályozni. Tiltakozunk ma hajnalban őrizetbe vett barátaink fogva tartása ellen.

Egyenésítsétek ki gerinceteket! Merjete! Követeljete! Állítsuk meg a válságot! Védjük meg az erdélyi magyarságot! Éljen az ellenzék! Éljen a magyar szabadság!

A letartóztatott Demszky Gábor beszédét felesége – Hodosán Róza – olvasta fel a Batthyány örökmécsesnél

Felemelő érzés körbetekinteni. Budapest demokratikus ifjúsága vonult fel e független megemlékezésre. Isten óvjon mindenkit ezen az ünnepi, békés felvonuláson és a hétköznapi munkálkodásában!

Március idusán nemcsak a régmúltra emlékezünk. Mementó ez az ünnep, az ad fontos, sőt rendkívüli szerepet neki és politikai indíttatást minékünk, hogy a '48-as követelések mindmáig nem valósultak meg széles e hazában. Nincs szabad sajtónk, felelős minisztériumunk és parlamentáris demokrácia helyett egy pártállam túlhatalmával állunk szemben. Ám ez az apparátus az utóbbi hónapokban bizonytalanlankodni és ingadozni kezdett. A magyar közhangulat változása is földcsuszamlás-szerű, és kihívást jelent mindannyiunk számára.

Ebben a történelmi pillanatban nem szabad tovább hallgatni, ki kell mondanunk, hogy a 'szovjet típusú diktatúra mára válságba sodorta az országot, és nem kínál kiutat. Súlyos válságban van egész térségünk. Ceausescu és Jaruzelski már magára gyújtotta a házat, Honecker és Jakes is csak az erőszak-apparátusára számíthat. A magyar kormányzat még csak a gyúanyagot halmozta fel.

De mi nem robbanást akarunk, hanem radikális fordulatot, erőszakmentes átalakítást. A párt túlhatalmának korlátozását, valódi parlamentarizmust! Ehhez új választások kellenek, melyekkel létrehozandó az igazi érdekképviselő.

– Követeljük az állam sajtómonopóliumának leépítését, ami lapengedélyek kiadását jelenti és a kis példányszámú kiadványok engedély nélküli megjelentetését.

– Követeljük a gyülekezés szabadságát, melynek korlátozása az utóbbi években elsősorban a klubmozgalmat próbálta visszaszorítani.

– Követeljük az egyesületek bejegyzésének liberalizálását és azt, hogy a polgári kezdeményezések egyszerű bejelentéssel indulhassanak.

– Demokratikusan megalkotott törvények uralma vessen véget a hatósági önkénynek és beavatkozásnak! Pártállam helyett alkotmányos jogállamot! Nem akarunk tovább félelemben élni. Becsületes munkánkkal és kezdeményezéseinkkel óhajtunk részt vállalni a nemzet közös dolgainak rendezésében!

Ugyanakkor 1956, 1968 és 1981 sorsfordulóinak intelme a következő. Követeléseink nem valósulhatnak meg nemzeti keretek között, csak a kisépek összefogásával, a kölcsönös szolidaritás kötelékében.

Éljen a Szolidaritás szakszervezet és a Charta '77 mozgalom! Éljenek a Románia demokratikus megújulására törekvő erők! Éljen a Duna-menti népek barátsága! Le az embertelen arcú szocializmussal, éljen a kivándó magyar demokrácia!

Csengey Dénes beszéde a Magyar Demokrata Fórum Ráday Kollégiumban tartott megemlékezésén

Nyilvánvaló, hogy egy nemzeti ünnep kereteit kiszabni, tartalmát megadni és elbírálni a nép és a nemzet, nem pedig a rendőrség illetékességi körébe tartozik. De mégis azt kell mondanom, hogy ebben az ingerelt és ingerült helyzetben beteg léleknek beteg lélek a párja. Egy, amelyik félelmében berácsolna a jeles napot, és egy, amelyik ugyanezen a jeles napon kényszeresen gumibotnak akarja vinni azokat a világos követeléseket, amelyeknek pedig nem az utcán, hanem a magyar parlamentben van a helyük, mégpedig január elsejétől december harmincegyedikéig.

Híre terjedt országszerte, hogy a Magyar Demokrata Fórum szervezői tüntetést hirdettek meg a mai napra. Abban a helyzetben vagyok, hogy közölhetem: ez nem igaz. A Demokrata Fórum nem szervez semmilyen megmozdulást, és nem is vesz részt semmilyen megmozduláson. Nem azért, mintha elhárítaná, elutasítaná március 15. ihletét. Hanem mert ki akarja ragadni céljait és programját a beteg lelkek e rossz erőteréből. [...] Aki ma az utcaövekét vörös színűnek akarja látni, az dolgozzon cinóberrel vagy miniumfestékkel. Nincs fölösleges vérünk. És főleg nincs időnk. Ha itt most két hétre leállnak a gyárak, az ország a középkorból kezdhet kikapaszzkodni. Nincs időnk. Van hazánk, van népünk, vannak demokrata eszméink. Ezek pedig nem arra valók, hogy ma előadjuk őket az utcán. Hanem hogy megvalósítsuk holnap, holnapután, azután.

A SZABAD KEZDEMÉNYEZÉSEK HÁLÓZATÁNAK MEGALKAKULÁSA

A Magyar Demokrata Fórum konzultációs testületként alakult meg 1987 őszén, és januárban az intézményrendszer átalakításáról, március 6-án és 21-én a magyar nemzeti sorskérdésekről, elsősorban az erdélyi kisebbségek sorsáról, május 15-én pedig a nyilvánosság reformjáról szervezett nagy létszámú és sikeres vitákat. Az MDF azt hirdette, hogy párbeszédet kíván folytatni minden rendszerkritikus csoporttal, konzultációk útján kívánja elérni az egypártrendszer lebontását, s ebben számít a pártion belüli reformerők közreműködésére is.

Ez utóbbinak viszont számos elutasítója volt a rendszerkritikus csoportok körében, sokan lehetetlennek tekintették a monolit rendszer reformját, elvetették a párt képviselőivel való párbeszédet, együttműködést. A polgári demokraták kezdeményezésére elindult egy olyan szervezési folyamat, hogy legyen „ernyőszervezete” azoknak a szervezeteknek, személyeknek, akik a rendszer lebontására, megváltoztatására törekednek, az állampárttal való bármilyen együttműködést elutasítanak, és ezeket összefogva ez a szervezet programot adjon a rendszerváltoztatás politikai irányának.

Március 17-én a különböző független csoportosulások résztvevői – közgazdászok, szociológusok, írók, környezetvédők és a polgári demokratikus ellenzék tagjai – felhívást bocsátottak ki a Szabad Kezdeményezések Hálózatának létrehozására.

A szervezet jellegére vonatkozólag két markáns álláspont fogalmazódott meg. A többség szerint olyan „ernyőszervezetet” kell létrehozni, mely képes, legalábbis lazán integrálni a már meglévő és születőben lévő civil mozgalmakat, mozgalomcsírákat, hogy azok így együttesen legyenek képesek erőt demonstrálni. A másik, kisebbségi álláspont képviselői szerint ezzel szemben a polgári demokratáknak saját, külön szervezetet kell létrehozniuk, és azt intézményesíteniük. Ez utóbbi elképzelést elsősorban Szabó Miklós és Tamás Gáspár Miklós szorgalmazták.

Az „ernyőszervezet” törekvésének támogatói két csoportból tevődtek össze. Az egyik – nagyobb – csoport tagjai az „ernyőszervezetben” látták a garanciáját annak, hogy a polgári demokraták a népiek fölé kerekedhetnek, átvehetik a rendszerkritikus erők körében a kezdeményező szerepet, mivel az „ernyő” terveik szerint kiterjedt volna a nemzeti demokratákat integráló MDF feje fölé is. A másik csoport a mérsékelt demokratáké – Miszlivetz Ferenc, Éliás Sára, Eörsi István és Szalai Erzsébet –, viszont az egész szervezkedés legfőbb értelmének és céljának az alulról szerveződő kisebb-nagyobb civil csírák, mozgalmak táplálását, védelmét és együttes hangjuk felerősítését tekintették.

Április végéig mintegy 750-en nyilvánították ki aláírásukkal, hogy támogatják a kezdeményezést. Május 1-én mintegy kétszázan gyűltek össze a budapesti Hági sörözőben. Az ülésen jelenlévők megalakítottak nyilvánították a Hálózatot, jóváhagyták a Működési Vázlatot, és ötven tagú ideiglenes Tanácsot választottak. A Tanács kilenc tagú szövívői testületet hozott létre, és a politikai helyzetet elemző nyilatkozatot fogadott el. A szövívői testület tagja lett Bába Iván, Haraszti Miklós, az '56-os munkástanács vezető Dénes János, Iványi Gábor, Kis János, Mécs Imre, Miszlivetz Ferenc, az esztorgályosként dolgozó Vass István és Ruttkay Levente.

A Hálózat alakulása során megfogalmazott dilemma, hogy végeredményben politikai szervezet, vagy konzultációs fórum legyen, 1988-végén dőlt el, amikor a Hálózat tagjainak többségéből megalakult a Szabad Demokraták Szövetsége, mint a radikális polgári demokraták politikai pártja.

FELHÍVÁS A SZABAD KEZDEMÉNYEZÉSEK HÁLÓZATÁNAK LÉTREHOZÁSÁRA³⁴

I. Országunk gazdasági és politikai válsága rohamosan mélyül. A társadalom nem hiszi, hogy a kormányzat képes volna feltartóztatni a hanyatlást. Igazságtalannak tartja a rárótt terheket értelmetlennek az áldozatok vállalását.

A vezetés érzékeli a növekvő nyugtalanságot: hogy a kedélyeket lecsillapítsa, megújulást és párbeszédet ígér. Szavainak azonban nincs fedezete. Az ígéretek tartalma homályos, a gyakorlat a régi. Mindez csak erősíti a hangulatot, amit a gazdasági fenyegetettség, a létbiztonság elvesztése szül: azt, hogy tehetetlenül sodródunk a katasztrófa felé. Halmazódnak az indulatok, de gyérül a hit, hogy hazánk fölemelkedhet a mélypontról.

II. Pedig a külső feltételek 40 éve nem voltak ennyire kedvezőek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a Szovjetunió már nem képes a régi módon kormányozni térségünket. Kelet-Közép-Európa valamennyi országa válaszáton áll: lesüllyedés a harmadik világba vagy átalakulás. A világgazdasági kapcsolatok bővülése és az új enyhülési folyamat utat nyit Európa keleti és nyugati felének közeledése előtt, és lehetőséget ad Kelet-Közép-Európa státusának békés módosítására. Beléptünk abba a korszakba, amikor fokozatosan túljuthatunk Jalta következményein.

Az ország jelen állapotából kimozdulni azonban mindaddig lehetetlen, amíg a közvélemény az alaktalan indulatok és a tehetetlenség érzése között ingadozik.

III. A legsúlyosabb felelősség a hatalom birtokosait terheli. Ha a vezetés valóban kész a párbeszédre, ezt félreérthetetlenül ki kell nyilvánítania:

– el kell ismernie a párt felelősségét a válság kialakulásában, nem korlátozva az önvizsgálatot az utóbbi évek hibás gazdaságpolitikai döntéseire, hanem világosan

³⁴ Megjelent: Hírmondó (szamizdat), 25. szám (1988/1) 5. o.

kimondva, hogy az 1948-ban bevezetett és 1956 végén restaurált gazdasági és politikai intézményrendszer jutott válságba;

- egyértelműen kell állást foglalnia az elkerülhetetlen intézményi változásokkal kapcsolatban, s tartózkodnia kell az olyan lépésektől, melyek kétségesse teszik szándékának őszinteségét;

- ki kell mondania, hogy a válságot politikai úton kívánja megoldani, azaz a társadalom békés kezdeményezéseire nem válaszol erőszakkal és kényszerrel.

IV. A nemzet nem háríthatja el önnön sorsáért viselt felelősségét azzal, hogy az állam felelősségére hivatkozik. A társadalom csoportjainak meg kell szerveződniük, meg kell határozniuk céljaikat, meg kell fogalmazniuk követeléseiket. Valóban: erősödik az igény, hogy az emberek közösségekben tömörüljenek és hallassák hangjukat. Gombamódra szaporodnak a klubok, körök, társaságok, egyesületek. Helyzetelemzések, programok születnek. E mozgalomnak azonban magasabb szintre kell jutnia, hogy megtörjön a közvéleményt fogva tartó fatalizmus, s a társadalom maga is politikai erővé váljék:

- kívánatosnak tartjuk, hogy az önszerveződés valamennyi rétegre áttérjedjen;
- fontosnak tartjuk, hogy az újonnan szerveződő csoportok megőrizzék önállóságukat, és sokféleségük intézményes pluralizmussá fejlődjék tovább;
- ám, hogy a demokrácia erői szét ne forgácsolódjanak, rendszeres kapcsolatban kell állniuk egymással, Össze kell hangolnunk fellépésüket;
- végezetül, szükségesnek véljük egy olyan testület létrejöttét, amely képes folyamatosan értékelni a helyzetet, s kellő súllyal állást foglalni bármely országos fontosságú ügyben.

V. A jelen felhívás kibocsátói – különböző csoportosulások tagjai és velük egyetértő, csoportokon kívüli személyek – javasolják, hozzuk létre a Szabad Kezdeményezések Hálózatát. A Hálózat segítené a különböző csoportosulások közötti információ-cserét. Figyelemmel kísérné a határainkon belül és a határainkon kívül élő magyarság sorsát, az életkörülmények alakulását, a hazai kisebbségek helyzetét, a társadalmi kezdeményezéseket, a közjogi intézmények tevékenységét, értékelné a hivatalos szavak és tettek viszonyát, és szükség esetén cselekvési változatokat fogalmazna meg. Kívánatosnak tartjuk, hogy az ország megegyezések sorozatán át láboljon ki

jelenlegi válságából; tevékenységünkkel ezt a folyamatot szeretnénk szolgálni. [...]

VI. A közvetlen teendőkről és lehetőségekről esetről-esetre fogjuk kifejteni elgondolásainkat. Távlati célunk olyan Magyarország, mely

- nemzeti önrendelkezése alapján nyílt és rendezett jószomszédi viszonyt alakít ki a Szovjetunióval mind politikai és katonai, mind gazdasági téren;

- vállalva az államhatárainkon kívül rekedt magyar kisebbségekkel szembeni erkölcsi kötelezettségeit, a környező országok demokratikus erőivel együttműködve azon dolgozik, hogy megszűnjenek a térségünket szétszabdalo nemzeti gyűlölségek okai;

- elfoglalja az öt megillető helyet Európa egyenrangú országainak családjában.

Belső fejlődésünk távlati célját a következőkben látjuk:

- politikai téren a többpártrendszerű parlamenti demokráciában, ahol a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom elkülönül egymástól, a szabadságjogokat, valamint a nemzeti, vallási és egyéb közösségek egyenjogúságát alkotmányos garanciák védik, a politikai hatalmat önkormányzati szervek és állampolgári kezdeményezések, a gazdasági hatalmat független érdekvédelmi szervezetek és öngazgatási intézmények korlátozzák;

- gazdasági téren az egyenrangú tulajdonformák versenyét biztosító, szabályozott piacban;

- szociális téren a költségvetéstől elkülönült önkormányzó társadalombiztosítási intézmények és garantált állami juttatások együttesében, mely a munkanélküliek és magukról gondoskodni nem tudók számára biztosítaná a megélhetést; továbbá szolidaritáson alapuló, önkéntes társadalmi segítségnyújtásban.

Országunk csak akkor emelkedhet ki jelen válságból, csak akkor fordíthatjuk meg a gazdasági hanyatlást, természeti környezetünk pusztulását, a lakosság termékenysége csökkenését és halandóságának emelkedését, biológiai és lelki egészségének leromlását, a magyar társadalom önbecsülésének és a tagjai közti szolidaritásnak megcsappanását, ha ezen az úton elindulunk. Meggyőződésünk, hogy van mód a mindenkorai politikai lehetőségeket higgadtan mérlegelve, békés akaratnyilvánítással közelíteni a történelmi célok felé.

Budapest, 1988. március 17.

A BAJCSY-ZSILINSZKY TÁRSASÁG JELENTKEZÉSE

Az 1980-as évek második felében sorra alakultak olyan civil csoportosulások, melyek a Hazafias Népfront felügyelete alatt, ám nem önálló jogi személyiséggel rendelkező szervezetként jöttek létre. Ilyen volt például a Szárszói Baráti Kör, amely az 1943-as Szárszói Konferencia emlékének megőrzésére alakult, vagy a Fényes Szellők Baráti Társaság, mely az 1945 utáni évek sorsfordító korszaka fiatal nemzedékének tagjait tömörítette. Az 1986-ban létrejött Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Kör rövid idő alatt kiemelkedett ezen civil szerveződések, baráti csoportok közül. Alapvető céljuknak Bajcsy-Zsilinszky Endre szellemi-politikai hagyatékának ápolását tekintették, ugyanakkor tevékeny, nyílt, szókimondó, felelősségteljes részvételt vállaltak a magyar közéletben, a demokratikus megújulásért folyó küzdelemben.

Vállalták a magyar nép sorskérdéseinek vizsgálatát és megvitatását. Olyan politikai műhelynek képzelték tevékenységüket, amelyben Bajcsy-Zsilinszky szellemi és politikai örökségére támaszkodva ápolhatják mindazokat a demokratikus, országépítő, nemzeti hagyományokat, amelyeket a magyar történelem örökölt hagyott a nemzetre.

Megegyezést és szoros együttműködést szorgalmaztak minden demokratikus, konstruktív politikai-társadalmi mozgalommal és szervezettel. Keresték annak módját, hogy a hatalom tisztességes, hazafias és reformpárti erőivel egyetértést alakíthassanak ki. Magyarország jövőbeni felemelkedését csak úgy látták elérhetőnek, ha a gazdasági intézmények korszerűsítése mellett a politikai intézményeket is radikálisan újjá lehet szervezni.

Jogállamot akartak, amelyben a törvény mindenkire egyformán kötelező, és a nemzeti érdekeket minden más érdek elé helyező politikai közéletet. Demokráciát, ahol a polgárok szabadon egyesülhetnek politikai pártokban és egyenlő eséllyel ve-

hetnek részt a közügyekben. Olyan kormányzatot, mely felelősséggel végzi munkáját a népakaratot megtestesítő képviselőház ellenőrzése mellett. Független bíróságokat, melyek minden hatalmi és pártérdek felett állnak. Szabad országot, mely nem csatlakozik semmiféle katonai tömbhöz és gazdasági kapcsolatait idegen hatalmi befolyásolástól mentesen, a nemzet érdekei szerint alakítja ki. Békés, jó kapcsolatot a szomszédos országokkal, Európa nemzeteivel és a világ minden civilizált országával. Szociális biztonságot, jólétet és kultúrát egyenlő feltételekkel mindenki számára.

A Társaság alapítója, később elnöke Vigh Károly történész, Bajcsy-Zsilinszky Endre életének kutatója volt, aki szlovákiai származása révén eleve érzékeny volt a határon túli magyarok sorskérdései iránt. A Társaság számos kezdeményezés, tüntetés elindítója volt.

A Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság – bár nem kívánt a választásokon jelölteket állítani és nem tervezte pártszerű működését – tagja volt az Ellenzéki Kerekasztalnak és részt vett a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon. Az 1989 végére kialakult polarizációban konstruktív, kompromisszumkereső tevékenysége nem volt kívánatos, politikai szerepe fokozatosan visszaszorult.

A BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE BARÁTI TÁRSASÁG PROGRAMNYILATKOZATA³⁵

Alapvető feladatunknak tekintjük névadónk szellemi-politikai hagyatékának ápolását és ugyanakkor tevékeny, nyílt, szókimondó, felelősségteljes részvételünket a magyar közéletben a demokratikus megújulásért folyó küzdelemben.

Ezért úgy érezzük: feladataink közé tartozik a magyar nép sorskérdéseinek a vizsgálata és megvitatása – Bajcsy Zsilinszky szellemében. Olyan politikai műhely szeretnénk lenni, amelyben Zsilinszky szellemi és politikai örökségére támaszkodva kívánjuk ápolni mindazokat a demokratikus, országépítő nemzeti hagyományokat, amelyeket történelmünk ránk örökölt hagyott.

Zsilinszkyvel együtt valljuk: „Nekünk minden áron élnünk kell, a mi nemzeti hivatásunk nem szűnik meg akkor sem, ha valamely korszak elképzelései szerint való rendszer letűnik és semmiféle rendszer nem változtathat azon a tényen, hogy mi magyarok a Duna-völgyének kellős közepén itt vagyunk s itt létünkünk adódó fontos és átruházhatatlan európai hivatásunkról pedig sohasem fogunk lemondani.”

A fenti idézetből is kitűnik, hogy Bajcsy-Zsilinszky nem egyetlen politikai rendszerben gondolkodott, hanem számára a magyar nemzet örök princípium volt. Rendszerek jönnek, rendszerek elmúlnak, de a magyarság örökké megmarad, és nekünk az a feladatunk, hogy a jövő magyarságát építsük mai küzdelemünkben, Bajcsy-Zsilinszky nemzeti radikalizmusának szellemében.

Társaságunk céljai alapján a következő társadalmi-, politikai alapelvek valóra váltását követeljük:

³⁵ Megjelent: A Bajcsy-Zsilinszky Endre Társaság programja. Különnyomat. Kiadó Bajcsy-Zsilinszky Társaság, 1988

1. **Vissza Európába!** A magyar nemzet független államként kapcsolódhasson ismét szabadon az európai nemzetek politikai, erkölcsi, gazdasági közösségéhez és az európai kultúrához.

2. **Közép-európai integrációt!** Térségünk nemzetei a kölcsönös előnyök alapján minden külső beavatkozás nélkül saját akaratukból teremtsenek gazdasági és politikai szövetséget, hogy az egyben tegye lehetővé minden nemzetiségi kérdés demokratikus szellemű megoldását.

3. **Egységes magyar nemzetet!** Minden magyar – éljen a világ bármely pontján – legyen nemzeti közösségünk egyenrangú tagja. Államunk és társadalmunk pedig 16 millió magyar egyetemes érdekeit képviselje, nemcsak nyilatkozataiban, hanem tetteiben is. A más országokban élő magyar kisebbségek védelmét elő kell mozdítani az állami politika eszközeivel, nemzetközi fórumokat igénybe véve.

4. **Önálló Magyarországot!** Magyarország a mai nemzeti érdekek alapján értékelje újra a sztálinizmus korában kialakított nemzetközi kapcsolatrendszerünket.

5. **Kossuth-címert!** Tegyük ismét az új, független, szabad, demokratikus Magyarország hivatalos jelképévé a történelmi folytonosságot is kifejező Kossuth-címert. Adják vissza sajátos nemzeti jelvényeink és szokásaink megőrzésének biztosítékait.

6. **Alkotmányozó nemzetgyűlési választásokat!** Új Országgyűlés döntsön az új Alkotmányról, Magyarország demokratikus társadalmi-politikai berendezkedéséről.

7. **Új demokratikus Alkotmányt!** Új alaptörvény összegezze a személyes, az állampolgári és a politikai szabadságjogokat hazánkban.

8. **Az Országgyűlés gyakorolja a főhatalmat,** a kormány csakis az Országgyűlésnek tartozzon felelősséggel. Az államfői jogokat a köztársaság elnöke gyakorolja.

9. **Az államhatalmi ágak elválasztását,** ezen belül a bíráskodás függetlenségét! A hatalom megosztását és egyensúlyát a társadalom demokratikusan hatalmat gyakorló csoportjai között. Állítsanak fel alkotmánybíróságot és közigazgatási bíróságot.

10. **Demokratikus többpártrendszert!** A demokratikus elveket elfogadó politikai pártok korlátozatlanul, szabadon működhessenek és egyenlő feltételekkel indulhassanak szabad választásokon.

11. **Önkormányzó Magyarországot!** A területi és a munkahelyi önkormányzati testületek szabad alakítását és független működését.

12. **Közigazgatási reformot!** Alakuljanak a valóságos területi, gazdasági, kulturális érdekeket kifejező önkormányzatok és csökkenjen a fizetett apparátusok létszáma. Szűnjön meg a város és vidék közti hátrányos megkülönböztetés. Fejlesszék az elmaradott körzeteket.

13. **Bármely párt céljait szolgáló fegyveres testületek fenntartásának és alapításának tilalmát.**

14. **Szabad társadalmi önszerveződést!** Minden demokratikus célú társadalmi egyesület tagjai akaratából szabadon szerveződhessen.

15. **A törvénytelenések kivizsgálását,** jelenleg is érvényes hatásainak felszámolását és teljeskörű rehabilitációt az áldozatoknak. A sztálinizmus magyarországi áldozatainak emlékére emlékmű állítását.

16. **A szellemi és fizikai munka megbecsülését!** Megélhetési gondok nélküli életet a magyar munkásnak és mezőgazdasági dolgozónak. Az értelmiségi munka értékének elismerését. A kormányzat kötelessége olyan politikai-gazdasági viszonyok alakítása, melyben a dolgozó ember munkájáért tisztességes bért kap. Teret kell kapni a munkaadókkal szemben a munkást képviselő szakszervezeteknek. A munkavállalók döntsék el, milyen szakszervezethez akarnak tartozni. A szakszervezetek között az állam ne tegyen hátrányos megkülönböztetést.

17. **Vállalkozói szabadságot!** A kisvállalkozások indokolatlan jogi, politikai akadályozását meg kell szüntetni.

18. **Az oktatásügy és a pedagógusok méltóságának a visszaállítását!** Az oktatásban a helyes arányok megteremtését a társadalomtudományok és a természettudományok között. Ezen belül a nemzeti tárgyak: a történelem, a magyar nyelv és irodalom óraszámának megnövelését. Teremtsék meg a lehetőséget az iskolarendszer társadalmi ellenőrzésére. Szavatolják a tanulás és a tanítás szabadságát. A valláserkölcset kapjon jelentőségének megfelelő szerepet.

19. **Kulturális szabadságot!** A szellemi és művészeti irányzatok egyenlő feltételek közötti művelését. Az állam kiemelten támogassa a kultúrát, fontosságának megfelelően.

20. **Gondolat-, lelkiismereti- és vallásszabadságot!** Mindenkinél lehetősége legyen vallása vagy más meggyőződése szabad megválasztására és arra, hogy vallását

vagy meggyőződését akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy zárt körben kinyilváníthassa, taníthassa.

21. **Társadalmi nyilvánosságot!** A tömeghírközlés, a sajtó szabadságát kizárólag törvény korlátozza, amennyire ez egy demokratikus államban feltétlenül szükséges.

22. **A tulajdonformák esélyegyenlőségét!** A piacgazdaságban a szabad polgárosodást biztosító személyi tulajdon, a kisvállalkozói tulajdon és a szövetkezeti tulajdon működését ne akadályozza az állami tulajdon mostani kizárólagos túlsúlya. Az állami nagyvállalatok is azonos gazdasági feltételek mellett versenyezzenek a piacon.

23. **A szövetkezés szabadságát, a mezőgazdaság reformját!** Létre kell hozni az önkéntes szövetkezés változatos formáit. Az életképtelen szövetkezeteket meg kell szüntetni. Az életképes szövetkezeteket – a demokratikus önkormányzat alapján – megfelelő pénzügyi szabályozókkal gazdaságosan kell működtetni, beleértve a közösségi és egyéni művelés alatt álló földek arányának megváltoztatását a földművelők személyes érdekességének megfelelően.

24. **Korszerű környezetvédelmet!** A természeti és anyagi javak pazarlásának megszüntetését.

25. **A magyarság tragikus fogyásának megállítását!** Az erkölcsi lazultság, a kilátástalan jövőkép felszámolására a fiatal nemzedékek előtti életcél, a nemzeti felelősségtudat felébresztését, az emberi élethez és méltósághoz való jog védelmét. Mindezekhez meg kell teremteni a munka- és létbiztonság, továbbá az anyagi gyarapodás lehetőségét.

26. **Korszerű egészségügyi politikát!** Az egészségügy területén a kormányzat gyökeresen változtasson a jelenlegi helyzeten, korszerűsítse a kórházi és egyéb egészségügyi intézményeket és szolgáltatásokat. Tegyen meg mindent a legpusztítóbb népbetegségek megakadályozására.

27. **Új szociálpolitikát!** Az állam adja társadalmi vállalkozások kezébe a szociális ellátást. Létesüljön munkanélküli és átképzési alap. Az állam szavatoolja a szociális ellátások legkisebb mértékét, amely mellett emberhez méltó élet biztosítható. Gondoskodjon ezen értékek megőrzéséről.

28. **A költségvetési – és az adórendszer átalakítását!** A mai nemzetellenes, családellenes, gyermekellenes, kultúraellenes, teljesítményellenes adórendszer he-

lyett teljesítményre ösztönző, a társadalmat arányosan terhelő, a műszaki fejlődést segítő közteherviselés átfogó rendszerét kell kialakítani.

29. Átfogó személycserét a vezető állásokban! A közélet, az államigazgatás, valamint a gazdasági és a kulturális – tudományos élet területén kerüljön sor a vezető állásokban alapos személyi változásokra, ahol is a vezető funkciók betöltésének a legfőbb követelménye a szakmai felkészültség és a rátermettség legyen.

Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság Választmánya

AZ ÚJ MÁRCIUSI FRONT MEGALKULÁSA

Az 1987 decemberében összehívott Új Márciusi Front a magyarországi rendszerváltozás egyik legfurcsább képződménye volt. A Lakiteleki találkozót – Pozsgay Imre Grósz Károly által jóváhagyott jelenléte okán – megnyitott egy kaput a nemzeti demokraták felé. Az állampárton belül továbbra is erős csoportot alkotó volt szociáldemokraták ezt követően úgy vélték, hogy számukra is megnyílik a lehetőség saját szervezkedésre. Elismert képviselőjük Nyers Rezső volt, aki körül a reformközgazdászok mellett a liberális érzelmű értelmiség egy része is rendszeresen megjelent.

1987 decemberében ez a kör saját szerveződés megalakítása mellett döntött. Nevüket Vitányi Ivánnak, a szervezet későbbi titkárának javaslatára vették fel, emlékeztetve az 1937-es Márciusi Frontra, amely a fasiszmus térhódítása ellen, széles körű, népfrontjellegű összefogást hirdetve alakult meg. A szerveződés elnöke Újhelyi Szilárd lett, bár a tényleges koordinációt Nyers Rezső irányította. Alapítói: Antal László, Baló György, Bauer Tamás, Bihari Mihály, Fekete Sándor, Gyurkó László, Király Zoltán, Körösi József, Lengyel László, Nyers Rezső, Nagy Tamás, Pataki Ferenc, Szűcs Jenő, P. Szűcs Julianna, Tardos Márton, Újhelyi Szilárd, Vámos Tibor, Vásárhelyi Miklós, Vitányi Iván. Végigtekintve a névsort, abban számos, egymástól néhány kérdésben homlokegyenest ellentétes álláspontot képviselő személyt találunk, ám abban minden alapító egyet értett, hogy a rendszerváltoztatás szükséges, viszont azt csak a szocializmus megreformálásával, a fennálló hatalmi rendszer keretein belül szabad végrehajtani. Leginkább Bihari Mihály demokratikus szocializmusról vallott gondolatai jelentették az összekötő kapcsot. Működésüket a Római Klub mintájára képzelték el, zárt testületként, tanácsadó szervezetként. Nyers Rezső egy későbbi interjújában elmondta, hogy szándéka egy balközép társulás összehozása volt, amit Kádár Jánossal is megpróbált megértetni, ám Kádár elzárkózott az állampárton kívüli

szervezkedés gondolatától, azt frakciózásnak tekintette. Az eredeti elképzelése az volt az alapítóknak, hogy a kialakult helyzetről és a kivezető utak lehetőségeiről szóló nyilatkozatukat átadják az állampártnak, és a továbbiakban annak MSZMP általi megvalósítását segítik.

1988. március 17-én Nyers átadta Berecz Jánosnak, a KB akkori titkárának a szervezet memorandumát, és követelte, hogy a sajtó azt leközzölje. A Politikai Bizottság azonban elutasította a kérést, felszólította Nyers Rezsőt, hogy hagyja abba a tevékenységét. Miután az MSZMP 1988 májusi pártértekezletén Kádár és keménykező elvbarátai vereséget szenvedtek, és Grósz Károly került a párt élére, Nyers elképzelései ismét előkerültek. A Grósz-féle, a párton belüli átalakításon keresztüli változtatások szempontjából hasznosnak tetszett az Új Márciusi Front szerepvállalása. 1988 júniusában a pártvezetés már arról dönt, hogy párbeszédet kell folytatni az Új Márciusi Front legalizálásáról. 1988. szeptember 6-án a Politikai Bizottság tudomásul vette, hogy megkezdtek tevékenységüket, a rendszerváltoztatás folyamatára vonatkozó javaslatuk pedig megjelent az Új Tükör című hetilapban, 1988 szeptemberében.

1988 szeptemberében azonban már számos kibontakozási program elkészült, és egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az állampárton belüli reformfolyamat nem lehet alternatívája a rendszerváltoztató csoportok által megfogalmazott átalakításnak.

Az Új Márciusi Front 1989 januárjában még kísérletet tett egy olyan, a rendszerváltó erők összefogását reprezentáló tárgyalási forma – Országos Nemzeti Bizottság – kezdeményezésére, amely elősegítette volna az állampárti reformisták szerepvállalását az átalakítás irányításában, ám az elhalt az ellenzéki szerveződések ellenállása folytán.

AZ ÚJ MÁRCIUSI FRONT FELHÍVÁSA

A TÁRSADALMI MEGÚJULÁS SZELLEMI MEGALAPOZÁSÁRA³⁶

Magyarországot válság fenyegeti. A válságfolyamat a társadalom, a politika, a gazdaság egészét fenyegeti. Nem nézhetjük tétlenül a folyamat elmélyülését. E helyzet indít bennünket arra, hogy a nyilvánossághoz fordulva kezdeményezzük Új Márciusi Front megalakítását a társadalmi, politikai, gazdasági megújulás szellemi ösztönzésére.

Csökken az életszínvonal. És nem tudjuk, hogy meddig. Megoldatlan szociális kérdések feszítik a társadalmi biztonságot. Értékzavar közepette erkölcsi, bizalmi és eszmei válság jellemzi mindennapjainkat. Ezek a folyamatok a maguk kölcsönhatásában különös erővel éreztetik a gazdaság mélyreható strukturális válságát. Mindezt bizonytalankodás tetézi a helyzet egészével való szembenézésben. Ha a nyilvánvalóan ható veszélyeket továbbra is lebecsüljük, ha nem jön létre megvalósítható és a társadalom egészének vállalható program, a válság csak tovább mélyülhet. Ez pedig egyenes út az egyszeri, súlyos zuhanáshoz, amelyet sok évtizedes hanyatlás követne.

Az elmúlt negyedszázad kelet-európai reformfolyamataiban Magyarország úttörő szerepet vállalt. Összeomlásunk ezért súlyos helyzetbe hozná a ma már nemzetközileg is érzékelhető reformtörekvéseket és egy ilyen folyamat összességében az európai stabilitást is fenyegetné. Napról-napra súlyosbítja ez mindazok felelősségét, akik a politikai irányítás, illetve a közvélemény alakításának részeseként érdemben cselekedhetnének azért, hogy megállítsuk a hanyatlást és elinduljunk fölfelé.

Nemzetek sorsát eldöntő folyamatok tanúi vagyunk a világgazdaságban, a világpolitikában, a tudományban. Egyre nagyobb és egyre gyorsabban nő a távolság a fejlődést diktáló élcsoporthoz és a leszakadó országok között. Kelet-Európa országainak

³⁶ Megjelent: Új Tükör. 1988. szeptember 18. 18. o.

a társadalmi, a gazdasági és a politikai gondokra is új válaszokat kell találniuk, ha ki akarnak jutni a zsákutcából és meg akarják fékezni további leszakadásukat a világfejlődéstől. Ennek feltétele, hogy vállalják a reformfolyamat társadalmasítását, a nyíltság és nyitottság eszméit és gyakorlatát, a politikai rendszer demokratikus átalakítását, a piaci alapú gazdasági reformot.

Kezdeményezésünkkel abban szeretnénk segíteni, hogy Magyarország e folyamatban találhassa meg új helyét. Ezen az úton össztársadalmi párbeszéddel és összefogással lehet közlekedni. Lényegesnek tartjuk, hogy dolgainkat folyamatosan nyilvánosan vitassuk meg. Az eddiginél szélesebb mezőben szembesüljenek az eltérő felfogások: a különböző nézetek szabadon, az alkotmányosság követelményeinek megfelelően, korlátozás nélkül intézményesülhessenek, teremthessenek maguknak tájékoztatási nyilvánosságot és saját fórumot. Csak így lehet elérni, hogy ne sikkadhasson el egyetlen akarat, gondolat, szándék vagy javaslat sem, amely a jobbítást szolgálhatja. A politikai és erkölcsi felemelkedés előfeltétele, hogy tisztán lássuk történelmünket; ezen belül is elsősorban az, hogy tisztázzuk közelmúltunkat. Társadalmunk világosan látni szeretné, milyen folyamatok vezettek a válsághelyzethez és melyek azok a hagyományok, amelyekre a megújulási törekvések támaszkodhatnak.

Történelmi múltat vállalunk: 1848/49, 1918/19, a magyar munkásmozgalom, a Márciusi Front, a Népfront örökségét. Magunkénak valljuk a felszabadulást követő népi demokratikus politikát és szellemiséget. Elítéljük és elutasítjuk a sztálinizmust, a személyi kultuszt, a dogmatizmust, mint mélyen gyökerező, sok elemében mindmáig átörökölt és ma is ható társadalmi-politikai berendezkedést. Folytatni szeretnénk a magyarországi szocializmus megújítására irányuló törekvéseket, amelyek az 1953-as „új szakasz”-szal kezdődtek; 1956-ban a demokratikus szocializmus megteremtésére tett kezdeményezésekkel folytatódtak, ám a tragikus végkifejlet miatt nem szembesülhettek a gyakorlati megvalósítás próbatételével. Tudomásul kell vennünk azt az igényt, hogy szélesebb tudományos elemzés, több szempontú és nyílt viták alapján jussunk el közelmúltunk e tragikus szakaszának megalapozott és társadalmilag elfogadott megítéléséhez. Ezt annál is inkább szükségesnek tartjuk, mivel a közelmúlt tisztázása is segíthet elkerülni egy olyan visszavetítő megtorpanás megismétlődését, mint amelyet a hetvenes évek elején volt kénytelen tudomásul venni a magyar

társadalom. Jövőnkért ezért a hatvanas évek progresszív törekvéseinek folytatására és kiteljesítésére szeretnénk alapozni: ilyennek tartjuk a közmegegyezésre törekvő reálpolitikai gyakorlatot, a toleranciát, a gazdaság korszerűsítését, a magyar tudomány és kultúra teljesítményeit, a külpolitika önállósodását, az ország külföldi tekintélyének megőrzését.

Mindennek tényleges demokráciával, a hatalom folyamatos társadalmi ellenőrzésével, az egyéni és kollektív jogok garantálásával kell kiteljesednie. Magyarország jövője elválaszthatatlan az emberközpontú szocializmus és a demokrácia ügyétől.

A FIDESZ MEGALKULÁSA

A Fial Demokraták Szövetsége elnevezésű, kezdetben ifjúsági szervezet 1988. március 30-án alakult meg az ELTE Bibó István szakkollégiumának épületében. Az egyetemi szakkollégiumi mozgalom a nyolcvanas évek végére az ifjúság közéleti szerepvállalásának egyik meghatározó színterévé vált. A közgazdaságtudományi egyetem Rajk László szakkollégiuma, és az ELTE Bibó István szakkollégiuma vezető szerepet játszott abban, hogy a KISZ alternatívjaként megalakulhasson egy olyan ifjúsági politikai szervezet, amely nem marxista elveket vallott.

A Bibó szakkollégiumban összegyűlt 37, nagyrészt egyetemista fiatal, a létrehozott szervezetet liberális, radikális és alternatív erőként definiálta. Mivel az alapítók között több jogi végzettségű fiatal volt, ezért – kihasználva a jogszabályok nyújtotta kiskaput – a szervezet önmagát legális és hivatalos ifjúsági szervezetként kívánta bejegyeztetni, megalakulásukat és működésüket nyilvánosan is vállalták. Bár a hatóságok, elsősorban a Belügyminisztérium részéről folyamatos támadásnak voltak kitéve, áttörést hoztak azzal, hogy a fennálló rendszerben politikai szervezetként, legálisán kezdték meg működésüket.

A Fidesz egy a bázisdemokrácia elvein felépülő, horizontális alapokon szerveződő politikai közösség kívánt lenni. A tagság képezte a bázist, minden tagnak ugyanannyi joga volt a szervezet életében, azaz minden tag részt vehetett a Kongresszuson, továbbá minden Fidesz-tag választó és választható volt a szervezet bármely tisztségére. Aki elfogadta a szervezet alapszabályait, az lehetett tag, a felvételi eljárás csupán egy nyomtatvány kitöltéséből és beküldéséből állt. A tagság formális feltételei igen egyszerűek voltak, el kellett fogadni az alapító nyilatkozatot, továbbá a jelentkező nem lehetett idősebb 35 évesnél. Ez a könnyű felvételi procedura, illetve a friss szellemiségű politikai megszólalás eredményezte a tagság dinamikus növekedését a korai időszakban.

A Fidesz 1988. április 17-i találkozásán megválasztották a szervezet első szóvivőit, majd május 14-én elfogadták az első Ideiglenes Alapszabályt, mely az októberi kongresszusig meghatározta a Fidesz működését.

1988. október 1-én és 2-án zajlott le a szervezet első kongresszusának első fordulója Budapesten, majd a második forduló 5 héttel később. Először elfogadták a Szervezeti és Működési Szabályzatot, majd a politikai programot is. Ekkoriban a Fidesz 1360 tagot és 30 alcsopórtot számlált.

A Fidesz igen aktív volt a rendszerváltoztató folyamatban. 1988 októberében petíciót nyújtottak be az Országgyűlésnek, amelyben követelték, hogy március 15. az 1848-49-es magyar forradalom és szabadságharc évfordulója legyen ismét nemzeti ünnep, a forradalom és szabadságharc leverésének napja, október 6. pedig nemzeti gyásznapi. 1988. november végén megalakult a Magyar Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsa, mely az alternatív ifjúsági szervezetek konzultációs fórumaként kívánt működni, s amelynek munkájában a Fidesz is részt vett.

A Fidesz választmánya már 1989. március 19-én úgy döntött, hogy a következő évben megtartásra kerülő országgyűlési választásokon képviselőjelölteket fog állítani, azaz nem csak ifjúsági szervezetként, hanem országos politikai erőként kívánt megjelenni. Ennek volt tanúbizonysága, hogy részt vettek az Ellenzéki Kerekasztal 1989. március 22-i megalakításában, illetve 1989. június 16-án, Nagy Imre volt miniszterelnök újratemetésén Orbán Viktor beszédet tarthatott a Hősök terén összegyűlt mintegy százezer ember előtt. Ennek a beszédnek köszönhetően a Fidesz országos ismertségre tett szert, dinamikus mozgatója lett a rendszerváltoztató erők politikai küzdelmének.

NYILATKOZAT A FIATAL DEMOKRATÁK SZÖVETSÉGE LÉTREHOZÁSÁRÓL³⁷

Alulírott magyar állampolgárok, alkotmányos jogainkkal élve megalakítjuk a Fiatal Demokraták Szövetségét. A kezdeményezés célja: új, önálló és független ifjúsági szövetség létrehozása, amely tömöríti a politikailag aktív, radikális reformer ifjúsági csoportokat. Úgy gondoljuk, hogy jelenleg az ifjúság tényleges politikai tagoltsága és ennek szervezeti megjelenítése között szakadék tátong. A Fiatal Demokraták Szövetsége (a továbbiakban FIDESZ ill. Szövetség) létrejötte az első lépés lenne e szakadék felszámolása érdekében.

[...]

A FIDESZ a közéletben mint önálló, független ifjúsági szervezet kíván működni, a tagság által meghatározott politikai irányvonalat követve. Az ifjúság érdekképviselését érintő kérdésekben együtt kíván működni az ifjúságot képviselő más szervezetekkel, társaságokkal.

[...]

A FIDESZ az Alkotmány előírásainak megfelelően kíván működni. Tevékenységében egy olyan új Magyarország felépítésének igényéből indul ki,

- amelyben egy olyan vegyes gazdasági modell működik, ahol a magán-, az önkormányzati és az állami tulajdon arányait a gazdasági racionalitás szabályozza;
- amelyben a demokrácia szabályainak megfelelően az egyéni és csoportérdekek szabad szerveződésen alapuló képviselést nyernek;
- amelyben megfelelő intézményrendszer segíti elő a gazdasági hatékonyság és a szélesan értelmezett társadalmi esélyegyenlőség – állandó konfliktuson keresztül megvalósuló – hosszú távú egyensúlyát, lehetővé téve a gazdasági versenyben lema-

³⁷ Megjelent: Gondolat-jel. JATE BTK kiadványa. 1988. évi 2. szám. 10-15. o.

radt csoportok támogatását és felzárkóztatását, a társadalmi szolidaritás elve alapján;

- amelyben az egészséges öntudatát visszanyert nemzet képes hatékonyan fellépni az államának határain kívül rekedt magyarság érdekében, s a nemzeti függetlenség valamint a Kelet-Közép-Európa népeivel való szolidaritás elvei alapján képes közreműködni egy demilitarizált és egységes Európa eszméjének megvalósításában.

A FIDESZ funkciói

- Minden olyan társadalmi, gazdasági, politikai kérdésben véleményt nyilvánít, amely érinti tagjainak érdekeit. E célból – saját nyilvánosságának kiépítéséig – fel kívánja használni a nyilvánosság már meglévő csatornáit.

- Szervezeteinek kiépülése után, tagsága érdekképviselésének ellátása céljából bele kíván szólni a politikai döntésekbe.

- Igyekszik intellektuális, politikai befolyást elérni az ifjúság körében, a szervezet által képviselt politikai értékek mind szélesebb körben való elfogadtatása érdekében.

- Lehetőséget kíván adni tagjainak politikai szerepek elsajátítására.

[...]

Felhívjuk a KISZ tagjait és szerveit, hogy anyagi és politikai eszközökkel támogasson minden olyan kezdeményezést, amely az ifjúság politikai képviselését teljesebbé teheti. Tisztában vagyunk azzal, hogy a jelenlegi helyzetben a kezdeményezés újszerűségéből fakadóan a potenciális tagság számára a fő vonzerőt az adja majd, hogy a Fidesz létéből fakadóan alternatívát fog jelenteni a KISZ-szel szemben. A Fidesz azonban elsősorban nem valami ellen, hanem valami érdekében óhajt politizálni, s reméli, hogy ehhez partnerekre talál a várhatóan tovább differenciálódó ifjúsági politikai intézményrendszerben. Felhívjuk továbbá az összes társadalmi szervezetet, felelős politikai tényezőt, saját eszközeikkel segítsék azt a folyamatot, amelyet a Fidesz megalakulásával elindítani óhajt.

FÜGGETLEN SZAKSZERVEZETEK JELENTKEZÉSE

A *Fiatal Demokraták Szövetsége* ifjúsági szervezetként alakult meg, többségében egyetemi, főiskolai fiatalok részvételével, érdekeik képviselésére. Törvényszerűnek látszott, hogy a munkavállalók érdekvédelmét ellátó szakszervezetek is kifejezzék sajátos törekvéseiket, a pártállami Szakszervezetek Országos Tanácsának látszólagos egységét felrúgva létrehozzák az államilag irányított szakszervezetektől független szerveződéseiket. Az egyetemeken-főiskolákon dolgozók vállalták az úttörő szerepet. 1988. május 14-én, a METRO-klubban 1028 oktató, dolgozó nevében megalakult a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezete (TDDSZ), az első, az állami szakszervezeti szövetségtől független, legális magyar szakszervezet. Választmányának tagjai: Bencsik Gábor, Fodor András, Fokasz Nikosz, Forgács Pál, Hann Endre, Kalmár Béla, Kardos András, Kovalcsik József, Laki Mihály, Pálnik László, Szécsényi Tibor, Vidos Tibor, Öry Csaba.

Az alapítók felsőoktatási intézményekben, közgyűjteményekben, kiadóknál és egyéb, a tudományos munkával szorosabb vagy lazább kapcsolatban lévő munkahelyen dolgoztak. Az alakuló ülésen az alapító tagok elfogadták a szakszervezet alapító levelét és alapszabályát. Megválasztották a 60 tagú ideiglenes Országos Választmányt, amelynek feladata a szakszervezet működésének megszervezése, az alapdokumentumok és a programtervezet elkészítése, a küldöttgyűlés megszervezése volt. Céljuk a demokratikus jogállamhoz vezető békés átalakulás elősegítése és ennek részeként a munkáltatóktól, a pártoktól és a kormánytól független demokratikus szakszervezeti mozgalom csírájának megteremtése volt.

A TDDSZ felvette a kapcsolatot a különféle állami, társadalmi és politikai szervezetekkel. Kapcsolatban voltak a SZOT-tal, a TUDOSZ-szal, a független szakszervezetekkel, a Magyar Tudományos Akadémiával, a Felsőoktatási Dolgozók

Szakszervezetével és a független demokratikus szervezetekkel, pl. az MDF-el, az SZDSZ-szel, a FIDESZ-szel, a Nagymaros Bizottsággal és a környezetvédő csoportokkal. A TDDSZ kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezett, számos ország szakszervezete elismerte működését. A TDDSZ első küldöttgyűlését 1988. december 17-18-án tartotta az Magyar Tudományos Akadémia kongresszusi termében.

A továbbiakban sorra alakultak az egyes független szakmai szervezetek, 1988. június 25-én a Szakszervezeti Kutató Intézet (SZEKI) nagytermében megtartott alapító kongresszuson megalakult a Tudományos Dolgozók Szakszervezete (rövidítve: TUDOSZ), szeptember 6-án neves film- és színházművészek (Vitézy László, Jancsó Miklós, Kerényi Imre) létrehozták a Mozgóképi Demokratikus Szakszervezetet (MODESZ), majd november 26-án megalakult a Pedagógusok Demokratikus Szakszervezete (PDSZ). 1988. december 19-én a TDDSZ, a gyógypedagógusok Humanitas független szakszervezete, a MODESZ és a PDSZ két-két képviselője döntött arról, hogy szakmai szövetséget létesítenek, s így jött létre a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája.

Később a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája az Ellenzéki Kerekasztal, majd a Nemzeti Kerekasztal egyik alapító tagja lett, és küldötteik a Liga képviselőiségében részt vettek a rendszerváltoztatás menetét meghatározó tárgyalásokon. Az első szabadon választott Országgyűlésben – a hat parlamenti párt valamelyikének tagjaként – több mint 60, a TDDSZ alapításában részt vett személy szerzett képviselői mandátumot.

A TUDOMÁNYOS DOLGOZÓK DEMOKRATIKUS SZAKSZERVEZETÉNEK ALAPÍTÓ LEVELE³⁸

Alapító tagjaink között vannak a társadalom-, természet- és műszaki tudományok művelői, a felsőoktatás dolgozói, kutatóintézeti dolgozók, laboránsok, tudomány-szervezők, adminisztrátorok, a közművelődési intézmények és közgyűjtemények munkatársai, továbbá szabadfoglalkozású, nyugdíjas és állástalan kutatók és kvalifikált szellemi munkát végzők egyéb csoportjai. Az utóbbi évek egyre mélyülő, a tudományos életet is sújtó társadalmi válsága, valamint a szakszervezetek működésének alapvető hiányosságai szükségessé tették a Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének mint a magyar szakszervezeti mozgalmon belül új elvekkel és új szervezeti formában működő szakszervezetnek a létrehozását.

Küzdeni fogunk egy közös érdekeinket szem előtt tartó tudánypolitika következetes érvényesítéséért, a tudományt és az oktatást sújtó restriktciók megszüntetéséért, a kutató-fejlesztő munka megbecsüléséért, eredményeink hasznosításáért, a tudományos élet tisztaságának demokratikus ellenőrzéséért. A társadalmi szolidaritás szellemében figyelemmel kísérjük valamennyi társadalmi réteg helyzetének alakulását; igyekszünk a szociálisan rászorultak életkörülményeinek javítására hasznosítható javaslatokat kidolgozni. Szervezeti felépítésünk biztosítja, hogy a tagság a maga érdekeit demokratikusan érvényre juttathassa. A tagság nem csak közvetlen megbízottait ellenőrzi, de testületeinek jogait és kötelezettségeit is szabályozza, döntéseiket – meghatározott esetekben – utólagosan érvénytelenítheti és megváltoztathatja.

A szakszervezet a képviseleti demokrácia elvei szerint működik. Az Alakuló Gyűlésen megjelentek – az első küldöttközgyűlés összehívásáig érvényes mandátummal – Választmányt bíznak meg a teendők ellátásával.

³⁸ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1988. 24. szám. 51. o.

A TÖRTÉNELMI IGAZSÁGTÉTEL BIZOTTSÁG MEGALKULÁSA

A Történelmi Igazságtétel Bizottságát (TIB) 1988 tavaszán – Hegedűs B. András Gerlőczy utcai lakásában – az 1956-os népfelkelés kivégzett vezetőinek hozzátartozói, börtönbüntetésre ítélt résztvevői alakították meg. Az alapítók között volt Göncz Árpád későbbi köztársasági elnök, Nagy Erzsébet, Nagy Imre miniszterelnök leánya. A szervezet nevét Vásárhelyi Miklós javasolta. Az elnöki feladatokat 1992-ig Nagy Erzsébet látta el.

Az 1988. májusi felhívásukban azt a célt tűzték maguk elé, hogy a magyar társadalom minél szélesebb és hathatósabb támogatásával előmozdítsák a magyar sztálinizmus, poszt-sztálinizmus 1945 utáni korszakában, valamint az 1947 után elkövetett bűnök, törvénytelen ségek, igazságtalanságok feltárását, az élő és halott áldozatok teljes erkölcsi, politikai és jogi rehabilitációját, a kivégzettek és meggyilkoltak emlékének megtisztítását, számukra méltó sírhely biztosítását és egy közös emlékmű felállítását.

A TIB nem kegyelmet, hanem igazságtételt kívánt. Véleményük az volt, hogy az Országgyűlésnek kell törvényt hoznia, amely egyértelműen elítéli a múlt törvénytelen ségeit, az összes manipulált pert, a bírói ítélet nélküli fogvatartásokat, internálásokat, kitelepítéseket, a bírói eljárások embertelen és tétélesen jogtipró lefolytatását.

A Bizottság nyilatkozataiban, állásfoglalásaiban következetesen az 1956-os népfelkelés és nemzeti szabadságharc objektív és valóságnak megfelelő értékelése és bemutatása mellett állt ki, ám ezzel nagymértékben elősegítette a rendszerváltoztató folyamatot, mivel a Kádár-korszak alapvetése az 1956-os népfelkelés ellenforradalomként történt minősítése volt.

Kétségtelen, hogy a TIB által gerjesztett szakmai és politikai konzultációk, az általa elindított nyilvános párbeszéd vezetett az MSZMP Pozsgay Imre felügyelte

Történelmi albizottság azon átértékelő tanulmányához, amely 1989 januárjában népfelkelésként minősítette az 1956-os nemzeti mozgalmat és elvezette az állampártot több évtizedes múltjának újraértékeléséhez.

1989 februárjától elindult a Nagy Imre perben kivégzettek sírhelyeinek feltárása, majd az elítéltek rehabilitációs eljárása. Az 1989. június 16-án, a Hősök terén megtartott újratemetés a rendszerváltoztató erők demonstrációjává, a békés átalakulás jelképévé vált. Rendezésében a Történelmi Igazságtétel Bizottság vállalt vezető szerepet, és az atrocitásoktól mentes esemény hozzá járult a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain konkretizálódó rendszerváltoztató tárgyalások sikerességéhez.

A Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a legfőbb ügyész törvényességi óvásának alapján 1989. július 6-án hivatalosan is hatályon kívül helyezte Nagy Imre és társainak ítéletét, s bűncselekmény hiányában felmentette őket. A határozat bejelentésekor érkezett meg a hír a korábbi halálos ítéletet jóváhagyó Kádár János haláláról.

TÖRTÉNELMI IGAZSÁGTÉTelt³⁹

Felhívás a magyar társadalomhoz

Harminc éve, 1958. június 16-án kivégezték Nagy Imrét, az 1956. október 23-án kirobbant magyar forradalom miniszterelnökét, két társával, Maléter Pál honvédelmi miniszterrel és Gimes Miklós újságíróval együtt. Perének egy másik vádlottját, Szilágyi Józsefet már márciusban felakasztották, a másodrendűnek szánt vádlottat, Losonczy Géza államminisztert pedig a bírósági komédia utolsó felvonása előtt, 1957 decemberében a börtönben pusztították el. Három évtizede rejtegeti a Rákoskeresztúri köztemető eldugott 301-es parcellájának bokorrengetege az 1956. november negyedikén kezdődött bosszúszomjas neosztálinista restauráció sok száz áldozatát. Hozzá tartozók előtt még azt is titkolják, hogy övéik melyik gödörben, a sivár rabtemető melyik zugában fekszenek.

A családtagok, a barátok kérő hangját erősítjük fel mi, a mártírok harcostársai. A közvéleményhez, a magyar társadalomhoz fordulunk: Segítsetek! Tiszteletet halott bajtársainknak, mártírjainknak! Igazságszolgáltatást igazságaiknak!

[...]

Eljött az ideje annak, hogy a magyar társadalom követelje a megtorlás áldozatainak – halottainak és élőknek – teljes erkölcsi, politikai és jogi rehabilitálását. Nemzetünk szellemi és lelki megtisztulásának feltétele ez. A mártírok emlékével együtt a forradalom emlékét is meg kell tisztítani a rászórt mocsoktól.

[...]

Tudatában vagyunk annak, hogy e történelmi igazságtétel ma még súlyos akadályokba ütközik, és szívós küzdelmet kíván. Ezért csatlakozásra kérjük fel mindazokat, akik egyetértenek felhívásunkkal, és készek jogi, kegyeleti, történeti vagy más

³⁹ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1988. 25. szám. 107. o.

területen előmozdítani vállalt feladatunk elvégzését.

A magyar társadalomhoz fordulunk: követelje velünk együtt a kivégzettek méltó eltemetését és egy nemzeti emlékmű felállítását, mely megőrököti a sztálinista önkény, a vele szemben vívott szabadságharc és a megtorlás áldozatainak emlékét.

Tisztelettel üdvözljük a magyar emigráció kezdeményezését, hogy a párizsi Père Lachaise temetőben jelképes emléket állítanak Nagy Imre és társai mártírhalálának évfordulóján.

Felhívunk mindenkit, hogy ezen az évfordulón – 1988. június 16-án – emlékezzen harcokban elesett, halálba hajszolt és kivégzett honfitársainkra. Aki teheti, ezen a napon helyezzen el virágot a Rákoskeresztúri temető 301-es parcellájában nyugvó mártírjaink jeltelen sírján.

A Történelmi Igazságtétel Bizottsága

Aláírók:

Nagy Erzsébet, Gyenes Judit (Maléter Pál özvegye), Halda Aliz, Szilágyi Józsefné, Újhelyiné Haraszi Mária (Losonczy Géza özvegye), Darvas Iván, Dénes János, Eörsi István, Erdélyi Tibor, Fekete Gyula, Fónay Jenő, Forintos György, Földes Péter, Gáliné Káldor Vera, Göncz Árpád, Hankiss Elemér, Hegedüs B. András, Hegedüs László, Hósz Dezső, Kertész Dezső, Lambrecht Miklós, Litván György, Lócsi Pál, Marián István, Mécs Imre, Mensáros László, Molnár Ferenc, Nagy Elek, Obersovszky Gyula, Pártay Tivadar, Pomogáts Béla, Rác Sándor, Széll Jenő, Tóbiás Áron, Újhelyi Szilárd, Ungváry Rudolf, Vásárhelyi Miklós, Zimányi Tibor, Zsámboki Zoltán.

AZ MSZMP A REFORMOK ÉLÉRE TÖREKSZIK

1988. május 20-22 között került sor a Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletére, ahol az állampárton belül korszakos jelentőségű személycserékre került sor, és egyben a párt politikai irányának jelentős módosításáról is határoztak.

A tanácskozást megelőzően Kádár már benyújtotta lemondását a Politikai Bizottságnak, amit az országos pártértekezlet is tudomásul vett. Az új főtitkárnak Grósz Károlyt választották, aki egyben a Minisztertanács elnöki posztját is betöltötte. A két funkció egy kézben történő összevonása jelezte, hogy a politikai válságot erős, központosított irányítással akarja az állampárt megoldani. Kádár Jánost a párt elnökének választották. Új tagok kerültek be a Központi Bizottságba és a Politikai Bizottságba. A PB tagjai lettek: Berecz János, Csehák Judit, Grósz Károly, Hámosi Csaba, Iványi Pál, Lukács János, Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre, Szabó István, Tatai Ilona. A PB-ből kimaradt Aczél György, Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Kádár János, Lázár György, Maróthy László, Németh Károly, Óvári Miklós. A KB titkárai Berecz János, Fejti György, Lukács János, Németh Miklós, Pál Lénárd és Szűrös Mátyás lettek. A Központi Bizottság egyharmadát új tagok alkották.

A pártértekezleten – mondhatjuk – földindulás szerű változások történtek. Leginkább a személycserék miatt. A PB tagjai között első ránézésre többségbe kerültek a reformok iránt elkötelezett pártvezetők. A következő hónapok azonban bizonyították, amit a pártértekezlet hozzászólásaiból is ki lehetett következtetni, hogy a Grósz által ígért reformok csak a központi hatalom megszerzéséig maradtak életben, azt követően azok elhaltak, inkább a visszarendeződés és a tétovaság vált jellemzővé. Nem is csoda, hiszen a személycserék lebonyolítása sem a legitimáció, inkább a politikai ügyeskedés eredménye volt. A pártértekezlet küldöttei a párt külügyi szállójában kerültek elszállásolásra. Grósz emberei a szavazást megelőző éjjel végigjárták a kül-

dötteket, és arra bízatták őket, hogy a titkos szavazás során a Központi Bizottság tagjai közül húzzák ki a régi vonalat, a merev dogmatizmust képviselő pártvezetőket. Így Gáspár, Havasi, Lázár, Németh Károly és Óvári Miklós a Központi Bizottságba se kerül be, következésképpen a Politikai Bizottságba sem lehetett őket beválasztani. Grósz ügyes húzása volt továbbá, hogy Pozsgayt és Nyers Rezsőt felkérte és beválasztatta a Politikai Bizottságba. Látszatra tehát reformpártivá, tulajdonképpen tárgyalóképes féllé válhatott volna a pártvezetés. A puccsista vezetőváltás és a PB-n belüli megosztottság azonban nem hitelesítette a vezetőket, inkább csak a hatalom belső köreibe történt bekerülésüket jelentette.

Grósz Károly pár nappal később már igazolta egyik megnyilatkozásával, hogy a párton belüli személycserék távolról sem jelentik azt, mintha bármilyen változás lenne az ellenzéki javaslatok megítélésével kapcsolatban. A munkásörparancsnokok országos értekezletén, június 11-12-én, Grósz külön szólt az ellenzéki szerveződések nyíltabb jelentkezéséről: „... rendeződésüket, érgyűjtésüket, politikai koncepcióik kidolgozását, kivitelezését nem szabad tétlenül szemlélni – hangsúlyozta. – Ha a helyzet úgy alakul, a vezetés – felelőssége tudatában – adminisztratív eszközöket vesz igénybe. De csak akkor dönthet nyugodtan, ha érzi maga mögött a »háterszágot«. A tömegtámogatást, s mindenekelőtt a kommunista közösség támogatását. Az ellenséggel és az ellenzékiekkel szemben – kellő toleranciával – egységet kell teremteni a mozgalomban, a közéletben.”⁴⁰ Az ellenzék és az ellenség egységes megítélés alá került, szó sincs másként gondolkodókról, a párbeszédet kezdeményezőkről, akiknek javaslataival kapcsolatban Grósz korábbi leveleiben, melyeket az MDF vezetőinek küldött, leírta, hogy felvetéseik nagy részével egyet ért, hanem adminisztratív, azaz rendőri feladattá degradálta a velük szembeni fellépést.

Az állampárt az átalakítás élére kívánt állni a pártvezetésen belüli változtatásokkal, ám azt pusztán belső reformok útján, az egypártrendszer keretein belül képzelte el. Hozzá kell tennünk, hogy az új vezetésen belül is jelentős nézeteltérések voltak és a reformelképzelések is inkább a hatalom megtartását, semmint tényleges válságintézkedések megtételét tükrözték.

⁴⁰ Munkásörparancsnokok alkotó eszmecseréje. Népszabadság, 1988. június 13. 5. o.

AZ MSZMP A POLITIKAI INTÉZMÉNYRENDSZER FEJLESZTÉSÉRŐL⁴¹

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1985 márciusában tartott XIII. kongresszusa úgy határozott, hogy a szocialista rendszer erőforrásainak jobb hasznosításával, a népgazdaság teljesítőképességének növelésével teremtsük meg a gazdasági egyensúly javításának, az életszínvonal érzékelhető emelésének feltételeit; a tudomány, a kultúra és a művelődés fellendítésével segítsük a társadalom alkotóképességének kibontakozását; demokratikus intézményeink fejlesztésével erősítsük a nemzeti egységet.

A kongresszuson elfogadott helyzetértékelés, valamint az ennek alapján kitűzött gazdaságpolitikai és életszínvonal-fejlesztési célok nem bizonyultak megalapozottnak. A hetedik ötéves tervben több cél kapott egyidejűleg elsőbbséget, mint amennyi reálisan megvalósítható. Gazdasági helyzetünk nem javult, nőtt az ország konvertibilis valutában fennálló adóssága, erősödött az infláció, növekedtek a lakosság terhei, csökkent az életszínvonal.

Ezt a helyzetet részben tőlünk független tényezők, nagyrészt azonban belső okok, tevékenységünk fogyatékosai idézték elő. A világgazdaságban végbement, máig is tartó átrendeződésnek a magyar gazdaságra gyakorolt hatását a Központi Bizottság és a kormány tévesen ítélte meg, ezért gazdaságpolitikai reagálása sem volt megfelelő. Nem vállaltuk, elkerülhetőnek véltük a gazdaságtalan termelés visszaszorításával, a támogatások leépítésével mindenképpen együtt járó konfliktusokat. Az elosztás nem a ténylegesen megtermelt jövedelemhez igazodott. Mindez a külső és a belső egyensúly további romlását okozta, növekvő eladósodáshoz vezetett.

Világossá vált, hogy tartós eredményeket a magyar gazdaság csak akkor érhet el, ha folytatódik a megkezdett reform, kialakul a szocialista árutermelő gazdaság – fejlettségünknek és adottságainknak megfelelő – működési és irányítási rendszere.

⁴¹ Megjelent: Népszabadság. 1988. május 23. Melléklet.

Megnehezítette ennek megvalósítását, hogy a gazdaságban megkezdett reform nem terjedt ki kellő időben a társadalmi élet más területeire. A gazdaságban kiéleződött ellentmondások részben okozói, részben következményei a társadalmi viszonyokban, a politikai intézményrendszer működésében mutatkozó zavaroknak. A gazdasági fejlődést fékezik olyan társadalmi körülmények is, mint az iskolázottság, a szaktudás, a műveltség szintjének elmaradása a kor követelményeitől. A lakosság – különösen a munkaképesek – számának csökkenése, nem kielégítő egészségi állapota kedvezőtlenül befolyásolja a társadalom teljesítőképességét.

A közvélemény ezeket az ellentmondásokat tükrözi, a lakosság növekvő elégedetlenséget tanúsít a gazdasági és társadalmi fejlődés megtorpanása, a nehézségek megszorodása miatt. Romlott a közhangulat, csökkent a párt és a vezetők iránti bizalom. A reális helyzetértékelés, a cselekvőkészség mellett van pesszimizmus, kiábrándultság, és teret nyernek megalapozatlan, irreális elgondolások. A kialakult helyzetért felelősség terheli a Központi Bizottságot és végrehajtó szerveit, továbbá a kormányt és intézményeit is. A döntések egy része nem volt megalapozott, több fontos kérdésben nem tudtak érvényt szerezni a határozatoknak. A párt-, az állami szervek és a társadalmi szervezetek gyakorlata és munkastílusa nem a követelményeknek megfelelően változott. A Központi Bizottság 1986. novemberi határozatában kimondta: fordulatra van szükség. Ezt követően – a pártaktíva, a tudományos intézmények és a társadalmi szervezetek javaslatait figyelembe véve – 1987 júliusában kidolgozta a gazdasági-társadalmi kibontakozás programját. Ennek alapján a kormány stabilizációs munkaprogramot készített, amelyet az Országgyűlés jóváhagyott. Elkezdődött a kormányzati munka megújítása. A gazdaságban kisebb mértékű javulás jelei mutatkoznak, a szükséges fordulat azonban még nem következett be; feltételei csak hosszabb idő alatt teremthetők meg.

Előrehaladásunk, a nemzet boldogulása azt követeli, hogy a társadalmi élet minden területén fordulatot hajtsunk végre: felgyorsítsuk a reformfolyamatokat, összehangoltan folytassuk a gazdaság és a politikai intézményrendszer működésének megújítását, segítsük a társadalom alkotóképességének kibontakoztatását.

POZSGAY IMRE ÖNÁLLÓSODÁSI TÖREKVÉSEI

Kétségtelen, hogy Pozsgay Imrének jelentős szerepe volt a rendszerváltoztatásban. Személyisége, megszólalásai mindig viták középpontjába állították. Mint a Hazafias Népfront főtítkára – ahová „büntetésből”; éppen közéleti szerepének csökkentése érdekében helyezték – védőernyőt nyújtott számos civil szerveződés megalakulásához, rendszeresen konzultált a formálódó független politikai szerveződésekkel – kiemelten a Magyar Demokrata Fórum elindítóival, bár 1988. augusztus végén, szeptember elején, már, mint államminiszter tárgyalt a Parlament épületében a Szabad kezdeményezések Hálózata, a TDDSZ és a FIDESZ képviselőivel is –, konzekvensen ösztönözte az állampárt demokratizálását.

Pozsgay már az 1980-as évek elején, akkor még művelődési miniszterként, felismerte, hogy az értelmiség szellemi energiáinak bevonása nélkül lehetetlen korszerű, a gazdasági és politikai kihívásokra eredményes válaszokat adni. Következétesen építette maga körül azt a baráti kört, mely szakmai válaszokat keresett az ország egyre mélyülő válságára. A pártvezetésen belüli renitens, a hivatalos irányvonaltól eltérő megnyilvánulásai miatt többször került ellentétbe az ortodox irányítással, ám a hazafias Népfront főtítkáraként olyan szellemi mozgalmat tudott maga mögé állítani, amely a későbbi években a rendszerváltoztatás stimulusaként lépett fel. Pozsgay element 1987. szeptember 27-én Lakitelekre a Magyar Demokrata Fórum alakuló tanácskozására, ösztönözte a Reform és fordulat és a Reform és demokrácia címet viselő vitairatok elkészítését, nyilvánosságra hozatalát, majd államminiszterként a Grósz Károly által meghirdetett, ám tétován és ellentmondásosan kibontakozó államreform felgyorsítását. Az 1989. január végén, a 168 Óra című rádióműsorban tett nyilatkozata, melyben népfelkelésnek minősítette az 1956-os nemzeti szabadságharc eseményeit, alapjaiban rendítette meg a Kádár-korszak hatalmi rendszerét, és elindí-

totta annak végleges erózióját. 1989 tavaszán az MSZMP-n belül kibontakozott reformmozgalom elismert vezetője lett, ám az állampárttól történő elszakadását, új párt alakítását nem vállalta fel. A többpártrendszer szükségességét elfogadta ugyan, ám annak kialakítását az állampárt által vezényelt keretek között vélte megvalósítani. A rendszerváltoztatás forгатókönyvét rögzítő és annak békés lebonyolításában meghatározó szerepet játszó Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon az MSZMP delegációjának vezetőjeként vett részt, jelentősen hozzájárulva a kompromisszumok megteremtéséhez.

Pozsgay Imre nem szakított marxista elveivel. A szocializmus reformjában hitt, az állampárton belüli átalakítást tartotta követendő útnak. Kötetünkben egy 1988 júniusában, a Népszabadságnak adott interjújából közlünk részleteket, mert ebből kiviláglik Pozsgay Imre gondolatrendszerének több fontos motívuma, illetve jól bemutatja a rendszerváltoztatás felkészülési évének, 1988-nak számos történéseit.

MEGÚJULÁSUNK ZÁLOGA A PÁRT ⁴²

Interjú Pozsgay Imrével, az MSZMP PB tagjával, a Hazafias Népfront főtítkárával

- Mikor kért Öntől utoljára interjút a Népszabadság?
- Nem emlékszem. Cikket írtam, de emlékezetem szerint interjút sohasem adtam a Népszabadságnak.
- Minek tulajdonítja ezt?
- Volt idő, amikor ebben politikai fenntartások is szerepet játszottak.
- Melyik volt ez az időszak?
- Leginkább az utóbbi öt-hat esztendő.
- Tehát amióta a népfront élén áll.
- Igen. Lehet, hogy úgy találják, a népfront főtítkárának van fóruma bőségesen, ott van a népfront lapja meg néhány más eszköze a nyilvánosság számára.
- Beszéljünk másról. Hogy érzi magát, mint a Politikai Bizottság újdonsült tagja?
- Diadalt nem érzek, de némi elégedettséget igen, mert úgy gondolom, hogy az irántam megnyilvánuló bizalom, megválasztásom része annak a fordulatnak, amely a pártértekezlet előtt és a pártértekezleten végbement, a pártban és a társadalomban.
- Tehát ezt a jelenséget, amiről beszél, fordulatnak értékeli?
- Igen. Abban az értelemben, ahogyan már az értekezleti felszólalásomban is fogalmaztam, hogy a dolgok a régi módon nem mehetnek tovább. Ezért a régi módon nem lehet vezetni az országot. Azt is fordulatnak tartom, hogy míg a vezetés törekvései még a XIII. kongresszus után is hosszú ideig jószerével gazdasági problémák megoldására irányultak, a pártértekezlet a párt vezető szerepének értelmezését és a politikai intézményrendszer átalakítását állította a középpontba.

⁴² Megjelent: Hovanyecz László: Megújulásunk záloga a párt. Népszabadság. 1988. június 18. 5. o.

- *Sokféle vélekedés van manapság a pártértekezletről, némelyek egy korszak lezárásának tekintik, mások egy korszak kezdetének. Erről mi a véleménye?*
- Lezárásnak és kezdésnek is tekintem azt, ami a pártértekezleten történt. Már a pártértekezleti előkészületekben a párttagságnak olyan mértékű közvetlen részvétele érződött végig, hogy ez már egy új korszak kezdetét jelentette, egyszersmind lezárása volt ez annak a korszaknak, amikor a párttagság feladata nagyon gyakran csak a vezetés határozatainak a helyeslése és végrehajtása volt. Úgy hiszem, azzal, hogy a pártértekezlet falai között mindvégig jelen volt a pártközvélemény, így közvetve a társadalmi közvélemény is, új szakasz kezdődött a pártdemokrácia történetében is. Lehet, hogy ennek szervezeti következményei még váratnak magukra, mert bizonyára a XIV. kongresszus dolga lesz a megfelelő következtetéseket levonni, én ezt nagyon nagy jelentőségűnek tartom.
- *Ha megengedi visszatérek a személyes dolgokhoz, amelyek persze nem csupán személyesek. Én úgy látom, a közvélemény úgy tartja, hogy e pillanatban az ön helyzete a hic Rhodos, hic salta, tehát a „most mutasd meg” helyzet. Mi a véleménye: nőtt-e vagy csökkent-e a politikai mozgásszabadsága a PB-be való bejutásával?*
- Nőtt is, csökkent is. Nőtt, minthogy most közvetlenebb lehetőségem van arra, hogy alapvető döntések meghozatalában vegyek részt. Csökkent, minthogy kisebb a lehetőségem arra, hogy a közvélemény támogatását kérjem minden elképzelésem megvalósításához. Ennek persze nem a Politikai Bizottságban rejlik az oka. Az természetes, hogy egy országos vezető testületen belül az alapkérdésekben egységnek kell lennie. Ezt ismertem akkor is, amikor hangoztattam, hogy én a magam nézeteivel lépek be ebbe a testületbe. Ami pedig azt is jelenti, hogy bizonyos kérdésekben a testület egyeztetett véleménye szerint kell szólnom, és nem aszerint, hogy én hogyan viszonyulok a közvéleményhez. Ebben kockázat is rejlik a személyem megítélését illetően.
- *Vagyis ebben a pozícióban több a népszerűtlenségi esély?*
- Több, és mivel több, lesznek időszakok, időpontok, amikor a közvéleménynél a rólam szerzett korábbi tapasztalatokra és bizalomra kell apellálnom, mielőtt meg tudnám értetni magam. De végső soron és távlatokban azt remélem, hogy baj és nagyobb konfliktus nélkül együtt tudunk haladni a közvéleménnyel és a Politikai

Bizottsággal, már csak azért is, mert a Politikai Bizottság is szeretne megfelelni a társadalom várakozásainak. Persze itt gyötrő és gyakran elégedetlenséget is kiváltó intézkedést kell kezdeményezni. Ezért bizalomra ennek a testületnek nagyon nagy szüksége van. Bizalom nélkül, az ott dolgozó emberek hitele nélkül nem lehet számítani a közvélemény támogatására. De ez a közvélemény lehet majd türelmetlen is, és túl gyorsan követel eredményeket. Ezért azt tartom, hogy csak a társadalommal folytatott párbeszéd tarthatja fenn a bizalmat. És ehhez a bizalomhoz arra is szükség van, bármilyen gyötrelmes dolog is nekünk, benne részt vevőknek, hogy tudassuk a társadalommal: mi nem azonosulunk az előző korszak minden tétével. Mert ha ezt nem tudatjuk, akkor az előző korszak hibáit korrigálandó döntések felelőssége ránk hárul.

[...]

- *Pártunk főtitkára egyik legutóbbi nyilatkozatában elmondta: ön kapja azt a feladatot a Politikai Bizottságban, hogy az 1975-ben, a XI. kongresszuson elfogadott programnyilatkozat felülvizsgálatát vezesse, és egy, bizottság élén; különféle testületek, szakértők bevonásával egy újabb, mintegy két évtizedre szóló programtervezetet próbáljon előterjeszteni. Hogyan képzei el ezt a munkát, miben látja ennek a lényegét?*
- Ha a Központi Bizottság jóváhagyja a következő ülésén, akkor a Politikai Bizottság javaslata szerint valóban én vezetném ezt a munkabizottságot. Két nagyon lényeges oldala van ennek a feladatnak. Az egyik a történelmi elemzés. Ehhez elfogulatlan tényfeltáró magatartásra van szükség. Bár az utóbbi két évtizedről van szó, de már most úgy érzem, hogy a vizsgálat tárgyát az egész felszabadulás utáni időszaknak kell képeznie. Elképzelhetetlen az utóbbi húsz évnek a megértése a négy évtized megértése nélkül. Ami a dolog másik oldalát illeti, az az új program. Azon belül is kétféle munkára gondolok. Egyrészt a XIV. kongresszus politikai alap gondolatait kell kidolgozni, másrészt egy két évtizedes perspektívát körvonalazni.
- *Lehet-e valami konkrétumot erről a két évtizedes programról hallani?*
- Úgy hiszem, ebben a programban nagyon konkrétan lehetne beszélni arról, miként tudnánk a magyar társadalmat önrendelkezésre képes állampolgárok birtokává

tenni. Tehát program lehet a szocialista jogállam megteremtésére és a szocialista pluralizmus kiteljesedésére.

- *Ön szerint mit takar ez a fogalom: szocialista pluralizmus?*
 - Hogy pluralizmus van a szocializmusban, az olyan kétségbevonhatatlan ténye az életünknek, hogy nem is érdemes vitatkozni rajta. Hiszen a társadalmi közösségek egyúttal érdekközösségek is. Egymástól különböző közösségek. Éppen ezáltal egymástól eltérő érdekképviselési, politikai törekvéseket is megtestesítő közösségek. Itt tehát egy társadalmi pluralizmusról van szó. Az igazi kérdés az, hogy ennek megfelelő politikai intézményrendszere van-e a szocializmusnak vagy nem. Az intézményrendszer, véleményem szerint, máig a monolitikus hagyományt hordozza, még akkor is, ha a politika szubjektív szándéka nem ez. Ezért vannak az előbb említett voluntarista hibák is. Ezért intézményeket kell teremteni a hatalom megosztására, ellenőrzésére, karbantartására és sok egyébire.
 - *Tehát ha jól értem, akkor a gyakorlatban, amennyiben a mindennapi életben létező társadalmi pluralizmus politikailag képes intézményesülni, annyiban létrejön a szocialista pluralizmus.*
 - Igen, és ez sokkal erősebb társadalmat eredményezne, mint a jelenlegi, amelyből gyakran hiányzik a szolidaritás és az összefogásra való készség. Megjegyzem azonban, nem tudok elképzelni olyasmit, hogy ugye, korábban volt gazdasági reform, hát akkor most majd lesz politikai reform. Én váltig hangoztattam, hogy a politikai intézményrendszer reformja nélkül nem lesz kibontakozás. A kettőnek együtt kell haladnia, és a felelősségnek mind a két területen nagyobbnak, lennie, mint eddig volt, egyszersmind tetten érhetőnek. Ami a legfontosabb: az intézményrendszernek biztosítania kell nemcsak a végrehajtásért, hanem a döntésért való felelősség számon kérését is.
- [...]
- *Az a Politikai Bizottság, amelynek Ön tagja lett, személyi összetételét tekintve radikálisan megújult testület. Ön szerint miben különbözik az előzőtől?*
 - Elsősorban nemzedéki tapasztalatokban. Itt egy más nemzedék másfajta társadalmi élményei és kötődései vannak jelen, aminek vannak hátrányai is, hiszen egy kicsit megszakítja a folyamatosságot. Előnye viszont, hogy nem lekötöztette az előző

- korszak tapasztalatainak és eszközeinek, módszereinek. Ezzel én nem akarom lebecsülni az előző korszak teljesítményét, különösképp, ha három évtized összteljesítményét tartom szem előtt. Csupán hangsúlyozni szeretném, hogy itt egy nagyon jelentős nemzedéki különbség van. Nem biztos, hogy az előttünk járók mindenben megértene bennünket. Az is lehet, hogy bennünk is van értetlenség az elődeinkkel szemben, de viszonyunkra a kölcsönös tisztelet és tolerancia a jellemző.
- *A kívülálló úgy látja, hogy ez nagyon sokszínű, ennél fogva vitatkozó testület lesz. Mármint: ebből a sokszínűségből, vitatkozásból hogyan kerekedhet ki egység?*
- Én is azt vallo, ez sokszínű testület. Azt is hozzáteszem: hála istennek. Azt remélem, hogy ez a nyilvánosság számára is érzékelhető lesz, és bár sokan, akik a szürkeség igenlésében nőttek fel, és abban látták az egység biztosítékát, talán majd meglepődnek, sőt berzenkednek eleinte. Ám nekik is tudniuk kell, hogy ez a Politikai Bizottság egységes és vezetőképes azért, mert ezek a sok kérdésben eltérő nézetű emberek az alapkérdésben egyetértenek. Ez pedig az, hogy itt fordulatra, reformra, egy újabb modell felé haladó szocialista társadalom megteremtésére van szükség. Azt hiszem, abban nincs véleménykülönbség a Politikai Bizottság tagjai között, hogy belátható ideig ez lesz a politikának a fő iránya. Tehát vitakész és korrekt emberek testülete ez, és amit a vitában közmegegyezéssel elérnek, azt képviselni is fogják. Én úgy hiszem, ez elég biztosíték a társadalom számára.
- *A pártértekezleten felszólalását nagy sikerű mondattal fejezte be: lesz magyar kibontakozás. Mire utalt konkrétan ezzel a zárómondattal?*
- Azon a pulpituson arra is gondoltam, hogy a pártnak lesz új vezetősége, amely a párt történetéhez úgy tud illeszkedni, hogy közben megújítja ezt a pártot. Ha a párt megújulásra képes, és belső szerkezetét is ehhez a követelményhez igazítja, akkor defenzívából, állandó védekező pozícióból át tud menni offenzívába. Politikai tekintetben pedig a társadalommal való érintkezés párbeszéd formájával hozzáláthatunk egy új közmegegyezés kialakításához. Ez számomra a garancia is, az ígéret is a jövőre nézve.
- *Akkor e kibontakozás, megújulás fő zálogának Ön a pártot tartja.*
- Pontosan erről van szó.

A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM POLITIKAI SZERVEZETTÉ ALAKUL

A Magyar Demokrata Fórum 1987. szeptember 27-én alakult meg Lakiteleken. Az akkori nyilatkozatában önmagát mozgalomnak, konzultációs vitafórumnak nevezte, céljaként a rendszerkritikus személyek és szervezetek gondolatainak, javaslatainak nyilvánosság előtti megmértetését, egyeztetését és cselekvési programmá történő megformálását tekintette. 1988-ban az MDF számos vitát szervezett. 1988. január 30-án a budapesti Jurta színházban a parlament, a demokrácia kérdéseiről, március 5-én Kiskunmajsán a helyi közélet lehetőségeiről, ugyanazon a napon Miskolcon a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében egyre súlyosabb gazdasági és közéleti problémákról. Március 6-án és 21-én két fordulóban tanácskozott több mint 700 részt vevő a magyar kisebbség, elsősorban az erdélyi magyarság sorskérdéseiről, majd május 15-én a társadalmi nyilvánosság átalakításának útjairól.

Az MDF szervezői a vitákon elhangzottakat memorandumban összegezték, és azokat minden esetben eljuttatták az illetékes állami szervezetekhez, illetve a magyarországi sajtó képviselőihez. Erdemi válaszokat nem – elsősorban elutasító megnyilvánulásokat – kaptak, Magyarországon a sajtó elhallgatta tevékenységüket. Eredeti vállalkásuknak megfelelően az MDF szervezői, egyes politikai kérdések elemzésére, a lehetséges intézkedések megfogalmazására szakmai munkacsoportokat hoztak létre. A Romániában elrendelt településátalakítási program, az úgynevezett „falurombolás” hatásvizsgálatáról készített jelentésük eljutott a nemzetközi közvéleményhez, döntéshozó szervezetekhez is. A mozgalom tevékeny szerepet vállalt az 1988-as esztendőben szerveződő független szerveződések megalakulásában, részt vett az év során megszerveződő demonstrációk megszervezésében.

1988 őszére egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az eredeti cél, azaz a konzultációk megszervezése, már kevésnek bizonyul. Szükségessé vált egy olyan politikai jellegű

szerveződés létre hozása, amely a rendszerváltoztatás folyamatának szervezésében, az új politikai dimenziók kijelölésében, a demokratikus átalakítás programjának kidolgozásában vállal szerepet.

Így került sor 1988. szeptember 3-án, ismét Lakiteleken, a Magyar Demokrata Fórum, mint politikai szervezet megalakítására. Az összegyűlt, több min 400 alapító tag, már nem mint rendszerkritikus, hanem rendszerváltoztató fogalmazta meg a mozgalom feladatát; a többpártrendszer megteremtését, az állampárti irányítás felszámolását, a demokratikusan felépülő politikai intézményrendszer kialakításának szükségességét.

A Magyar Demokrata Fórum ugyan politikai szervezetté alakult, társadalmi szervezetként történő hivatalos bejegyeztetését is kezdeményezte, ám nem kívánt pártként megjelenni, magát továbbra is mozgalomnak tekintette. Párttá alakulására majd 1989 nyarán került sor. A Lakiteleken elfogadott Alapító levél, illetve szervezeti szabályzat azonban már magában hordozta egy új politikai rendszer alapvetését, illetve a rendszerváltoztatásban szerepet játszó politikai szervezet kialakításának csíráit. Hónapokon belül létre jöttek az MDF helyi szervezetei (1989 januárjában már elérték a tízezres tagságot), országos szervezetté váltak, a rendszerváltoztatás egyik meghatározó, irányt mutató politikai csoportosulásává fejlődtek. 1988 szeptemberében megalakult tehát a nemzetépítő demokraták politikai tömörülése.

A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM ALAPÍTÓLEVELE⁴³

– részlet –

A Magyar Demokrata Fórum jellege

- A Magyar Demokrata Fórum független szellemi-politikai mozgalom, mely kiterjed az ország, illetve a magyarság egészére;
- a Magyar Demokrata Fórum azoknak a magyar történelmi hagyományoknak és mozgalmaknak (elsősorban a reformkori eszméknek) a követőjeként kíván tevékenykedni, amelyek a szellem és a politikai gondolat erejével a nemzeti és a népi érdekeket igyekeztek mindig a kor követelmények szerint ötvözni, a magyarság elé tárni és egybekapcsolni a társadalmi haladás, az abszolutizmus elleni küzdelem, a nemzeti függetlenség és az európai humanizmus gondolatával;
- a mozgalom a nemzet elidegeníthetetlen részének tekinti a történelmi Magyarországot felosztása és a magyarság tömegeinek szétszóródása után az ország határain kívül rekedt magyar kisebbségeket, nemzetiségi tömböket, valamint a szórványokban élő magyarság közösségeit, s mindazokat, akik a világ bármely részén magyarnak vallják magukat;
- a mozgalomnak a saját útján kell kibontakoznia, nem fogadja el sem a kormánypártiság, sem az ellenzékiesség címkéit és választási kényszereit; bár a többpártrendszer kialakulását szükségesnek és elkerülhetetlennek tartja a demokratizálás folyamatában, s jelen körülmények között nincs szándékában párttá szerveződni, meg akarja őrizni minden tisztességes, magyar érdekű gondolat és kezdeményezés számára nyitott, koalíciós mozgalmi jellegét;
- a Magyar Demokrata Fórum az alkotmányosság keretei között, a törvényesség elve alapján és a teljes nyilvánosság előtt fejt ki tevékenységét.

⁴³ Megjelent: Hitel. 1988. 1. szám. 50. o.

A Magyar Demokrata Fórum feladata

- felszínre hozza és a sokszínűség fenntartásával összefogja a magyarság legjobb szellemi erőit minden társadalmi rétegből, az itthon és az ország határain kívül élő magyarság köréből annak érdekében, hogy a nemzet sorskérdéseire megfelelő időben megfelelő válaszokat és megoldásokat keressen, javaslatokat tegyen és azokat a társadalom nyilvánossága elé tárja;
- adjon fórumot és nyilvánosságot a gyűlölködéstől, a politikai szélsőségektől mentes különféle nézeteknek és gondolatoknak;
- más független társadalmi erőkkel együtt törekedjen megteremteni a párbeszéd és az együttműködés lehetőségeit a társadalom és az országot kormányzó hatalom között mindazon ügyekben, amelyekben az eszmecsere és az együttműködés az ország és a magyarság jövője érdekében nélkülözhetetlen;
- választási programjával és jelöltek állításával kapcsolódjon be a parlamenti és a tanácsai választásokba;
- vegyen részt az átfogó társadalmi reform következetes végigvitelében, a politikai intézményrendszer demokratizálásában;
- nyújtson erkölcsi és szellemi támogatást a gazdaság ésszerűsítését, a vállalkozás lehetőségeit és biztonságát célzó törekvéseknek, összhangban az érdekvédelem, a szociális gondolkodás és gondoskodás kiterjesztésével, az igazságos elosztás és általában a társadalmi igazságosság elvének és követelményeinek a képviseletével;
- segítse az európai és nemzeti hagyományokon nyugvó korszerű magyar jogállamiság megteremtését;
- tegyen meg mindent az ország határain kívül élő magyar nemzetiség létérdekeinek, jogvédelmének a lehető legszélesebb nyilvánosságáért, vegyen részt a megmaradásukért, önrendelkezésükért és fejlődési lehetőségeikért folytatott küzdelemben,
- nyújtson fórumot a hazai nemzetiségek, etnikai vagy vallási kisebbségek jogos igényeinek, szellemi képviseletének;
- munkálkodjon a magyarság és az európai népek – mindenekelőtt a szomszéd népek – békességének és barátságának a kialakításán, a világ más népeivel való jó kapcsolatok létrehozásán, az egyenrangúság és az egyenlő megítéltetés elve alapján;

- támogassa a társadalom önszerveződését, autonóm erőinek a kibontakoztatását, különös figyelemmel a „vidéki Magyarország”, a helyi társadalmak önállóságát, öntudatát és önszerveződését szolgáló törekvésekre;
- lépjen fel annak érdekében, hogy megfelelő kormányzati döntések és intézkedések szülessenek, társadalmi mozgalmak induljanak a magyar népesség tragikus fogyása, a magyar népbetegségek terjedése ellen, a családok, az ifjúság, valamint a természeti és a szellemi környezet védelmében;
- bátorítsa mindazokat a szellemi-kulturális törekvéseket, mozgalmakat és csoportosulásokat, amelyek a minőség, a humánus és a hagyományos nemzeti érdekek jegyében a közoktatás, a köznevelés, a művészeti és a tudományos élet megújításáért munkálkodnak.
- tegye lehetővé az egyházak érdekeinek képviseletét a fórum nyílt vitáiban;
- támogassa a nemzet történeti tudatának és méltóságérzetének elmélyítéséért, reális helyzetismeretének kialakításáért fellépő szellemi erőket, kezdeményezze és támogassa az ország 1945 utáni történetének, különösen a koalíciós korszaknak és az 1956-os forradalomnak (nemzeti felkelésnek) a valóság-hű értékelését.

A Magyar Demokrata Fórum alapelvei és társadalmi céljai

A Magyar Demokrata Fórum vállalt feladatát annak az alapelvnek a jegyében akarja ellátni, amely a többség demokratikus jogainak az érvényesítését az emberi méltóság tiszteletével, a kisebbség és a személyiség jogainak a tiszteletben tartásával, a kisebbségi és az egyéni vélemények nyilvánosságával együtt tartja megvalósíthatónak.

A mozgalom elutasít minden kizárólagosságra való törekvést, a magyarság sorsára, a humánusra vagy a demokratizálás folyamatára veszélyes agresszivitást, bármely oldalról induljon is ki. Elutasít minden olyan társadalmi formát vagy szerveződést, amelynek léte a monopóliumokra, az állampolgárok, a nép függőségére, kiszolgáltatottságára és kizsákmányolására épül, jelentkezzék az akár a magántőke, akár a totális állam képében. A magyarság jövője, a nemzeti kibontakozás érdekében a Magyar Demokrata Fórum történelmi távlatban érvényes célokként az alábbiakat jelöli meg:

1. A nép – a többségi elvet érvényesítve – maga választhassa meg vezetőit és az ország irányító testületeit.

2. A magyar demokrácia alapját a helyi önkormányzatokra és a társadalom autonóm szervezeteire, mozgalmaira épülő parlamentarizmus adja, az Országgyűlés pedig legyen valóban a népképviselet és az államhatalom legfelsőbb szerve. Az államosított gazdaságot a gazdaság társadalmazásával kell felváltani.
4. A külpolitikában és a külgazdaságban az egyenrangúság elvét és a nemzeti érdekek képviseletét kell minden körülmények között előtérbe helyezni.
5. Fel kell számolni a társadalmi élet egészét átható kontraszelekciót, utat kell nyitni a tehetségnek és a demokratikus nemzeti szellem képviseletének a politika, a közélet és a kultúra minden területén.
6. Újjá kell építeni a megrendült magyarságot, egészségében és gazdagságában, jellemében és kultúrájában egyaránt.

A Magyar Demokrata Fórum tagjai sorába hívjuk mindazokat, akik az Alapítólevélben foglaltakkal egyetértenek. Mindazokat, akik az ország és a magyarság válságos helyzetében átérzik és magukra vállalják azt a felelősséget, amit egy népközösség ezeregyszáz éves európai múltja és megrendült jövője ró ránk. Mindazokat, akik cselekvően kívánnak tevékenykedni a demokratikus szabadságjogok általános kiterjesztése, a politikai közélet valódi demokratizálása, a korszerű gazdaság és életmód, a szociális biztonság megteremtése ügyében. Mindazokat, akiknek létfontosságú megmaradásunk és nemzeti megújulásunk nagy ügye.

A SZABAD DEMOKRATÁK SZÖVETSÉGÉNEK MEGALKULÁSA

1988 novemberében alakult meg a polgári radikális ellenzék politikai szervezetének pártja, a Szabad Demokraták Szövetsége. Ezen az őszön egyre több politikai szerveződés jelentette be alakulását, éledezni kezdtek a volt történelmi pártok, a Független Kisgazdapárt is bejelentette újjászervezését. Bár sem egyesülési, sem párttörvény nem létezett még, ám hallgatólagosan minden politikai szerveződés elkezdhetette működését. A nemzeti demokraták által életre hívott Magyar Demokrata Fórum rohamosan erősödött, elsősorban vidéken, kisvárosokban folyt intenzív szervezés. Mivel tevékenységéről, az egyes helyi szervezetek alakuló gyűléséről, a sajtó is hírt adott, ezért a rendszerrel elégedetlenek többsége a Fórum szervezeteibe lépett.

A polgári ellenzék által tavasszal létre hozott Szabad Kezdeményezések Hálózata elnevezésű tömörülés nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, nem vált a rendszerkritikus személyek és csoportok gyűjtőszervezetévé. Több mint két hónapos késéssel 1988. november 13-án, a Jurta színházban alakult meg a Hálózat 1100 tagja jelenlétében a polgári radikális ellenzék politikai szerveződése. A gyűlés elfogadta a párt törekvéseit összefoglaló Elvi Nyilatkozatot, valamint megválasztotta a párt kilenc ügyvivőjét. Az Elvi Nyilatkozat szerint az SZDSZ a szabadság és a szolidaritás pártja. A szabad demokraták – akik Széchenyi István, Kossuth Lajos, Eötvös József, Jászi Oszkár, Kéthly Anna, Bibó István, Szabó Zoltán, Nagy Imre és Donáth Ferenc szellemi örökösének tartják magukat – liberális politikát folytatnak, független, demokratikus és jóléti államot akarnak.

Míg a nemzeti demokraták a szovjet típusú egypártrendszer feloldhatatlan ellentéteinek bírálatát a nemzeti-nemzetiségi kérdés köré csoportosították, addig a polgári ellenzék elsősorban az államrendszer antidemokratikus elemeinek bírálatát han-

goztatta (a civil szervezkedés szabadsága, többpártrendszer, a belső erőszakszervezetek törvényes korlátozása stb.).

A Szabad Demokraták Szövetségének alapítói között ott voltak az 1950-es évek reformkommunistái, Nagy Imre követői, akik éveket töltöttek 1956-62 között a Kádár-rendszer börtöneiben. Sokan léptek be a Szövetségbe az állampárt vezetőinek gyermekei közül, akik saját családi példájukon tapasztalhatták a rendszer politikai korrupsztát, de a szervezet vezető magját elsősorban a polgári demokrata ellenzék ismert tagjai, a „chartások”, valamint a szocialista rendszert közgazdasági és társadalompolitikai alapon bíráló fiatal közgazdász-szociológus értelmiségiek alkották.

Az SZDSZ elsősorban Budapesten, illetve a vidéki nagyvárosokban, megyeszékhelyeken vált ismertté. Szervezetei lassan alakultak meg, belső vitáik, ellentéteik megnehezítették a nyilvánosság előtti szerepléseiket. Nem kétséges ugyanakkor, hogy a polgári társadalom eszményképével fellépő szervezet valódi alternatívát kínált az egypártrendszer monolitikus felépítésével szemben, elsősorban az értelmiség körében népszerű és támogatott volt. Radikális fellépésével, a polgári ellenzék múltbeli harcaira való hivatkozással rövidesen a rendszerváltoztatás egyik kezdeményezője lett. Az 1989 tavaszi értekezletükön merült fel a lengyel mintára szerveződő ellenzék, illetve a rendszerváltást lebonyolító nemzeti kerekasztal tárgyalássorozat gondolata. A magyarországi tárgyalásokon szakértelmükkel, stratégiai és taktikai érzékükkel, politikai jártasságukkal vezető szerepet töltöttek be. Az 1989 őszén meghirdetett első népszavazáson („négyigenes” népszavazás) elért sikerükkel az országos ismertségüket megerősítették és országos politikai erővé nőttek. A rendszerváltás programja című terjedelmes politikai nyilatkozatukat 1989 márciusában fogadták el.

A SZABAD DEMOKRATÁK SZÖVETSÉGÉNEK ELVI NYILATKOZATA⁴⁴

– részlet –

Elvi Nyilatkozat

Mi, magyar demokraták, utódai vagyunk mindazoknak, akik a francia forradalom hármasszavának örökségét kívánták politikai valósággá tenni. Annak az Európának a része akarunk lenni, amely az elmúlt kétszáz évben nagyobb haladást ért el, mint az emberiség egész addigi története folyamán. Független, demokratikus, jóléti államot akarunk. Utódai vagyunk a reformoknak, amely kivezette Magyarországot a középkorból és lerakta egy modern nemzet alapjait. Elődünk Széchenyi István és Kossuth Lajos. Utódai vagyunk az európai és a magyar liberalizmusnak, amely korlátozni akarja az állam hatalmát a társadalommal szemben, meg akarja szüntetni az emberi személyiség kiszolgáltatottságát, meg kívánja valósítani a gazdasági élet önállóságát. Elődünk Eötvös József. Utódai vagyunk a polgári radikalizmusnak, amely általános választójoghoz, politikai jogokhoz akarta juttatni az egész magyar társadalmat, és amely utoljára érezte át teljes tragikus jelentőségében Magyarországnak a nyugati fejlődéstől való leszakadását. Elődünk Jászi Oszkár, aki nem tett engedményt soha semmilyen színű totalitarizmusnak és nemzeti elfogultságnak. Utódai vagyunk az európai és a magyar szociáldemokráciának, amely először talált hatékony politikai eszközöket arra, hogy a szegény embert megvédje a kizsákmányolástól, tudatosítva jogát a jólétre. A szociáldemokrácia bizonyította be, hogy a politikai szabadságjogok a dolgozók jólétének garanciája. Elődünk Mónus Illés és Kéthly Anna. Utódai vagyunk a magyar népi mozgalomnak, amely radikálisan szembefordult a nagybirtokkal és a magyar úri társadalommal, és amely nyomasztó politikai körülmények között is folytatta harcát a társadalmi demokráciáért. Elődünk Bibó

⁴⁴ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1988. 25. szám. 144. o.

István és Szabó Zoltán. Utódai vagyunk az 1953-1956 közötti pártellenzéknek, amely szembeszállt a sztálinizmussal, és pártja parancsánál többre tartotta a nép akaratát. Elődünk Nagy Imre. Utódai vagyunk annak a szövetségi törekvésnek, amely a Charta '77-tel való szolidaritást kinyilvánította, és 1977 óta egyesítette a demokratikusan gondolkodókat Magyarországon. Elődünk Donáth Ferenc.

Folytatói vagyunk a harcnak, amelyet a magyar demokratikus ellenzék vívott tíz éven át az alkotmányban deklarált polgári és politikai jogok érvényesüléséért.

Mérték- és példaadónak tekintjük a három magyar forradalmat: 1848-at, 1918-at és 1956-ot. 1848 szüntette meg a jobbágyságot és teremtette meg a népképviselési rendszert. 1918 hozta meg a politikai szabadságjogok teljességét, a munkásosztály emancipációját és az első földreform törvényt. 1956-ban megnyilvánult a magyar nép akarata a politikai pluralizmus teljes értékű formája: a többpártrendszer és az öngazgatású kis állami függetlenség teljes értékű formája: a semlegesség iránt. A mai napig sem valósult meg 1848 követelése: a népképviselési rendszer, 1918 követelése: a politikai szabadságjogok teljessége, 1956 követelése: a többpártrendszer és a két utolsó forradalom követelése: a munkásság joga a szabad érdekvédelemre és a politikai participációra.

A jog az ember elemi politikai állapota: jogaink ember mivoltunkban gyökereznek, s nem a „közösség” javára végzett szolgálat jutalmaként nyerjük el őket a szolgálat arányában. A kötelességek következnek a jogokból és nem fordítva. A politikai hatalom értelme és feladata sajátos eszközeivel hozzájárulni a jogok érvényesítéséhez. Az állampolgár jogai egyúttal az állam hatalmának korlátai.

Harcolunk az egyén politikai jogaiért: a szabadságjogokért, amelyek megvédnek az önkénnytől; a vélemény- és szólásszabadságért; a politikai jogokért, amelyek biztosítják, hogy beleszólhassunk a döntésekbe, és ellenőrizhessük végrehajtásukat; a politikai szervezetek és pártok szabad alapításának jogáért, a többpártrendszert magában foglaló pluralizmusért.

Harcolunk az egyén szociális jogaiért: önrendelkezésük, természeti és kulturális környezetük megőrzésének jogáért; a vallási közösségek szabad működésének jogáért; a származási közösségek önszerveződésének és önmeghatározásának jogáért, olyan állampolgári státusban, amelyet igényelnek; a gazdasági kiszolgáltatottság elleni

védekezés jogáért; a szakszervezetek és egyéb érdekvédelmi szervezetek szabad alakításáért; az állampolgári jogon járó létminimumért ma és a jóléthez való jogért holnap.

Harcolunk azért, hogy a közösségek és egyének szabadon rendelkezessenek tulajdonukkal, harcolunk a vállalkozás szabadságáért.

Harcolunk azért, hogy a munkáshatalom ne kiürült jelszó legyen, hanem a munkás hatalma ön maga és munkája felett.

Harcolunk a természetes közösségek önrendelkezéséért; a területi közösségek autonómiájáért és háborítatlanságáért; a községek, városok és tájegységek önkormányzatának jogáért; jogukért az általuk létrehozott javak feletti szabad rendelkezésre, természeti és kulturális környezetük megőrzésének jogáért; a vallási közösségek szabad működésének jogáért; a származási közösségek önszerveződésének és önmeghatározásának jogáért, olyan állampolgári státusban, amelyet igényelnek.

Harcolunk az életforma szabad megválasztása és az ennek alapján történő közösségekbe tömörülés jogáért.

Harcolunk azért, hogy a modernizáció ne a természet legyőzését jelentse, hanem békés és kímélő együttélést a természettel.

Harcolunk a nemzeti szuverenitásért: az állami függetlenségért; a nemzetek közti demokratikus viszonyért, a katonai tömbök nélküli Európáért; a nemzeti szuverenitás olyan felfogásáért, amely magában foglalja a magyar nemzet más állampolgárságú tagjaival való cselekvő szolidaritást is.

Harcolunk azért, hogy Magyarország – Közép- és Kelet-Európa többi népével együtt – Európa része maradjon.

AZ MSZMP AZ ESEMÉNYEK SODRÁSÁBAN

1989 elejére megformálódott az a politikai paletta, amely a rendszerváltoztatásban részt vevő politikai csoportokat jelentette. A nemzeti demokraták politikai szervezete, a Magyar Demokrata Fórum, a polgári demokraták politikai pártja, a Szabad Demokraták Szövetsége, a Fiatal Demokraták Szövetsége, mely ugyan ifjúsági szervezetként alakult meg, ám egy év alatt komoly, szakmailag megalapozott politikai programot alkotott és bejelentette igényét a változásokban való szerepvállalásra. Alakulóban voltak a hagyományos, történelmi pártok, a Független Kisgazdapárt, a Szociáldemokrata Párt, illetve Magyar Néppárt néven a Nemzeti Parasztpárt. Egyedül a Kereszténydemokrata Párt alakulása haladt nehézkesen. A Magyar Szocialista Munkáspárt, mint a hatalom gyakorlója, belső ellentétektől szabdalt, tétova állapotban volt. Az 1988-ban még reformgondolatokat hangoztató Grósz Károly vezette csoport egyre inkább bezárkózott, került a párbeszédet a független szervezetekkel, az állampárt irányításával végrehajtott, az egypártrendszer kereteit nem megváltoztató formálásban bizakodott, míg a Pozsgay Imre nevével fémjelzett reformista csoport a párt teljes átalakítását, az alternatív politikai szervezetekkel való párbeszéd elindítását, a rendszer megreformálását szorgalmazta.

1989 januárjában Pozsgay Imre bejelentette az MSZMP által létrehozott Történelmi munkabizottság jelentésének legfontosabb megállapítását, mely megcáfolta a rendszer azon alaptézisét, mely szerint az 1956-os események a szocialista rendszer elleni ellenforradalmi cselekmények lettek volna. A népfelkelésnek minősített nemzeti szabadságharc az MSZMP elvi álláspontjának megsemmisülését jelentette, hiszen az egész Kádár-korszak azon alapult, mely szerint 1956. november 4-én a szocializmus elleni támadás elhárítására jött létre. Az állampárton belül nem csak a vezetés, hanem a tagság is elbizonytalanodott, a párt politikai irányvonalának helyességét

illetően. A rendszerváltoztató független politikai erők erkölcsi és taktikai fölénybe kerültek. Ugyanakkor félő volt, hogy az állampárt szétesése esetén – hasonlóan Lengyelországhoz – erőszakos cselekmények történhetnek, esetleg a rendszerhű rendvédelmi erők ragadják magukhoz a kezdeményezést.

Az állampártnak több lényeges kérdésben is nyilatkoznia kellett, illetve gesztusokat gyakorolni a rendszerváltoztató szervezetek felé. A haladéktalanul összehívott MSZMP Központi Bizottsági ülés 1989. február 11-én a rendszerváltoztatás alapkérdéseiben foglalt állást, elfogadta az 1956-os felkelés új értékelését és elismerte a politikai rendszer átalakításának szükségességét, a többpártrendszerű választások lehetőségét. Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy az állampárt nem mondott le hatalmi szerepéről, a hatalom gyakorlásába nem kívánta bevonni a rendszerváltoztató erőket, pusztán a tárgyalások megkezdését, azaz a párbeszéd lehetőségének elfogadását deklarálta.

Az alábbiakban olvasható, a független szervezetek által elfogadott nyilatkozat azért fontos dokumentuma a rendszerváltoztatás korszakának, mert ebben fogalmazódik meg legeggyértelműbben az átalakítás békés lefolytatásának igénye és követelménye mindkét fél számára. Az MSZMP KB február 11-i határozata, illetve a független szervezeteknek erre adott válasza egyengette ki az utat a tárgyalásos formában lebonyolított magyarországi rendszerváltoztatás előtt.

FÜGGETLEN POLITIKAI SZERVEZETEK NYILATKOZATA AZ MSZMP KB ÁLLÁSFOGLALÁSÁRÓL⁴⁵

– részlet –

Mi, független politikai szervezetek, szövetségek és pártok üdvözljük az MSZMP Központi Bizottságának 1989. február 11-i nyilatkozatát, és azt a demokratikus Magyarország megteremtéséhez vezető úton fontos lépésnek tartjuk.

1. Üdvözljük az 1956-tal kapcsolatos állásfoglalást. Harminc év után végre elvették azt az 1956-os decemberi párthatározatot, amely a demokratikus népmozgalomnak bélyegezte [sic!], és amely harminc éven át az MSZMP-nek, a tavaly májusban eltávolított vezetésnek kimondatlan alkotmánya volt.

Az állásfoglalást előrelépésnek tekintjük, de távolról sem kielégítőnek, mert kifogásoljuk, hogy nem ismeri el a forradalom és a szabadságharc tényét, valamint annak demokratikus jellegét. Elkerülhetetlennek tartjuk 1956 egyértelmű pozitív minősítését, és elutasítjuk, hogy a jelenlegi pártállásfoglalás még mindig túlhangsúlyozza azokat a ritkán előfordult negatív jelenségeket, amelyek csak a négy évtizedes rákossista-sztálinista önkény visszahatásának tekinthetők. Ugyanakkor hallgat az MSZMP az ÁVH okozta tömeges véres áldozatokról, s az 56 utáni kegyetlen megtorlásról.

[...]

2. A demokratikus kibontakozás fontos feltételének tartjuk, hogy az MSZMP vezető testülete elfogadta a többpártrendszert, amely a hatalomgyakorlás egyedüli demokratikus formája? Ezzel kapcsolatban leszögezzük:

a) A hatalmi apparátusban a demokráciát tekintjük általános elvi alapnak, kiegészítve ezt az emberi jogok garantálásával. Éppen ezért az MSZMP vezető szerepé-

⁴⁵ Megjelent: Magyar Nemzet. 1989. február 18. 4. o.

nek bárminő említése ellentmond a pártfőtitkár beszédében szereplő versenysemlegesség elvének.

b) A többpártrendszer intézményesülése és az esélyegyenlőség elve megköveteli, hogy az újonnan létrejövő pártok és politikai szervezetek paritásos költségvetési támogatásban részesüljenek. Ennek mértékét az első demokratikus választás eredményéig a kormány és az érintett szervezetek közötti megállapodásnak kell ideiglenesen szabályoznia. Választások után a pártok a mandátumok arányában részesülnek állami támogatásban. A kérdés rendezéséig valamennyi társadalmi szervezet vagyonát zárolni kell, és megtiltandó az állami tulajdon bárminő átjártása társadalmi szervezetek számára.

3. Örömmel látjuk, hogy a plénumon az MSZMP vezetésének reformszárnya erősödött meg, és az elfogadott dokumentumokban nem kaptak helyet a „rendpárti szárny” követelései.

4. Kiemeljük, hogy a magyar sajtónak és a tömegkommunikációs médiának kiemelkedő szerepe volt a legutóbbi időszak demokratizálódásában. Egyes jóhiszemű tévedések inkább helyzetünk tragikumára utalnak. Ugyanakkor leszögezzük, hogy a Magyar Rádió és a Televízió a nemzeté, a fenntartó társadalomé, azokat nem sajátíthatja ki sem az állam, de különösen nem egy párt.

5. A demokratikus folyamat gyorsítása, szilárdabb, szélesebb politikai bázisra helyezése céljából nemzeti kerekasztal-tárgyalást javasolunk a kormányzat, az MSZMP vezetése és a demokratikus politikai szervezetek részvételével. Ennek a tárgyalásnak a feladata és célja volna az alkotmányozó nemzetgyűlési választás feltételeinek megállapítása.

Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság	Erdélyi Szövetség
Fiatal Demokraták Szövetsége	Független Jogász Fórum
Független Kisgazdapárt	Magyar Demokrata Fórum
Magyarországi Szociáldemokrata Párt	Szabad Demokraták Szövetsége
Szabad Kezdeményezések Hálózata	Történelmi Igazságtétel Bizottsága
	Veres Péter Társaság

1989. MÁRCIUS 15.

1989. január 18-án a Fiatal Demokraták Szövetsége részéről Bárány Anzelm tájékoztatta Pálmány Bélát, az MDF egyik budapesti szervezőjét, hogy miképpen képviseli el a FIDESZ a március 15-i ünnepség ellenzéki megmozdulását. Hasonlóan az előző évekhez felvonulást javasoltak déli 12 órától kezdődően, a hagyományos útvonalon. A FIDESZ mindenképpen az állami ünnepléstől elkülönülve kívánt emlékezni. Úgy gondolták, hogy a Kossuth téren lenne a felvonulás központi eseménye, ahol nagygyűlést tartanának.

Az MDF ideiglenes elnöksége január 23-án tartott megbeszélést. Szóba került az MSZMP és a KISZ, március 15-e megünneplése ügyében történt megkeresése, melyben közös, a nemzeti összefogás jegyében történő emlékezésre hívták a független szervezeteket. A január elején, a Hazafias Népfront által tolmácsolt felkérést eljuttatták a Bajcsy-Zsilinszky Társasághoz, a Veres Péter Társasághoz és az Új Márciusi Fronthoz. A Fórum határozottan elutasította az állami szervezetekkel való közös ünneplést.

Az államhatalom aggódva tekintett az ünnep kapcsán kialakuló helyzet elé. Bármennyire is hangsúlyozta – amint a nemzeti ünnep munkaszüneti nappá nyilvánítása is jelezte –, hogy az erőszakos szervezetek és a hatalom részéről 1989-ben már nem kell atrocitásokkal számolnia a rendszerellenzéknek, a tét mégis nagy volt. A független szervezetek közös megmozdulása ugyanis mind létszámában, mind az azon elhangzó politikai megszólalásokban az ellenzék erejét és felkészültségét, valamint elszántságát igazolhatta.

Február 19-én, Budapesten a Kisrabló étteremben a budapesti közös megemlékezésről nyilatkozatot fogadtak el az ellenzéki csoportok legjelentősebb szervezetei, a Bajcsy-Zsilinszky Társaság, a FIDESZ, a Magyar Demokrata Fórum, a Független

Kisgazdapárt és a Szabad Demokraták Szövetsége, melyhez további 11 független szervezet is csatlakozott.

A március 15-i demonstrációk végül is leképezték a társadalom elégedetlenségét és megosztottságát. A Múzeumkertben szervezett állami ünnepségen kb. húszezer, a független, ellenzéki szervezetek által szervezett felvonuláson kb. százezer ember vett részt. Az állami ünnepségen volt ott a függetlenek közül a Független Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt. Az ellenzéki megmozdulás egyes helyszínein az új politikai szervezetek képviselői szólaltak fel. A nap során a rendőrség mindvégig segítette a felvonulást, sehol nem történt karhatalmi fellépés.

Március 15-e előestéjén, Budapesten, a Nemzeti Sportcsarnokban nagygyűlést tartott a Magyar Demokrata Fórum. Egyrészt a március 11-12-én lezajlott első Országos Gyűlésükről számoltak be, másrészt a nemzeti demokratáknak az ünnepel és az ország helyzetével kapcsolatos álláspontját fejtették ki. A csarnokban négyezer ember volt jelen és több százan a Sportcsarnok előtt, mivel már nem fértek be az épületbe. Für Lajos, a frissen megválasztott elnökség tagja kihangsúlyozta, „hogy az MDF nem a koalíciót, hanem a tárgyalásokat szorgalmazza, s hogy a választásokig senkivel nem hajlandó koalícióra, unióra lépni, vagy [a hatalom] bérlőivel együtt valamiféle nemzeti bizottságban részt venni.”

Érdemes kiemelni, hogy az 1989. március 15-i ünnepelés mind az állami, mind a független szervezetek rendezvényein, elsősorban politikai kérdésekről szólt. Ez természetes volt, hiszen mindkét fél a saját elképzeléseit, törekvéseit próbálta az ünnep nyilvánossága segítségével eljuttatni az emberekhez. Ugyanakkor figyelmet érdemel az is, hogy az ellenzéki demonstrációkat előre bejelentették a hatóságoknál, rendezőgárdát alakítottak, a felvonulás és a nagygyűlés helyszínein a rendezők maguk biztosították a rendet, azaz nem csak a létszám és az elhangzott beszédek tartalma, hanem a szervezettség és független szervezetek felelős magatartása is üzenetet hordozott; elsősorban a hatalom felé. Már nem pusztán néhány hőzöngő emberrel, hanem szervezett és öntudatos tömeggel, illetve ezt a tömeget irányítani és megmozgatni képes ellenzéki vezetéssel kellett számolnia.

AZ 1989. MÁRCIUS 15-EI ÜNNEPSÉGEK SZÓNOKLATAI⁴⁶

A Petőfi-szobornál Dr. Vigh Károly

Tisztelt ünneplő közönség! Magyarok!

1931-ben, közel hat évtizeddel ezelőtt, az egyetemi ifjúság Bajcsy-Zsilinszky Endrét kérte fel, hogy itt, a Petőfi-szobor előtt ő mondja el a március 15-i ünnepi beszédet. A szónok – társaságunk névadója – így fordult hallgatóihoz: „Értetlenül és mélyen elszomorodva látom ezt a roppant rendőrkordont, bizonyoságul annak, milyen messze estünk az igazi március 15-étől.” És ha ezt joggal panaszkolta Zsilinszky a Horthy-korszakban, nem kevesebb indokkal tettük ezt szóvá az elmúlt évtizedekben, hogy „roppant rendőrkordonok” akadályozták a szabadság ünnepének szabad megünneplését.

Egy évvel ezelőtt a déli harangzúgáskor, itt a Petőfi szobornál nevezetes eseménynek lehettünk tanúi: A Bajcsy-Zsilinszky Társaság koszorúzásával a forradalom centenáriuma, 1948, azaz 40 év óta először – kezdődhetett el az az ünnepségsorozat, amikor a független és demokratikus szerveződések mintegy 15 ezer főnyi serege végre szabadon és önfeledten emlékeztetett 1848 dicső napjaira. Habár még ez a március 15. sem múlt el rendőri beavatkozás nélkül, de a tavalyi Március Idusa mégis nagy változást hozott. S amikor ma ismét itt állunk a magyar és a világszabadság bronzalakja előtt, Petőfit kell idéznem, aki a március 15-ről szóló költeményében ezt írta le:

*Magyar történet múzsája,
Vésd soká nyugodott,
Vedd föl azt s örök táblára
Vésd föl ezt a nagy napot!*

⁴⁶ Megjelent: Beszélő (szamizdat) 1989. 26. szám. 82. o.

Íme, láthatjuk ezt a roppant tömeget, amely egymagában is jelzi: mit változott a magyar világ egy esztendő alatt Emlékezzünk csak sikeres nagy tüntetéseinkre: az erdélyi magyarokért a Hősök terére vonuló százezernyi emberfolyamra, a Bős-Nagymaros megépítése elleni nagy menetelésekre; de emlékeznünk kell a hatalom által szétvert megmozdulásainkra is! Mégis: az elmúlt esztendőben a főváros népe – és különösen fiatalsága – ország-világ előtt megmutatta, hogy már nem hagyja magát megfélemlíteni, és ha kell: a tömegdemonstráció eszközét is igénybe veszi igazságos célkitűzései érdekében.

Tisztelt hallgatóim! Azt kérdezik tőlünk: miért nem ünnepeljük együtt március 15-ét a hatalom szervezeteivel, amikor erre ők ajánlatot tettek? Erre az a válaszuk, hogy nem feledhetjük a rendőrtattakokat, a lánchídi „csatát”, de azt sem, hogy az MSZMP, a Hazafias Népfrent és a KISZ még múlt év decemberében is kísérletet tettek március 15. kisajátítására. Elhallgatva követeléseinket, javaslatainkat, ők indítványozták március 15. ünnepé nyilvánítását és azután tették meg nekünk ajánlatukat. Ezért vagyunk kénytelenek külön ünnepelni. Ha majd jövőre a jognak asztalánál egyaránt foglalhatunk helyet, akkor remélhetőleg együtt ünnepelhetünk. Addig pedig Petőfi és 1848 szellemében küzdenünk kell a szabad, független és demokratikus Magyarország kivívásáért.

A Petőfi szobornál Mécs Imre

Ifjú barátaim, honfitársak! Budapest ünneplő népe!

Harminchárom éve itt gyülekeztek a lánglelkű márciusi ifjú költő szobránál az októberi ifjak, a pesti egyetemisták, míg mi, budaiak a Műegyetem kertjéből indultunk kart karba öltve Bem apó szobrához, hogy a lengyel barátainkért tüntessünk. Éjfélre a magyar történelem legelnyomóbb diktatúrája, a néppusztító sztálinista pártállam sok százezer ávósával, funkcionáriusával és besúgójával együtt kártyavárként összeomlott. És ekkor újjászületett a szabad magyar nemzet, amelyről a történészek már azt hitték, hogy halott. De élt a nemzet, csak rejtelkedett, s október dicső napjaiban a nemzet maga volt az egységes felkelt nép! A Petőfi által megálmodott szent nép!

Soha ilyen együttállás nem volt még! Szinte minden magyar ember ugyanazt akarta. Vallásos és ateista, keresztény és zsidó, pártonkívüli és sok párttag, felnőtt és

fiatal, kétkezi munkás és értelmiségi. S ott lebegett felettünk Petőfi, Vasvári, Kossuth és Széchenyi szelleme. Így egyesült a két forradalom október dicső napjaiban. Márciusa 15. és október 23. a magyar nép szent ünnepei, amelyek joggal váltják fel a ránk kényszerített idegen ünnepeket. Végre önmagunk akarunk lenni, a magunk útját akarjuk járni! Tavaly ilyenkor még a kádárista hatalom utolsó rugdalózásaként letartóztatott ellenzékieket és ötvenhatosokat. Erre még többen vonultak fel, mint addig. A hatalom engedett, ma már március 15. nemzeti ünnep. Követeljük, hogy október 23., népünk dicsőséges forradalmának emléknapja is nemzeti ünnep legyen. Követeljük!

A nemzet magára ébredt, politizálni akar. A nemzet kerekasztalához csak úgy ülhetnek le a hatalom birtokosai, ha megtisztulnak! A nép ma egyenes politikát, jellemes embereket kíván. Undorral elvet minden hazugságot, csűrös-csavarást! Tessék, határolják el magukat, a múlt bűneitől! Ítélik el a sztálinizmus restaurációját, és határolják el magukat attól is, ami még tavaly is a sztálinizmus jegyében történt.

A „csendes többség” nem hisz, nem bízik! Fél a visszarendeződéstől. Túl sok fegyver van kint Magyarországon a sztálinisták kezében. Követeljük a fegyverek összeszedését, a Munkásőrség megszüntetését, egy részének a rendőrséghez csatolását. Követeljük!

Szólunk hozzátok ti, „csendes többség”! Vegyétek le házikabátotokat, álljatok körénk és akkor nem tudják visszaállítani a sztálinizmust! Lépjetelek elő, hallassátok hangotokat. Ne féljetelek! „Demokratának lenni annyi, mint nem félni!” – írta Bibó István a töretlen jellemű egyenes gerincű nagy magyar gondolkodó. Éljen Bibó István nemes emléke! Legyünk végre demokraták és ne hagyjuk magukat. Induljunk el utunkra és kiáltsuk együtt: Szabad Televíziót! Szabad Parlamentet! Szabad, független, demokratikus és semleges Magyarországot! Éljen a Haza!

A Magyar Televízió lépcsőjénél Csengey Dénes

Ünneplő honfitársaim! Barátaim! Magyarország polgárai!

Ebben a hazában ma egy meghasadt nemzet él. A beismerő vallomást nem is én teszem – ösztöneink működése már régen elárult bennünket. Boldogabb országokban a nemzeti ünnep alkalom az emelkedett emlékezésre, itt Magyarországon azonban, valahányszor egy jeles történelmi nap évfordulója közeledik, szemerkélni kezd,

majd bővebben is megered az aggodalmak esője, megérkeznek a gyomorgörcsök, erősítést kapnak az utcai járőrsztagok, elhangoznak a fenyegető jóslatok. Mintha az volna a legvalószínűbb, hogy valami súlyos baj ér minket, ünnepre készülöket.

Így történt, ilyen betegesen történt ez az idén is. És éppen itt, ahol most állunk, éppen a Szabadság téren csoportosultak legsűrűbben az előzetes aggodalmak. Sokan azt hitték, vagy azt akarták elhitetni, hogy ide, a Magyar Televízió székházához egy ostromló tömeg készülődik, a fenyegetés és a rombolás szellemétől vezérelve.

Mondjuk ki együtt fennhangon, hogy ez nem igaz! Mondjuk ki együtt fennhangon, hogy rosszul ismernek bennünket azok, akik csöcseléknak tartanak, rosszul ismernek bennünket, azok, akik azt hiszik, hogy dúlásban és pusztításban leljük örömrüket! Tőlünk ne féltse senki a televíziót! Nagyon fogunk vigyázni rá, mert a miénk! És ugyanígy ne féltse tőlünk senki Magyarországot! Nagyon fogunk rá vigyázni, mert a miénk. Elég időnk volt megtanulni, hogy ebben az országban végül mindent mi fizetünk meg, legyen az egy szétlőtt ház, egy behúzott ablak, vagy egy elkótyavetyélt hitelösszeg.

És most, barátaim, itt az ideje, hogy elfordítsuk a figyelmünket az előjátékok rossz ízű részleteiről. Itt az ideje, hogy végre elmosolyodjunk, abban a biztos tudatban, hogy ez itt Magyarország, mi itt itthon vagyunk, és amikor az ország jövőjéről beszélünk, arról beszélünk, ami a miénk. Azért vonultunk ide, hogy ezt most külön, erős hangszúllyal a Magyar Televíziónál is elmondjuk. Ki akarjuk nyilvánítani, hogy a televízió a nemzet tulajdona, nem a kormányé, és azt is, hogy e tulajdonjogot a jövőben érvényesíteni kívánjuk. Szabad sajtót, szabad rádiót, szabad televíziót! Társadalmi ellenőrzést a nyilvánosság minden fóruma fölött! Minden alkotmányosan szerveződött politikai tényezőnek a nyilvános véleményalkotás, a nyilvános programhirdetés egyenlő jogát, egyenlőlehetőségét! Önálló műsorokat a televízióban a független pártoknak, független mozgalmaknak és szakszervezeteknek! Elsőbbséget a nemzeti kultúra értékeinek, teret az európai tájékozódásnak! Megnyilvánulási lehetőséget a nemzeti kisebbségeink iránti felelősségnek és szolidaritásnak, új, egységes nemzeteszmet a világban szétszóródott magyarságnak! A történelmi bűnök és meghurcoltatások nyilvános feltárását, ítéletet, rehabilitációt és megbocsátást! Nemzeti megújulási programot!

Ezek a követeléseink, barátaim! Nyomatékosítsa őket mindannyiunk arcán az elszánt és fegyelmezett mosoly. De nem azért vonultunk ide, hogy a falakkal feleseljünk. Azt akarjuk, hogy követeléseinkről haladéktalanul, már a legközelebbi napokban kezdődjének nyilvános, mindannyiunk számára nyomon követhető tárgyalások.

Azt hiszem, amiért jöttünk ezzel elvégeztük. Szeretném, ha megőriznénk a pillanat komolyságát, és ezért nem vállalkozom a lefoglalás, a kézrátétel mozdulatára. A tárgyalásokban bízom, nem a látványos gesztusok misztériumában. Búcsúzóul csak egyetlen szót még. Idén külön ünnepelünk. De nem azért, mintha hasadt nemzetünk végleges feldarabolásán kívánnánk szorgoskodni. Éppen ellenkezőleg – valódi, tartós nemzeti egység a célunk. Ez azonban nem épülhet urak és szolgák, birtokon belüliek és hazájuk birtokjogából kitagadottak szövetségére. Hanem csak egyenrangú politolizáló felek távlatos megegyezésére. Úgy gondoljuk, előbb szülessen meg az egyezmény, majd azután is ráérünk megtalálni a közös jelképet, amely azt kifejezi.

És most induljunk tovább. Ne tagadjunk ki senkit a szívünkben, mert mindannyiunké a nemzet! Vigyük magunkkal az emelkedett méltóságot. Szabad március 15-ét, 16-át, 17-ét ... és így tovább, az öröknaptár utolsó napjáig.

A Magyar Televízió épülete előtt Cserhalmi György színművész olvasta fel az 1989-es 12 pontot, az ellenzéki szervezetek követeléseinek 12 pontját.

Mit kíván a magyar nemzet? Szabad, független, demokratikus Magyarországot

1. Valódi népképviseletet és többpártrendszert. Biztosítsák a választások szabadságát és tisztaságát.
2. Rendőrállam helyébe jogállamot. Érvényesüljenek az emberi jogok, legyen bírói függetlenség.
3. Szólás-, sajtó-, lelkiismereti és oktatási szabadságot. Számolják föl a hírközlés állami monopóliumát. Oszlassák föl az Állami Egyházügyi Hivatalat.
4. Jogot a sztrájkra. Ne korlátozzák: az érdekvédelem, a követelés és a szolidaritás szabadságát.
5. Méltányos közteherviselést, a közkiadások társadalmi ellenőrzését. Szüntessék meg az egyéni és csoportos kiváltságokat. Adják meg mindenkinek az emberhez méltó élet alapfeltételeit.

6. Ésszerű gazdálkodást, működő piacot, a tulajdonformák egyenjogúságát Állítsák le a pénzemésztő és környezetpusztító nagyberuházásokat, szüntessék be a veszteséges vállalatok támogatását, vessenek véget a vállalkozás és a lakosság megsarcolásának.

7. A bürokrácia és az erőszak-apparátus leépítését. Oszlassák: föl a Munkásőrséget és az Ifjú Gárdát.

8. Szabadságot és önrendelkezést Kelet- és Közép-Európa népeinek. Szűnjék meg Európa katonai, gazdasági és emberjogi kettéosztása.

9. Sémleges, független Magyarországot. Vonják ki a szovjet csapatokat hazánk területéről. Töröljék a magyar ünnepek sorából november 7-ét.

10. Felelős kisebbségi és menekültpolitikát. A kormány lépjen föl a nemzetközi fórumokon a magyar kisebbségek védelmében. Szűnjék meg a rendőri szemlélet és a jogtalan megkülönböztetés a romániai menekültek ügyében.

11. Nemzeti önbecsülést. Vessenek véget a történelemhamisításnak. Adják vissza a nemzetnek címerét.

12. Igazságot '56-nak, tisztességet a forradalom mártírjainak. Nyilvánítsák: nemzeti ünnepé október 23-át.

A budapesti független március 15-i megemlékezések és békés tüntetések szervezői: Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság; Bibó István Szakkollégium; Bokor Község; Fiatal Demokraták Szövetsége; Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt; Független Jogász Fórum; Független Jogvédő Szolgálat; Inconnu Csoport; Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózat Kör; Magyar Demokrata Fórum; Magyar Művészek és Gondolkodók; Magyar Zsidó Kulturális Egyesület; Menedék Bizottság; Munkásszolidaritás; Nagymaros Bizottság; Népszavazást Követelők Csoportja; Országos Klubtanács; Perem Klub; Politikai Foglyok Szövetsége; Rakpart Klub; Recski Szövetség; Republikánus Kör; Romania Libera; Salom Független Magyar Zsidó Békecsoport; Szabad Demokraták Szövetsége; Szabad Kezdeményezések Hálózata; Széchenyi Casino és Hagyományörző Egyesület; Székelytanács; Szolgálatmegtagadók; Szociáldemokrata Ifjúsági Kör; Történelmi Igazságtétel Bizottság.

A Kossuth téren Orbán Viktor

Polgártársak, fiatalok!

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc a magyar nemzet számára felállította a nemzeti függetlenség és politikai demokrácia európai mércéjét. Ettől a pillanattól kezdve egyetlen kormány sem kerülhette el, hogy ezzel a mércével megmérassék. Ma azt a kérdést kell feltennünk magunknak, vajon a politikai hatalom jelenlegi birtokosai közelebb vittek-e bennünket az 1848-as eszményekhez? De beszélhetünk-e nemzeti függetlenségről, amikor a Magyarországot az 1956-os forradalom után újra megszálló orosz csapatok itt állnak városainkban? Beszélhetünk-e politikai demokráciáról, felelős kormányról, ha 40 éve nem tarthattunk szabad választásokat? Vajon kinek felelős a mai magyar kormány? 1848. március 15-én Petőfiék azzal a boldogító és felszabadító érzéssel vághattak neki a pesti utcáknak, hogy egyetlen forradalmi lendülettel, megnyitották az utat a nemzeti függetlenség és a polgári átalakulás előtt. A mi generációnk esetében ennél jóval többről van szó. A kommunista politikai vezetés 4 évtizednyi uralkodásának eredményeképpen a mi generációnknak egy utolsó garasáig eladósodott, leszegényedett, csőd szélén tántorgó társadalomba kellett belenőnie. Azt a csődtömeget, amit a politikai hatalom birtokosai felhalmoztak nekünk, nem csak fiatakként, hanem apaként és nagyapaként is vállunkon kell majd hordanunk. A jövőt felfaló politika ma is folytatódik. Azaz, akik rossz gazdaságpolitikájukkal előidézték az ifjúsági munkanélküliséget, most kirekesztettek bennünket a munkanélküli segélyhez való jogból; azok, akik csak éhbéért fizetnek a pályakezdőknek, most nem építenek lakásokat, ahol felnevelhetnénk a gyerekeinket. Mi, akik 1956 után születünk, ízig-vérig ennek a rendszernek a gyermekei vagyunk. Annak a rendszernek, amely nemcsak a jövőbeli jólét lehetőségét vette el tőlünk, hanem kis híján megfosztott bennünket a tiltakozás, védekezés, önszerveződés képességétől sőt, attól a képességtől is, hogy el tudjunk képzelni egy másik világot, mint amelyikbe beleszülettünk. Az a tény, hogy mi most itt vagyunk, fényesen bizonyítja, hogy mindez nem történhetett meg jóvátehetetlenül.

Barátaim! Emlékezzünk, alig néhány hónapja, hogy amikor függetlenséget és többpártrendszert követelve az utcákra mentünk, gumibottal intettek csendre bennünket azok, akik ma pontosan ugyanazt mondják, mint amit mi mondtunk. Arra

kémek bennünket, felejtsek el, ami eddig történt, higgyünk nekik. Én félek a görögöktől, ha ajándékot hoznak is. Olyan országban, ahol konzervatívok egyik napról a másikra reformerré válhatnak és viszont, ahol az 1956-os forradalom utáni rendcsinálás bajnokai és a többpártrendszert támogató, népfelkelést emlegető PB-tagok ugyanahhoz a párthoz akarnak tartozni, csak a legnaivabbak hagyatkozhatnak pusztán a pártállam ígéreteire. Mi csak magunkban bízhatunk. Nekünk kell olyan helyzetet teremteni ebben az országban, amikor az uralkodó párt nem tehet mást, mint amit ígért. Nem tehet mást, mert elvettük tőle minden eszközét, amellyel visszahúzhatna bennünket a diktatúra sarába. Ne higgyük, hogy elérkezett az össznépi összeborulás ideje. Én nem hiszek a diktatúrát bevezetni képesek és az esetleges diktatúrát majd elszenvadni kényszerülők kézfogásának őszinteségében. Én abban hiszek, hogy mi így együtt képesek vagyunk visszavezetni ezt az országot 1848 eszményeihez. Én abban hiszek, hogy mi képesek vagyunk megfosztani e pártállamot a diktatúra bevezetésének minden lehetőségétől.

Ezért követeljük egyenlő jogi és gazdasági feltételeket a politikai szervezetek működéséhez; zárjuk ki a pártszerveket a munkahelyekről; bontsuk le a nomenklaturát; zárjuk ki a pártszerveket a rendőrségből, a hadseregből, oszlassuk fel a Munkásőrséget. Szolidaritást!

A Kossuth téren Kis János

Polgártársaim!

1848. március 15-e két befejezetlen feladatot hagyott ránk: megvalósítani hazánkban a szabadság és demokrácia európai eszméjét, és kivívni a nemzeti függetlenséget. A magyar nép a 20. században többször is kísérletet tett e történelmi feladat beteljesítésére. Demokratikus forradalmainkat rendre vérbe fojtották. A bukást minden alkalommal történelmi fejlődésünk végzetes megzavarodása követte. Utolsó, 1956-os forradalmunk leverése után 30 évbe telt, míg a társadalom kezdte újra kiegyenesíteni a gerincét. De nem halt ki belőle, s ma egyre elevenebb a demokrácia, a szabadság, a függetlenség és az Európához tartozás vágya. A szocializmusnak nevezett rendszer fölött a történelem kimondta az ítéletet. Az állampárt mindenre kiterjedő uralma feltartóztathatatlan gazdasági és társadalmi hanyatlásba sodorta az országot.

Nincs más kiút, csak a teljes újrakezdés. Békés átmenetet akarunk, nem újabb nemzeti katasztrófát. Félmegoldásokkal azonban nem érhetjük be; a látszatengedmények csak növelik a bajt. Az MSZMP már nem tud igazán tiltani, de valódi kiegyezésre sem hajlandó. Ezért aztán nem képes megállítani saját szervezetének bomlását, az országban politikai káoszt idéz elő; százazreket, milliókat taszít megalázó anyagi nyomorúságba.

A kommunisták azt ajánlják az új, független szervezeteknek, hogy részt kaphatnak a hatalomból, ha elfogadják az állampárt főségét, és társfelelősséget vállalnak a sikertelenül kezelt gazdasági válságért. Mi azt ajánljuk a kommunistáknak, hogy súlyuknak megfelelő részt kaphatnak az új Magyarország pártjai között, ha elfogadják a szabad választásokon nyugvó, demokratikus többpártrendszert. Erről kell tárgyalni, az idevezető átmenet garanciáiról. Attól még nem lesz népképviselő, ha a mandátumok kisebbik felét új színekben induló politikusoknak osztja ki az MSZMP. Attól még nem lesz felelős kormány, ha az Árhivatal élére nem kommunista minisztert állítanak. Attól még nem dönt a saját sorsáról a nép, ha szabadon választhat a koronás címer meg a Kossuth-címer között. A válságból csak nemzeti összefogással lábolhat ki az ország. De nem olyan koalícióval, amit a kommunista párt, hatalmi fölényét kihasználva, a saját kezében tart. Előbb a demokratikus pártok és mozgalmak koalícióját kell meg teremteni, hogy az MSZMP-nek erős, megkerülhetetlen vetélytársa és tárgyalófele legyen.

Nemzeti összefogást az új Magyarországért! Éljen a független, demokratikus Magyar Köztársaság! Szabadságot, demokráciát!

A Roosevelt téren, Eötvös József szobra előtt Tamás Gáspár Miklós

Honfitársak! Barátaim! Magyarok!

Egy esztendővel ezelőtt úgy ünnepeltük március 15-ét, hogy közben 8 ellenzéki barátunk rendőri őrizetben várta a tüntetés kimenetelét. Ők voltak a rendszer túszai. De a gumibotzás tavaly már elmaradt. Csak akkor kezdtek ismét püfölni bennünket, amikor Nagy Imre halálának 30. évfordulóján ismét az utcára mentünk.

Tavaly márciusa óta a kommunista rendszer erkölcsileg és politikailag megbukott. A hatalom birtokosai nagyjából ugyanazok, akik azelőtt – de miféle hatalom az,

amelynek senki nem engedelmeskedik? Miféle hatalom az, amely ellenzékétől emeli el az ötleteit? Miféle hatalom az, amely ezen az ünnepen most azokhoz törleszkedik, akiket évekig végigpofozott a nemzeti emlékhelyeken? Köszönjük, nem kérünk a későn jött hazafias jóindulatból.

Ideje volna, hogy a kommunista párhatalom szerénységet tanuljon. Senki nem bízta meg az uralkodással, és ha majd részt akar venni a demokrácia versenyében, magába nézzen inkább, mintsem hogy máris a kártyák cinkelésével foglalkozzék.

Ideje volna annak is, hogy az új demokratikus mozgalmak fölhagyjanak a torzsal-kodással és az ábrándkergetéssel, és készüljenek az építésre. Nyomor és zűrzavar fenyegeti az országot. Ez a veszedelem talán még elkerülhető, de időnk véges. Nyugalom, szilárdság, összetartás – csak ez mentheti meg Magyarországot!

Március 15-e ma nemcsak 1848, hanem 1956 ünnepe is. Célunk ma is az alkotmányos demokrácia és a nemzeti függetlenség. Ennél kevesebbel be nem érhetjük.

Éljen a magyar szabadság! Éljen a haza!

AZ ELLENZÉKI KERESZTAL MEGALKULÁSA

1989 februárjában az MSZMP vezetése úgy döntött, hogy a lengyel példát alkalmazva egyeztető tárgyalásokra hívja az alternatív politikai szervezeteket. Az állampárt továbbra is a korlátozott többpártrendszer bevezetését tekintette megvalósítandónak. Jelzés volt erre egyrészt, hogy a tárgyalópartnereket a párt a saját székházába és nem a Parlament épületébe hívta meg, illetve, hogy az első konzultációt az Új Márciusi Front, illetve a Szociáldemokrata Párt képviselőivel – azaz a hagyományosan szövetségesnek tekintett csoportokkal – folytatta le, majd hat további szervezettel konzultált, a Magyar Ellenállók és Antifasiszták Szövetségével, a Münnich Ferenc Társasággal, a Független Kisgazdapárttal, a Magyarországi Ifjúsági Szervezetek Országos Tanácsával, a Magyar Néppárttal és a Magyar Demokrata Fórummal, illetve a Szabad Demokraták Szövetségének képviselőivel. A névsor azt jelezte, hogy az MSZMP maga kívánta kijelölni azokat a szervezeteket, amelyekkel az átalakítás kérdéseit egyeztetni kívánta és nyilvánvalóvá vált, hogy elfogadhatatlannak tartják a független szervezetek bármilyen tömörülése és a párt közötti tárgyalásokat. Mivel az MSZMP szándéka a tárgyalásokkal az volt, hogy a független szervezeteket bevonja az általa elindított törvénykezési folyamatba, azaz az új Alkotmány, a választási törvény és a gazdasági-szociális törvények előkészítésébe, ezért elmondható, hogy a tárgyalások nem érheték el céljukat. A rendszerváltoztató szervezetek nem kívántak részt venni az állampárt és a kormányzat által elindított, korlátozott átalakítást elvégezni szándékozó döntéseiben.

Március elején a Magyar Demokrata Fórum megtartotta első Országos Gyűlését, majd március közepén a Szabad Demokraták Szövetsége első közgyűlését. A két legjelentősebb rendszerváltó szervezet külön-külön ugyan, de elkészítette saját programját az átalakításra vonatkozóan.

A március 15-i sikeres ellenzéki demonstráción felbuzdulva, Kónya Imre a Független Jogász Fórum levélben kezdeményezte a jelentősebb ellenzéki szervezetek felé, hogy hívjanak össze egy Ellenzéki Kerekasztal megbeszélést, ahol a rendszerváltoztató szervezetek egyeztethetik elképzeléseiket az átalakítás programjáról és megvalósításáról. Kónya Imre azt javasolta az ellenzéki szervezeteknek, hogy a választójogi kérdésekben és az Alkotmánnyal kapcsolatos elképzelésekben alakítsanak ki egyeztetett álláspontot. Ám ebben a két kérdésben a két legfontosabb politikai szervezetnek, az MDF-nek és az SZDSZ-nek egymástól igen távoli és eléggé karakteresen eltérő álláspontja volt. Az MDF a társadalom bevonásával Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívását, az SZDSZ az MSZMP-vel történő tárgyalást és kiegyezést tekintette elsődlegesnek. Az MDF új Alkotmányt, és az alapján szabad, többpárti választásokat, az SZDSZ az átmenet „játékszabályairól” szóló megegyezést szorgalmazta.

Az MDF elnöksége először elzárkózott a Kerekasztalon való részvételtől, ám később a kezdeményezés szükséges és időszerű voltát elismerve részt vett az egyeztetésen. Egy közös ellenzéki fellépés esetén ugyanis elkerülhetővé vált volna a független szervezetek megosztására irányuló MSZMP-s szándék, ha paritást nem is, de számottevő erőt és társadalmi támogatást tudott volna felmutatni a függetlenek tömbje, így az ellenzéki feltételeket figyelmen kívül hagyó tárgyalás lehetetlenné vált volna az állampárt részéről. Egy másik nézőpontból viszont ez a kezdeményezés összemosta a független szervezetek eltérő elképzeléseit és társadalmi támogatottságát, egyeztetést és közös fellépést kényszerített rá az ellenzéki egyeztető tárgyalásokat folytató szervezetekre, és egyben kizárta a társadalom részvételét, egy szűk politikai elit ügyévé degradálva az átmenetről történő döntést.

A FÜGGETLEN JOGÁSZ FÓRUM FELHÍVÁSA

A MAGYARORSZÁGI FÜGGETLEN POLITIKAI SZERVEZETEKHEZ⁴⁷

I. Bármily tragikus az érintett népeknek, és fájdalmas sok tisztességes embernek, bármennyire nehéz is a „múltat bevallani” – a nemzet jövője érdekében ki kell mondan: az 1917-ben a „szocializmus felépítésének” jelszával indított nagyszabású történelmi kísérlet – a század utolsó évtizedeiben világméreteken kibontakozott új technikai forradalom kihívásának súlya alatt – elbukott. Az a tény, hogy az érintett országok egyöntetűen leszakadtak a világ élvonalától, nem egy adott vezetés alkalmatlanságát, hanem a vállalkozás lehetetlenségét bizonyítja. A felzárkózás esélyének megteremtése ezért csak az egész társadalmi, gazdasági, politikai berendezkedés gyökeres megváltoztatása árán lehetséges.

Világosan kell látni, hogy a társadalmat és a gazdaságot gúzsba kötő politikai viszonyok átalakítása nélkül nincs gazdasági felemelkedés, ezért a változás első lépéseként a politikai struktúrát kell megváltoztatni.

Országunk mai helyzetében az átfogó változás már a nemzeti fennmaradás alapfeltétele, ezért a politikai fordulat – a nemzet önvédelmi reflexéből adódóan – előbb vagy utóbb, erőszakkal vagy anélkül, de szükségszerűen bekövetkezik. Mivel hazánk és a fejlett országok között a távolság napról-napra nő, késlekedésre nincs idő. Ugyanakkor minden gondolkodó embernek és valamennyi felelősségteljes politikai erőnek – mindaddig, amíg erre a legkisebb esély is van – arra kell törekednie, hogy a szükségszerűen bekövetkező változás erőszakmentesen menjen végbe.

II. Egy biztos: a teljes átalakítást, így vagy úgy, de maga a magyar nemzet fogja végrehajtani, ezért nem lehetséges a feltételeket a nép feje fölött kötött kompromisszu-

⁴⁷ Megjelent: Magyar Nemzet. 1989. március 21. 5. o.

mokkal kialakulni, hanem már az új játékszabályok megfogalmazásába is be kell vonni a társadalmat.

Keserű igazság, hogy az életkörülmények javulása csak a politikai változásokat követően, azok áttételes eredményeként fog bekövetkezni. A magyar nép azonban – az ismert történelmi előzmények után – a jelenlegi helyzetben ezt csak akkor fogja elfogadni, ha a feltételeket – közvetlenül vagy hiteles szervezetei útján – saját maga alakítja ki.

Sajátos ellentmondás, hogy az adott időpontban fennálló hatalmi struktúra intézményi keretei között kellene megalkotni azokat a törvényeket, amelyek célja éppen ennek a hatalmi struktúrának a lebontása. A Független Jogász Fórum álláspontja szerint ez csak úgy lehetséges, hogy a fennálló struktúra lebontásának első lépéseként a jelenlegi Országgyűlést felváltja egy népképviselői testület.

Nem akarjuk megkerülni a kérdést: van-e remény arra, hogy a nemzet fennmaradása érdekében elengedhetetlen változás erőszakmentesen következzen be? Úgy gondoljuk, igen.

Bizakodásunkat az látszik alátámasztani, hogy míg a rendszer 70 éves története során, az időről-időre kialakult válságok nyomán a kommunista párton belül felülke-rekedő hatalmi csoport – ha bírálta is a „torzulásokat” – a „szocializmus építésének” a párt által meghatározott útját továbbra is elvitathatatlanak tüntette fel; addig a mai magyar válságra az a jellemző, hogy már a hatalom képviselői sem bíznak a szisztéma működőképességében.

III. Mit tehetnek a független társadalmi, politikai szervezetek, pártok az erőszakmentes változás érdekében?

1.) Mindent el kell követni azért, hogy a társadalom önszerveződési folyamata felgyorsuljon, ezen belül saját szervezetük, pártjuk önálló arculata kialakuljon, programja széles körben ismertté váljon, tömegbázisa növekedjen.

2.) Tartózkodni kell minden olyan politikai lépéstől (pl. a hatalommal való idő előtti koalíció, egyoldalú engedmények, látszattárgyalások), amelyek az adott szervezet hitelét csökkenthetik.

3.) Minél gyorsabban felül kell emelkedni a személyi viszályokkal kapcsolatos, a

szerveződés kezdeti szakaszában elkerülhetetlen gyermekbetegségeken, és a lényegi nézetazonosság alapján létrejött elvi kompromisszumok útján meg kell teremteni a szervezetek belső egységét.

4.) Abból kiindulva, hogy a jelenlegi helyzetben a független szervezetek között objektíve alapvető az érdekezonosság, és érdekeik az egész nemzet érdekeivel egybe-vágnak – szükséges és egyben erkölcsi parancs is a felmerülő legfontosabb kérdésekben a nézetek folyamatos egyeztetése.

5.) Az objektív érdekezonosság alapján tudatosan kifejlesztett egymás iránti szolidaritással útját kell állni a hatalom nyilvánvaló és rejtett megosztási kísérleteinek.

6.) Mindaddig, amíg a megerősödött társadalom nem veszi kezébe sorsának irányítását, előzetesen egyeztetett egységes fellépéssel kell folyamatos nyomást gyakorolni az intézményes hatalomra annak érdekében, hogy a döntésekbe a társadalmat ténylegesen bevonja és az átalakítást következetesen megvalósítsa.

A Független Jogász Fórum javasolja a magyarországi független politikai szervezeteknek és pártoknak, hogy történelmi felelősségtudatuk által vezérelve, az előzőkben felvázolt célok megvalósítása érdekében, kompetens politikai vezetőik útján haladéktalanul kezdjék meg tárgyalásaikat arra törekedve, hogy a sürgető választ kívánó alapvető kérdésekben, mindenekelőtt a választójog és Magyarország alkotmányát illetően, közös álláspontot dolgozzanak ki.

A Független Jogász Fórum felajánlja, hogy a tárgyalásokat megszervezi és a vélemények egyeztetésében, valamint az egyeztetett álláspontok szakmai kidolgozásában – függetlenül és elfogulatlanul – legjobb tudása szerint közreműködik.

AZ ELLENZÉKI KERESZTAL ALAKULÓ ÜLÉSÉNEK NYILATKOZATA⁴⁸

A Keresztal létrehozói olyan, a népszuverenitás érvényesítésére törekvő független, ellenzéki szervezetek, melyek nem osztoznak és nem is kívánnak osztozni a hatalmi monopólium kiváltságaiban, és nem is kötnek szövetséget erre törekvő szervezetekkel.

A Keresztal résztvevői a Magyarország demokratikus átalakítására irányuló politikai működésük kívánatos összhangjának megteremtésére törekszenek. A csatlakozás nem alanyi jogon illeti meg a szervezeteket, hanem a résztvevők egyhangú döntéssel fogadhatnak be újabb tagokat.

Jelen voltak:

Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság képviselésében: Vigh Károly	FIDESZ képviselésében: Kövér László, Orbán Viktor
Független Kisgazdapárt képviselésében: dr. Boross Imre	Magyar Demokrata Fórum képviselésében: Gergely András, Szabad György
Magyar Néppárt képviselésében: Varga Csaba	Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselésében: Révész T. Mihály
Szabad Demokraták Szövetsége képviselésében: Magyar Bálint	Szabad Szakszervezetek Demokratikus Ligája képviselésében: Bruszt László, Vitézy László

A megbeszélés szervezőjeként, a Független Jogász Fórum képviselésében: Bártfay Pál György, Kónya Imre, Sándorfi György

⁴⁸ Megjelent: Magyar Nemzet. 1989. március 23. 5. o.

AZ ELLENZÉKI KERESZTAL ÉS AZ MSZMP EGYEZTETÉSE

Az Ellenzéki Keresztal március 22-i megalakulását követően kialakult az a két pólus, amely a rendszerváltoztatás menetéről és lefolytatásáról egyeztető tárgyalásokat lefolytatni hivatott volt. Az egyik oldalon az ellenzéki szervezetek tömörülése, amely így már komoly politikai erőt, maga mögött társadalmi támogatottságot tudott felvonultatni, ugyanakkor belső programbeli ellentétei számtalanszor nehezítették a közös álláspont kialakítását, feszítették az egységes fellépés határait. A másik oldalon az állampárt állt, így az egyre erőteljesebb szerepre törekvő, Németh Miklós által vezetett, és az állampárti irányítással számos alkalommal ellentétbe kerülő kormányzat kimaradt a politikai egyeztetésből. Megnehezítette a tárgyalásokat az is, hogy az állampárton belüli konfliktusok sem az ellenzéki szervezetek elismerése, sem az egyeztetés formája és tartalma tekintetében nem dőltek el, szinte naponta változott a párt képviselésében fellépő delegátusok véleménye, álláspontja.

Az Ellenzéki Keresztalban a Szabad Demokraták Szövetségének képviselői játszották a legaktívabb kezdeményező szerepet, céljuk az állampárttal lefolytatandó tárgyalás során a hatalom, azaz a kormányzás békés keretek közötti átadása volt. A nemzeti demokraták elvi álláspontja az volt, hogy a néphatalom kérdésében az Országgyűlés az elsődleges, azaz annak megválasztása módjáról, és az Alkotmány átalakításáról kell megállapodni, nem pedig a hatalom gyakorlása átadása formáiról.

Hónapokon keresztül zajlott az egyeztetés egyrészt az Ellenzéki Keresztalt alkotó szervezetek között, illetve az állampárt képviselői között, egyrészt a tárgyalások formai kereteiről, azaz, hogy kik vegyenek részt a tárgyalásokon, és a jelen lévők kiknek a képviselésében legyenek jelen, másrészt, hogy miről történjen az egyeztetés, azaz mi legyen a tartalma a párbeszédnek.

Végül 1989. június 10-én írták alá azt a megállapodást, amely a magyarországi rendszerváltoztatás „forgatókönyvének” tekinthető, azaz a Nemzeti Kerekasztal tárgyalások megkezdéséről szóló közös közleményt. A lengyelországi példához hasonló megoldás azonban több szempontból eltért a lengyel rendszerváltoztatás forgatókönyvétől.

A magyarországi Nemzeti Kerekasztal végül háromoldalú lett, azaz az állampárt és az ellenzéki szervezeteket tömörítő Ellenzéki Kerekasztal képviselői mellett helyet foglaltak a pártállam társadalmi szervezeteinek delegátusai is. Sem az Országgyűlés, azaz a néphatalom képviselete, amely végeredményben az egész folyamatot törvényessé nyilvánította, sem a kormányzat, azaz a lebonyolítás megszervezésében felelős igazgatási szervezet nem vett részt a tárgyalásokon. Az is figyelmet érdemel, hogy a független, rendszerváltó szervezetek képviseletében a zárt egységet alkotó Ellenzéki Kerekasztal ült le a tárgyalóasztalhoz, és így kimaradt számos olyan rendszerváltó szerveződés, amely joggal emelt kifogást az ellen, hogy egy saját magát képviseleti joggal felruházó ellenzéki tömörülés határozza meg az átmenet tartalmát és formáját.

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalások megindításáról szóló megállapodás mindettől függetlenül jelentős esemény volt, hiszen biztosította a párbeszéd kereteit és egyben meghatározta a rendszerváltoztatás formáját is, azaz tárgyalások útján történjen meg az egypártrendszerű államszocializmusból a többpártrendszerű demokratikus rendszerbe történő átmenet.

MEGÁLLAPODÁS A NEMZETI KEREKASZTAL-TÁRGYALÁSOK MEGKEZDÉSÉRŐL⁴⁹

A nemzetet sújtó gazdasági és politikai válságból való kilábalás, valamint a hatalmi viszonyok demokratikus átalakítása szükségessé teszi valamennyi, a jövőért felelősséget vállaló politikai tömörülés párbeszédét. A válság leküzdése, a többpártrendszer megteremtése csak a demokratikus erők megegyezéseivel érhető el. Mindez feltételezi egymás érdekeinek és törekvéseinek kölcsönös figyelembevételét, valamennyi résztvevő megegyezési szándékát, a bizalmat és önmérsékletet.

A nemzet sorsa az alkotmányosság követelményeinek tiszteletben tartásával az erőszak határozott elutasításával fordulhat jobbra. Közös érdek, hogy a társadalmi konfliktusokat az európai politikai kultúra általánosan elfogadott normái szerint közmegegyezéssel oldjuk meg. Az egypártrendszerből a képviseleti demokráciába való átmenet, a jogállam megteremtése szabad választások útján valósítható meg. A társadalmi-gazdasági válság további mélyülését a nép bizalmát élvező, jól működő képviseleti testületek és szilárd, következetes kormányzat akadályozhatja meg. A békés politikai átmenet, továbbá a felhalmozódott gazdasági és szociális feszültségek oldása csak együtt, egymással kölcsönhatásban valósítható meg. Történelmi példák sora int arra, hogy a közös gondok megoldása kizárólag megegyezéssel érhető el. Az átalakulás nehéz és ellentmondásos folyamatában egyenrangúan kell részt vennie minden társadalmi szervezetnek és mozgalomnak.

Mindezen tények és összefüggések alapján az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó szervezetek, a Magyar Szocialista Munkáspárt, valamint a tárgyalásokon résztvevő a Baloldali Alternatíva Egyesülés, a Hazafias Népfront, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség, a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége, a Magyar Nők Or-

⁴⁹ Megjelent: Magyar Nemzet. 1989. június 12. 3. o.

szágos Tanácsa, a Münnich Ferenc Társaság és a Szakszervezetek Országos Tanácsa közös delegációja kinyilvánítja akaratukat az érdemi politikai tárgyalások megkezdésére. Az egyenrangú tárgyalófelek a megbeszélésekkel kapcsolatban elfogadják a következő rendező elveket:

- a hatalom alapja a népfelség; a szuverenitást egyetlen politikai erő sem sajátíthatja ki, nem nyilváníthatja magát a népakarat egyedüli letéteményesének, és nem törhet a politikai jogok alkotmányellenes korlátozására;

- a közakaratnak előzetes megkötöttségek nélküli, szabad választáson kell megnyilvánulnia, amelynek eredményei mindenkit köteleznek, s amelyekből semmilyen, az alkotmányosság követelményeinek megfelelő politikai szervezet nem zárható ki;

- a válságból való kibontakozás, a demokratikus átmenet megvalósítása, a politikai konfliktusok megoldása csak békés, erőszakmentes módon történhet; egyetlen társadalmi szervezet sem rendelkezhet közvetlenül a fegyveres testületek felett;

- a konstruktív politikai tárgyalások sikereinek fontos feltétele a nemzet, valamint egymás érdekeinek tudomásulvétele és tiszteletben tartása, továbbá a kölcsönös előlegezett bizalom;

- az együttműködés és a megállapodások alapjául csak a kölcsönösen elfogadható feltételek szolgálhatnak;

- a megbeszélések résztvevőinek és a felek jogállásának meghatározásánál nem fogadható el politikai megfontoláson alapuló kizárás, a működőképesség követelményét ugyanakkor szem előtt kell tartani;

- a tárgyalások célja olyan politikai megállapodások kialakítása, amelyekhez csatolhatók a szükséges állami intézkedések és jogszabályok tervezetei, valamint a megszületésük határidejére vonatkozó állásfoglalások; a tanácskozás maga azonban nem gyakorol közvetlen közjogi funkciókat;

- a tanácskozás ideje alatt a felek tartózkodnak minden olyan egyoldalú lépéstől, amely megghiúsítaná a tárgyalások célját; a törvényalkotás nem előzheti meg a politikai megállapodásokat;

- a politikai megállapodásokat valamennyi tárgyalófél saját szervezetében elfogadtatja és a nyilvánosság előtt is képviseli, továbbá a megállapodások érvényre juttatását minden rendelkezésre álló politikai eszközzel biztosítja.

A politikai egyeztető tárgyalásokon három tárgyalófél vesz részt a politikai megállapodások kialakításában.

- a) Az Ellenzéki Kerekasztal (a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Kereszténydemokrata Néppárt; a Magyar Demokrata Fórum; a Magyar Néppárt; a Magyarországi Szociáldemokrata Párt; a Szabad Demokraták Szövetsége; valamint a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája, mint megfigyelő);

- b) A Magyar Szocialista Munkáspárt;

- c) Az alábbi társadalmi szervezetek és mozgalmak: a Baloldali Alternatíva Egyesülés; a Hazafias Népfront; a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség; a Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége; a Magyar Nők Országos Tanácsa; a Münnich Ferenc Társaság és a Szakszervezetek Országos Tanácsa.

A tárgyaláson résztvevő mindhárom felet azonos jogok illetik meg a konszenzusformálás során. Mindhárom felet egy-egy szóvivő képviseli, aki az illető tárgyalófél nevében egy véleményt fejt ki. A c) pontban felsorolt társadalmi szervezetek és mozgalmak, melyek bekapcsolódását az érdemi tárgyalásokba az előkészítő munkálatok során az Ellenzéki Kerekasztal kompromisszumos javaslatként fogadta el, kinyilvánítják, hogy támogatják az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal konstruktív párbeszédre és meg egyezésre irányuló szándékát, s e folyamat aktív részesévé kívánnak válni.

Az Ellenzéki Kerekasztal maga állapítja meg delegációjának létszámát és összetételét. A c) pontban felsorolt társadalmi szervezetek és mozgalmak maguk döntenek el nézeteik egymás közötti egyeztetésének, valamint álláspontjuk képviseletének módját.

A részt vevő szervezetek képviselői írásos mandátummal rendelkeznek, amely tartalmazza a megállapodások kötésére vonatkozó jogosultságukat is. Meghatalmazásukat a plenáris ülés elnökének mutatják be. A tárgyalóasztal negyedik oldala a megfigyelők számára tartható fenn. A megfigyelők esetleges észrevételeiket a tárgyalás elnökének írásban eljuttathatják, aki erről a tárgyalófeleket tájékoztatja.

A tárgyalófelek a politikai egyeztető tárgyalás napirendjére a következő témákat tűzik:

– a demokratikus politikai átmenet megvalósítását szolgáló elvek és szabályok meghatározása;

– a gazdasági és a szociális válság leküzdésének stratégiai feladatai.

Az egyes témakörök érdekeltiségen alapuló végleges meghatározása az érdemi tárgyalások feladata.

A politikai egyeztető tárgyalás ügyszabja és munkaszabja a következő:

Az érdemi tanácskozás plenáris üléseken és bizottságokban folyik.

A nyitó plenáris ülésre 1989. június 13-án (kedden) az Országház Vadásztermében kerül sor.

A teljes ülésen az Országgyűlés elnöke elnököl.

A három tárgyalófél képviselőjének azonos időtartamú felszólalási lehetőséget biztosít.

A plenáris nyitó ülésen a tárgyalófelek szándéknyilatkozatot tesznek. A továbbiakban munkabizottságokat hoznak létre.

A megállapodásokat a napirendre tűzött témák szerint kialakított munkabizottságok készítik elő. A bizottsági munkára a plenáris ülésekre vonatkozó elvek értelemszerűen alkalmazandók. Az egyes munkabizottságok – szakértők bevonásával – albizottságokat is létrehozhatnak.

A jogszabályok tervezeteinek előkészítése a kormányzati szervek bevonásával történik. A politikai egyeztető tárgyalások ideje alatt sor kerülhet a tervezetek társadalmi vitájára is. A végleges dokumentumokat a plenáris ülés fogadja el. A munkabizottságok által kidolgozott javaslatok akkor terjeszthetők a teljes ülés elé, ha azokat a tárgyalófelek képviselői kézjegyükkel ellátták. A jóváhagyott okmányt a delegációk vezetői írják alá, s ezt követően gondoskodnak a nyilvánosságra hozatalról. Minden ülésről jegyzőkönyv készül, amely a tárgyalások megszakadása esetén nyilvánosságra hozható.

A döntéshozatal a kölcsönös érdekeltiség és a konszenzus elvére épül. Ha valamely részletkérdésben véleményeltérés marad fenn és ez az érintett tárgyalófél megítélése szerint nem érinti a megállapodás lényegét, a konszenzus létrejöhet.

A plenáris ülések a sajtó számára nyilvánosak. A munkabizottságok azonban zárt ajtók mögött dolgoznak. Biztosítani kell, hogy a közvélemény rendszeres és

érdemi tájékoztatást kapjon a tárgyalások menetéről. A tárgyalófelek időről időre közös közleményt adnak a Magyar Távirati Irodának. Különnyilatkozat kiadására csak akkor kerül sor, ha a tárgyalások megszakadnak, illetve ha nem sikerül közös nyilatkozatban megállapodni. Ez azonban nem érinti a felek azon jogát, hogy a napirenden szereplő kérdések tartalmáról nyilatkozzanak.

A felek szükségesnek tartják, hogy a tárgyalásokkal összefüggő kiadásokat az állami költségvetés fedezze. Ez tartalmazhatja az ügyiratkezelés, sokszorosítás, postázás, az értekezletek szervezésének költségeit, valamint a munkába bevont szakértők díjazását.

A Magyar Szocialista Munkáspárt képviselőjében: *Fejti György* s. k.

Az Ellenzéki Kerekasztal képviselőjében:

Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság *Zétényi Zsolt* s. k.

Fiatalkor Demokraták Szövetsége *Kövér László* s. k.

Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt *Hardi Péter* s. k.

Keresztény Demokrata Néppárt *Szokolczai György* s. k.

Magyar Demokrata Fórum *Sólyom László* s. k.

Magyar Néppárt *Varga Csaba* s. k.

Magyarországi Szociáldemokrata Párt *Baranyai Tibor* s. k.

Szabad Demokraták Szövetsége *Tölgyessy Péter* s. k.

Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája
mint megfigyelő *Kerényi Imre* s. k.

Társadalmi szervezetek és mozgalmak képviselőjében

Baloldali Alternatíva Egyesülés *Kemény Csaba* s. k.

Hazafias Néppárt *Kukorelli István* s. k.

Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség *Gyurcsány Ferenc* s. k.

Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége *Kerekes Imre* s. k.

Magyar Nők Országos Tanácsa *Soósné Dobos Mária*

Münnich Ferenc Társaság *Berényi Ferenc* s. k.

Szakszervezetek Országos Tanácsa *Kósáné Kovács Magda* s. k.

POLITIKAI NYILATKOZATOK A NEMZETI KEREKASZTALON

1989. június 13-án, három nappal a Nagy Imre-temetés előtt az Országház Vadásztermében gyűltek össze a három tárgyalófél képviselői szándéknyilatkozatuk megtételére. A levezető elnök Szűrös Mátyás az Országgyűlés elnöke volt. Az eseményt a televízió és a rádió egyenes adásban közvetítette. A politikai deklarációkat a hazai és nemzetközi sajtó 160 újságírója kísérte figyelemmel.

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalássorozatának elindításának időpontja nem volt véletlen. Köztudott volt, hogy pár nappal később sor kerül Nagy Imre és mártírtársai újratemetési szertartására, ahol nem csak hatalmas tömegre számítottak, hanem az is bizonyosnak látszott, hogy az ott elhangzó beszédek régi sebeket szakítanak fel, mérhetetlen érzelmi hullámot gerjesztenek. Az állampárt számára szinte létszükséglet volt, hogy még az újratemetés előtt elinduljanak a tárgyalások, hiszen azzal az egész társadalom előtt bizonyíthatta kompromisszumkészségét. Az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó szervezetek egy része próbálta elérni, hogy a szertartás utánra kerüljön a tárgyalássorozat indítása, mert azáltal nagyobb engedményeket gondoltak elérni a hatalmat gyakorló párt részéről. Tartani lehetett mind szélsőbaloldali, mind szélsőjobboldali botrányozóktól, azaz az indulatok tompítása érdekében mindkét félnek érdeke volt az újratemetés előtt tárgyalóasztalhoz ülni.

A tárgyalássorozat nyitányán az egyes politikai szervezeteket három fős delegátusok képviselték. Az MSZMP nevében Grósz Károly, Pozsgay Imre és Fejti György jelent meg. Az előzetes megállapodásnak megfelelően mindhárom fél egy-egy szónokot állíthatott, akik röviden összefoglalhatták szervezeteik politikai álláspontját. Az MSZMP részéről Grósz Károly, az Ellenzéki Kerekasztal nevében Kónya Imre, a harmadik oldal képviselőjében pedig Kukorelli István olvasta fel nyilatkozatát. Grósz a békés átmenet követelményére hivatkozott, és azt hangsúlyozta, hogy a fordulatot

az állampárt indította el. Kónya azt emelte ki, hogy Magyarország az itt élő népé, és a tárgyalások feladata nem a hatalmon való osztozkodás, hanem a szabad választásokhoz vezető út megtalálása. Kukorelli szerint a harmadik oldal szervezetei elszakadtak az állampárttól, s bár „a jövőben sem lesznek pártközömbösek”, nem kívánnak egyetlen párt kizárólagos uralma alatt működni.

A felek a következő héten alakították ki a tárgyalások tematikáját és eljárási rendjét. Megegyezték abban, hogy 6-6 szakértői szintű albizottság tárgyalja a politikai és gazdasági kérdéscsoportokat; megállapodásaikat és nézetkülönbségeiket a háromoldalú tárgyalások ún. középszintjére juttatják a pártpolitikusok elé, végül témazáró megállapodásokra a tárgyalások plenáris ülésein kerülhet sor.

A tárgyalások alapvető célja a politikai rendszer, az alkotmányos berendezkedés és az alapvető jogok demokratikus, jogállami szabályozását megvalósító ún. sarkalatos törvények kidolgozása volt. Az alkotmány módosításáról, az Alkotmánybíróságról, a pártok működéséről és gazdálkodásáról, az országgyűlési képviselők választásáról, a Büntető Törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény módosításáról szóló törvények a politikai tárgyalások munkabizottságai vitáiban formálódtak ki.

A NEMZETI KEREKASZTAL TÁRGYALÁSOK NYITÓ PLENÁRIS ÜLÉSÉN ELHANGZOTT BESZÉDEK⁵⁰

– részlet –

Grósz Károly: [...] Ismert, hogy az előkészítés során lényeges véleménykülönbségek voltak a felek között. A résztvevők körét, a tárgyalandó kérdések részleteit illetően, a dolog természetéből adódóan, ma sem teljes az egyetértés. A nemzet sorsa iránt érzett felelősség azonban – és ez a döntő – erősebbnek bizonyult az ellentéteknél.

Alig néhány hónapja a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. februári ülésén arra a következtetésre jutottunk, hogy békés átmenetet kell találnunk a többpártrendszeren alapuló, a pártok versengését is feltételező képviselői demokráciába. Ez az elhatározásunk találkozott mindazok politikai törekvésével, akiknek képviselői most közös asztalnál foglalnak helyet. E vállalkozás sikeréért nemcsak a magyar nép, hanem a nemzetek közössége előtt is felelősséggel tartozunk. A közvélemény ma reménykedve, de aggodalommal is tekint e kísérlet sorsára.

Hazánkban 1988 májusa óta egy történelmi léptékű átalakulás van kibontakozóban. Fokozatosan, de gyorsuló ütemben távolodunk egy belső tartalékait kimerített, részleteiben már nem megjavítható hatalmi szerkezettől. Ezt jelzik a politikai reform már eddig megtett, nagy horderejű lépései, így az állampolgári jogok, köztük a sajtó- és szólásszabadság kiszélesítése, a politikai szervezetek számának robbanásszerű növekedése vagy az a határozott szándék, hogy valójában szembenézzünk a közelmúlt nemegyszer fájdalmas eseményeivel. Túlzás nélkül állítható – s erről a nemzetközi közvélemény is elismerően szól –, hogy e téren többet tettünk egy év alatt, mint az azt megelőző évtizedekben.

Szeretném hangsúlyozni, nem áll szándékunkban a demokratikus jogállam kiépí-

⁵⁰ Megjelent: Népszabadság 1989. június 14. 3. o.

tésének eddigi eredményeit sem eltúlozni, sem kisajátítani. Az a véleményünk, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt reálpolitikai felismerése mellett ebben jelentős része van az itt jelenlévő társadalmi szervezeteknek és mozgalmaknak, a most formálódó pártok konstruktív erőfeszítéseinek.

Határozott szándékunk, hogy minden vonatkozásban szakítunk a sztálini modell maradványaival. A Magyar Szocialista Munkáspárt, együtt más politikai erővel, olyan demokratikus és szocialista jogállam kiépítésére törekszik, amely a nép akaratát juttatja érvényre. A közmegegyezésen alapuló gazdasági és politikai reformlépésektől azt várjuk, hogy sikerül kitömi a gazdasági válságból, s a végleges perifériára szorulás helyett közelíteni tudunk a világ legfejlettebb régióihoz. A béke és a humanizmus egyetemes értékei mellett szocialista, egyszersmind sajátosan magyar megoldásokat keresünk. Szövetségi kötelezettségeinket tiszteletben tartjuk, egyúttal a tömbök nélküli Európa megteremtésén fáradozunk.

Az új Magyarorszáért most kezdődő közös munka természetesen nem azt jelenti, hogy a kialakult gazdasági és politikai válságért közös a felelősség. A Magyar Szocialista Munkáspártnak vállalnia kell kormányzóparti múltját, és azt, hogy tárgyilagosan feltárja a közelmúlt politikai gyakorlatának tanulságait. E tényfeltárásnak mindenekelőtt hitelesnek kell lennie, amelyben a korábbi leegyszerűsítéseket nem válthatja fel másfajta, ellenkező előjelű sematizmus. Világossá tesszük tehát, hogy mi az, amit vállalunk az elmúlt idők örökségéből, és mivel kívánunk szakítani. Szeretnék emlékeztetni arra, hogy a közelmúltunkkal való ilyen szembenézést éppen a mi pártunk kezdeményezte.

Az elmúlt négy évtized teljes elutasítását több okból sem fogadhatjuk el. Egyrészt azért nem, mert e négy évtized távolról sem egységes korszaka a magyar történelemnek. Mélypontjairól, tragédiáiról ma sokat hallunk. Arról azonban keveset vagy úgyszólván semmit, hogy az elmúlt évtizedek reformtörekvései nélkül sem 1988 májusára, sem a mostani, minőségileg új szakaszra nem kerülhetett volna sor. Azt is látunk kell, hogy a kompromisszumos, gyakran visszarendeződő, korlátozott reformpolitika végeredményében erősebbnek bizonyult a visszahúzó erőknél. Bár nem mindig volt képes áttörni a hazai és nemzetközi akadályokat, a reform mégis gondolkodásunk szerves részévé vált.

[...] A mai bonyolult és feszültségekkel terhes világban egyik fél sem számíthat könnyű tárgyalásokra. Várható az is, hogy a megegyezés nem terjed ki minden napi-rendre kerülő kérdésre. Úgy vélem azonban, a legfontosabbakban mindenképpen egyetértésre kell jutni. Ennek érdekében is kívánatos hogy a tárgyalásokon a tényszerűség, a problémák megoldására irányuló építő szándék érvényesüljön. A deklarációt, szónoki párbajokat hagyjuk inkább a választási kampány idejére. Nem látom például előrevivőnek, ha tovább folytatjuk a vitát akár az asztal formájáról, akár a tárgyalófelek eltérő pozíciójáról. Az érdemi tárgyalások kereteit rögzítő – mindenki által aláírt – megállapodás egyértelműen fogalmaz: a tárgyalásokon résztvevő mindhárom felet azonos jogok illetik meg a konszenzusformálás során. Ebből következik, hogy mindhárom fél számára elfogadható kompromisszumok, reális tervek ki-munkálására van szükség annak érdekében, hogy az új alapokra helyezett politikai és gazdasági rendszer mielőbb működőképesé váljon.

A demokratikus politikai átmenetre vonatkozó feladatok és elvek többé-kevésbé körvonalazódtak. A Magyar Szocialista Munkáspárt egyetért azzal, hogy az állam erőszakszervezetei maradjanak távol a napi politikai küzdelmektől, és tevékenységüket törvények szabályozzák. Gondoljunk azonban arra is, hogy a fegyveres testületek elleni hangulatkeltés még soha nem szolgálta a békés átmenetet.

A Magyar Szocialista Munkáspárt támogatja a pártok azon törekvését, hogy megfelelő infrastruktúra biztosítsa számukra a politizálás méltányos feltételeit. A politikai átmenettel kapcsolatos legfontosabb törvények esetében – ilyenek például a párttörvény, az Alkotmánybíróságról szóló törvény, a köztársasági elnöki intézmény létrehozása, valamint a választójogi törvény – meglehetősen előrehaladtak az előkészítő munkálatok. Ésszerű lenne a már kidolgozott és nyilvánosságra hozott törvénytervezeteket tekinteni tárgyalási alapnak. Természetesen bármelyik tárgyalófél új javaslatokkal is élhet.

[...] A tét nem csekély. A most új szakaszba lépő tárgyalásokkal lényegében azt kell megalapoznunk, hogy a választások után minél több kérdésben közösen vállalható programokkal rendelkezünk. Ez ugyanis a feltétele annak, hogy működőképes kormánykoalíció jöjjön létre, és elkerülhessük, hogy a magyarországi többpárt-rendszer a kicsinyes pártharcok tengerébe fulladjon. Ezért azt kell keresnünk, ami

összeköt, nem pedig azt, ami elválaszt bennünket.

Meggyőződésem ugyanis, hogy a most kezdődő tárgyalások kiérlelhetnek egy majdani életképes koalíciót, később politikai szövetségeket is. Ennek tartalmát még korai lenne meghatározni. Az érdekek, programok korrekt számbavétele azonban garantálhatja a politikai együttműködés eredményességét.

A Magyar Szocialista Munkáspárt elindult azon az úton, hogy bürokratikus állampártból baloldali szocialista reformpárttá váljon. Sürgetőnek tartja például a teljesítményelvű differenciálódást, de síkraszáll azért is, hogy a teljesítménnyel nem indokolható társadalmi különbségek mérséklődjenek. Törekszik a gazdasági hatékonyságra, de ezt össze kívánja egyeztetni a társadalmi szolidaritással. Célul tűzte, hogy a magántulajdon hasson serkentőleg a gazdasági teljesítményre, de nem mond le a hatékonyan működő közösségi tulajdon meghatározó szerepéről. [...]

Kónya Imre: [...] Történelmi felelősségünk tudatában és a Magyar Szocialista Munkáspárttal kötött megállapodásunkkal összhangban mi, az Ellenzéki Kerekasztal szervezeteinek küldöttei azért jelentünk meg ma az Országházban, hogy megkezdjük az érdemi tárgyalásokat a politikai hatalmat ténylegesen birtokló Magyar Szocialista Munkáspárt képviselőivel és az általa meghívott más szervezetek delegátusaival. Leszögezzük, hogy a tárgyalások célja a békés átmenet biztosítása a diktatórikus uralmi rendszerből a népakaratot ténylegesen érvényesítő képviseleti demokráciába. A tárgyalások során nem a hatalmon akarunk osztozkodni a hatalom jelenlegi birtokosaival. Nem kívánunk a nép feje fölött, annak megkérdezése nélkül részesedni a hatalom gyakorlásából. Célunk az, hogy valóban hazánk polgárai dönthessenek és döntsenek is arról, hogy kiket, milyen politikai erőket bíznak meg a hatalom gyakorlásával, a választásoktól választásokig terjedő időszakra.

[...] Három be nem teljesült magyar forradalom feladatait kell most békés úton elvégeznünk. Június 16-án az utolsó ilyen hősi kísérletre emlékezik nemzetünk. Az 1956-os forradalmat a szovjet hadsereg leverte, nemzeti bizottságainkat, munkástanácsainkat, újjáéledt pártjainkat pedig a hazai reakció számolta fel. Az ezt követő megtorlás és bosszú újkori történelmünkben példátlan méretű volt. A megfélemlített és reményét vesztett népnek aztán alamizsnaként juttattak néhány morzsát. A ma-

gánszférában elismertek bizonyos szabadságot és nagylelkűen engedték, hogy az emberek önmaguk kizsákmányolásával elviselhető körülményeket teremtsenek maguknak. Saját boldogulásunkat csak alattvalóként kereshettük, felelős polgárként közös sorsunk alakításába nem szólhattunk bele. Az ország irányítása a mindenható hatalomra maradt. A szűk hatalmi elit magánügyként kezelte közös ügyeinket.

Az eredmény ismert: versenyképtelen gazdaság, működésképtelen társadalom, tömeges élszegényedés, megromlott morál. A válság a rendszer válsága, megszüntetni a jelenlegi hatalmi szerkezeten belül nem lehet.

Harminc év benuháza után végre megszólalt társadalmunk. Független szervezetek létrejötte és nagyszabású megmozdulások jelzik, hogy kezébe akarja venni sorsának alakítását. Ennek elősegítése nemcsak erkölcsi kötelességünk, hanem mindannyiunk közös érdeke, sőt ma már, sokan hisszük, a nemzeti fennmaradás alapfeltétele. A népakarat folyamatos érvényesülésének kipróbált, megbízható formája a képviselői demokrácia. Megteremtésének békés módszere a szabad választás.

Meg vagyunk győződve arról, hogy a szabad választás nem csak a közélet és a politika jelentős megújításához vezethet, hanem sorsformáló jelentősége lehet nemzetünk történetében. Tudomásul kell venni, hogy szabad választásokat csak egy félelmeitől és gyanakvásaitól megszabadult társadalomban lehet megtartani. A félelmek és gyanakvások eloszlatásához idő kell.

A forradalom mártírjainak eltemetése és a tárgyalások megindulása a nemzeti megbékélés kezdetét jelentheti, de valódi nemzeti megbékélést csak a diktatórikus hatalmi rendszer eltemetése hozhat. Erre pedig csak az erőszakos szervezetek depolitizálása és szabad választások útján kerülhet sor.

Ezért a hatalom birtokosaival a következő elvek alapján kívánunk tárgyalásokba bocsátkozni. A hatalom alapja a népfelleg. A szuverenitást egyetlen politikai erő sem sajátíthatja ki, és nem nyilváníthatja magát a népakarat letéteményesének. A népakaratnak nyílt kimenetelű, szabad választásokon kell megnyilvánulnia, amelyből semmilyen, a demokrácia elveit elfogadó és az erőszakos eszközök alkalmazásától magát elhatároló párt és politikai szervezet nem zárható ki. Amíg az országgyűlési képviselők megválasztásával kifejezésre nem jut a társadalom politikai akarata, addig azt ne előzzék meg más országos jelentőségű, például köztársasági elnök, vagy helyhatósági

választások. A szabad választások eredményét a hatalom is kötelezőnek ismerje el, és utólag semmilyen eszközzel ne próbálja megmászítani. Az erős parlamenti ellenzék minden működő demokrácia alapintézménye, amely a kormány működését ellensúlyozza. Egyetlen politikai párt vagy szervezet sem rendelkezhet sajátjaként fegyveres testülettel. A pártok és politikai szervezetek nem gyakorolhatnak tagjaikon keresztül befolyást a fegyveres testületek működésére. Politikai konfliktusok megoldására semmilyen ürüggyel sem alkalmazhatók fegyveres erők. Erőszak ellen is csak az erőszak elhárításának mértékéig jogos alkotmányosan fellépni. Nem elég az erőszakról lemondani, az erőszak lehetőségét kell kizárni. Fel kell oszlatni a munkásőrséget, korlátok közé kell szorítani a politikai rendőrséget, a helyi önkormányzatok alá kell rendelni a közbiztonsági rendőrséget, nyilvános ellenőrzés alá kell vonni a fegyverhasználatot.

[...] Mi, az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó szervezetek, a tárgyalások célját a politikai tényezők színrelépésének és megmértetésének szabályozásában látjuk. Ugyanakkor már most is készek vagyunk mindent megtenni, ami valóban rajtunk áll, a válság által teremtett konfliktusok megoldásáért, de a gazdasági csőd felszámolásáért a választásokig felelősséget nem vállalhatunk, mert az ellenzéki szervezetek – ellenzék-ként – csak ellenőrizni tudják s kívánják azokat, akik ezt az országot 40 éve kormányozzák és ide vezették. Tisztában vagyunk azzal, hogy a gazdaság az összeomlás állapotában van és naponta ezrek sorsát temeti maga alá. Rajtuk, azaz rajtunk, semmilyen szociális demagógia nem segít. A gazdasági zuhanás megállításának előfeltétele a politikai rendszer megváltozása.

Végül nyomatékosan leszögezzük: az Ellenzéki Kerekasztal szervezetei nem azért ültek le a tárgyalóasztalhoz, hogy a hatalomból maguknak egy-egy részt kihalítsanak, hanem azért, hogy olyan helyzetet teremtsenek, amelyben maga a nép szerezheti meg a hatalmat saját magának, mégpedig nem erőszakkal, hanem békés eszközökkel. Magyarország a nép tulajdona, nem szükséges tehát erőszakkal visszaszerezni azt, ami amúgy is az övé. Csupán fejét kell felemelnie, önmagát megszerveznie és illő öntudattal birtokba venni az országot, saját hazáját.

Kukorelli István: [...] Kezdeményezői voltunk és vállalói vagyunk ennek a mai kerekasztalnak, amely, valljuk be, kicsit szögletesre sikerült. Jelentősége mégis nagy a békés társadalomfejlődés nézőpontjából. Az általunk is aláírt megállapodás kölcsönös és józan kompromisszumok eredménye. E kompromisszumokkal, azzal, hogy ki, hol ül, nem kelthetünk illúziókat, nem csaphatjuk be a ránk figyelő közvéleményt. Ez a három oldal sok mindent kifejez, de sok mindent eltakar. Ném vitatható az ellenzék és a hatalom szembeállítása. Demokrácia a jövőben aligha képzelhető el a kisebbségi jogokkal védett ellenzék nélkül. Vitathatatlan, hogy az ellenzéki oldalon és néhány más társadalmi szervezet esetében hiányzik a gazdasági infrastruktúra, amelynek általunk is szorgalmazott megteremtése tárgyalásaink és a kormányzat feladata.

El kell ismernünk ugyanakkor azt, hogy ezzel az ülésrenddel a társadalom sok jelentős törésvonalát nem vagyunk képesek megjeleníteni. Csak néhány törésvonalat említve: az ország kezd kettészakadni a pártokba szerveződő közéleti emberekre, az úgynevezett elitre és a pártosodást nem kívánókra; fővárosra és vidékre; tőkeerősekre és szegényekre. Feszülnek a mélyben további társadalmi ellentmondások is. Ezeket a feszültségeket közösen kell felvállalnunk, s ezt annál inkább megtehetjük, mert a kerekasztalnál a társadalmat mintegy keresztbe szelve is jelen vagyunk.

A harmadik oldalon helyet foglaló szervezetek nem kívánják az egység látszatát keltetni. Tagjaik érdekeit képviselve önálló politikai szervezetenként vannak jelen, álláspontjukat a konkrét napirendektől függően, szuverén módon alakítják ki. Jól tudom, kevesen találnak közös vonást ebben az összeverbuválódott, a tárgyalásokon önálló erőként megjelenni kívánó csapatban. Nem titkoljuk el, hogy nem vagyunk egységes delegáció, de nagyfokú toleranciánk van és lesz egymás iránt. Ezt kívánjuk az egységes delegációknak is. Összeköt bennünket az, hogy valamennyien érdekeltek vagyunk a társadalmi-gazdasági válság leküzdésében.

Közös a harmadik oldalon szereplő társadalmi szervezetek esetében az is, hogy nem a közhatalomban való részesedésért folytatott harc az elsődleges célkitűzésük, hanem sokkal inkább például az érdekvédelem, a közösségteremtés. Ezek a szervezetek nemcsak nagypolitikában gondolkodnak. Vállalt célkitűzésünk a szélsőségek elleni fellépés, a társadalmi centrum egyensúlyának megőrzése.

A harmadik oldal legtöbb szervezeténél közös teher a régi hatalmi berendezke-

désben vállalt formális társ utas szerep. Sokan ezért kívánták átültetni delegációnkat az MSZMP oldalára. Ezek a vélemények nincsenek tekintettel a felgyorsult idő hozadékaira, arra, hogy jelentős elmozdulás történt a hatalmi berendezkedésben. A monolit pártirányítás szervezeteink irányába intézményesen megszűnt. Szervezeteink a jövőben sem lesznek pártközömbösek, de tanulva a múltból, nem kívánnak egyetlen politikai párt kizárólagos uralma alatt sem tevékenykedni.

Vegyük tudomásul, ezekben a szervezetekben, bár eltérő arányban, de jelentős reformerők tevékenykednek. Végtelenül hamis lenne az a beállítás, hogy itt a demokrácia igenlői ülnek szemben, annak ellenzőivel. Szeretnénk kinyilvánítani, hogy delegációkban jelentős számban párton, pontosabban pártokon kívüliek foglalnak helyet.

A békés átmenet, a szerves fejlődés nem valósulhat meg kizárólag tabula rasa alapon. Az átmenet szerves alkotóeleme azoknak a társadalmi szervezeteknek a megújulása, amelyekre társadalmi igény mutatkozik. Kerekasztalunk sikerének záloga, hogy ne vitassuk egymás legitimitását, mert mindnyájunk legitimitása vitatott. A jövő kérdése, hogy kit igazol vissza és kit szűr ki a történelem. A magunk részéről nem kívánunk ilyen érvekkel hadakozni, elfogadjuk azt, hogy itt valamennyien teljes jogú tárgyalópartnernként a társadalom kisebb-nagyobb szeletét képviseljük. A társadalmi bázis megléte minden politikai szervezet tisztességének és hitelességének legfőbb kérdése.

Mi nézetünk szerint tárgyalásaink legfőbb feladata? Az, hogy a többpártrendszerbe, a képviseleti demokráciába, a jogállamiságba való átmenet előtt álló történelmi csapdákat elhárítsuk, az aknákat felszedjük. Az aknafelszedést köztudottan nem lehet zaklatott idegállapotban végrehajtani.

[...] A harmadik oldal szervezetei nem a kapkodó kormányzati intézkedések és egyes politikusok magatartásának jogos kritikáját utasítják el, hanem azt a szemléletet, amely elvont értékekből és mintákból, és nem a valós társadalmi rendszerből kiindulva bírál.

Társadalmi támogatással a választásokig az Országgyűlés munkája is feljavítható. A lemondott képviselői helyeken – a pótképviselői mandátum esetleges megszüntetésével – versenyhelyzetben megjelenhetnek az új pártok képviselői is. Jól tudjuk,

történelmünkben a kurucos mentalitás az uralkodó. Ám illúzió a többpártrendszerre való átmenettől automatikusan azt várni, hogy társadalmi és gazdasági bajaink egy csapásra orvosoltatnak. Amennyiben a belépő politikai erők visszautasítják a nem általuk előidézett válság kezelését, még nagyobb terheket hagyunk gyermekeinkre.

[...] Közvetíteni vagyunk hivatottak azt is, hogy a politikai és gazdasági reformoknak nem a holnapi pénztárcában lesz meg a hozadéka. Jobbnál jobb országos és helyi programokkal tele az ország, pozitív fogadtatása volt a miniszterelnöki programnak is. Nagy történelmi közhely érvényes ma nálunk: egyetlen program sem lehet sikeres társadalmi támogatottság, bizalom nélkül. Ehhez a tényleges társadalmi-gazdasági helyzetünkkel való nyilvános szembenézés szükséges.

A hallgatag többséget minden politikai szervezet – a szociális demagógiát valló szervezetek is – megcélozzák. A nagy közös felelősség, hogy ki fogja őket elérni. Bízunk abban, hogy az őszinte, hiteles emberi szónak még van termőtalaja ebben a hazában.

[...] tárgyalóasztalunk feladata és felelőssége öröködni azon, hogy a békés átmenet fennmaradjon. Egyrészt el kell vetnünk a direkt politikai harc minden eszközét és intézményét a nyilvánosságban, és megalkotandó törvényeinkben egyaránt. Másrészt politikai és gazdasági stabilizátorokat kell felépíteni. Ilyen gazdasági stabilizátor lehet például a közterhek arányosabb elosztása, ilyen politikai biztosíték – s ezt csak néhány képviselt szervezet nevében mondhatom – a köztársasági elnök megválasztása még a parlamenti választások előtt. [...]

AZ 1956-OS MÁRTÍROK ÚJRATEMETÉSE

1988 júniusában Grósz Károly – mint az MSZMP főtitkára és egyben miniszterelnök – hivatalos látogatást tett Amerikában. Az ottani magyar emigránsokkal megszervezett találkozón válaszolta egy kérdésre: „1956-os magatartásáért Nagy Imrét a magyar kormány nem rehabilitálja, mert megsértette az alkotmány előírásait, a fennálló törvényeket. Viszont harminc év telt el a halálos ítélet végrehajtása után, a kormánynak az az álláspontja, hogy amennyiben a család ezt kéri, megfelelő körülmények között végső nyugalomra helyezhetik Nagy Imre hamvait.” Évtizedekre visszanyúló konfliktus látszott rendeződni ezzel a mondattal. Az 1958. június 16-án kivégzett Nagy Imrének és a perben elítélt mártírtársainak, illetve az 1956-os népfelkelés és nemzeti szabadságharcban történt részvételükért halálraítélt szabadságharcosoknak a budapesti Újköztemető 301-es parcellájában voltak jeltelen sírhelyei. A hatóságok évtizedeken keresztül megtagadtak az áldozatok hozzátartozóitól minden felvilágosítást szeretteik végső nyughelyére vonatkozóan.

A 301-es parcella jelképévé vált a nemzeti ellenállásnak. Nagy Imre a felkelés miniszterelnöke hőisévé vált a bolsevik típusú rendszer elleni lázadásnak, és kivégzésével emblematisztikus mártírává a Kádár-korszak brutalitásának.

Az 1988-ban megalakult Történelmi Igazságtétel Bizottság 1988 júniusától kezdődően nyilatkozatokban, beadványokban újrakezdeményezte a mártírok földi maradványainak kiadását és méltó módon történő eltemetésüket. Grósz Károly amerikai kijelentését követően további fél évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a hivatalos belügyi szervezetek hozzáállásának Nagy Imréék sírhelye feltáráshoz.

Nagy Imre és mártírtársainak kihantolása 1989. március 29-én kezdődött meg. A feltárási munkálatok 1989. március 30-31-én Gimes Miklós és Maléter Pál, április 1-jén pedig Szilágyi József sírjának kihantolásával folytatódtak. Április 5-én találták

meg hosszabb keresés után Losonczy Géza földi maradványait. A sírok kihantolásánál jelen voltak az azonosításban részt vevő szakemberek és a családtagok, valamint a Történelmi Igazságtétel Bizottság tagjai. A Belügyminisztérium és a Fekete Doboz elnevezésű, a rendszerváltás eseményeit megörökítő videostúdió operatőrei felvételt készítettek a kihantolásról.

A kivégzettek családtagjai szeretteik eltemetését kegyeleti aktusnak tekintették, nem kívánták politikai tartalommal felruházni, azonban a társadalmi felzúdulás, az igazságtétel iránti vágy végül nyilvános és politikai eseménnyé emelte Nagy Imre és mártírtársai újratemetését.

1989. június 16-án, a Hősök terén és az Újköztemetőben lezajlott eseménysorozat a magyarországi rendszerváltoztatás emblematikus eseményévé vált. Budapest egyik legnagyobb tere megtelt emberekkel, a Hősök terén több mint százezren vettek részt a szertartáson és hallgatták meg a búcsúztató beszédeket. Politikai demonstrációvá vált az esemény, melyre hazaérkezettek az 1956-os, illetve a korábbi, az országból kitagadott nyugati emigránsok is.

Temetésen beszédet mondott: Vásárhelyi Miklós, Nagy Imre munkatársa, akit a perben ítélték börtönbüntetésre, Rácz Sándor, az 1956-os Központi Munkástanács elnöke, akit életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, Mécs Imre, műegyetemista forradalmár, akit halálra ítélték és csak kegyelemből szabtak ki rá életfogytiglani büntetést, Zimányi Tibor, aki öt év börtönbüntetést kapott forradalmi tetteiért, az emigrációból hazatért Király Béla, az 1956-os Nemzetőrség parancsnoka, és a magyar fiatalok képviseletében Orbán Viktor, a FIDESZ vezetője. Orbán Viktor nem pusztán emlékező, hanem határozott politikai elkötelezettségű beszédet mondott, amely a rendszerváltoztatás emblematikus dokumentumává vált.

ORBÁN VIKTOR BESZÉDE A HŐSÖK TERÉN, NAGY IMRE ÉS MÁRTÍRTÁRSAI TEMETÉSÉN⁵¹

Polgártársak! Az orosz megszállás és a kommunista diktatúra negyven évvel ezelőtt történt bevezetése óta a magyar nemzetnek egyszer nyílt alkalma, csak egyszer volt elegendő bátorsága és ereje ahhoz, hogy megkísérelje elérni a már 1848-ban kitűzött céljait, a nemzeti függetlenséget és a politikai szabadságot. Céljaink máig nem változtak, ma sem engedünk a 48-ból, így nem engedünk 56-ból sem.

Azok a fiatalok, akik ma az európai polgári demokrácia megvalósításáért küzdenek, két okból hajtanak fejet a kommunista Nagy Imre és társai előtt. Mi azokat az államférfiakat tiszteljük bennük, akik azonosultak a magyar társadalom akaratával, akik, hogy ezt megtehessék, képesek voltak leszámolni a szent kommunista tabukkal, azaz az orosz birodalom feltétlen szolgálatával és a párt diktatúrájával. Ők azok az államférfiak számunkra, akik az akasztófa árnyékában sem vállalták, hogy a társadalmat megtizedelő gyilkosokkal egy sorba álljanak, akik életük árán sem tagadták meg azt a nemzetet, amely elfogadta őket és bizalmát beléjük helyezte. Mi az ő sorukból tanultuk meg, hogy a demokrácia és a kommunizmus összeegyeztethetetlenek. Jól tudjuk, a forradalom és a megtorlások áldozatainak többsége korunkbéli, magunkfajta fiatal volt. De nem pusztán ezért érezzük magunkénak a hatodik koporsót. Mind a mai napig 1956 volt az utolsó esély arra, hogy nemzetünk a nyugati fejlődés útjára lépve gazdasági jólétet teremtsen.

A ma vállunkra nehezedő csődtömeg egyenes következménye annak, hogy vérbe fojtották forradalmunkat, és visszakényszerítettek bennünket abba az ázsiai zsákutcába, amelyből most újra megpróbálunk kiutat találni. Valójában akkor, 1956-ban

⁵¹ Megjelent: Magyar Nemzet. 1989. június 17. 3. o.

vette el tőlünk – mai fiataloktól – a jövőnket a Magyar Szocialista Munkáspárt. Ezért a hatodik koporsóban nem csupán egy legyilkolt fiatal, hanem a mi elkövetkező húsz vagy ki tudja hány évünk is ott fekszik.

Barátaim! Mi, fiatalok, sok mindent nem értünk, ami talán természetes az idősebb generációk számára. Mi értetlenül állunk az előtt, hogy a forradalmat, és annak miniszterelnökét nemrég még kórusban gyalázók ma váratlanul ráébrednek, hogy ők Nagy Imre reformpolitikájának folytatói. Azt sem értjük, hogy azok a párt- és állami vezetők, akik elrendelték, hogy bennünket a forradalmat meghamisító tankönyvekből oktassanak, ma szinte tülekednek, hogy – mintegy szerencsehozó talizmánként – megérinthessék ezeket a koporsókat. Mi úgy véljük, nem tartozunk hálával azért, hogy harmincegy év után eltemethetjük halottainkat, nem jár nekik köszönet azért, mert ma már működhetnek politikai szervezeteink. A magyar politikai vezetésnek nem érdeme, hogy a demokráciát és szabad választásokat követelőkkel szemben – bár fegyvereik súlyánál fogva megtehetné – nem lép fel a Pol Potéhoz, Jaruzelskiéhez, Li Pengéhez vagy Rákosiékhoz hasonló módszerekkel.

Polgártársak! Ma, harminchárom évvel a magyar forradalom és harmincegy évvel az utolsó felelős magyar miniszterelnök kivégzése után esélyünk van arra, hogy békés úton érjük el mindazt, amit az '56-os forradalmárok véres harcokban, ha csak néhány napra is, de megszereztek a nemzet számára. Ha hiszünk a magunk erejében, képesek vagyunk véget vetni a kommunista diktatúrának, ha elég eltökéltek vagyunk, rászoríthatjuk az uralkodó pártot, hogy alávesse magát a szabad választásoknak. Ha nem tévesztjük szem elől '56 eszméit, olyan kormányt választhatunk magunknak, amely azonnali tárgyalásokat kezd az orosz csapatok kivonásának haladéktalan megkezdéséről. Ha van bennünk elég mersz, hogy mindezt akarjuk, akkor, de csak akkor, beteljesíthetjük forradalmunk akaratát. Senki sem hiheti, hogy a pártállam magától fog megváltozni.

Emlékezzetek: 1956. október 6-án, Rajk László temetésének napján a párt napilapja, a Szabad Nép öles betűkkel hirdette címlapján: Soha többé! Csak három hét telt el, és a kommunista párt ÁVH-s keretlegényeivel békés, fegyvertelen tüntetők közé lövetett. Két év sem telt el, és az MSZMP Rajkéhoz hasonló koncepciós perekben íteltette halálra ártatlanok százait, köztük saját elvtársait. Mi nem érjük be a

kommunista politikusok semmire sem kötelező ígéretével, nekünk azt kell elérnünk, hogy az uralkodó párt, ha akar, se tudjon erőszakot alkalmazni ellenünk. Csak ezen a módon kerülhetjük el az újabb koporsókat, a maihoz hasonló, megkésett temetéseket.

Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József a magyar függetlenségért és szabadságért adták életüket. Azok a magyar fiatalok, akik előtt ezek az eszmék még ma is sérthetetlenek: meghajtják fejüket emléketek előtt. Nyugodjatok békében!

A NEMZETI KERESZTAL TÁRGYALÁSOK LEZÁRÁSA

1989 szeptemberére egyre feszültebbé vált a hangulat mind az Ellenzéki Keresztal szervezetei között, mind pedig a háromoldalú tárgyalásokon. A társadalom végre eredményeket várt, és az MSZMP is hajlott engedményekre annak érdekében, hogy a függőben maradt kérdésekben érvényesíthesse elképzeléseit. Kisényi Géza igazságügyi miniszterhelyettes még augusztusban azt mondta, ha nem születik megállapodás, a kormány konszenzus nélkül is a parlament elé fogja terjeszteni törvényjavaslatait. Az MSZMP reformszárnyának is égető szüksége volt a mielőbbi megállapodásra, hogy az eredményekre hivatkozva legitimálhassa magát a közelgő pártkongresszuson. Az ellenzékiekre egyre nagyobb nyomás nehezedett.

Az Ellenzéki Keresztal augusztusra – mivel csak valamennyi szervezet egyetértésével hozhatott döntést – a szakadás szélére került. Öt szervezet (BZSBT, FKGP, KDNP, MDF, MNP) úgy vélekedett, hogy nem szabad kockáztatni az addig elért eredményeket, s a legfontosabb kérdésekben fennálló nézetkülönbségek ellenére is alá kell írni a megállapodást az állampárttal. Velük szemben négy szervezet (FIDESZ MSZDP, SZDSZ, Szakszervezeti Liga) úgy látta, hogy nem jöhet létre demokratikus jogállam, ha fennmarad a munkásörtség; ha a köztársasági elnök megválasztása megelőzi a parlamenti választásokat; ha az MSZMP nem számol el a vágyonával és nem vonul ki a munkahelyéről – ezért nem kívántak belemenni az alkuba. Hosszú manőverezés után egészen szeptember 18-ig fenn lehetett tartani az Ellenzéki Keresztal látszategységét. Erre a napra tervezték a plenáris ülésen a megállapodás aláírását. A találkozó a televízió jóvoltából az egész ország nyilvánossága előtt zajlott. A Szociáldemokrata Párt úgy döntött, hogy a paktumot a köztársasági elnök megválasztására vonatkozó passzus kivételével írja csak alá, a Liga pedig, mint megfigyelő, tartózkodott az aláírástól. Így végül két olyan szervezet maradt – az SZDSZ és a FIDESZ –, amely elvi, politikai okokból elutasította az egész tervezet aláírását.

A NEMZETI KERESZTAL-TÁRGYALÁSOK PLENÁRIS ÜLÉSÉNEK 1989. SZEPTEMBER 18-I JEGYZŐKÖNYVE⁵²

– részlet –

Nyers Rezső: Három hónap kemény tanácskozásainak eredményeként szakaszhatárhoz érkeztünk. Aláírásunkkal megerősíthetjük a létrejött politikai konszenzust a békés átmenetet szolgáló elvekről és szabályokról. Ez közös eredmény, amely a három fél konstruktivitását, megégyezési szándékát és önmérsékletét tanúsítja. Úgy vélem, nagy lépést tettünk egy olyan politikai berendezkedés felé, amelyben a politikai akarat az állampolgártói ered, s ezt az akaratot a társadalom hiteles és alulról jövő kezdeményezéseire épülő intézmények valósítják meg. A demokrácia nemzeti épülete olyan mű lesz, melyet vállalva, együttes erőfeszítéssel alkotunk meg.

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1988 májusa óta eltökélten halad a reformok útján, célul tűzte a demokratikus szocializmus megvalósítását. Sorsfordító időket élünk. Döntéseink téje a nemzet jövője. A válság elmélyülésének megakadályozása politikai modellváltást, jogállamot, egy modern parlamenti demokrácia intézményeit igényli. Ez a berendezkedés a közös magatartást tekintve csakis a türelemre, a kölcsönös megértésre épül. [...]

Egy önmarcangoló, pártviszályokkal terhes ország nem számíthat arra, hogy a fejlett országok kormányai vonzó partnernek, a nemzetközi pénzügyi körök pedig ígéretes befektetési területnek tartsák. Az MSZMP kiszámítható, együttműködést kereső külpolitikája révén Magyarország az elmúlt évtizedekben méltán vívott ki magának elismerést és tekintélyt külföldön. Létérdekünk, hogy a magyar külpolitika a jövőben is az európai stabilitást és együttműködést szolgálja. Hozzájárulhatnak és

⁵² Megjelent: A rendszerváltás forráskönyve. Új mandátum Kiadó, Budapest 2000. IV. kötet. 492. o.

hozzájárulnak ehhez a tekintélyhez az itt képviselt demokratikus szervezetek is. El kell mélyítenünk együttműködésünket a világ fejlett régióival, emellett arra kell törekednünk, hogy Európa keleti felén se vonhassák kétségbe szövetségi elkötelezettségünket.

Amikor a tárgyalódelegáció aláírta az előzetes megállapodásokról szóló okmányt, a mi pártunk nem a hatalomátadás módja, hanem a hatalomgyakorlás átalakításának célja által volt vezérelve. Emlékeztetnék arra, hogy pártunk maga kezdte el a pártállam lebontását, s a jogállamiság megteremtését tekintette fő feladatának. Meggyőződésünk, hogy az európai szinten is korszerűnek számító intézmények kiépítése a politikai stabilitást, a békés átmenetet és az új nemzeti közmegegyezést egyaránt szolgálja.

A népfelség elvének érvényesítését, a demokrácia megteremtését nem tekintjük lezártnak a többpártrendszerű parlamentarizmus kiépítésével. Miközben elkötelezzük magunkat a többpártrendszeren alapuló képvisleti demokrácia mellett, azért is síkraszállunk, hogy az állampolgárok nem politikai célú szervezkedése is bővüljön, erősödjön, az önkormányzatok szélesen kiépüljenek. Az MSZMP álláspontja, hogy a tárgyalások első szakaszát lezárva eljött az ideje, hogy a Parlament elé terjesszük azokat a törvénytervezeteket, amelyekben sikerült egyetértésre jutni. Az a véleményünk, hogy az Országgyűlés teljes mértékben betöltheti történelmi hivatását a jogállamiságra való átmenetben.

Az átmenet zavartalansága és a demokratikus elvek szempontjából elfogadhatatlannak tekintjük a terebélyesedő visszahívási kampányt, amely nehezíti a képviselőtestület munkáját. Az ország érdeke, hogy mielőbb szabad választásokat tartsunk. Ehhez viszont az is szükséges, hogy a pártok működése, gazdálkodása törvényes garanciák, rendezett jogi keretek között történjék.

A fejlett polgári demokráciák gyakorlata arra int, hogy ne korlátozzuk a pártok működését ott, ahol az nem ellentétes a jogállamiság követelményeivel. Az MSZMP – mint elsősorban a munkavállalók pártja – ezért is ragaszkodik ahhoz, hogy állami jogszabály, törvény ne tiltsa a munkahelyeken való szabad szerveződést.

Az MSZMP nagy jelentőséget tulajdonít a köztársasági elnöki intézménynek. Úgy véljük, közös nemzeti érdek fűződik ahhoz, hogy az elnökválasztásra még az

idén sor kerüljön. Ilyen megoldás megnyugtatóan hatna az ország mind zaklatottabb közvéleményére, egy többesélyes parlamenti választás, s egy esetleges többpárti kormányzás bonyodalmai előtt. Ezt diktálja az ésszerűség akkor is, ha az ország nemzetközi kapcsolatainak a fenntartásával és javításával összefüggő feladatokra gondolunk.

Belátható időn belül parlamenti választásokra kerül tehát sor Magyarországon. Tárgyalódelegációm nevében ismételten szeretném megerősíteni: pártunk vállalta a demokratikus választásokon való megmérettetést, csak a társadalom szabad akaratnyilvánítása hozhat létre egy olyan új parlamentet, amely a nemzet sorsa iránt érzett felelőssége tudatában és egyszersmind a lakosság támogatását maga mögött tudva végezheti törvényalkotó munkáját.

Az MSZMP a választás eredményeitől függően készen áll arra, hogy más pártokkal együtt osztozzon a kormányzati felelősségben. Elkerülhetetlen, hogy a jelen helyzetben a politikai erők inkább az egymástól való elhatárolódásban, saját politikai arculatuk kialakításában és megismertetésében érdekelték. Ennek ellenére már a következő hónapokban is munkálkodnunk kellene azon, hogy az önös pártérdek ellenére a közös felelősségérzet és együttműködés is uralja a politikai terepet. [...]

Szabad György: [...] Amikor ezeket a tárgyalásokat megkezdtuk, egy fordulatot élve azt mondtuk: nem kártyaasztalnak tekintjük a tanácskozó asztalt, ahol az egyik fél annyit nyer, amennyit a másik veszít. Hanem annak tekintjük ezt a tárgyalóasztalt, amivé reményem szerint tenni is tudtuk. Olyan asztallá tudjuk emelni, amelyen megfogalmazódik egy alap, a jövő Magyarország kifejlődésének az alapja.

[...] Amit mi itt kialakítani tudtunk, ha jól bánik vele a magyar politikai közvélemény, ha jól bánnak vele a magyar politikai erők, akkor cselekvési alap lehet nem egyszerűen a pártok számára, nem egyszerűen versengő politikusok számára, hanem alap lehet a nép és megbízottai számára, hogy felépítsék ezen a szerény alapon a magyar demokrácia eljövendő épületét.

[...] Semmi mást nem akartunk elérni, mint annak lehetőségét, hogy a nép ébredjen önerejére, és élni merjen ezzel az erővel, mégpedig szabad választásokon. Mi egy békés átmenetnek a feltételeit akartuk megteremteni, talán nem mindent sikerült máris biztosítani, de úgy gondoljuk, ahhoz eleget, hogy az önerejére ébredt nép

most már cselekedhessen a jog biztosította keretek között, a demokrácia értelmét felismerve, a szabad vélemény- és akaratnyilvánítás útján a maga jövőjéért. [...]

Nagy Imre: Ezúton – a széles nyilvánosság figyelmé előtt is – kijelentjük, hogy a közösen kidolgozott törvénytervezetekkel egyetértünk, azoknak a Parlament elé terjesztését szorgalmazzuk. Meggyőződésünk, hogy e törvénytervezetek jó alapot biztosítanak a mindenki által óhajtott békés átmenetre, megfelelnek a magyar társadalom nagy többsége valódi érdekeinek. Ugyanígy egyetértünk a jogszabályba nem foglalható egyéb megállapodásokkal is. A mai napot, a mai megállapodást megelőzően a szükségesnél és kívánatosnál hosszabbra nyúltak a megelőző viták, de mindnyájan színvonalas, megalapozott munkát akartunk végezni, talán ez indokolja a hosszadalmasságot. Lassan formálódtak ki a kompromisszumok, még itt az utolsó pillanatokat is e munkával töltöttük.

[...] Erős, stabil hídra van szükség. Stabilra, mert ezen nemcsak szűk párteliteknek, hanem az egész nemzetnek át kell haladnia. Stabilra, mert – mint az előre látható – nagy lesz a tolongás, a lökdösődés, sokszor a ma még egy oldalon, egymás mellett ülő szervezetek között is.

Fontosnak tartom kiemelni, merjük pozitívan értékelni és becsülni az elért eredményeket – ahogy Szabad György fogalmazott, és nagyon egyetértek vele –, a magyar demokrácia leendő épületének alapját raktuk itt le. Merjük tehát pozitívan értékelni, de ne értékeljük túl. Ezt azért is fontosnak tartom hangsúlyozni, mert sok félreértés és sok alaptalan illúzió is kísérte a munkánkat. Feladatunk közös javaslat kidolgozása volt a békés átmenetre. Munkára, szolgálatra fogtunk össze, és nem döntésre. A döntés a törvényhozás, az Országgyűlés feladata, jogköre, mely testületet – ellentétben több tárgyaló partnerünkkel – mi nemcsak legitimnek, de felelősnek és önállónak is tartjuk. Döntési jogunk már csak azért sem lehet, mert a három asztalnál ülő különböző szervezetek együtt sem jelenítik meg a magyar társadalom egészét, annak értékes sokszínűségét, differenciáltságát. [...]

A másik alapkérdés, amit szükséges itt felemlíteni: mi az átmeneten, az alapozáson és nem a holnap demokratikus Magyarország intézményrendszerének a kialakításán dolgoztunk, még akkor sem, ha természetesen sok, valószínűleg hosszú távon is értékes intézmény kialakítását kezdtük el. A parlamentarizmust mi nagyon

fontosnak tartjuk, a szabad választások előkészítését és megrendezését szintén, de ez mind együtt is csak egy szelete, fontos szelete, de talán nem a legfontosabb szelete a demokráciának, hiszen a harmadik oldal álláspontja szerint az önkormányzatiság, civil közélet kialakulása legalább ilyen fontos szelet.

[...] A harmadik tárgyalófélként résztvevő szervezetek mielőbbi köztársasági elnökválasztást tartanak szükségesnek, közvetlenül a nép által történő választás formájában. [...]

Pozsgay Imre: Ebben az emelkedett és ünnepi légkörben egy tárgyyszerű bejelentést szeretnék tenni, bízván abban, hogy ez nem ront el semmit ebből az emelkedettségéből. Egy fontos kérdést a középszintű tárgyaláson a plenáris ülésre utaltunk: az Alkotmány hatálybalépése utáni közállapotok és közjogi állapotok megítélése, az a kérdés, hogy mindaddig, amíg a köztársasági elnök megválasztására sor kerülne, ki lássa el az államfői teendőket. Az MSZMP küldöttsége, bár álláspontja ebben a kérdésben más volt, belátva az erre vonatkozó érveket, az Ellenzéki Kerekasztal javaslatainak a racionalitását, arra a következtetésre jutott, hogy elfogadja az Ellenzéki Kerekasztal javaslatát, miszerint az alkotmánymódosítások hatálybalépésével egyidejűleg az Elnöki Tanács lemond, és a köztársasági elnök megválasztásáig a törvényben előírt normák szerint az Országgyűlés elnöke látja el az államfői tisztséget.

Ezt a bejelentést tartoztam megtenni, és úgy hiszem, hogy ez újabb hozzájárulás ahhoz, hogy eredményesnek jelenthessük ki tárgyalásainkat.

Antall József: Megköszönöm Pozsgay miniszter úrnak a tájékoztatását. Úgy gondolom, hogy rendkívül fontos volt ezt a kérdést tisztázni, mert ha egy születő alkotmánymódosítás pillanatában már alkotmányvétséget követtünk volna el, aligha lett volna megfelelő időpont és megfelelő alkalom az ünneplésre. Márpedig ez az lett volna, és éppen ezért külön öröm számunkra, hogy ebben a hangulatban álláspontunkat mind közjogi, mind politikai szempontból az MSZMP küldöttsége értékelte és magáévá tette. Reméljük, hogy a megvalósítás a továbbiakban is korrekt és hasonló magatartással, hasonló állásfoglalásokkal fog folytatódni. [...]

Tölgyessy Péter: Tulajdonképpen a legfontosabb kérdés megtárgyalására tudunk most áttérni, és így még elég messze vagyunk a teljes konszenzus kimondásától. A legfontosabb kérdés az államfői intézmény [felállítása] mellett az államfő megválasz-

tásának az időpontja és a módja. Ebben a kérdésben az Ellenzéki Kerekasztal nem tudott egységes álláspontot kialakítani: Az EKA szervezetei közül négy szervezet más állásponton van, mint a másik öt szervezet. [...]

Antall József: Tölgyessy Péter bejelentése után annak az öt szervezetnek az állásfoglalását fogom ismertetni ebben a konkrét kérdésben, amely szervezetek és pártok az egész kérdéscsoport és a konszenzus szemszögéből, az egész tárgyalás menete, valamint az [elért] eredmények egésze alapján foglaltak állást.

Ezek a szervezetek, amelyek az alább kifejtettek mellett foglaltak állást: Bajcsy Zsilinszky Endre Baráti Társaság, Független Kisgazdapárt, Kereszténydemokrata Néppárt, Magyar Demokrata Fórum, Magyar Néppárt.

A másik négy szervezet, [amelyek] közül egy szervezet megfigyelői státusszal vesz részt tárgyalásainkon, illetve a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, amelyik a négy szervezeten belül is külön álláspontot foglal el, [és] a megmaradó Szabad Demokraták Szövetsége és a Fidesz pedig azonos álláspontot képvisel.

Összegezve: öt szervezet foglal állást – mint többség – az alábbiakban, két szervezet teljesen azonos álláspontot – a Szabad Demokraták Szövetsége és a Fidesz –, s a vétőjoggal nem rendelkező, megfigyelői státuszban részvevő Liga mellett a Szociáldemokrata Párt fog még különvéleményt kifejtteni.

[...] ez az öt szervezet az alkotmánymódosítást úgy kívánja végrehajtani, hogy az új alkotmányban visszaállítja Magyarország államformájaként a köztársaságot. Az 1949. évi alkotmány helyezte hatályon kívül azt a magyar államformát – a köztársaságot –, amelyet az 1945. évi második világháborút követő első szabad választáson megválasztott nemzetgyűlés elfogadott. [...] Ezzel is jelezni kívánta azt az Ellenzéki Kerekasztal, hogy a köztársasági állam formára való vissza- és áttérés nem egy nép feje fölött, valamilyen előre megalkotott törvényt jelent, valamint alkotmánymódosítást, hanem a magyar nép szabad akaratából megválasztott nemzetgyűlés által megteremtett köztársasági államformához térünk vissza az eredeti koncepció szerint, olyannyira, hogy ez a köztársasági törvény egyenesen az 1848. évi III. törvény-cikkre, a modern Magyarországot közjogilag megalapozó, a miniszteriális felelősség elvét kimondó törvényre épít. [...]

Ugyanakkor figyelembe véve azt a rendkívül nehéz helyzetet, amit az átmenet

jelent ma Magyarországon, természetesen hívei vagyunk annak, hogy békés átmenet legyen. Magyarországon, ha idegenek nem avatkoztak ebbe bele, az átmenetek maguktól mindig békések voltak, vértelenek voltak a magyar forradalmak is. Éppen ezért mi ennek hívei vagyunk, és ennek jegyében az egész tárgyalás [anyagát] képező globális megegyezés részeként az átmenet időszakára kivételként elfogadjuk azt, hogy a zárórendelkezés úgy szóljon: „Ha a köztársasági elnök megválasztására az új Országgyűlés [megválasztása] előtt kerül sor, a politikai átmenet időszakában, akkor a választópolgárok általános és egyenlő választójog alapján, közvetlen és titkos [szavazással] választják meg négy évi időtartamra.” Ennyit kívánunk az alkotmányhoz csatolni záradékként, abból kiindulva, hogy a különleges átmeneti időszak lehetővé teszi és ugyanakkor indokoltá is ezt a megkülönböztetést, és ez egyben azt is jelenti – s ennek közjogilag egyértelműen az az értelme –, hogy az új parlament összeülése előtt egy közvetlenül megválasztott köztársasági elnök álljon az ország élén, de ez a köztársasági elnök, akit közvetlen választással választanak meg, annak az intézménynek lesz a várományosa, amelyet megteremtettünk és érintetlenül hagyunk, tehát annak a köztársasági elnöki intézménynek, amit a magyar történelmi folytonosság alapján ezek között a falak között újra megalkothattunk.

Továbbá a köztársasági elnök megválasztásához a választópolgárok kétharmados többségének a részvétele mellett a szavazatok abszolút többségére legyen szükség, tehát az ötven százalék plusz egy szavazatra, s mindezt éppen a politikai megállapodás részeként azzal a kötelezettséggel kívánjuk összekötni, hogy a köztársasági elnök megválasztása egyben kiírási kötelezettséget jelentsen az országgyűlési választásokra is, és a köztársasági elnök megválasztását követően legkésőbb kilencven napon belül sor kerüljön az új Országgyűlés megválasztására.

[...] Úgy gondoljuk, hogy az a köztársasági elnök, aki megválasztásra kerül a népfelség alapján, ebben az esetben közvetlenül azért kerülhet megválasztásra, mert a képviseleti rendszer teljes legitimitással még nem érvényesül. Éppen ezért van szükség a köztársasági elnök ilyen formában való megválasztására, s úgy gondoljuk, hogy ebben az esetben, amikor a képviseleti demokráciának a kiépült szervezete nem működhet abban a formában, ahogy az alkotmánymódosítással előírjuk és amelynek reméljük az elfogadását, közvetlenül a magyar nép dönthessen. Meg

vagyunk arról győződve, hogy a magyar nép sohasem hoz közvetlenül rossz döntéseket. Éppen ezért vállaljuk azt, hogy egy alkotmány záradékeként ezt elfogadjuk.

Tölgyessy Péter: A nemzeti egyeztető tárgyalások azzal a céllal indultak el, hogy a kormányzó párt és az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó szervezetek közös meg egyezéssel elhárítsák a szabad választások megtartásának és a demokráciához vezető békés átmenetnek az útjába álló akadályokat. Most, amikor az egyezség tervezete aláírásra vár, meg kell állapítanunk, a feladatot csak kisebb részben sikerült teljesítenünk. Eredménynek tekinthető, hogy megszületett a választójogi törvény tervezete, hogy az alkotmánymódosításra tett javaslat elhagyni indítványozza a pártállami rendszert leíró vagy jelképező kifejezések túlnyomó többségét. Hogy a büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvény tervezett módosítása kizárja a politikai jogok gyakorlásának az üldözését.

Ezek a megállapodások részint valamennyi fél által elismert elveken nyugszanak, mint például a büntető törvénykönyv javasolt reformja, részint kölcsönös engedményeken, mint a választási törvény. Más, alapvető kérdésekben azonban nem sikerült előrehaladni, mert az MSZMP jelenlegi vezetése minden érdemi engedmény elől elzárkózott. Nem kívánja megszüntetni munkahelyi szervezeteit, nem vállalta, hogy elszámoljon a tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyronról, nem mond le a megyei lapokról, nem járul hozzá a munkásörség feloszlataához.

Ragaszkodik viszont ahhoz, hogy a köztársasági elnök intézményét már a szabad választások előtt hozzák létre, s már az új parlament megválasztása előtt kerüljön sor az elnökválasztásra. Ilyen körülmények között nem látjuk biztosítva, hogy a választások valóban szabadok lesznek és a pártok közötti esélyegyenlőség alapulnak. Azzal a veszéllyel is számolni kell, hogy az MSZMP parlamenten kívüli hatalmi pozíciókat ment át a választások utánra, ami kérdésessé teheti a népképviselői szervek hatalmát.

A magunk részéről a megállapodást a jelen állapotában nem írjuk alá, nem kívánjuk azonban kisebbségi álláspontunkkal megbénítani az Ellenzéki Kerekasztalt többi tagszervezetét, ezért felfüggesztjük abból fakadó jogunkat, hogy a Kerekasztal, mint az egyik tárgyalófél csak valamennyi tagjának az egyetértésével határozhat. Így módot adunk az aláírásra azoknak a társszervezeteknek, amelyek ezt indokoltnak tartják.

Az MSZMP indítványa szerint vitás kérdésekben a kormány valamennyi fél álláspontját terjessze a parlament elé. Véleményünk szerint a jelenlegi Országgyűlés nem dönthet az átmenetet befolyásoló olyan kérdésekben, amelyekben nincs egyetértés a kormányzó párt és az ellenzéke között.

A tárgyalásokra éppen azért van szükség, mert ez az Országgyűlés nem alkalmas a népakarat kifejezésére. A mi indítványunk ezért az, hogy rendezzenek népszavazást a demokratikus átmenetet alapvetően meghatározó kérdésekről. Döntse el a nép, hogy megerősíti-e az egyezséget, amiben az létrejött, s hogy mi történjék a vitatott ügyekben. Mindenekelőtt döntsön arról, hogy kivonuljanak-e a pártszervezetek a munkahelyekről. Hogy csak szabad parlamenti választások után kerüljön sor az elnökválasztásra. Döntsön arról, hogy elszámoljon-e az MSZMP a tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyronról és hogy feloszlassák-e a munkásörséget. [...]

Kövér László: A Fialat Demokraták Szövetsége azzal a feltételezéssel ült le a tárgyalóasztalhoz, hogy komolyan veheti a Magyar Szocialista Munkáspárt azon nyilatkozatát, mely szerint támogatni fogja a többpártrendszer kiépülését, a szabad, demokratikus választások megtartását, és visszaadja a magyar társadalomnak azokat a jogokat, amelyek nem ajándékként, hanem annak jussaként eredendően megilletik.

Ezzel szemben a Fidesz tárgyalódelegációja szomorúan tapasztalta, hogy az MSZMP az állampolgárok és szervezeteik esélyegyenlőségét nem eleve elismerendőnek tartotta, hanem megteremtését folyamatosan attól igyekezett függővé tenni, hogy az Ellenzéki Kerekasztal milyen mértékben tanúsít rugalmasságot az ellenzéke által a békés átmenethez szorosan nem tartozónak ítélt kérdésekben.

Az MSZMP magatartásában a tárgyalások folyamán többször állt be olyan negatív irányú változás, mely jóhiszeműségét előttünk kétségessé tette. Ennek ellenére az Ellenzéki Kerekasztal szervezetei – köztük a Fialat Demokraták Szövetsége – a társadalom előtti felelősségének tudatában, kompromisszumok sorozatát megtéve, végig kitartott a tárgyalóasztal mellett.

Az Ellenzéki Kerekasztal feladta kiinduló álláspontját, és elfogadta, hogy még ez a parlament alkossa meg a köztársasági elnöki intézményt, jelentős engedményeket tett a munkásörség intézménye, s az Alkotmánybíróság felállítását illetően, amelyekért cserébe hasonló engedményeket kért. Nem tudta azonban elérni azt, hogy a

köztársasági elnököt a parlamenti választások után válasszák meg, hogy az MSZMP beleegyezzen a munkásörség azonnali és jogutód nélküli feloszlásába, hogy a társadalom bizonyos csoportjai tagjainak tulajdonában lévő nagyszámú kézifegyvert bevonják, hogy az MSZMP vonuljon ki a munkahelyekről, hogy az MSZMP a társadalomnak számoljon el az elmúlt négy évtizedben szerzett vagyonával.

Mindezeket a kérdéseket a Fidesz olyanoknak tekinti, amelyek alapvetően érintik a békés átmenetet, a politikai esélyegyenlőség megteremtődését, és hosszú távon is befolyásolhatják a jövőbeni magyar demokrácia alapjainak teherbíró képességét.

Azokat a megoldásokat, amelyeket erre nézve a megállapodás-tervezet tartalmaz, elégtelennek tartja, és nem tudja támogatni, ezért csatlakozik a Szabad Demokraták Szövetsége nevében felolvasott nyilatkozathoz.

Gaskó István: A Szociáldemokrata Párt a köztársasági elnök intézményének kérdésében egyetértett magának az intézménynek a felállításával, ugyanis történelmi kontinuitást lát ebben a megoldásban, azonban a kivételes választás módját, és a szabad választásokat megelőző időpontot nem tudja elfogadni. A békés átmenetet biztosító egyéb megállapodások érvényesítése érdekében a megállapodást egyebekben kompromisszumként elfogadandónak tartja. Éppen ezért a megállapodást aláírjuk és elfogadjuk. A köztársasági elnök megválasztásában kifejtett különvéleményünket azonban magára a megállapodásra megjegyzésként rá kívánjuk vezetni.

Csákó Mihály: A Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája az Ellenzéki Kerekasztal munkájában – mint már elhangzott – megfigyelőként vett részt. Ennek megfelelően van jelen itt a politikai egyeztető tárgyaláson is. Ezért eleve nem gondoljuk azt, hogy a köztársasági elnök kérdésében, amely egy par excellence politikai kérdés, nekünk valamilyen álláspontot kellene kialakítanunk. Azért voltunk itt, hogy a munkavállalók érdekeit érintő kérdésekben szót emeljünk, azoknak a tárgyalását megfigyeljük, véleményünknek hangot adjunk.

[...] Ezért mi, mint megfigyelők, nem írjuk alá az itt előterjesztett dokumentumot, de véleményünk szerint ez egy pillanatig nem befolyásolja azt, hogy a politikai pártok a továbbiakban milyen lépéseket tesznek, ez a pártok dolga. [...]

Pozsgay Imre: Az MSZMP tárgyalóküldöttsége sem kíván beleszólni abba a vitába, amely néhány kérdés megítélésében, de főként egy fontos kérdés megítélé-

sében az Ellenzéki Kerekasztalon belül keletkezett. Hozzászólni elsősorban a javaslatához szeretnénk, mint ahogy egész tárgyalási menetünk folyamatában hasonló magatartást tanúsítottunk. Mégsem hagyhatom szó nélkül azokat a megjegyzéseket és észrevételeket, amelyek lekicsinyelni igyekeznek azokat az eredményeket, amelyek éppen itt a tárgyalóasztalnál születtek.

Nem hiszem, hogy hamisan csengtek volna azok a szavak, amelyek éppen ezeket az eredményeket ismerték el ünnepélyesen és világos beszéddel a mai tárgyalási napon. Nem hiszem, hogy hamis szándék vezette azokat, akik ezt fontos eredménynek, fundamentumnak tekintették és minősítették a békés átmenet időszakában.

Azt is hadd mondjam el, hogy az MSZMP tárgyalóküldöttsége elsősorban a tárgyalások méltóságán öröközne. Soha nem fogadta el azt a hangot, amelyet bizonyos ügyek megítélésében, és éppen ennél a konkrét kérdésnél most a Szabad Demokraták Szövetsége és a Fiatal Demokraták Szövetsége ütött meg. Nem hiszünk abban, hogy bárkinek az ítékezés pozíciójából kellene tárgyalóasztalhoz ülnie. Az ítélező tudat csalfaságait mindannyian ismerjük és kipróbáltuk, talán ez az oldal több felelősséggel tartozik ebben a népnek, mint az állampolgárok más része – ezt is kezdettől fogva el ismertük –, de a megítélő tudat csalafintaságait – hogy szép szóval fejezzem ki – nem lehet tárgyalási pozíciónak elfogadni. Ha ezt a stílust átvennénk, akkor nagyon könnyen a politikai propaganda körébe utalhatnánk azokat a megjegyzéseket, amelyek ma itt elhangzottak, és érthetően a nyilvánosságot ehhez a maguk felelőssége szerint igénybe vették – ez természetesen az ő dolguk.

Tölgyessy Péter: A Szabad Demokraták Szövetsége azzal a tudattal ült le ide a tárgyalóasztalhoz, hogy a tárgyalások során jussunk olyan megállapodásra, amely alapján mindent megteszünk azért, hogy ebben az országban végre szabad választások legyenek, de egyetlen olyan intézkedéshez nem adhatjuk az aláírásunkat, amelyek megelőznék a nép által szabadon választott Országgyűlés jogkörét.

Az az igazság, hogy egészen az utolsó percig reménykedtünk abban, hogy igazán lényeges döntés nem lesz, amely megelőzné ezen tárgyalóasztal mellett a szabad választásokon felhatalmazott parlamentet, ezért nagyon sok kérdésben igen jelentős

engedményeket tettünk. Elhangzott már, elfogadtuk az Alkotmánybíróság felállítását, nem azért, mert meg akartuk ezzel előzni a szabad választásokat, hanem mert úgy látjuk magunk is, hogy az az alkotmány, amely itt kirajzolódott, nagyjából-egészében alkotmánybírósági védelemre érdemes. Hasonlóképpen elfogadtuk az állampolgári jogok szószólója intézményének felállítását és sok más intézkedést. Ugyanakkor nem vállalhatjuk a felelősséget azért, hogy a magyar történelmet egy egészen új irányba vivő elnökválasztásba, a szabad választások előtti elnökválasztásba beleegyezzünk.

Hangsúlyozom, nem becsüljük le az eredményeket, épp azért járultunk hozzá, s nem alkalmaztunk vétőjogot, hogy a többi tárgyalófelünk, partnerszervezeteink aláírassák a megállapodást. Igenis értékeljük a megállapodás eredményeit, mindazonáltal le szeretnénk rögzíteni, hogy egy olyan megállapodást, amely nem tartalmazza a kormányzó párt kivonulását a munkahelyekről, a pártállam munkahelyekig lehatalmának a megszüntetését, amely nem tartalmazza a munkásörtség jogutód nélküli feloszlását, amely ellenben egy államfő-intézmény felállítását tartalmazza, nem írhatunk alá.

Úgy döntöttünk, nem vállaljuk ezért a felelősséget, hogy a magyar történelem nem egy demokratikus irányban halad, nem egy demokratikus átmenet felé folyik a haladás, hanem adott esetben esetleg egy elnöki rendszer felé.

Összegezve: így kezdtünk tárgyalópartnereinknek lehetővé tenni, hogy egy olyan megállapodást, amelyet ők előrelépésnek tartanak, aláírassanak. Mi fenntartásainkkal az aláírást nem tudjuk megtenni, hiszen hiányzik több olyan elem ebből a megállapodásból, amely szervezetünk számára elengedhetetlen lett volna ahhoz, hogy ezt az aláírást megtegyük. [...]

MEGÁLLAPODÁS A POLITIKAI EGYEZTETŐ TÁRGYALÁSOK 1989. JÚNIUS 13-A ÉS SZEPTEMBER 18-A KÖZÖTTI SZAKASZÁRÓL⁵³

A Magyar Szocialista Munkáspárt, az Ellenzéki Kerekasztalhoz tartozó szervezetek, valamint a Harmadik Tárgyalófelet alkotó társadalmi szervek és mozgalmak képviselői megállapítják, hogy az 1989. június 13-án megkezdett tárgyalások mintegy három hónapos szakasza eredmények elérésével zárult.

A felek kinyilvánítják, hogy az alapmegállapodásba foglalt elveknek megfelelően a tárgyalások a békés átmenet politikai és jogi feltételeinek megteremtését, a többpártrendszeren alapuló demokratikus jogállam kialakítását, valamint a társadalmi, gazdasági válságból való kiút keresését szolgálták.

1. A felek megállapítják, hogy a megbeszélések eredményeként a békés átmenet lényegi, sarkalatos kérdéseiben kialakult a résztvevők politikai egyetértése, amely a következő hat törvény javaslatban ölt testet:

- törvényjavaslat az Alkotmány módosításáról;
- törvényjavaslat az Alkotmánybíróságról;
- törvényjavaslat a pártok működéséről és gazdálkodásáról;
- törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról;
- törvényjavaslat a Büntető Törvénykönyv módosításáról;
- törvényjavaslat a büntetőeljárás törvény módosításáról.

A felek a felsorolt s a megállapodáshoz csatolt okmányokat mint politikai céljakkal egyezőt megküldik a Minisztertanács elnökének. Felkérlik, gondoskodjék arról, hogy a kormány a törvényjavaslatokat a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény rendelkezéseinek megfelelően terjessze az Országgyűlés elé.

1 A tervezetekben szereplő alternatív megoldásokat a Magyar Szocialista Mun-

⁵³ Megjelent: Népszabadság, 1989. szeptember 19. 5. o.

káspárt és a Harmadik Tárgyalófél álláspontjának hiteles ismertetése kísérvé. Tudomásul veszik, hogy a tervezetekben szereplő eltérő álláspontok közül az Ellenzéki Kerekasztal által előterjesztettek nyilatkozat formáját öltik.

A felek megerősítik azt az elhatározásukat, hogy a megállapodásokat saját szervezeteikben elfogadtatják, a nyilvánosság előtt képviselik, továbbá érvényre juttatásukat minden rendelkezésükre álló politikai eszközzel biztosítják.

2. A három tárgyalófél delegációi külön politikai megállapodást kötnek egyes további kérdésekben, amelyek jellegüknél fogva nem igényelnek önálló jogszabályi rendezést. A felsorolás részben a tárgyalófelek kötelezettségvállalását, részben pedig az érintett állami, illetve igazságügyi szerveknek szóló ajánlásokat tartalmazza. A felek tudomásul veszik, illetőleg javasolják, hogy:

- a békés átmenet a tárgyalások megkezdésétől a szabad választások útján létrejövő új Országgyűlés alakuló üléséig tart, a politikai megállapodások ezen időszakra vonatkoznak;

- a háromoldalú egyeztető tárgyalások résztvevői politikai, illetve személyi sérthetlenséget élvezzenek a megbeszélésekkel összefüggésben kifejtett tevékenységükért. Itteni megnyilatkozásaikért kizárólag küldő szerveiknek tartozzanak felelősséggel. (A felek felkérlik a belügyminisztert, az igazságügy-minisztert, a Legfelsőbb Bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt, hogy az érintettek e sérthetlenségét biztosítsák.);

- mindenfajta munkahelyi, politikai természetű diszkrimináció sérti az alapmegállapodás szellemét, valamint a feleknek a jogállamiságról, az állampolgári jogok érvényesüléséről vallott felfogását;

- az átmenet időszakában a rendőrhatalósági kényszerintézkedések alkalmazásának felfüggesztése fontos bizalomfokozó lépés. (A felek felkérlik a belügyminisztert, hogy gondoskodjék a szükséges intézkedések megtételéről.);

- a tárgyalások József Attila Bizottságában kialakult állásponttal összhangban szükséges az Országgyűlésre és tagjaira nehezedő nyomás oldása. Ennek érdekében lehetőség szerint meg kell kímélni a képviselőket az indokolatlan visszahívásoktól és lemondásra való felszólításoktól;

- a többpártrendszerű politikai berendezkedés alapvetően nem jelenthet a társadalom számára nagyobb anyagi terheket, mint az egypárti struktúra;

- az új, illetve tevékenységüket felújító társadalmi szervezetek, pártok működéséhez szükséges méltányos feltételek megteremtésére irányuló kormányzati munkálatok felgyorsítását. (A felek felkérlik a Minisztertanács Hivatalának elnökét, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket.);

- az MSZMP tanújelét adva a gazdálkodás terén önmérsékletének, a kezelésében lévő vagyonból kétmilliárd forint értékben ingatlanokat ad át a kormányzatoknak társadalmi hasznosításra, ideértve a pártok működési feltételeinek biztosítását; továbbá a folyó költségvetési támogatásából 50 millió forintot visszaadott az állami költségvetésnek;

- az országgyűlési képviselőválasztás jelöltjeinek kampányára az állami költségvetésből mintegy százmillió forintba van szükség, amely a jelöltek, illetve a jelölteket állító pártok és szervezetek között normatív alapon kerüljön szétosztásra. (A felek felkérlik a pénzügyminisztert, hogy a jelzett összeg biztosításáról gondoskodjék.);

- a nemzeti tájékoztatási intézmények munkájában maradéktalanul érvényesüljön a pártatlanság elve. Ennek érdekében kerüljön felállításra a három fél szervezetei által előterjesztendő személyiségekből a pártatlan tájékoztatás bizottsága;

- a politikai stabilitás elősegítése érdekében kívánatos a köztársasági elnök ez évi megválasztása.

3. A felek megállapítják, hogy az eddig elért eredményekre alapozva folytatni kell a munkát a békés átmenetet érintő, még nyitott kérdések rendezése érdekében. A szakértői bizottságok törekedjenek meg egyezések előkészítésére a következő témákban:

- a köztársasági elnök választásának rendje;
- a választások etikai kódexe;
- a választások nyilvánosságának szabályai;
- az új tájékoztatási törvény;
- az informatikai törvény;
- a közzolgálati törvény;
- a munkahelyi diszkrimináció tiltása a Munka Törvénykönyvben;
- a munkásörtség átalakításával kapcsolatos kérdések (az Ellenzéki Kerekasztal javaslatai a munkásörszág visszafejlesztésére);

– a politikai kérdések erőszakos megoldásának kizárása.

A plenáris ülés delegációi felhatalmazzák a politikai átmenet kérdéseivel foglalkozó középszintű bizottságot, hogy a felsorolt témákban a szükséges megállapodásokat megkösse.

A három tárgyalófél képviselői kijelentik, hogy a békés átmenet megvalósítását szolgáló elvek és szabályok együtt, egységben alkotják a politikai megállapodást.

Kifejezésre juttatják meggyőződésüket, hogy jelen okmány aláírásával fontos lépést tesznek a parlamentarizmuson alapuló demokratikus Magyarország megteremtése, s a nemzet sorsának jobbra fordítása útján.

A Magyar Szocialista Munkáspárt képviselőiben:	<i>Nyers Rezső, Pozsgay Imre</i>
Az Ellenzéki Kerekasztal képviselőiben:	
Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság	<i>Vígh Károly, Zétényi Zsolt</i>
Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt	<i>Boross Imre, Prepeliczy István</i>
Keresztény Demokrata Néppárt	<i>Füzessy Tibor, Teleki János</i>
Magyar Demokrata Fórum	<i>Antall József, Szabad György</i>
Magyar Néppárt	<i>Varga Csaba, Kónya László</i>
Magyarországi Szociáldemokrata Párt, megjegyzéssel	<i>Baranyai Tibor, Gaskó István</i>
Társadalmi szervezetek és mozgalmak képviselőiben	
Baloldali Alternatíva Egyesülés	<i>Kemény Csaba</i>
Hazafias Népfront	<i>Bugár Nándor</i>
Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség	<i>Nagy Imre</i>
Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége	<i>Sárközi Sándor</i>
Magyar Nők Országos Tanácsa	<i>Ashótné Thorma Judit</i>
Münnich Ferenc Társaság	<i>Berényi Ferenc</i>

AZ 1990-ES VÁLASZTÁSOK EREDMÉNYE

A Nemzeti Kerekasztal tárgyalások végeztével elindult a következő évi választásokra való felkészülés is. Az SZDSZ és a FIDESZ, majd a hozzájuk csatlakozó Kisgazdapárt népszavazást kezdeményezett az általuk rendezetlennek minősített politikai kérdésekben, a Munkásörtség felszámolása, a pártszervezeteknek a munkahelyekről történő kivonulása, az állampárt vagyonával történő elszámolása és a Köztársasági elnökválasztás időpontja és formája ügyében. Az első három kérdésben az állampárt teljesítette a kerekasztalon vállalt kötelezettségét, a Köztársasági elnökválasztás kérdése azonban polarizálta a politikai közéletet. A Kerekasztal megállapodása alapján 1990. január elején került volna sor az elnökválasztásra, országos szavazás útján. A Szabad Demokraták Szövetsége azonban az elnök megválasztását az országgyűlési választások utáni időpontra javasolta. Az SZDSZ által kezdeményezett népszavazáson végül az a javaslat kapott többséget, hogy előbb országgyűlési választásokat tartanak, és csak azt követően kerüljön sor a Köztársasági Elnök megválasztására. A polgári demokraták nem kívánták, hogy a Köztársasági Elnöknek erős politikai befolyása legyen és azt pedig végképpen nem, hogy egy esetleges országgyűlési választásokat megelőző voksolás során az akkoriban legnépszerűbb politikus, Pozsgay Imre kerüljön az elnöki székbe. A népszavazás eredményeképpen ezt meg tudták akadályozni, s egyben ismertségüket, elfogadottságukat megsokszorozták a népszavazási kampány során.

1989 decemberére eldőlt, hogy 1990 márciusában, áprilisában kerül sor a többpártrendszerű országgyűlési választásokra. Az első fordulót március 25-én, a másodikat április 8-án tartották. A részvételi arány országosan 65,11% volt. Annak ellenére, hogy országos listát 12 pártnak sikerült állítania, végül csak hat párt lépte át a parlamentbe jutáshoz szükséges 4%-os küszöböt. A Magyar Demokrata Fórum relatív

többséget szerzett a mandátumok 42,49 %-ával, a második legtöbb szavazatot – 24,09 %-ot a Szabad Demokraták Szövetsége szerezte meg. A két legnagyobb rendszerváltoztató politikai erő tehát abszolút többséghez jutott az új Országgyűlésben. Hozzájuk kapcsolódott még a Fiatal Demokraták Szövetsége, akik 5,44 %-os szavazati arányukkal szintén parlamenti erővé váltak. A történelmi pártok közül a Független Kisgazdapárt és a Kereszténydemokrata Néppárt került be az Országgyűlésbe. Az időközben – 1989 októbere – a reformisták irányítása alá került állampárt, Magyar Szocialista Párt néven 8,5 %-os támogatást szerzett. A rendszerváltoztatás folyamata lezárult. A pártok versenyéből az államszocialista rendszer ellenzéke került ki győztesen.

Ugyanakkor kormányzati többséget egyik párt sem szerzett. A stabil kormányzáshoz a rendszer átalakításához a relatív többséget megszerzett Magyar Demokrata Fórumnak koalíciós partnerekre volt szüksége. A nemzetközi nyomás arra irányult, hogy a két legnagyobb rendszerváltó párt, az MDF és az SZDSZ lépjen koalíciós szövetségre, amely viszont a már 1987 óta nyilvánvalóvá vált eltérő politikai felfogásuk, valamint az együttműködésüket végérvényesen szétszakító, SZDSZ által kezdeményezett 1989 őszi népszavazási kezdeményezés miatt lehetetlennek látszott.

A Magyar Demokrata Fórum viszont az eltelt három évben sokat változott. 1989 nyarán tagja lett a pártvezetésnek Antall József, aki a nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon bizonyította politikai rátermettségét, 1989 októberében az MDF elnökének választották, és az új kormány vezetőjeként tartották számon. Antall József, mint felkért miniszterelnök koalíciós tárgyalást a Kisgazdapárttal és a Kereszténydemokrata Néppárttal kezdeményezett, a szabad demokratákkal pedig egy, a kormányzás és az Országgyűlés működését biztosító megállapodás keretében egyezett meg a hatalom megosztásáról. Ennek megfelelően az új Országgyűlésben a szabad demokraták és a fiatal demokraták – a szocialisták mellett – jelentették az ellenzéket, amely viszont konstruktív együttműködéséről biztosította a kormánytöbbséget. A „Paktum” néven elhíresült megállapodás ugyan megteremtette a nyugodt kormányzás pillanatnyi feltételeit, de a hatalmi osztozkodás révén egyben elültette a későbbi politikai konfliktusok csíráit is. A rendszerváltoztatás megtörtént, a demokrácia feltételei kialakultak, de a demokratikus működés gyakorlatának keretei nem teremthetők meg.

A MAGYAR DEMOKRATA FÓRUM

ÉS A SZABAD DEMOKRATÁK SZÖVETSÉGE MEGÁLLAPODÁSA⁵⁴

A „paktum”

A Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége egyetértének abban, hogy mind a kormányzat, mind az ellenzéki pártok különleges felelősséget viselnek a nemzet előtt: hogy a születő demokratikus intézmények megszilárduljanak és az ország kormányozható legyen. Ezért szükségesnek tartják, hogy a demokratikus intézmények stabilitását és az ország kormányozhatóságát érintő közjogi kérdésekben egyetértésre jussanak. Ennek érdekében az alábbiakban állapodnak meg:

1. A felek egyetértének abban, hogy hatályon kívül kell helyezni az 1987. évi XI. törvény társadalmi vitákról szóló 33-36. paragrafusait, mint olyan áldemokratikus szabályozást, amely a parlamentarizmus hiányát volt hivatva leplezni, és amely a szabadon választott Országgyűlés törvényalkotó munkájának akadályozója.

2. Ezt követően a felek azon lesznek, hogy az Országgyűlés lehető legrövidebb időn belül – az alakuló üléstől számított 30 nap alatt – fogadja el azt a részletes alkotmánymódosítást, amelynek szövegszerű tervezetét a megállapodás I. számú melléklete tartalmazza. Az alkotmánymódosítás a következő területeket érintse:

a) A háromoldalú tárgyalásokat lezáró szeptember 18-i megállapodást néhány kérdésben az idő túlhaladta, sok esetben pedig az Országgyűlés jelentősen eltért a megállapodástól. Indokolt tehát ezekben a kérdésekben is a jogállami megoldások alkotmányba iktatása.

b) Az 1946. évi I. számú törvénynek megfelelően helyreállítandó a köztársasági elnök eredeti státusa.

⁵⁴ Megjelent: Népszabadság. 1990. május 3. 4. o.

c) Módosítandó a kormány hivatalba kerülésének eljárása oly módon, hogy a választás csak a miniszterelnök személyére vonatkozzék, a minisztereket pedig a miniszterelnök javaslatára a köztársasági elnök nevezze ki.

d) Indokolt az alkotmányban rendelkezni a Magyar Nemzeti Bank és az Állami Számvevőszék státusának alapjairól.

e) Az Országgyűlés eltért a háromoldalú megállapodásoktól az alkotmány erejű törvények ügyében is, így ma Magyarországon a törvények elfogadásához fő szabályként kétharmados többség kell, s csak kivételesek az egyszerű szótöbbséggel meghozható törvények. Miután ez a közjogi helyzet a kormányzat működését gyakorlatilag lehetetlenné teszi, a felek egyetértenek abban, hogy ki kell iktatni az alkotmányból az alkotmányerejű törvény fogalmát és helyette taxatív fel kell sorolni azokat az alapintézményeket és alapjogokat, amelyek törvényi szabályozásához minősített törvény szükséges, és amelyek felsorolását a II. számú melléklet tartalmazza.⁵⁵ A felek megállapodnak abban, hogy e körben a minősített többséget a leadott szavazatok kétharmad részében kell meghatározni, hogy így a legfontosabb jogok és intézmények szabályozása minél szélesebb közmegegyezésen alapuljon. A felek kötelezik magukat, hogy az ellenzék részére e kivételes közjogi megoldással teremtett többletjogokat nem fogják visszaélészerűen gyakorolni és a kormányzati munka akadályozására felhasználni.

f) A felek az ország kormányozhatóságának érdekében a feltétlenül szükséges mértékig *kiterjesztik a köztársasági elnök jogát a parlament feloszlására.*

g) *Abszolút többséget kell megkívánni a miniszterelnök megválasztásához, de ugyanígy az ellene benyújtandó bizalmatlansági indítvány elfogadásához is.*

⁵⁵ A megállapodásnak négy melléklete is volt. Az első az alkotmánymódosítás legfontosabb elemeit foglalta össze, a második melléklet az úgynevezett kétharmados elfogadást igénylő törvényeket sorolta fel, a harmadikban rögzítették, hogy Göncz Árpád lesz a köztársasági elnökjelölt, Szabad György az Országgyűlés elnöke és Dornbach Alajos az Országgyűlés első alelnöke, és azt mind az MDF, mind az SZDSZ támogatni fogja a szavazáskor, a negyedikben pedig a rádió és a televízió elnökeinek megválasztási rendjéről, valamint azok politikai felügyeletének formájáról állapodtak meg. Megjelent: Tények könyve 1991. Ráció kiadó, Budapest, 1991. 797. o.

h) A felek egyetértenek abban, hogy a bizalmatlansági indítvány jogintézményét a fentiekben túlmenően is át kell alakítani oly módon, hogy *az egyes miniszterekkel szemben nem, hanem csak a miniszterelnökkel szemben legyen előterjeszthető bizalmatlansági indítvány, konstruktív bizalmatlansági indítvány formájában.*

3. A felek megállapodnak abban, hogy az előző pontban részletezett *alkotmánymódosítást követően az Országgyűlés haladéktalanul megválasztja a köztársasági elnököt.* A felek ezt a megállapodást egységes egésznek tekintik, amely – nem érintve a Magyar Demokrata Fórum kormányzati, illetve a Szabad Demokraták Szövetsége ellenzéki politikai állását – kiindulópontul szolgálhat a parlamentáris rendszer jó működéséhez.

A felek őszinte meglelégedéssel vennék tudomásul, ha a többi parlamenti párt – amelyeknek hasonló történelmi felelősségtudatáról meg vannak győződve – egyetértéssel fogadná megállapodásukat.

A kétharmados többséggel elfogadandó törvények listájáról

1. A jogalkotás rendjéről szóló tv.
2. A népszavazásról szóló tv.
3. A rendkívüli állapot, a szükségállapot idején és a veszélyhelyzetben alkalmazható szabályokat meghatározó tv.
4. A képviselői jogállásról szóló tv.
5. Az Országgyűlés ügyrendje
6. Az Alkotmánybíróság szervezetéről és működéséről szóló tv.
7. Az állampolgári, illetőleg a nemzetiségi jogok parlamenti biztosáról rendelkező tv.
8. A fegyveres erőkről, a rendőrségről és a nemzetbiztonsági tevékenységről szóló tv.
9. Az önkormányzatokról szóló törvény a IV. számú mellékletben kifejtettek szerinti módon
10. A bíróságokról szóló tv.
11. Az utazási és a letelepedési szabadság, valamint a menedékjog törvényes szabályozása
12. A lelkiismeret- és vallásszabadság törvényes szabályozása

13. Az adatvédelem és a nyilvánosság törvényes szabályozása
14. A sajtótörvény, valamint a tájékoztatási törvény a IV. számú mellékletben kifejtettek szerinti módon
15. A gyülekezési és egyesülési jogról szóló tv., valamint a párttörvény
16. A nemzetiségi tv.
17. Az állampolgársági tv.
18. A választójogi tv.
19. A sztrájk törvény
20. A honvédelmi kötelezettségről szóló tv.

Budapest, 1990. április 29.

Aláírók:

A Magyar Demokrata Fórum részéről:

Dr. Antall József az MDF elnöke és képviselőcsoportjának vezetője, Dr. Balsai István Dr. Kónya Imre, Dr. Kutrucz Katalin, Dr. Salamon László az MDF képviselőcsoportja szervezőbizottságának tagjai.

A Szabad Demokraták Szövetsége részéről:

Kis János az SZDSZ elnöke, Dr. Tölgyessy Péter az SZDSZ képviselőcsoportjának elnöke, Dr. Pető Iván az SZDSZ képviselőcsoportjának alelnöke.

TARTALOM

Bevezetés.....	5
A Soros-Alapítvány.....	7
Megállapodás – amelyet egyrészlől a Magyar Tudományos Akadémia, másrészlől a Soros Alapítvány a mai napon az alábbiak szerint kötöttek:.....	9
Választási törvény 1983-ban.....	11
1983. évi III. törvény az Országgyűlési képviselők és a tanácsstagok választásáról.....	13
A Monori tanácskozás.....	16
Donáth Ferenc.....	18
Csurka István: Új magyar önépítés.....	19
Szabó Miklós: Még néhány szó a magyar önépítésről.....	21
Csoóri Sándor Eltemetetlen gondok a Dunatájon.....	23
Kenedi János Demokratának lenni: igen, de miért?.....	25
Kis János: Korlátainkról és lehetőségeinkről.....	27
Vásárhelyi Miklós A magyar út a világban.....	29
Bethlen Gábor Alapítvány.....	31
A Bethlen Gábor Alapítvány kezdeményezését aláírók névsora 1980. április 14-én.....	33
Felhívás a Bethlen Gábor Alapítvány támogatására 1985. szeptember 20.	35
Európai Kulturális Alternatív-Fórum Magyarországon.....	36
A magyar demokratikus ellenzék felhívása az Európai Kulturális Fórumhoz.....	38
Csurka István Az elfogadhatatlan realitás.....	45
A Demokrata folyóirat rendszerváltó programja.....	47
A demokratikus magyar megújulás programja.....	49
Sajtótörvény.....	61
1986. évi II. törvény a sajtóról.....	63
Az Égtájak Között című folyóirat rendszerváltó programja.....	67
Feladataink! Talata József programadó írása.....	69

Az Inconnu művészcsoporthat rendszerváltó gondolatai	71
Kényszer vagy illegálitás Gondolatok a politikai művészetéről	73
A Salom Békecsoporthat a rendszerváltásról	75
Az antiszemítizmus ellen, a demokratikus megújulásért	77
Fordulat és reform	79
Fordulat és reform	81
Reform és demokrácia	86
Reform és demokrácia	88
A Beszélő Kör programjavaslata	91
Társadalmi szerződés. A politikai kibontakozás feltételei	93
Egy Csurka-levél 1987-ből	96
Csurka István levele Vásárhelyi Miklósnak	98
Nyílt levél az Országgyűlés tagjaihoz	101
Százak levele	103
A Magyar Demokrata Fórum megalakulása	112
A Magyar Demokrata Fórum nyilatkozata	114
Nyilvánosság Klub	116
Felhívás egyesület alapítására	118
A Magyar Demokrata Fórum első nyilvános tanácskozása	122
A Magyar Demokrata Fórum 1988 január 30-i nyilatkozata	124
1988. március 15-i beszédek	126
1988. március 15-i beszédek	128
A Szabad Kezdeményezések Hálózatának megalakulása	131
Felhívás a Szabad Kezdeményezések Hálózatának létrehozására	133
A Bajcsy-Zsilinszky Társaság jelentkezése	136
A Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság Programnyilatkozata	138
Az Új Márciusi Front megalakulása	143
Az Új Márciusi Front Felhívása a társadalmi megújulás szellemi megalapozására	145
A FIDESZ megalakulása	148
Nyilatkozat a Fiatal Demokraták Szövetsége létrehozásáról	150
Független szakszervezetek jelentkezése	152
A Tudományos Dolgozók Demokratikus Szakszervezetének Alapító levele	154
A Történelmi Igazságtétel Bizottság megalakulása	155

Történelmi Igazságtételt	157
Az MSZMP a reformok élére törekszik	159
Az MSZMP a politikai intézményrendszer fejlesztéséről	161
Pozsgay Imre önállósodási törekvései	163
Megújulásunk záloga a párt	165
A Magyar Demokrata Fórum politikai szervezetté alakul	170
A Magyar Demokrata Fórum alapítólevele	172
A Szabad Demokraták Szövetségének megalakulása	176
A Szabad Demokraták Szövetségének elvi nyilatkozata	178
Az MSZMP az események sodrásában	181
Független politikai szervezetek nyilatkozata az MSZMP KB állásfoglalásáról	183
1989. március 15.	185
Az 1989. március 15-ei ünnepségek szónoklatai	187
Az Ellenzéki Kerekasztal megalakulása	197
A Független Jogász Fórum felhívása	199
Az Ellenzéki Kerekasztal alakuló ülésének nyilatkozata	202
Az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP egyeztetése	203
Megállapodás a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások megkezdéséről	205
Politikai nyilatkozatok a Nemzeti Kerekasztalon	210
A Nemzeti Kerekasztal tárgyalások nyitó plenáris ülésén elhangzott beszédek	212
Az 1956-os mártírok újratemetése	221
Orbán Viktor beszéde a hősök terén, Nagy Imre és mártírtársai temetésén	223
A Nemzeti Kerekasztal tárgyalások lezárása	226
A Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások plenáris ülése. 1989. szeptember 18.	227
Megállapodás a politikai egyeztető tárgyalások 1989. június 13-a és szeptember 18-a közötti szakaszáról	239
Az 1990-es választások eredménye	243
A Magyar Demokrata Fórum és a Szabad Demokraták Szövetsége megállapodása	245
Tartalom	249

A BARANGOLÓ KIADÓ ELMÚLT ÖT ÉVBEN MEGJELENT KÖTETEI

Megcselekedte, amit megkövetelt a haza. Kovács Imre élete és kora.

Ami eddig rejtve volt... Dokumentumok a népi emigráció történetéből I.

A Parasztpárt két évtizede. A Nemzeti Parasztpárt története 1939–1960.

Elvégeztem, amire rendeltettem... Emlékek Borbándi Gyuláról.

A Látóhatár című folyóirat indulása és válságai, 1950–1958.

Viták, ellentétek, útkeresés... Dokumentumok a népi emigrációból II. 1950–1956.

Nemzetépítő demokratikus ellenállás a Kádár-korban 1956–1987.

Nézetek ütközése Dokumentumok a népi emigráció történetéből III. 1956–1964.

Az Új Látóhatár kezdeti évei. A folyóirat szerkesztőségének szétválása 1957–1962.

A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai 1956–1967.

Püski Sándor – politikai életrajz.

Az Új Látóhatár megerősödésének évei. A stabilizálódás évei 1962–1971.

Az enyhülés évtizede. Dokumentumok a népi emigráció történetéből IV. 1964–1972.

Az Új Látóhatár küldetése 1972–1989.

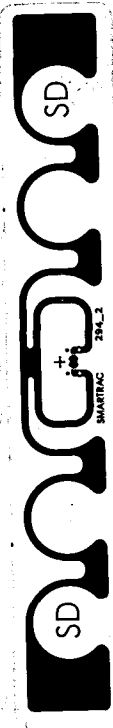
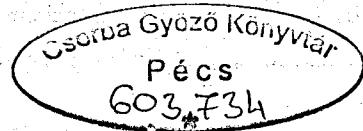
A nemzetépítő demokratikus ellenállás dokumentumai 1968–1987.

A nemzetépítő demokratikus ellenzék története 1987–1989.

A kötetek megrendelhetők a Kiadónál:

Postacím: 2098. Pilisszentkereszt Forrás u. 54.

Drótposta: szeredipal@gmail.com

**Dél-dunántúli Regionális
Könyvtár és Tudásközpont
7622 Pécs,
Universitas u. 2/A.
www.tudaskozpont-pecs.hu**

A kölcsönzés határideje:

[illegible]

Kötetünkben az 1980-as évek második felében Magyarországon zajló rendszerváltoztató folyamat dokumentumaiból közlünk részleteket. Hosszú évek óta vitatják a szakemberek, hogy a rendszerváltoztatás mikor kezdődött, illetve melyek voltak legfontosabb eseményei. Az általunk összeállított válogatás 1985-től kezdődően 1990 májusáig tartalmaz dokumentumokat. Álláspontunk szerint a demokratikus magyar jogállam egy folyamat eredményeképpen jöhetett létre, és ennek forrása már a nyolcvanas évek elejétől nyomon követhető. Az 1983-ban elfogadott, az országgyűlési választásokról szóló törvény, és az ennek alapján lebonyolított 1985-ös választás nyitotta meg a rendszerváltoztatás kapuját, és az új, demokratikusan választott Országgyűlés által elfogadott kormány és annak programja zárta le ezt a folyamatot és tette lehetővé, hogy Magyarország független országgént saját útját járassa. A kötetben szereplő javaslatok, programtervezetek, nyilatkozatok végig követik e két esemény közötti időszak legfontosabb történéseit.

Természetesen lehetetlen lenne ennek az öt évnek minden eseményére kitérni egy ilyen válogatásban, ám törekedtünk arra, hogy minél szélesebb körből merítsünk, és megmutassuk a magyar rendszerváltoztatásban részt vevő szervezetek és személyek sokszínűségét. Terjedelmi okok miatt a dokumentumok nagy részéből csak részleteket tudunk közölni, ám a www.ujlatohatar.com web-oldalon elérhetővé tesszük azok teljes változatát is. A harminc éve született gondolatok ma is tanulsággal szolgálnak.

Ára: 2 500 Ft

